

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924: 5
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED UTREDNING OCH FÖRSLAG
ANGÅENDE
DET FRIA OCH FRIVILLIGA
FOLKBILDNINGSPÅRBEDET

ÖVERARBETNING AV ETT DEN 25 MAJ 1923
AV FOLKBILDNINGSSAKKUNNIGA AVLÄMNAT UTLÅTANDE,
PÅ NÄDIGT UPPDRAG VERKSTÄLLD AV
DE SAKKUNNIGAS ORDFÖRANDE

STOCKHOLM
1924

Statens offentliga utredningar 1924

Kronologisk förteckning

1. Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. Promemoria, avgiven av chefen för utrikesdepartementets speciella handelsavdelning. Marcus, 28 s. **U.**
2. Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. Av L. Nannesson. Meddelande från Kungl. Lantbruksstyrelsen nr 247 (nr 6 1923). Svanbäck. (6), 107 s. **Jo.**
3. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Utredning beträffande plannässig elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. Beckman. 47 s. 2 kartor. **Jo.**
4. Supplement nr 2 till Sverges Familjenamn 1920. Stat. Repr.-anst. 10 s. **Ju.**
5. Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Eklund. vj. 208 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924:5
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED UTREDNING OCH FÖRSLAG
ANGÅENDE
DET FRIA OCH FRIVILLIGA
FOLKBILDNINGSGÄRNET

ÖVERARBETNING AV ETT DEN 25 MAJ 1923
AV FOLKBILDNINGSSAKKUNNIGA AVLÄMNAT UTLÅTANDE,
PÅ NÅDIGT UPPDRAG VERKSTÄLLD AV
DE SAKKUNNIGAS ORDFÖRANDE

STOCKHOLM 1924
OSKAR EKLUNDS BOKTRYCKERI

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

50 EAST LEXINGTON AVENUE

NEW YORK

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

50 EAST LEXINGTON AVENUE

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Skrivelse till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet	1
I. Utredningens omfattning och begränsning	4
II. Folkbildningsarbetets uppgifter	9
<i>Behandlingen av aktuella politiska och religiösa spörsmål</i>	10
III. Folkbiblioteken	14
A. Inledning	14
<i>Bibliotekens ställning i folkbildningsarbetet</i>	14
<i>Folkbibliotekens namn och uppgift</i>	14
<i>Skolan och biblioteket</i>	15
<i>Kommunala bibliotek och föreningsbibliotek</i>	19
B. Kommunala folkbibliotek	21
<i>De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet</i>	21
<i>De tre huvudfaktorerna i biblioteksarbetet</i>	23
<i>Bokurvalet</i>	24
<i>Förmedling av statsbidragsböckerna</i>	26
<i>Bokförsäljning genom bibliotek och andra folkbildningsorganisationer</i>	27
<i>Bibliotekspersonalen</i>	28
1. Arvodesfrågan	28
2. Utbildning	29
3. Kompetensprövning	32
<i>Bibliotekslokalen</i>	33
<i>Läsrum</i>	34
<i>Stora och små bibliotek</i>	35
1. Holland	35
2. Finland	37
3. Danmark	37
4. Jämförelse mellan de danska, holländska och finska systemen	40
5. Samverkan mellan stora och små bibliotek	41
<i>Statsbidragsvillkoren för kommunala folkbibliotek i allmänhet</i>	43
<i>Centralbibliotek</i>	45
<i>Biblioteksinspektion</i>	52
<i>Ansökan om statsbidrag</i>	53
C. Genom studiecirklar och andra föreningar bedriven folkbiblioteksverksamhet	54
<i>De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet</i>	54
<i>Studiecirklar och bokinköpsföreningar</i>	55

	Sid.
<i>Betydelsen av föreningsbibliotekens insats</i>	56
<i>Föreningsbibliotek och studiecirkelverksamhet</i>	58
<i>Föreningsbibliotek och studiecirkelar inom och utom riksförbund</i>	60
<i>Beräkningen av ekvivalenten till statsunderstödet</i>	61
<i>Utlåningsvillkoren</i>	62
<i>Samverkan mellan de olika statsunderstödda biblioteken i en kommun</i>	63
<i>Sammanfattning av de allmänna grunderna för statsunderstöd till föreningar för biblioteksverksamhet</i>	65
D. <i>Den centrala ledningen av folkbiblioteksväsendet</i>	66
E. <i>Sammanfattning</i>	68
F. <i>Statens anslag till folkbiblioteksverksamheten</i>	71
<i>De kommunala folkbiblioteken i allmänhet</i>	71
<i>Centralbiblioteken</i>	73
<i>Genom studiecirkelar och andra föreningar bedriven biblioteksverksamhet</i> ..	73
<i>Jämförelse med Danmark</i>	74
<i>Sammanfattning</i>	75
IV. <i>Föreläsningsverksamheten</i>	76
A. <i>De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet</i> ..	76
B. <i>Uppgifter och metoder</i>	78
<i>Föreläsningsverksamhetens plats i det allmänna bildningsarbetet</i>	78
<i>Litteraturanvisningar</i>	79
<i>Samarbete med folkbiblioteken</i>	80
<i>Bokförsäljning i föreläsningssalarna</i>	80
<i>Grundlinjer och studieanvisningar</i>	81
<i>Samtal och frågor efter föreläsningarna</i>	81
<i>Samarbete med studiecirkelverksamheten</i>	82
<i>Fristående föreläsningar</i>	83
<i>Serieföreläsningar och föreläsningskurser</i>	84
<i>Flyttande folkhögskolekurser</i>	85
<i>Arbetarnes bildningsförbunds föreläsningsverksamhet</i>	87
<i>Kurser i nykterhetsfrågan och i ekonomiska ämnen</i>	90
1. <i>Nykterhetskurserna</i>	90
2. <i>Kurser i ekonomiska ämnen</i>	91
<i>Kurser i elementära ämnen</i>	92
<i>Sång- och musikunderhållning</i>	93
<i>Filmen i föreläsningsverksamhetens tjänst</i>	93
C. <i>Organisation</i>	94
<i>De lokala föreläsningsanstalterna</i>	95
<i>Föreningar för planmässigt anordnade föreläsningskurser</i>	96
<i>Folkhögskolekursföreningar</i>	97
A. B. F:s föreläsningskurser	100
<i>Förmedlingsanstalter för föreläsningar</i>	100
<i>Centralbyråer</i>	101
<i>Länsförbund</i>	102
<i>Universitetens föreläsningsverksamhet</i>	103
<i>Skolöverstyrelsen och föreläsningsverksamheten</i>	104
<i>Föreläsningskonsulenterna</i>	104

	v
	Sid.
Nykterhetskonsulenterna	104
Föreläsningsskatalogen	105
Inspektion	105
D. Statens anslag till föreläsningverksamheten	106
<i>Anslaget fördelning och utbetalning</i>	<i>107</i>
Fördelningen av A. B. F:s anslag	108
Statens nuvarande resekostnadsbidrag	108
De sakkunnigas förslag	108
<i>Föreläsarnas arvoden</i>	<i>111</i>
<i>Anslag till föreläsningkurser</i>	<i>112</i>
Arbetarnes bildningsförbund	112
Folkhögskolekursföreningarna	113
<i>Beräkning av det behöfliga statsanslaget</i>	<i>114</i>
<i>Speciella föreläsningsslag</i>	<i>115</i>
Nykterhetsundervisningen	115
Kurser i ekonomiska frågor	116
Sång- och musikunderhållning	116
Filmen i föreläsningverksamhetens tjänst	117
<i>Anslag till förmedlingsanstalter</i>	<i>117</i>
<i>Skolöverstyrelsen</i>	<i>118</i>
V. Studiecirkelverksamheten	119
A. Uppgifter och metoder	119
<i>Studiecirkelverksamhetens plats i det allmänna bildningsarbetet</i>	<i>119</i>
<i>Självverksamhet och samarbete i studierna</i>	<i>120</i>
<i>Planmässighet i studierna</i>	<i>121</i>
Studieplaner	121
Grundböcker	122
<i>Samarbete med biblioteksverksamheten</i>	<i>122</i>
<i>Studiecirkelnas arbetssätt</i>	<i>124</i>
Läsecirklar	125
Referatcirklar	125
Studiecirklar i elementära ämnen	125
Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet	126
<i>Studiecirkelverksamheten ur nöjeskulturell synpunkt</i>	<i>128</i>
B. Organisation	129
<i>Riksförbunden för studiecirkelverksamhet</i>	<i>129</i>
<i>Studiecirklar ej tillhörande riksförbund</i>	<i>131</i>
<i>Skolöverstyrelsen och studiecirkelverksamheten</i>	<i>131</i>
C. Statens anslag till studiecirkelverksamheten	132
<i>Biblioteksverksamhet</i>	<i>132</i>
<i>Lärare- och föreläsarearvoden</i>	<i>132</i>
Studiecirklar i elementära ämnen	132
Studiecirklar i främmande språk	133
Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet	133
<i>Riksförbundens organisations- och administrationskostnader</i>	<i>135</i>
<i>Skolöverstyrelsen</i>	<i>135</i>

	Sid.
VI. Skolor och universitet	136
A. Skolorna	136
Allmänna synpunkter	136
Folkskolan	136
Folkhögskolan	137
Andra skolor med akademiskt utbildade lärare	139
B. Universiteten	140
Allmänna synpunkter	140
Populärvetenskapliga föreläsningar och kurser utanför universitetet	143
Universitetens och högskolornas sommarkurser	146
Utbildningskurser för föreläsare och studieledare	147
Av universitetslärare ledda studiecirkel, "universitetscirkel"	149
Prof. Bagges studiecirkel i Stockholm	150
Prof. Sommarins i Malmö	151
Universitetsinstitutionernas användning i folkbildningsarbetets tjänst	156
Universitetens folkbildningsavdelningar	157
a. Organisation och sammansättning	157
b. Uppgifter	158
c. Statens anslag	159
VII. Samorganisation och statsmedverkan i folkbildningsarbetet. Skolöverstyrelsens folkbildningsrotel	161
De nuvarande folkbildningsorganisationerna	161
Folkbiblioteksverksamheten	161
Föreläsningsverksamheten	162
Studiecirkelverksamheten	162
Folkbildningsarbetet bör vara fritt och frivilligt	162
Samverkan mellan folkbildningsorganisationerna	163
Kommunal samverkan	164
Samverkan i länen	164
Samverkan mellan de centrala organen för folkbildningsarbetet	165
Skolöverstyrelsen och folkbildningsarbetet	166

Sammanfattning av folkbildningssakkunnigas förslag.

I. Förslag till bestämmelser angående statsunderstöd åt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet	170
A. Inledning	170
B. Folkbiblioteken	170
1. Kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek	171
2. Genom studiecirkel och andra föreningar bedriven folkbiblioteksverksamhet	174
3. Samverkan mellan biblioteken inom en kommun	176
4. Centralbibliotek	176
5. Biblioteksinspektion	177
6. Övergångsbestämmelser	178

	Sid.
C. <i>Populärvetenskapliga föreläsningar och kurser</i>	178
1. Lokala föreläsningsanstalter	178
2. Folkhögskolekursföreningar	181
3. Länsförbund av föreläsningsanstalter	183
4. Centralbyråer	183
5. Inspektion	185
D. <i>Studiecirkelverksamheten</i>	185
1. Studiecirklar i elementära ämnen	185
2. Studiecirklar i främmande språk	185
3. Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet	186
4. Riksförbundens organisations- och administrationsanslag	187
E. <i>Universitetens folkbildningsavdelningar</i>	187
F. <i>Samverkan mellan de centrala organen för folkbildningsarbetet</i>	189
II. Förslag angående särskild arbetsrotel i Kungl. Skolöverstyrelsen för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet	190
III. Förslag till förändring i bestämmelserna för docents tjänstgöringsskyldighet	191
IV. Förslag till kurser i ekonomiska ämnen	192
V. <i>Kostnadsberäkning</i>	193
Särskilt yttrande av herr Olsson	197
Särskilt yttrande av herr Hugo	206
Särskilt yttrande av de sakkunnigas ordförande	208

1	1. Einleitung	1
2	2. Die Aufgabenstellung	2
3	3. Die Lösungsmethoden	3
4	4. Die Ergebnisse	4
5	5. Zusammenfassung	5
6	6. Literaturverzeichnis	6
7	7. Anhang	7
8	8. Schlusswort	8
9	9. Die Aufgabenstellung	9
10	10. Die Lösungsmethoden	10
11	11. Die Ergebnisse	11
12	12. Zusammenfassung	12
13	13. Literaturverzeichnis	13
14	14. Anhang	14
15	15. Schlusswort	15
16	16. Die Aufgabenstellung	16
17	17. Die Lösungsmethoden	17
18	18. Die Ergebnisse	18
19	19. Zusammenfassung	19
20	20. Literaturverzeichnis	20
21	21. Anhang	21
22	22. Schlusswort	22
23	23. Die Aufgabenstellung	23
24	24. Die Lösungsmethoden	24
25	25. Die Ergebnisse	25
26	26. Zusammenfassung	26
27	27. Literaturverzeichnis	27
28	28. Anhang	28
29	29. Schlusswort	29
30	30. Die Aufgabenstellung	30
31	31. Die Lösungsmethoden	31
32	32. Die Ergebnisse	32
33	33. Zusammenfassung	33
34	34. Literaturverzeichnis	34
35	35. Anhang	35
36	36. Schlusswort	36
37	37. Die Aufgabenstellung	37
38	38. Die Lösungsmethoden	38
39	39. Die Ergebnisse	39
40	40. Zusammenfassung	40
41	41. Literaturverzeichnis	41
42	42. Anhang	42
43	43. Schlusswort	43
44	44. Die Aufgabenstellung	44
45	45. Die Lösungsmethoden	45
46	46. Die Ergebnisse	46
47	47. Zusammenfassung	47
48	48. Literaturverzeichnis	48
49	49. Anhang	49
50	50. Schlusswort	50

Till herr statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet.

Genom nådigt beslut den 30 juni 1920 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att ej mindre tillkalla fem sakkunniga för att inom departementet biträda med en utredning, på vad sätt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet borde omläggas och utvecklas för att bättre kunna fylla sin uppgift att nå vidast möjliga kretsar av de bildningssökande i vårt land och verka höjande på folkets andliga och fysiska hälsa, ävensom huru statsmakterna bäst skulle kunna främja ifrågavarande arbete, än även anmoda en av de sakkunniga att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar samt tillkalla särskild sekreterare eller uppdraga åt en av de sakkunniga att tillika tjänstgöra såsom sekreterare.

Enligt särskilda departementsskrivelser den 7 juli 1920 tillkallades såsom sakkunniga för nämnda ändamål ledamoten av riksdagens andra kammare, professorn Knut Erik Ossian Kjellberg, ledamoten av riksdagens andra kammare, hemmansägaren Per Nilsson i Bonarp, ledamoten av riksdagens första kammare, lektorn Oscar Ulrik Bernhardin Olsson, förste bibliotekskonsulenten hos skolöverstyrelsen Johan Fredrik Benno Hjelmqvist och läraren vid Brunnsviks folkhögskola Yngve Hugo, varjämte uppdrogs åt Kjellberg att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar och åt Olsson att tjänstgöra såsom sekreterare. Sedan Kjellberg den 25 mars 1921 avlidit, tillkallades enligt departementsskrivelse den 4 juni 1921 såsom sakkunnig i hans ställe undertecknad och uppdrogs tillika åt mig att vara de sakkunnigas ordförande.

Genom förutnämnda nådiga beslut den 30 juni 1920 erhöilo de sakkunniga rätt att i de fall, då de så funno lämpligt, till sitt biträde kalla ytterligare sak-

kunniga personer, dock högst två åt gången, vilka skulle äga rätt att få sin mening till protokollet antecknad. För överläggning rörande föreläsningsverksamheten hava varit tillkallade fil. lic. F. Pontén och konsulenten i skolöverstyrelsen N. Lundahl, rörande folkhögskolan folkhögskoleinspektören fil. d:r E. Ingers samt rörande universitetens deltagande i folkbildningsarbetet professorerna A. Moberg, M. P:son Nilsson, H. Wallengren, E. Sjövall, O. von Friesen, K. G. Westman, C. Wiman och G. Virgin.

Genom nådigt beslut den 24 september 1920 medgavs, att Hugo finge i sin egenskap av en av de sakkunniga företaga en resa för att under två veckor i Danmark studera folkbildningsarbetet. Denna resa företogs av Hugo på hösten 1920. Genom nådigt beslut den 5 november 1920 tilldelades Olsson ett reseunderstöd för att under en tid av minst fem veckor, med början år 1920, i England, Irland, Holland och Tyskland studera folkbildningsarbetet, och genom nådigt beslut den 28 augusti 1922 medgavs, att Olsson finge i sin egenskap av en av de sakkunniga under en tid av högst fem veckor under hösten 1922 företaga en studieresa till Tyskland, Tjeckoslovakiet, Österrike, Schweiz, Frankrike och Belgien för att i nämnda länder för de sakkunnigas arbete studera folkbildningsväsendet. Olsson besökte England, Holland och Tyskland december 1920—januari 1921 samt Österrike, Schweiz, Frankrike och Belgien augusti—september 1922.

Genom nådigt beslut den 30 november 1922 föreskrevs, att det uppdrag, som lämnats åt de sakkunniga, skulle upphöra senast den 31 maj 1923.

Med skrivelse av den 25 maj 1923 överlämnade de sakkunniga resultatet av sitt arbete till chefen för ecklesiastikdepartementet.

En förteckning på av de sakkunniga besvarade remisser samt till de sakkunniga av Kungl. Maj:t överlämnade handlingar att tagas i övervägande vid fullgörandet av det åt de sakkunniga lämnade uppdraget finnes bifogad nämnda skrivelse den 25 maj 1923.

I denna skrivelse meddelade de sakkunniga, att de ej medhunnit att slutgiltigt debattera och utforma sina förslag och utredningar, samt anhöllo, att utredningsarbetet måtte få, på det sätt, som kunde befinnas lämpligt, bringas till avslutning.

Genom nådigt beslut den 8 juni 1923 uppdrogs åt undertecknad att fullborda utredningsarbetet, som skulle vara slutfört senast den 15 augusti 1923.

Vid utförandet av det mig sålunda tilldelade uppdraget har jag anset mig böra i allt väsentligt följa de riktlinjer, som de sakkunniga redan fastslagit. Mitt åtgörande har, beträffande det sakliga, bestått i detaljändringar, som krävts av hänsyn till ett konsekvent fullföljande av redan fattade beslut. Men framför allt har jag velat se min uppgift i att försöka rent formellt ge ett tydligare och precisare uttryck för de sakkunnigas uppfattningar än som av olika anledningar kunnat bli fallet i det förut avlämnade utlåtandet. I detta syfte har jag helt omarbetat den största delen av det förra betänkandet.

Det nu ingivna utlåtandet har tillsänts medlemmarna av den förra sakkunnigheredningen, och ha dessa förklarat sig gilla detsamma; herr Hugo med vidhållande av sin förut avgivna reservation, och likaså herr Olsson med vidhållande av sin samt med reservation för de punkter i motiveringen, som stå i samband därmed.

För egen del finner jag mig fortfarande äga anledning att vidhålla de synpunkter, som jag då i mitt särskilda yttrande framförde.

Lund i oktober 1923.

Cl. Lindskog.

I. Utredningens omfattning och begränsning.

I skrivelse av den 29 maj 1920 (nr 239) anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning om *dels* på vad sätt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet borde omläggas och utvecklas för att bättre kunna fylla sin uppgift att nå vidast möjliga kretsar av de bildningssökande i vårt land och verka höjande på folkets andliga och fysiska hälsa, *dels* huru statsmakterna bäst skulle kunna stödja och främja ifrågavarande arbete.

Riksdagens skrivelse¹ jämte andra folkbildningsarbetet berörande riksdagshandlingar från de senaste åren har särskilt fört fram följande frågor:

folkbibliotekens ordnande med hänsyn dels till boktillgång och utlåning, dels till samverkan mellan biblioteken och bokförsäljningen samt mellan biblioteken och den övriga folkbildningsverksamheten (I: 192); lämpliga bibliotekslokaler med läsrum och studiecirkelrum samt utbildade bibliotekarier i större utsträckning än för närvarande (I: 179 och II: 263); svensk biblioteksverksamhet i utlandet (riksdagens skrivelse 1920, nr 367); bibliotek å svenska handelsfartyg (I: 21 och II: 39);

föreläsningens utvidgning och tillräcklig kontroll utövande (I: 192); anordnandet av serier av föreläsningar företrädesvis i ämnen som avse bibringande av kunskaper i sådana grenar av praktiskt vetande, som med hänsyn till särskilda lokala förhållanden eller andra omständigheter kunna antagas vara föremål för särskilt intresse; samverkan mellan föreläsningens verksamhet och studiecirkelarna (riksdagens skrivelse); stabilisering av den verksamhet, som bedrivs av föreningarna för de flyttande folkhögskolekurserna, genom jämställandet av de lärare dessa föreningar använda hela läsåret med de lärare som stå i den fasta folkhögskolans tjänst (I: 179 och II: 263);

en väl organiserad *studiecirkelverksamhet* i nära förbindelse med föreläsningens- och biblioteksväsendet (I: 193); utbredning av studiecirkelverksamheten; ökade statsbidrag till studiecirkelbiblioteken (I: 179 och II: 263);

¹ Med "riksdagens skrivelse" (utan angivande av nummer) avses i denna sammanfattning den ovan anförda skrivelsen av den 29 maj 1920, nr 239; med I: 21, 179, 192 och 193 avses motionerna nr 21 (av C. Winberg), 179 (av Oscar Olsson), 192 (av N. J. F. Almqvist) och 193 (av G. H. von Koch) i Första kammaren vid riksdagen 1920; med II: 39, 51 och 263 motionerna nr 39 (av O. W. Lövgren), 51 (av C. Lovén) och 263 (av P. E. Sköld) i Andra kammaren vid samma riksdag.

nöjeslivets omhändertagande i avsikt att bereda möjlighet till värdiga och fostrande nöjen (I: 192); anordnandet av goda aftenunderhållningar genom studiecirkelar och föreläsningsföreningar; eventuellt beviljandet av mindre statsanslag här till; biografens ställande i folkbildningsarbetets tjänst (I: 179 och II: 263); åstadkommandet på landsbygden och i de mindre städerna av goda sång- och musikprestationer med ringa eller ingen inträdesavgift; regementsmusikkårernas tagande i anspråk för nämnda syfte (II: 51); beredandet av understöd av statsmedel åt s. k. hembygdskörer (riksdagens skrivelse av den 6 april 1918, nr 81) och åt den svenska manskörsången (riksdagens skrivelse av den 2 maj 1919, nr 130); åtgärder för att få en förädlad musik och sång in i hemmen genom bildandet av små musiksammanslutningar samt anskaffande av vägledning ifråga om repertoar; teaterns tagande i folkbildningsarbetets tjänst (I: 193);

rätt för *lärare* vid universitet, seminarier, folkhögskolor och folkskolor att med bibehållen lön erhålla begränsad tjänstledighet för deltagande i folkbildningsarbetet; ordentlig avlöning åt föreståndare, föreläsare och undervisare (I: 192); användandet av en del av statsanslaget till gottgörelse åt det av de frivilliga krafterna inom de särskilda organisationerna utförda folkbildningsarbetet (riksdagens skrivelse);

i vad mån och på vad sätt staten kan medverka till att under och efter skolstadiet *insikter i ekonomiska och näringsorganisatoriska ämnen* må kunna systematiskt meddelas i större omfattning än vad som nu i allmänhet sker (riksdagens skrivelse av den 5 juni 1920, nr 297);

planer för *praktiska kurser* i samhälls- och statskunskap, i sociala frågor, i hygien, i gymnastik och fysisk fostran, i barnavård m. m.; en intensiv upplysningsverksamhet i allmän hygien, liksom även i personlig hygien och i ras-hygien (I: 192);

huruvida och under vilka former och bestämmelser statens medverkan må kunna lämnas för uppförande av allmänna, utanför partimotsatserna ställda, till tjänst för folkets samhälleliga behov och kulturella strävanden avsedda *samlingslokaler* i bygder, som lida brist på sådana lokaler och resurser att själva åstadkomma dem (riksdagens skrivelse av den 4 maj 1920, nr 163);

den *fysiska fostrans*, framför allt gymnastikens och idrottens betydelse för och plats inom folkbildningsarbetet (riksdagens skrivelse);

settlementsrörelsens betydelse särskilt för storstädernas folkbildningsverksamhet (I: 193);

åtgärder för *smakens höjande*, bland annat genom uppmuntran av hemslöjden (I: 193); under vilka betingelser den inom Nationalmuseum utövade depositionsverksamheten må kunna vidgas, samt på vilka andra sätt genom statens förmedling konstens alster må komma folkets bredare lager till godo i vidsträcktare grad än vad nu är förhållandet (riksdagens skrivelse den 11 maj 1918, nr 201);

samorganiserande inom de särskilda kommunerna till *kommunala bildningsutskott* av de statsunderstödda föreningarna för biblioteks-, föreläsnings- och studiecirkelverksamhet (I: 179 och II: 263) eller ock det kulturella arbetets samlande på varje plats i de nuvarande föreläsningsföreningarna, för att enhetlighet, klarhet, reda och möjlighet till effektiv kontroll må vinnas (I: 192);

ett närmare samarbete emellan de olika *folkbildningskonsulenterna i skolöverstyrelsen* (bibliotekskonsulenterna, föreläsningskonsulenten, folkhögskoleinspektören och nykterhetskonsulenten); en utökning av konsulenternas antal samt en bättre avlöning av desamma i avsikt att i större utsträckning än för närvarande möjliggöra deras rent rådgivande verksamhet (riksdagens skrivelse);

åtgärder för *utgivande av billiga folkupplagor* av svenska och utländska klassiska författares skrifter (riksdagens skrivelse 1920, nr 452).

De sakkunniga inse till fullo vikten av att folkbildningsarbetet toges i så vidsträckt bemärkelse, att inom detsamma kan rymmas verksamhet av alla de olika slag, som ovan omnämnts. Det är givetvis också av mycket stor betydelse, att en verkligt allsidig och grundlig utredning åvägabringas i avsikt att utröna vad från statens sida kan och bör göras för att vidare utveckla det för de vuxna medborgarna avsedda folkbildningsarbetet så att det verkligen fyller sin plats i det nationella uppfostringsväsendet. Detta för individernas andliga utveckling redan så betydelsefulla bildningsarbete blir ur social synpunkt desto mer ansvarsfullt i och med den beslutade utvidgningen av medborgarrätten, varigenom av allt större grupper medborgare krävas ökade kunskaper i ekonomiska och sociala frågor och en mera djupgående social bildning.

Av flera skäl har det emellertid varit de sakkunniga omöjligt att nu verkställa en sådan allsidig utredning av vår folkbildningsfråga. En dylik utredning skulle givetvis ta lång tid i anspråk; en del åtgärder, som redan nu skulle kunna företagas, skulle i väntan på densammas slutförande bli onödigt fördröjda. De förslag, till vilka en sådan allomfattande utredning skulle leda, skulle sannolikt också delvis bli sådana att det, under det statsfinansiella läge som med största sannolikhet kommer att råda under de närmaste åren, vore omöjligt att genomföra dem. Av dessa orsaker ha de sakkunniga begränsat sig till att utarbeta mera detaljerade förslag endast med avseende å sådana åtgärder, som det under nuvarande förhållanden torde vara möjligt att vidtaga. De sakkunniga vilja emellertid betona vikten av att den påbörjade allsidiga utredningen fullföljes och ha därför för densamma utarbetat vissa riktlinjer.¹

Först vilja de sakkunniga framhålla, att någon principiell omläggning av det nuvarande folkbildningsarbetet ej är behöflig eller önskelig och att någon sådan ej av de sakkunniga föreslås. De sakkunniga anse, att de nuvarande kommunala och enskilda folkbildningsorganisationerna på det hela taget väl fylla

¹ Beträffande svensk biblioteksverksamhet i utlandet och bibliotek å svenska handelsfartyg ha särskilda utredningar redan verkställts inom skolöverstyrelsen.

sin uppgift, och de åtgärder som här föreslås gå därför huvudsakligen ut på att stärka och vidare utveckla dessas verksamhet, ävensom att åstadkomma ett intimare samarbete dem emellan. Ett sådant kraftigare understödande av den kommunala och enskilda bildningsverksamheten är emellertid högst nödvändigt om denna verkligen skall kunna uppfylla de fordringar, som i allt större utsträckning ställas på den.

Bland de åtgärder i denna riktning, som enligt de sakkunnigas mening måste vidtagas, synas följande vara av sådan art att de omedelbart kunna och böra genomföras:

folkbibliotekens verksamhet bör utvecklas mot starkare koncentration och större effektivitet; behovet av böcker bör tillgodoses dels genom ett bättre samarbete emellan de olika lokalbiblioteken, dels genom upprättandet av supplerande centralbibliotek; biblioteken måste förses med tidsenliga lokaler och bibliotekarierna måste erhålla nödig utbildning; bibliotekens bokförråd böra på ett effektivare sätt utnyttjas genom samarbete med studiecirkel- och föreläsningsverksamheten;

föreläsningsverksamheten måste i större utsträckning än hittills komma avlägset liggande trakter tillgodo; detta uppnås genom en av de sakkunniga föreslagna omläggning av statsanslagets utbetalande; föreläsningarna måste göras mera fruktbringande för åhörarnas självstudier dels genom föreskrifter om deras åtföljande av litteraturanvisningar, bokutlåning och bokförsäljning, dels genom att på olika sätt uppmuntra serieföreläsningar, folkhögskolekurser och med studiecirkel förbunden föreläsningsverksamhet; särskilt statsunderstöd bör utgå för anordnande av kurser i ekonomiska ämnen;

studiecirkelverksamheten bör utvecklas mot större planmässighet; anskaffandet av de för verksamheten behövliga böckerna bör underlättas; ett mindre statsanslag bör utgå som bidrag till lärare i elementära ämnen; cirkelarnas behov av lärare tillgodoses för övrigt genom föreslaget samarbete med föreläsningsverksamheten;

för att skapa en garanti för att det för de vuxna avsedda bildningsarbetet står i kontakt med modern vetenskap, för att tillförsäkra de olika folkbildningsorganisationerna ett nödigt antal väl kvalificerade lärare och föreläsare och för att erhålla auktoritativ hjälp vid utarbetandet av studieplaner och grundböcker är det enligt de sakkunnigas mening nödvändigt att fastare knyta *universiteten* till det fria bildningsarbetet; de nuvarande föreläsningsbyråerna i Uppsala och Lund böra därför utvecklas till folkbildningsavdelningar vid universiteten;

bland de lärarkårer, som dessutom måste tagas i anspråk för folkbildningsarbetet, bör i första hand ifrågakomma *folkhögskolornas*; för att göra det möjligt för folkhögskollärarna att i större utsträckning än hitintills delta i folkbildningsarbetet bör statsanslag utgå till en extra lärare vid de folkhögskolor, där man förbinder sig till sådan tjänstgöring utanför skolan; för att tillförsäkra

särskilt de flyttande folkhögskolekurserna tillräckligt kvalificerade lärare böra dessutom de för detta ändamål helt anställda lärarna i tjänste-, löne- och pensionsavseende jämföras med övriga folkhögskollärare;

de olika folkbildningskonsulenterna i *skolöverstyrelsen* böra sättas i stånd att i större utsträckning än hitintills utöva rent rådgivande verksamhet. De böra samtliga helt anställas på ordinarie stat och i avsikt att åstadkomma ett intimare samarbete emellan de olika verksamhetsgrenarna böra de dessutom sammänföras till en särskild folkbildningsavdelning (rotel) inom skolöverstyrelsen.

Vissa utredningar i samband med utvidgning och omläggning av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, som de sakkunniga ej medhunnit, torde böra fullföljas snarast möjligt. De frågor, som således torde böra utredas, äro följande:

1. Möjlighet att bereda lärare vid olika undervisningsanstalter tjänstledighet för att under viss begränsad tid deltaga i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

2. Möjligheterna till folklig konstuppfostran i folkbildningsarbetet genom att i detta taga till hjälp:

- a) den bildande konsten;
- b) tillämpad konst (med konsthantverk och slöjd);
- c) musiken och sången;
- d) teatern.

3. Åtgärder för utgivande av folkupplagor av klassiska verk.

4. Åtgärder för nöjeskulturens höjande.

5. Åtgärder för folkbildningsarbetets medverkan i vårt folks fysiska fostran.

6. Åtgärder för skapande av bygdegårdar och folkbildningshem.

II. Folkbildningsarbetets uppgifter.

Under namnet folkbildningsarbete sammanfattar man numera vanligen de åtgärder, som av stat, kommun eller enskilda vidtagas för att i allt vidare kretsar väcka intresse för och befrämja de vuxnas fria självverksamhet i och för utvecklingen av deras andliga förmögenheter i olika avseenden, vare sig huvudvikten därvid ligger på förvärvandet av kunskaper eller på känslolivets förädlande och sedernas förfinande.

Beteckningen *folkbildning* innebär, att man vänder sig till *alla* oavsett deras föregående utbildning och oavsett vilken samhällsklass de tillhöra. Däri ligger vidare att syftet ej är i främsta rummet att befrämja ren *fackutbildning*, om också givetvis även denna kan befordras genom anordningar, som vidtagits i det egentliga folkbildningsarbetets intresse. Folkbildningsarbetets uppgift är framför allt att hos så många som möjligt uppväcka medborgarsinne och känsla för de andliga värdenas betydelse.

Att folkbildningsarbetet i *främsta rummet vänder sig till de vuxna* innebär, att detsamma såväl med avseende på organisation och metoder som med avseende på innehåll blir väsentligen olika det för barn och ungdom avsedda uppfostringsväsendet.

En vuxen person, som fått håg för studier, önskar vanligen helst studera på egen hand å vägar, som utstakats av honom själv. Det är också en kardinalpunkt i allt folkbildningsarbete, att detta verkligen *leder till sådan självverksamhet*. Är ej detta fallet, blir det kulturella utbytet av folkbildningsarbetet ringa eller intet. Vad den studieintresserade söker i föreläsningen eller studiecirkele är vägledning för hans egna studier, nya synpunkter på de olika frågorna och hjälp med svårigheter, som under självstudierna syntas omöjliga att övervinna. På grund härav kan t. ex. en litteraturhänvisning eller ett kort samtal efter en föreläsning slut ofta vara lika betydelsefull som föreläsningen själv. Det är av stor vikt att de som deltaga i folkbildningsarbetet som lärare eller föreläsare göra detta fullt klart för sig och lägga sin verksamhet därefter. Vid utdelandet av statsanslag till folkbildningsarbetet bör också krävas garantier för att detta verkligen leder till deltagarnas självstudier. Det är därför också som *biblioteket* måste intaga en så central plats i allt folkbildningsarbete.

Också med avseende på ämnesvalet måste folkbildningsarbetet få en särskild

karaktär med hänsyn därtill att det i främsta rummet gäller vuxna personer. Något slags studietvång, någon påtryckning i den ena eller andra riktningen bör givetvis ej förekomma. Vuxna personer böra ha full frihet att själva välja de ämnen de önska studera. Från det allmännas sida har man därvid endast att tillse å ena sidan att biblioteken sättas i stånd att så rikt och mångsidigt som möjligt tillhandahålla behövt studiematerial, å andra sidan att man även i fråga om folkbildningsarbetet i övrigt har garantier för en i möjligaste mån objektiv och allsidig belysning av de spörsmål, som kunna komma att väljas.

Särskild uppmärksamhet synes i detta sammanhang böra ägnas en grupp frågor, som i regel kunna påräkna ett synnerligt stort och allmänt intresse och som därför i särskild grad behöva den utredning och belysning, som folkbildningsarbetets olika verksamhetsformer kunna giva, men vilka på samma gång äro av den naturen, att deras upptagande kan synas förenat med vissa risker. Det är de *aktuella politiska eller religiösa spörsmålen*. Frågan om huru dessa skola behandlas är särskilt brännande inom föreläsningsverksamheten, men den möter även i fråga om övriga grenar av folkbildningsarbetet och är överhuvud taget av så stor principiell betydelse, att det kan vara lämpligt, att den tages upp till behandling redan i denna allmänna inledning.

Allt från den statsunderstödda föreläsningsverksamhetens begynnelse har bland villkoren för statsunderstöd funnits hänvisning till vissa av statsmakterna givna bestämmelser, och bland dessa har en av de allra viktigaste utgjorts av följande sats: "Alla politiska och religiösa strider och förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen äro förbjudna."

Denna sats har i det stora flertalet fall tolkats och praktiserats som ett direkt förbud för sådana föreläsningssämnen, som avhandla aktuella politiska eller religiösa frågor. Avsikten både med själva stadgandet och med den tolkning, som man gav åt detsamma, var uppenbar. Man var rädd för att föreläsningföreningarna skulle urarta till att bli härdar för politisk eller religiös propaganda av det ena eller andra slaget. De borde i stället betraktas som neutral mark, och allt partitagande i den ena eller andra riktningen borde vara bannlyst.

Denna bestämmelse har naturligtvis ej varit så alldeles lätt att tillämpa. Gränserna för det tillåtna ha ej alltid kunnat utstakas. När de proportionella valens införande i vårt land stod på dagordningen och striden ännu ej var avgjord i den frågan, höllos många föredrag om denna valmetods fördelar och nackdelar. Var detta stridande mot författningens anda? Eller kan det sägas vara oriktigt, att en professor i en naturvetenskaplig disciplin har föreläst om utvecklingsläran, eller att en teolog har talat om vissa kapitler ur den kristna trosläran.

Att det på detta sätt kan ha varit svårt att bestämma, var gränsen går, är i och för sig naturligtvis intet skäl för slopandet av de nuvarande bestäm-

melserna. Dylika svårigheter får man alltid vara beredd på, när helst man i lagstiftningen vill uppställa några gränslinjer. Men huvudfrågan är den: är det överhuvud *till gagn* för folkbildningsrörelsen att upprätthålla nu gällande bestämmelser?

Var och en, som själv levat med och arbetat i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, vet, att när han kan vara mest säker på att få sina åhörare med liv och själ med sig i en föreläsning, det är, när han snuddar vid de aktuella problemen. Det finns hos vårt folk ett starkt och levande behov att tränga djupare in i dagsfrågorna än som kan bestås i dagspressen eller i den rent politiska propagandan. Man känner ett behov att skärskåda frågorna från olika sidor, att få höra argumenten för och emot, och att lyssna till en saklig och objektiv redogörelse för just de frågor, som ligga oss närmast i tiden. Det är också ur statsnyttans synpunkt av stor vikt, att i en tid, då praktiskt taget varje svensk medborgare eller medborgarinna, som fyllt 23 år, har rösträtt, detta behov tillfredsställes på ett fullt nöjaktigt sätt. Demokratiens korollarium är objektiv politisk upplysningsverksamhet.

Det kan ej förnekas, att här föreligger ett behov, som folkbildningsarbetet för närvarande i allt för ringa grad fyller.

Emot denna önskan att folkbildningsorganisationerna skola tillmötesgå detta behov och fylla det ställer sig å andra sidan den farhåga, som från början dikterade den ifrågakavande bestämmelsen. Riskerar man vid sloandet av denna att öppna dörrarna på vid gavel för religiös och politisk propaganda? Eller finns det en utväg, som räddar oss från den sistnämnda faran och ändock tillgodoser det nämnda behovet. Kan man vinna aktualitet utan att riskera propaganda?

Det må till en början anmärkas, att de nuvarande förhållandena i vårt land med hänsyn till politisk upplysningsverksamhet lämna åtskilligt övrigt att önska. Det kan knappast anses tillfredsställande att som nu huvudsakligen är fallet överlämna detta åt de rent partipolitiska föreningarna. Det ligger i sakens natur att det för dessa är mycket svårt att hålla reda på var gränsen går mellan upplysningsverksamhet och propaganda. Givetvis ställer sig detta lättare för de politiskt neutrala folkbildningsorganisationerna.

Av dessa skäl synes det de sakkunniga som om *tiden nu vore mogen för att föreläsningsanstalterna på sina program upptaga också behandling av aktuella politiska eller religiösa frågor*. Det är emellertid givet, att ett dylikt medgivande måste omgärdas med synnerligen starka garantier, för att man därmed må vinna det åsyftade målet: *objektiv upplysning*.

Redan nu är det en fast regel, att en föreläsare bör föreläsa endast i sådana ämnen, där han dokumenterat sig äga speciell kompetens. Det synes vara klart, att om aktuella ämnen skola släppas fram på programmet, bör denna grundregel om en föreläsares speciellt dokumenterade kompetens ej blott upprätthållas utan ock snarast skärpas, ju mera aktuell och brännande en fråga är.

Garantien emot missbruk av föreläsungsverksamheten bör med andra ord flyttas från ämnets art över till föreläsarens person: till hans vetenskapliga kompetens och hans personliga vederhäftighet. Ty det är uppenbart, att uppgiften ställer stora krav på föreläsarens takt och omdöme.

Såsom ytterligare garanti måste komma vissa bestämda krav rörande det sätt, varpå föreläsaren fullgör sin uppgift. Behandlingen bör vara saklig och objektiv. Materialet bör framläggas med möjligast största utförlighet och fullt opartiskt, skälen för och emot vägas mot varandra med ärlig öppenhet och med samvetsgrann hänsynsfullhet. Det kan måhända uppställas som ett ideal, att åhörarna vid en föreläsning slut i ett brännande ämne ej kunna avgöra, vilken åsikt föreläsaren själv omfattar. Men ett nödvändigt krav är detta ej, och i vissa fall vore det en omöjlighet eller en orimlighet att uppställa det. Vad man däremot kan kräva det är, att föreläsaren uppträder med den största hänsynsfullhet mot en uppfattning, som är motsatt hans egen, och därmed även ger ett gott föredöme ifråga om politisk ridderlighet. Han bör se frågan *ovanifrån*: gör han det, undgår han felet att för starkt markera sin egen ståndpunkt.

För de olika centrala folkbildningsorganisationerna och institutionerna gäller det sålunda att genom en sträng gallring av föreläsare och lärare lämna de lokala folkbildningsföreningarna garanti för en objektiv behandling av de aktuella problemen. Men även de lokala föreningarna böra givetvis vid val av föreläsare visa full opartiskhet. En föreläsare eller lärare bör ha rätt att ha en utpräglad ståndpunkt till exempel i fråga om nykterhetsförbud eller socialisering. Det kan stundom vara lämpligt, att i en sådan riktigt brännande och upprivande fråga rekvirera två föreläsare ur rakt motsatta läger — ej alls för att de skola stå och polemisera mot varandra, men för att den enes framställning må komplettera och belysa den andres.

Det är inga oprövade vägar, som vårt folkbildningsarbete slår in på i och med rena aktualiteters upptagande på programmen. I Amerika och England, som ju i flera avseenden äro ledande i folkbildningshänseende, har man sedan länge tagit steget ut, och detta till allmän tillfredsställelse. Även inom vårt land har denna praxis helt tillämpats inom en stor av staten understödd organisation: Arbetarnes bildningsförbund. Här har man helt enkelt från första början *tolkat* den omskrivna stadgan på ett friare sätt, som överensstämmer med den praxis, vilkens införande här av de sakkunniga förordas. Och förfaringssättet har i stort sett ej lämnat rum för några berättigade anmärkningar.

För många av våra folkbildningsorganisationer skulle upptagandet av de aktuella frågorna på programmet — vilket naturligtvis sker endast om föreningen själv finner detta vara lämpligt — i viss mån bli av revolutionerande natur. Folkbildningsorganisationerna ha hittills framför allt indirekt medverkat i upplysningsarbetet även på politiskt och religiöst område genom att i allmänhet bringa vidgad upplysning och större förmåga av allsidig prövning. Nu skulle den således även direkt och omedelbart gå dessa problem in på livet. För

de sakkunniga står det utom all fråga, att ej blott folkbildningsverksamheten därav skulle hämta nytt liv och ny kraft, utan också att vårt politiska och kulturella liv skulle ha avgjord vinning därav.

Betydelsen av ett över de olika partimotsatserna upplyft folkbildningsarbete, öppet för alla, oberoende av social ställning, religiös eller politisk åskådning, kan enligt de sakkunnigas mening knappast överskattas. I en tid, då de sociala motsättningarna synas skärpas, är det av stor vikt, att det finnes något område, där *alla* kunna råkas. Våra svenska folkbildningsanstalter ha i stor utsträckning varit sådana centralhärdar för vårt folks andliga liv och genom ett än starkare stöd från det allmännas sida kunna de med all sannolikhet i än högre grad utveckla sig därtill.

III. Folkbiblioteken.

A. Inledning.

Bibliotekens ställning i folkbildningsarbetet.

Böckerna och biblioteken intaga, som redan framhållits, en central plats i allt folkbildningsarbete. Det ligger i sakens natur att så måste vara fallet. Boken är ju det främsta bildningsmedlet och egen läsning en av de viktigaste grundvalarna för all kunskap. Allt bildningsarbete måste därför, om det skall nå bestående resultat, i större eller mindre grad stödja sig på böckerna och biblioteket. Skolans undervisning behöver utfyllas av barnens »fria läsning». Biblioteket är där ett nödvändigt komplement. Det är främst genom böckerna som möjlighet kan beredas till ett fullföljande och fördjupande av de impulser, som erhållas genom åhörande av en föreläsning. Först genom en kombination av föreläsningsverksamhet och bibliotek kommer därför det bildningsvärde, som ligger i föreläsningarna, till sin fulla rätt. Studiecirkelarna ha i Sverige från första början byggt på böckerna och egen läsning. Tillgång till bibliotek är i de flesta fall en nödvändig förutsättning för studiecirkelarbete. För den folkliga konstuppfostran kunna biblioteken genom samlande och tillhandahållande av konstlitteratur, planschverk och musikalier stödja och underlätta arbetet. Försök att skapa en förädlad nöjeskultur skulle, om de försummade att använda den hjälp, böckerna i detta avseende kunna lämna, gå miste om ett av de förnämsta medlen att nå sitt mål. Samtidigt som biblioteken sålunda äro det kanske mest effektiva bildningsmedlet, äro de också det mångsidigaste: det finnes intet annat bildningsmedel, som har samma möjligheter som ett välförsett bibliotek att på en gång tillgodose de mest skiftande individuella önskemål och skilda åldersstadier. Liksom biblioteket är ett nödvändigt hjälpmedel för vetenskaplig forskning, måste det därför vara grundvalen för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

Folkbibliotekens namn och uppgift.

Under namnet »folkbibliotek» sammanfattar man officiellt i Sverige — liksom i Danmark och Norge — alla de biblioteksformer, som ej fullfölja i

egentlig mening vetenskapliga uppgifter utan huvudsakligen avse att stå allmänheten till tjänst i dess självbildningsarbete, på samma gång som de i större eller mindre utsträckning tillhandahålla ren nöjesläsning. Namnet har kritiserats av personer, som varit starkt intresserade av just de för det allmänna bildningsarbetet avsedda bibliotekens utveckling. Man har befarat, att det genom sina associationer med »folk» i betydelsen av den obildade stora massan skulle kunna medföra, att man betraktade detta slag av bibliotek som en art fattiginrättningar och över huvud taget att man komme att sätta för snäva gränser för deras verksamhet. I stället för namnet folkbibliotek föreslog därför d:r Palmgren i sitt 1911 avgivna betänkande namnet »allmänna bibliotek», tydligen bildat som en motsvarighet till de engelsktalande ländernas namn på ifrågakvarande institutioner, »public libraries». I det förslag, som på grundval av d:r Palmgrens nyssnämnda utredning år 1912 av tillkallade sakkunniga framlades angående statsunderstöd åt kommunala bibliotek o. s. v., anslöt man sig visserligen ej till d:r Palmgrens namnförslag men godtog ej heller beteckningen folkbibliotek utan förordade i stället namnet »kommunala bibliotek».

Även om ordet »folk» numera torde fått en något annan klang i sammanhang med samhällets allt mer genomförda demokratisering, kan det dock ej förnekas, att det fortfarande kan ligga en viss möjlighet till missförstånd i namnet »folkbibliotek». Det kan alltjämt lätt ge anledning till, att dessa bibliotek uppfattas som huvudsakligen avsedda för en särskild folkklass. De sakkunniga vilja därför — utan att föreslå någon ändring av namnet — starkt understryka, att folkbiblioteket i princip skall vara ett *allmänt* bibliotek. Det bör utrustas och ledas så, att ingen samhällsklass, intet parti har anledning att känna sig bortstött vare sig på grund av bokurvalets karaktär eller lokalens beskaffenhet. Inga ensidiga synpunkter få behärska bokurvalet. Lokalen bör, så vitt möjligt, bära en prägel värdig bibliotekets viktiga samhällsuppgift. Men ordet »allmänna» får ej fattas så, som om folkbiblioteken blott skulle ha till uppgift att tillgodose det stora flertalets behov. Så långt sig göra låter och med begagnande av de fördelar, som i detta avseende kunna vinnas genom samverkan, böra de också söka tillfredsställa mera specialiserade studieintressen. De böra slutligen i så stor utsträckning som möjligt tillgodose ej blott vuxna utan även ungdom och barn. Olika samhällsklasser och partier, olika intressen, olika åldrar skola kunna mötas inom folkbiblioteket.

Skolan och biblioteket.

Inom den i det föregående angivna allmänna ramen för modernt folkbiblioteksväsende finnes en kategori av uppgifter, som i större eller mindre utsträckning brukar tillgodoses genom en särskild biblioteksform. Det gäller

verksamheten bland barnen. En stor del av denna utföres genom det i nära förbindelse med skolan stående *skolbiblioteket*.

Frågan om skolbiblioteket och dess organisation anse de sakkunniga sig ej böra taga upp till mera ingående behandling i dess helhet. Den torde kunna överlämnas till skolöverstyrelsen att utreda. Helt och hållet synes den dock ej kunna förbigås i detta sammanhang, även om det ej kan bli fråga om något annat än några allmänna synpunkter rörande förhållandet emellan skolbiblioteket och folkbiblioteket.

En allmän pedagogisk erfarenhet torde vara, att barnens »fria läsning» inom vissa gränser är till den allra största hjälp för skolans arbete. Den underlättar själva läsfärdighetens inhämtande. Den kan ge mera levande innehåll åt lärobokens framställning. Återgivna i skönlitterär form ha de historiska tilldragelserna och personligheterna ofta lättare att väcka barnens intresse, natur, folkliv och kulturförhållanden framträda åskådligare. Ett för lärjungarna tillgängligt, någorlunda välförsett bibliotek är — det bör särskilt understrykas — ett utmärkt hjälpmedel för den uppfostran till självverksamhet, som måste anses vara en av skolans viktigaste uppgifter. Det rena läsläsandet torde till och med i ett och annat fall med fördel kunna ersättas av lärjungarnas egna efterforskningar i bibliotekets böcker. På vissa håll, t. ex. i några danska skolor, har man i detta avseende gått mycket långt och anser sig hava haft gynnsamma resultat. Biblioteket lämnar slutligen friare fält än skolan åt lärjungarnas olika individualiteter att göra sig gällande. Det kan därför hjälpa de unga att komma till klarhet över sina intressen och för dem underlätta det framtida valet av levnadsyrke.

För det självbildningsarbete, som kräves efter slutad skolgång, är det å andra sidan av utomordentlig betydelse, att barnen redan under skoltiden ha lärt sig, vad ett bibliotek kan giva, att de fått intresse för böcker och läsning och vant sig vid att på egen hand hämta kunskap ur böckerna. Den, som i barndomen lärt sig använda biblioteket, har lättare att finna vägen dit även som vuxen.

Att barnen få tillgång till bibliotek är därför både ur skolundervisningens och ur folkbildningsarbetets synpunkt ett intresse av den allra största vikt. A skolans sida har detta förhållande fått tungt vägande erkännanden, i vårt land bland annat genom den nya undervisningsplanen för rikets folkskolor av den 31 oktober 1919, där det framhålles, att lärjungarnas läsning på egen hand bör uppmuntras och ledas, och där särskild vikt lägges vid att barnen vänjas vid att begagna skolans bibliotek och att de få undervisning i användning av uppslagsböcker. Från folkbildningshåll, framför allt givetvis från folkbibliotekshåll, har betydelsen av barnbiblioteket synnerligen starkt framhållits. I folkbibliotekens föregångsland, Förenta Staterna, finnes intet för det allmänna bildningsarbetet avsett bibliotek, där man ej ägnar den allra största uppmärksamhet åt arbetet bland barnen. Ett folkbibliotek utan någon barn-

avdelning är där så gott som otänkbart. Det 1911 på initiativ av dr Valfrid Palmgren grundade Stockholms barn- och ungdomsbibliotek, som haft en stor förebildlig betydelse, är, vad Sverige angår, ett uttryck för samma uppfattning om vikten av barnbibliotek.

Skolans och bibliotekets intressen mötas sålunda på ett synnerligen betydelsefullt område. Där om råder ingen meningsskiljaktighet. Däremot ha olika utvägar förordats och prövats för tillgodoseendet av detta gemensamma intresse. På vissa håll, framför allt lärarehåll, har det stundom gjorts gällande, att biblioteksarbetet bland barn borde helt vara en skolans sak. Från folkbibliotekens sida åter har man framhållit, att ett stort folkbibliotek har helt andra möjligheter att hålla böcker och läsrum tillgängliga för barnen under dessas lediga tid än vad skolan i regel kan ha. Särskilt brukar man betona, att det är så mycket lättare att hålla kvar en person som låntagare i biblioteket, sedan han blivit vuxen, om barnbiblioteket och de vuxnas bibliotek rymmas under samma tak. Övergången från den ena avdelningen till den andra går då mera av sig själv. Det bör därför, anser man, vid sidan av skolbiblioteket finnas en barnavdelning i folkbiblioteket, ja, på flera ställen har man ansett lämpligast att ställa skolbiblioteket under samma ledning som folkbiblioteket. Man får sålunda i huvudsak tre lösningar av förhållandet mellan skolan och biblioteket: 1) skolan övertager biblioteket för barnen, under det att folkbiblioteket avser endast vuxna; 2) vid sidan av det helt av skolan skötta skolbiblioteket finnes en barnavdelning i folkbiblioteket; 3) folkbiblioteket övertager även skolbiblioteket.

På alla de tre här nämnda systemen finnas exempel inom svenskt folkbiblioteksväsende. Under förutsättning av nära samförstånd och samverkan mellan skolans och folkbibliotekets ledning kan vilket som helst fungera väl. Överallt, där folkbiblioteket nått högre utveckling, där det t. ex. hölles öppet dagligen ett par tre timmar och där en eller flera personer ägna större delen av sin arbetstid åt detsamma, skulle det emellertid vara en misshushållning, om man ej läte även barnen få del av de förmåner, som folkbibliotekets längre öppningstid och dess efter hand i allt större utsträckning fackutbildade ledning erbjuder.

Gällande biblioteksförordning innehåller angående bibliotekslokalen en föreskrift, som står i nära samband med här behandlade frågor och som därför lämpligen kan tagas upp i detta sammanhang.

I sin ovannämnda utredning ansåg sig dr Palmgren kunna konstatera, att man allt för mycket försummade att tillgodose skolans behov av bibliotek för barnen. För att allmänt klargöra och inpränta, att ett i en skolsal förvarat bibliotek borde ha till huvudändamål att stå skolan och dess lärjungar till tjänst, föreslog hon därför, att endast sådana bibliotek, som verkligen gjorde skäl för namnet skolbibliotek, skulle få förvaras i skolsal. Både de tillkallade sakkunniga och den föredragande departementschefen anslöto sig

till d:r Palmgrens uppfattning om önskvärdheten av att skolbiblioteken erhålla en självständigare ställning och bättre omvårdnad än hittills varit fallet. Det borde enligt deras mening ej sammankopplas med det för de vuxna avsedda biblioteket utan helt anordnas för sin särskilda uppgift. Emellertid ansågs den av d:r Palmgren föreslagna garantien av praktiska skäl ej möjlig att genomföra. I stället har i den nu gällande biblioteksförfattningen införts bestämmelsen, att statsunderstött folkbibliotek får inrymmas i för undervisning avsedd skollokal, »endast för så vitt särskilt skolbibliotek även finnes». Bestämmelsen, som givetvis måst tillämpas även i fråga om de i detta avseende med de egentliga folkbiblioteken likställda studiecirkelbiblioteken (se om dessa sid. 19 och 54 ff.), innebär sålunda, att om ett folkbibliotek förvaras i skolsal, skolbiblioteket, d. v. s. ungdomsavdelningen, ej får utgöra en del av detsamma, något som däremot är tillåtet i vilken annan lokal som helst inom eller utom skolbyggnaden. Detta förhållande kan teoretiskt sett förefalla något oegentligt men har i praktiken knappast spelat någon roll, då det, i de små kommuner det här närmast kan vara fråga om, i regel är samma person — läraren på platsen — som sköter biblioteksverksamheten, vare sig den är formellt uppdelad i två bibliotek eller inte. Andra hänsyn göra emellertid, att man kan draga i starkt tvivelsmål den här berörda bestämmelsens behövlighet och lämplighet. Det kan visserligen ej förnekas, att den till en viss grad befordrat det därmed avsedda ändamålet. Det finns exempel på, att den gett anledning till upprättandet av skolbibliotek, där sådant förut ej funnits, eller att en kommun höjt sitt anslag för att komma upp till de minimibelopp, som erfordras för att efter skedd klyvning av ett äldre bibliotek både folkbiblioteket och skolbiblioteket skola kunna erhålla statsbidrag. Som ett medel att framtinga upprättandet av för skolans behov lämpade bibliotek är föreskriften dock endast en föga effektiv halvmesyr. Och i fråga om det, som man innerst vill nå — bibliotekets inordnande som ett organiskt led i skolans undervisning — har den knappast något värde alls.

Det som därvid är av avgörande vikt är, att lärarna själva mera allmänt få blicken öppnad för bibliotekets värde som undervisningsmedel. Detta åter vinnes mycket säkrare och bättre på andra vägar; genom folkskoleseminariernas undervisning, genom bibliotekskurser och framför allt därigenom, att folkskollärarekåren — såsom redan i viss mån skett — tar upp frågan. Till vad här sagts om föreskriftens ringa effektivitet kommer slutligen, att förbudet mot att statsunderstött folkbibliotek får förvaras i för undervisning avsedd skollokal, för så vitt ej särskilt skolbibliotek där finnes uppställt, en och annan gång föranlett, att ett bibliotek, som dittills förvarats i en skolsal, flyttats ur denna till en lokal, som ur alla synpunkter måst anses mycket sämre. Vägande skäl synas alltså föreligga för att man i sammanhang med här föreslagna förändring av villkoren för statens understödjande av folkbiblioteksväsendet bör borttaga den ifrågavarande bestämmelsen.

Kommunala bibliotek och föreningsbibliotek.

Folkbiblioteken kunna med hänsyn till ägarna uppdelas i kommunala och föreningsbibliotek. Emellan de båda grupperna har tidvis rätt och råder kanske ännu på sina håll ett visst motsatsförhållande.

Från statsmakternas sida ha under olika tider något olika principer följts med hänsyn till de båda nämnda grupperna av bibliotek. När riksdagen år 1905 första gången beviljade ett fast, årligen återkommande understöd till folkbiblioteksväsendet, skedde det under bestämmelser, som avgjort gynnade föreningsbiblioteken. Om i en kommun funnes ett bibliotek tillhörigt den kyrkliga kommunen och ett tillhörigt den borgerliga, kunde båda tillsammans ej få högre belopp i statsbidrag än 75 kronor. I biblioteksförordningen fanns emellertid intet som hindrade, att hur många föreningsbibliotek som helst inom en och samma kommun erkändes som folkbibliotek och erhöle vart och ett 75 kronor i statsbidrag.

I de sedan 1912 gällande bestämmelserna har man gjort en ganska genomgående skillnad mellan kommunala folkbibliotek och föreningsbibliotek, särskilt det slag av dessa senare, som i författningen kallas studiecirkelbibliotek. Möjlighet har visserligen lämnats öppen för ett föreningsbibliotek att under vissa villkor helt ersätta ett kommunalt folkbibliotek och få understöd efter samma normer som ett dylikt. Men detta gäller ett undantagsförhållande. Det vanliga är, att understöden till föreningsbiblioteken utgå efter andra principer än till de kommunala. Härvid har man sökt ge en till en viss grad förmånligare ställning åt dessa senare. Statsbidraget utgår till dem med *samma* belopp som från annat håll för samma år anskaffats till bibliotekets utveckling och vård. Till föreningsbiblioteken åter utgår statsbidraget med *högst hälften* av det belopp, som under närmast föregående år av egna medel använts till inköp och inbindning av böcker och med vissa inskränkningar till tryckning av katalog.

Bestämmelserna i övrigt äro emellertid sådana, att föreningsbiblioteken faktiskt kommit att intaga en mera gynnad ställning. Under det att endast *ett* kommunalt (eller som kommunalt fungerande) folkbibliotek, resp. folkbibliotekssystem, kan erhålla statsunderstöd inom en och samma kommun, kunna hur många föreningsbibliotek som helst, som uppfylla de föreskrivna villkoren, få dylikt understöd. Vidare avser maximigränsen för statsbidraget, som visserligen är densamma i båda fallen (400 kr.), när det gäller studiecirkelbiblioteken, ej »bibliotek» utan »studiecirkel», och eftersom flera studiecirkel kunna ha gemensamt bibliotek, finns alltså faktiskt ingen maximigräns alls för statsanslaget till ett föreningsbibliotek. Slutligen finnes i fråga om studiecirkelarna ej heller någon minimigräns stadgad för statsanslaget, vilket däremot är fallet med folkbiblioteken. En studiecirkel får alltid hälften av vad den av andra medel än statsmedel använt för inköp och inbindning av böcker, huru litet

belopp det än är fråga om. Att detta senare ej är någon alldeles betydelselös omständighet visas, för att taga ett exempel, bl. a. av det förhållandet, att av de 1,225 studiecirkelar inom I. O. G. T., för vilka statsbidrag söktes år 1923, 277 som ekvivalent till statsbidraget återopat utgifter som sammanlagt ej uppgå till 40 kronor pr cirkel, den för folkbiblioteken stadgade minimigränsen. Trots att villkoren äro i vissa avseenden gynnsammare för folkbiblioteken, har därför också den nu gällande biblioteksförordningen lett till en synnerligen stark tillväxt av föreningsbiblioteken. Under det att antalet statsunderstödda folkbibliotek år 1913—1922 tillväxt från 552 till 979 har antalet studiecirkelbibliotek under samma tid ökat från 823 till 2,537. För att förstå innebörden i dessa siffror bör man emellertid å andra sidan komma ihåg att de 979 folkbiblioteken hade ett bokbestånd av sammanlagt 887,894 band, under det att de 2,537 studiecirkelbibliotekens bokbestånd endast uppgick till 512,908. Skillnaden ifråga om utlåningen är t. o. m. något större. Folkbiblioteken utlånade nära dubbelt så många böcker som studiecirkelbiblioteken (1,706,902 mot 944,164).

Till frågan om betydelsen av föreningsbibliotekens insats återkomma emellertid de sakkunniga i ett annat sammanhang längre fram (sid. 56 ff.). Här skall endast inledningsvis helt allmänt betonas, att det efter de sakkunnigas mening är nödvändigt, att man söker lösa frågan om statens förhållande till å ena sidan de kommunala biblioteken, å andra sidan föreningsbiblioteken efter andra linjer än hittills skett. Skillnaden mellan reglerna för statsunderstödet i det ena eller andra fallet ligger för närvarande, som ovan framhållits, huvudsakligen i beräkningsgrunden. Maximigränsen är i båda fallen densamma. Enligt de sakkunnigas förslag skall skillnaden främst ligga i den olika maximigränsen, även om beräkningsgrunden dessutom kommer att förete större eller mindre olikhet. Endast på detta sätt kan man nå till ett avvägande av villkoren för statsbidraget, som kan göra det möjligt att å ena sidan kraftigt befördra studiecirkelarbetet, föreningsbibliotekens förnämsta insats, å andra sidan skapa förutsättningarna för en koncentrerad av intresset kring det för alla medborgare gemensamma kommunala biblioteket.

Som ovan nämnts öppnar gällande författning möjlighet för föreningsbibliotek att under vissa villkor erhålla understöd efter samma regler som ett kommunalt folkbibliotek. De särskilda villkor, som skola iakttagas i detta fall, äro enligt författningens föreskrift (k. kung. d. 31 dec. 1920, nr 918, § 2, mom. a):

“att, därest biblioteket underhålles av enskilda, det skall ställas under en styrelse, i vilken den borgerliga kommunen utser minst en ledamot, varjämte ombud för kommunen skall deltaga i granskningen av bibliotekets räkenskaper; dock att, därest kommunen avböjer att taga sådan befattning med biblioteket, det må ankomma på vederbörande länsstyrelse att, på framställning av bibliotekets styrelse och efter prövning av

bibliotekets ändamålsenlighet, utse en styrelseledamot och en granskningsman för detsamma.“

I denna bestämmelse torde ej böra göras någon ändring. I mången kommun är det endast tack vare en enskild sammanslutnings oegennyttiga och uppofterande arbete som ett folkbibliotek kan komma till stånd. Man bör inte heller se bort från den möjligheten, att inom en viss kommun ett föreningsbibliotek kan ha så avgjort mycket större betydelse för allmänheten och stå under så mycket bättre ledning än det av kommunen själv ägda biblioteket, att det kan synas fördelaktigast, att biblioteksväsendet inom kommunen bygges upp med föreningsbiblioteket som centrum. Skolöverstyrelsen bör därför även för framtiden ha viss frihet att i detta avseende förfara, som det kan visa sig lämpligast i varje särskilt fall.

B. Kommunala folkbibliotek.

De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet.

Statens understödande av de kommunala (eller som kommunala fungerande) folkbiblioteken regleras för närvarande i huvudsak genom följande föreskrifter i k. kung. den 31 dec. 1920 (nr 948) med de ändringar, som däri vidtagits genom k. kung. den 18 nov. 1921 (nr 724) och den 30 dec. 1922 (nr 619):

§ 1.

1. Understöd av statsmedel må med ett belopp av lägst 40 kronor och högst 400 kronor, för år räknat, utgå till kyrklig eller borgerlig kommun, till sammanslutning av kommuner eller till lokal förening för upprättande och underhåll av ett folkbibliotek eller ett system av sådana (centralbibliotek med filialer) inom en och samma kommun eller sammanslutning av dylika.

§ 2.

För åtnjutande av de i § 1 omnämnda understöden skola följande villkor gälla, nämligen:

a) att, därest biblioteket underhålles av enskilda, det skall ställas under en styrelse, i vilken den borgerliga kommunen utser minst en ledamot, varjämte ombud för kommunen skall delta i granskningen av bibliotekets räkenskaper; dock att, därest kommunen avböjer att taga sådan befattning med biblioteket, det må ankomma på vederbörande länsstyrelse att, på framställning av bibliotekets styrelse och efter prövning av bibliotekets ändamålsenlighet, utse en styrelseledamot och en granskningsman för detsamma;

b) att kyrklig eller borgerlig kommun, sammanslutning av kommuner, skoldistrikt, skolstyrelse eller enskilda förbundit sig att för bibliotekets utveckling och vård under det år, för vilket statsbidrag sökes, tillskjuta minst lika mycket som det begärda statsbidragets belopp, varvid anslag till bestridande av lokalkostnad, däri inbegripna utgifter

för lokalens uppvärmning, belysning och renhållning, får medräknas för skolbibliotek i intet fall och för folkbibliotek blott såvida anslaget innebär en kontant utgift, som icke i någon form motsvaras av en inkomst för den samfällighet, inom vilken biblioteket är beläget;

e) att beviljat statsbidrag må — — — uppbäras endast i form av bundna böcker, valda ur av ecklesiastikdepartementet eller skolöverstyrelsen utgivna kataloger och levererade till biblioteken, på sätt skolöverstyrelsen jämlikt av Kungl. Maj:ts meddelade föreskrifter närmare bestämmer — — —;

d) att för biblioteket finnes en föreståndare eller bibliotekarie, som handhar den närmaste skötseln av boksamlingen och ombesörjer upprättandet av katalog däröver;

e) att biblioteket är uppställt i lämplig lokal, varvid tillika skall iakttagas, att statsunderstött folkbibliotek får inrymmas i för undervisning avsedda skollokaler, endast för så vitt särskilt skolbibliotek även finnes;

f) att biblioteket regelbundet vissa tider i veckan kostnadsfritt hålles tillgängligt för allmänheten;

g) att biblioteket skall vara underkastat inspektion av vederbörande folkskolinspektör;

h) att biblioteket hålles försäkrat mot eldskada;

i) att böcker av osedligt innehåll ej få införlivas med biblioteket;

j) att beträffande skolbiblioteken skall iakttagas, att bokurvalet skall ske med huvudsakligt avseende på skolungdomen och att under inga förhållanden populärmedicinska arbeten, som på ett ingående sätt behandla samhällsskadliga eller osunda sexuella förhållanden och äro av beskaffenhet att i sedligt avseende kunna inverka skadligt, om de sättas i händerna på unga och omogna läsare, eller andra skönlitterära arbeten än sådana, som kunna anses lämpliga för ungdom, få med skolbiblioteken införlivas;

k) att styrelse för folkbibliotek skall tillse, att populärmedicinska arbeten av ovan angivna beskaffenhet icke genom utlåning eller på annat sätt hållas tillgängliga för personer, som ej kunna anses besitta erforderlig mognad;

l) att bibliotekets böcker ej utan tillstånd av vederbörande folkskolinspektör eller av bibliotekskonsulent i skolöverstyrelsen få i annan mån avhändas biblioteket, än att förslitna eller föråldrade böcker må därifrån utgallras; samt

m) att biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

§ 3.

1. Ansökning om understöd enligt § 1 skall av styrelsen för bibliotek före den 15 februari det år, för vilket statsbidrag sökes, insändas till vederbörande länsstyrelse. Sådan ansökning skall vara ställd till skolöverstyrelsen och vara avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med bifogade formulär I med uppgift å beloppet av det bidrag, som åstundas. Den skall åtföljas av:

a) handlingar som styrka, att kontanta bidrag från annat håll å minst lika stort belopp som det begärda statsbidraget för det löpande arbets- respektive kalenderåret, stå till bibliotekets förfogande;

b) intyg om beviljad ansvarsfrihet för det räkenskapsår, vars förvaltning senast förelegat till granskning;

c) redogörelse för bibliotekets verksamhet under det sistförflutna arbets- respektive kalenderåret enligt bifogade formulär II, ävensom ett summariskt förslag till inkomst- och utgiftsstat för det löpande året;

d) förteckning å samtliga de böcker, som införlivats med biblioteket, sedan ansökning om statsbidrag senast ingavs, ävensom ett exemplar av allt tryck rörande biblioteket, som under samma tid utgivits, jämte avskrift av därunder antagna, i tryck icke föreliggande stadgar eller stadgeändringar; dock att, då ansökning första gången ingives, vid densamma skall fogas dels en förteckning över bibliotekets hela bokbestånd, dels ett exemplar av gällande stadgar; samt

e) i fråga om bibliotek, som underhålles av enskilda, intyg att kommun eller länsstyrelse utsett styrelseledamot och granskningsman samt förklaring från bibliotekets styrelse, att detsamma ej tillhör sådant riksförbund, som åtnjuter statsunderstöd enligt nedan i kap. II angivna bestämmelser.

2. Det åligger länsstyrelsen att, sedan i orter utanför Stockholm vederbörande folkskolinspektör blivit hörd, före den 15 mars till skolöverstyrelsen med eget yttrande insända ansökningshandlingarna.

§ 4.

Folk- eller skolbibliotek, som erhållit statsbidrag, åligger att, om ej statsbidrag sökes det följande året, senast den 30 juni sistnämnda år till skolöverstyrelsen insända en fullständig redogörelse för bibliotekets verksamhet under det år, för vilket statsbidrag senast beviljats, uppställd enligt formulär II.

§ 5.

Då statsunderstött bibliotek, som äges av enskilda, icke längre underhålles av ägaren, skola de bibliotekets böcker, som erhållits såsom statsbidrag eller inköpts med egna medel, överlämnas till vederbörande kyrkliga eller borgerliga kommun för införlivande med dess bibliotek eller såsom grundstomme till ett dylikt; dock att böckerna jämväl må efter skolöverstyrelsens beprövande överlämnas till annat bibliotek eller annorlunda på lämpligt sätt komma till användning.

De tre huvudfaktorerna i biblioteksarbetet.

Boksamling, bibliotekarie och bibliotekslokal äro de tre grundelementen i all biblioteksverksamhet. Redan i ett litet samhälles folkbibliotek kräva alla tre uppmärksamhet och omsorg. Och ju större samhället är, desto större bli de anspråk, som måste ställas på biblioteket i de tre nämnda avseendena. Samtidigt ändras förhållandet mellan dem på så sätt, att utgifterna till personal och lokal måste tillväxa i hastigare proportion än utgifterna till bokinköp och bokinbindning. I ett större samhälle behövs det en bibliotekarie, som kan ägna sig helt åt biblioteket, det behövs biträden åt honom, ofta särskilt utbildade för en speciell gren av bibliotekets verksamhet: katalogiseringen, barnavdelningen o. s. v. Det är där inte nog med ett enda rum, som på samma gång är utlånings- och läsrum. Biblioteksverksamheten specialiseras och det kräves särskilda rum för de olika verksamhetsgrenarna: där behövs särskilt läsrum, där behövas utlåningsrum och läsrum i barnavdelningen, där behöves ett eller flera arbetsrum för bibliotekspersonalen, och slutligen kan det behövas läsrum för speciella fack, t. ex. för teknologi och medborgarkunskap, studiecirkelrum o. s. v.

Bokurvalet.

Föreskriften, att statsbidraget endast må uppbäras i form av böcker valda ur av skolöverstyrelsen utgivna kataloger, vittnar om den betydelse, som vid statens understödjande av folkbiblioteksväsendet lagts på den första av de tre huvudfaktorerna i biblioteksverksamheten: böckerna. Och så länge som gränsen för statsbidraget satts så lågt, att detta kan spela någon roll endast för de små biblioteken, kan det vara väl motiverat att låta huvudvikten ligga på bokanskaffningen. Denna är, såsom redan antytts, den ojämförligt viktigaste posten i dessa biblioteks utgiftsbudget. På grunder, som i en följande avdelning komma att framläggas, anse de sakkunniga en väsentlig höjning av maximigränsen ofrånkomlig, om staten vill skapa de förutsättningar, som äro nödvändiga för att bildningsarbetet skall få det stöd det behöver i en kraftigt utvecklad biblioteksverksamhet. Därvid bör tydligtvis ändring också ske i bestämmelsen, att statsbidraget skall utgå endast i form av böcker. Beträffande de små biblioteken, sådana vilkas statsbidrag ej skulle överstiga den nuvarande maximigränsen, torde emellertid vara lämpligast att låta statens understöd utgå i sin helhet som hittills. Av understöd, som överstiger 400 kronor men ej uppgår till 2,000 kronor, bör hälften, dock minst 400 kronor, utgå i form av inbundna böcker, det övriga däremot kontant. Är understödet 2,000 kronor eller därutöver, synes hela understödsbeloppet böra utgå kontant. Den garanti i fråga om bokurvalets lämplighet, som man, när det gäller de mindre biblioteken, söker vinna därigenom, att en ej obetydlig del av bokanskaffningen underkastas en förhandskontroll genom föreskriften, att statsbidragsböckerna skola väljas ur statens katalog, denna garanti har man i fråga om de större biblioteken (med 2,000 kronor eller därutöver i statsbidrag) att söka i bibliotekariens person (se härom vidare sid. 32).

I fråga om den ovan vid olika tillfällen omnämnda av staten utgivna katalogen anse de sakkunniga sig ej ha någon anledning att föreslå några förändringar. Denna katalog, varav hittills grundkatalogen jämte 3 tilläggs-häften utkommit, torde böra utgivas i huvudsak efter samma principer som för närvarande. Om, såsom de sakkunniga här föreslå (se därom sid. 68), ytterligare en bibliotekskonsulent tillsättes, torde det emellertid vara att hoppas, att ett välbehövt påskyndande av katalogarbetet kan ske, varigenom fördelarna för biblioteken av katalogen givetvis komma att bli än större.

I strävandena att förbättra bibliotekens bokurval är statskatalogen med sina upplysande anmärkningar ett av de bästa hjälpmedlen. Det måste också anses som en av de betydelsefullaste sidorna i den 1912 genomförda reformen inom svenskt folkbiblioteksväsen, att man, när det gällde statens förhållande till bibliotekens bokurval, lade sådan vikt vid de rent positiva åtgärderna, vid råd och anvisningar, som kunde lämnas genom av staten utgivna litteraturförteckningar. Vid sidan härav har man emellertid också genom en före-

skrift av mera negativ art velat trygga ett gott bokurval. Från 1905 års folkbiblioteksförordning har man nämligen tagit upp föreskriften, att böcker av osedligt innehåll ej må med statsunderstött bibliotek införlivas. Föredragande departementschefen betonar (k. prop. 1912, nr 179), att efter hans mening man i förevarande hänseende »nog i allmänhet snarare felar genom för stor släpphänthet än genom för stor stränghet». Han anser det ej kunna anses försvarligt »att i statsunderstödda bibliotek tillhandahålla icke blott äldre personer utan även en omogen och okritisk ungdom litteratur av sådan art, att man måste vara förvissad därom, att den eggat drifternas och ger fantasilivet en osund riktning, denna litteratur må sedan i fråga om formellt artistiskt raffinemang stå än så högt». Och han tillägger: »även på det andliga området är en viss offentlig hygien av nöden, om ock för dennas rätta handhavande kräves en synnerligen hög grad av takt och gott förstånd». Från några håll hade föreslagits att ersätta uttrycket »av osedligt innehåll» med formuleringen »med osedligt syfte». Departementschefen vill över huvud ej förorda någon förändring »i syfte att avtrubba» bestämmelsens innebörd.

Bestämmelsen om folkbibliotekens bokurval har sedermera på sitt sätt fått en komplettering genom den år 1920 som mom. k i § 2 av biblioteksförordningen införda föreskriften, att statsunderstött folkbiblioteks styrelse skall tillse, att populärmedicinska arbeten, som på ett ingående sätt behandla samhällsskadliga eller osunda sexuella förhållanden och äro av den beskaffenheten, att de i sedligt avseende kunna inverka skadligt, om de sättas i händerna på unga och omogna läsare, icke genom utlåning eller på annat sätt hållas tillgängliga för personer, som ej kunna anses besitta erforderlig mognad.

De sakkunniga dela den uppfattning, som kommer till uttryck i de ovan citerade orden, att det även på det andliga området är nödigt med en viss offentlig hygien. Och det är efter deras mening väl motiverat, att vikten lägges på bokens verkan på den läsande, ej på författarens avsikt. Då de sakkunniga likväl anse sig böra förorda en omformulering av detta moment, är det därför, att den skenbart så stränga bestämmelsen, enligt vad erfarenheten visat, ej är tillräckligt effektiv. Den lämnar inga möjligheter att skrida in mot en hel del undermålig litteratur, som ej kan kallas osedlig, men inte förty är avgjort olämplig, t. ex. ett visst slag av kolportägelitteratur, vilken i all sin tarvlighet ger sig sken av att vara i hög grad moralisk. Men den största svagheten i bestämmelsen, sådan den är formulerad, är att den riktar sig mot de särskilda böckerna utan att taga någon hänsyn till bibliotekets storlek eller karaktären av dess bokinköp i övrigt. Har en bok en gång ansetts böra uppföras på den »svarta listan» såsom »osedlig», måste den utslutas i vilket bibliotek den än påträffas, även om det är fråga i det ena fallet om ett stort stadsbibliotek, som köper böcker för tiotusentals kronor och som har att tillgodose en talrik mogen publiks studieintressen, och i det andra fallet om ett litet bibliotek, där hela årsinköpet omfattar blott ett tio-

tal böcker. Man kan ej heller efter nuvarande bestämmelser göra någon skillnad, vare sig det är uppenbart, att det tvivelaktiga arbetet inköpts som ett led i ett studium av en författares hela produktion, eller man någon gång skulle tycka sig kunna i bibliotekets bokinköp konstatera en tendens, som tyder på en förkärlek för sexuellt rafflande litteratur. Det torde under sådana förhållanden vara ofrånkomligt, att resultatet blir, att den som har att å statens vägnar granska bokinköpen undviker att ingripa i ett och annat fall, där censur kan synas honom behöflig, för att ej bli tvungen att föreskriva utslutning, även då det gäller fullt försvarliga studieändamål.

I stället för den nuvarande bestämmelsen vilja de sakkunniga därför föreslå, att det föreskrives, att bibliotek, vars bokurval står på avgjort låg nivå — varvid bedömandet bör ske ej blott ur moralisk utan också ur konstnärlig synpunkt — och vilket ej ställer sig till efterrättelse de anvisningar, som förste bibliotekskonsulenten med hänsyn härtill lämnar, kan av skolöverstyrelsen frångåas rätt att erhålla statsbidrag, så länge ej vederbörlig ändring skett. En formulering av denna natur innebär ingen »avtrubning» av bestämmelsens innebörd. Den griper tvärtom vidare, på samma gång som den är smidigare i tillämpningen och därigenom kan bli mera effektiv.

Som ovan framhållits bör frågan om en boks olämplighet givetvis väsentligen ses ur synpunkten av dess verkan på läsaren. Det är därför en fråga, som har intresse lika mycket, om ej mer, med hänsyn till bibliotekets utlåning som med hänsyn till dess bokinköp. Statens granskning kan aldrig fritaga den lokala ledningen från ansvaret för att »den rätta boken skall komma till den rätta personen». Det måste ytterst alltid bli bibliotekarien som har att tillse, att ej biblioteket tillhandahåller »en omogen och okritisk ungdom» litteratur av sådan art, att man måste vara förvissad därom, att den eggar drifterna och ger fantasilivet en osund riktning. Det moment i författningen, som handlar om folkbibliotekens styrelses skyldighet med hänsyn till populärmedicinska arbeten av ett visst slag, bör därför ändras till att gälla överhuvud litteratur, som är av beskaffenhet att i sedligt avseende kunna inverka skadligt, om den sättes i händerna på unga och omogna läsare. Dylik litteratur bör naturligtvis inte i ett offentligt bibliotek genom utlåning eller på annat sätt hållas tillgänglig för personer, som ej kunna anses besitta erforderlig mognad.

Till slut bör i fråga om bokurvalet erinras om de krav, som folkbibliotekets uppgift att vara ett *allmänt* bibliotek ställer på detsamma i fråga om nödvändigheten att låta olika synpunkter och intressen komma till sin rätt (se därom sid. 10 och 15).

Förmedlingen av statsbidragsböckerna.

I folkbiblioteksförfattningens bestämmelser angående levereringen av böcker, som skola erhållas i statsbidrag, infördes år 1922 en ganska genom-

gripande förändring: Författningens § 2, mom. c, som förut innehållit bestämmelsen, att beviljat statsbidrag finge uppbäras endast i form av bundna böcker, »förmedlade till biblioteket genom statsunderstödd förmedlingsanstalt», föreskriver numera, att de i statsbidrag rekviderade böckerna skola levereras »på sätt skolöverstyrelsen, jämlikt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter, närmare bestämmer». Den skedda omformuleringen avser att möjliggöra, att förmedlingen av statsbidragsböckerna, som hittills skett genom två statsunderstödda bokförmedlingsanstalter (Folkbildningsförbundet och Sveriges storloge av I. O. G. T.), från och med de för 1923 utgående statsunderstöden skall kunna ske genom vilken bokförläggare, bokhandlare eller bokförmedlingsanstalt som helst, som godkännes av skolöverstyrelsen. Härigenom kan man vänta att vinna ett välbehövt påskyndande av statsbidragens leverering.

Över detta ärende ha de sakkunniga vid två olika tillfällen redan avgivit utlåtanden, dels den 3 december 1921, dels den 30 oktober 1922.

Till vad de sakkunniga sålunda förut i detta ärende andragit anse de sig ej ha något att ytterligare tillägga.

Den 13 juli 1923 har Kungl. Maj:t utfärdat närmare bestämmelser angående levereringen av statsbidragsböckerna.

Bokförsäljning genom bibliotek och andra folkbildningsorganisationer.

Sida vid sida om bibliotekets arbete för underlättande av åtkomsten av värdefull litteratur böra givetvis gå strävanden att intressera *bokläsarna* för att även bli *bokägare*. På detta område ha nyligen — under viss medverkan från folkbildningssakkunnigas sida — åtgärder vidtagits, vilka efter hand torde kunna leda till en ganska stark utvidgning av bokförsäljningen i vårt land. I anslutning till underhandlingar, som påbörjats av Arbetarnes bildningsförbund, ha sex riksorganisationer för folkbildningsverksamhet: Sveriges allmänna biblioteksförening, Föreläsningsförbundens riksorganisation, Arbetarnes bildningsförbund samt I. O. G. T:s, N. T. O:s och Sveriges blåbandsförenings studiecirkelförbund träffat en överenskommelse med å ena sidan så gott som alla bokförläggare, å andra sidan de flesta bokhandlarna angående bokförsäljning genom lokala folkbildningsorganisationer: bibliotek, föreläsningsanstalter, studiecirkel, bildningsråd o. s. v.

Den allmänna förutsättningen för de träffade överenskommelserna är, att betalningen sker kontant men att, om ej annat uttryckligen angives på fakturan, rekvisenten har rätt att inom tre månader byta ut icke försålda böcker mot andra.

Både bokförläggare och bokhandlare lämna 20 % rabatt å gällande bokhandelspris, men bokförläggarna betala dessutom frakten till den ort, som angives vid rekvisitionen, bokhandlarna endast till bokhandelsorten. Fraktkostnaden för returnerade exemplar åligger i båda fallen rekvisenten.

Från rabatträtt ha bokhandlarna för sin del undantagit skolböcker samt tidningar och tidskrifter, som utkomma med fler än 12 häften om året.

Skulle den lokala folkbildningsorganisationen upphöra med sin bokförmedlingsverksamhet, ersätter bokhandeln kontant ännu osålda böcker, som returneras inom överenskommen tid.

De från förlag eller bokhandel levererade böckerna skola försälas till det i fakturan angivna bokhandelspriset. Vinsten på försäljningen skall överlämnas till vederbörande lokala folkbildningsorganisation. Den person, som har om hand försäljningen, bör emellertid få ersättning för sitt arbete antingen med ett bestämt arvode eller med en viss del av försäljningsvinsten efter avdrag av eventuella fraktkostnader.

Antalet lokala folkbildningsorganisationer, som begagnat sig av den sålunda öppnade möjligheten, uppgår till f. n. 86.

I fråga om de anordningar, som träffats för att underlätta spridandet av verkligt värdefull litteratur till sådana trakter av vårt land, där ingen ordnad bokhandel finnes, eller bland sådana kretsar av vårt folk, som ej lätt nås av den vanliga bokhandeln, ha de sakkunniga intet ändringsförslag att göra.

Bibliotekspersonalen.

Det är en allmän erfarenhet, att ett folkbiblioteks betydelse på det allra närmaste hänger samman med och beror av dess personals kunnighet, duglighet och intresse. En bibliotekarie, som är väl förtrogen med sitt biblioteks resurser, som har litteraturkännedom och administrationsförmåga, kan mångdubbla nyttan av biblioteket. Det levande intresset för själva saken, för folkbiblioteket som ett medel i folkbildningsarbetets tjänst är givetvis en nödvändig förutsättning för framgången av en folkbibliotekaries arbete. Det ligger emellertid intet underkännande härav, om man starkt understryker, att frågan om huru folkbibliotekens behov av lämplig personal skall kunna tillgodoses väsentligen är en fråga dels om avlöningen, dels om tillfälle till särskild utbildning för facket.

1. Arvodesfrågan.

Även när det gäller ett litet kommunalt folkbibliotek torde det utan tvivel i längden visa sig förmånligast, att bibliotekarien erhåller en, om också ringa, ersättning för sitt arbete. Man har då större möjlighet att hålla kvar en person, som visat sig lämplig. Man har även lättare att vid behov finna en duglig ersättare. Om, på sätt som här kommer att förordas (se sid. 63 ff.), samverkan mellan de olika biblioteken i en kommun till en viss grad göres obligatorisk, komma ökade krav att ställas på föreståndaren för det kommunala (eller som kommunalt fungerande) biblioteket, vilka kunna innebära ytter-

ligare skäl för att denne erhåller ersättning för sitt arbete som bibliotekarie. Men trots detta måste man helt säkert utgå från att det fortfarande som hittills mångenstädes skall visa sig nödvändigt, att en person åtager sig att utan alla anspråk på ersättning sköta biblioteket, om en biblioteksverksamhet över huvud taget skall kunna komma till stånd. Att staten skulle göra ersättningen till bibliotekarien obligatorisk är därför under inga förhållanden tillrådligt. Däremot är det i hög grad önskligt, att statsbidragsvillkoren så avvägas, att i dem kan ligga en uppmuntran till de lokala myndigheterna att giva en skälig ersättning åt bibliotekspersonalen. För närvarande kan detta endast så till vida anses vara fallet, som bibliotekarielönen naturligtvis är en viktig post i »bibliotekets utveckling och vård», det ändamål som det lokala anslag skall avse, vilket skall motsvara statsbidraget. Om det lokala anslaget ej överstiger 400 kronor, kan staten alltså enligt nuvarande bestämmelser på sätt och vis anses bidraga med hälften av bibliotekarielönen, även om det ej är något direkt sammanhang emellan bibliotekarielön och statsbidrag. I samband med att de sakkunniga komma att föreslå en väsentlig höjning av maximigränsen vilja de emellertid förorda, att i fråga om statsbidrag, som överstiger 400 kronor, ett bestämt förhållande stipuleras emellan statsbidrag och bibliotekarielön. Lämpligt synes därvid kunna vara, att staten — utöver det belopp, som enligt i övrigt föreslagna regler skall tilldelas biblioteket i fråga — *bidrager med $\frac{1}{3}$ av den till egentlig bibliotekspersonal* (d. v. s. ej för städning, vaktmästarearbete o. d.) *utgående ersättningen*. Vissa begränsningar torde emellertid vara av förhållandena påkallade. Statsbidragets samlade belopp bör sålunda givetvis ej få överskrida det föreslagna maximum och inte heller få överskjuta det belopp som anskaffas från annat håll till biblioteket. Bibliotekarielönen skall verkligen utbetalas och ej vara endast fingerad, d. v. s. den får ej i en eller annan form återbetalas till biblioteket. Det synes slutligen böra föreskrivas, att statens tilläggsunderstöd till ersättning åt bibliotekspersonal ej får överstiga en viss del (de sakkunniga vilja föreslå en fjärdedel) av statsanslaget i dess helhet.

2. *Utbildning.*

Folkbiblioteksarbetet kräver sin särskilda teknik, i mycket skild från de vetenskapliga bibliotekens. Det ställer vidare icke ringa fordringar på personalens litteraturkänedom och litteraturömdöme. Tidigt ha också från folkbibliotekens håll önskingar framställts om och särskilda anstalter träffats för en mer eller mindre omfattande utbildning av de personer, som vilja ägna sig åt biblioteksarbete. Det banbrytande landet även härvidlag har varit Förenta staterna, där man för närvarande har 17 allmänna biblioteksskolor med ett- eller tvååriga kurser på grundval av college-utbildning eller motsvarande inträdesexamen. Utbildningen avser i dessa skolor vanligen både folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek. Dessutom har ett stort antal public libraries

egna utbildningskurser. Slutligen anordnas årligen på en mångfald olika platser kortare kurser.

Även i åtskilliga länder i Europa ha på senare tid inrättats skolor eller längre eller kortare kurser för utbildning av bibliotekariet. Av särskilt intresse för vårt land äro därvid de åtgärder, som vidtagits i vårt grannland Danmark. Där har utom kortare 14 dagarskurser upprättats en »statens biblioteksskole», d. v. s. längre bibliotekskurser, som anordnats vartannat år och stå under ledning av Statens bibliotekstilsyn. Enligt programmet för den tredje av dessa kurser, som hållits året 1922—1923, fordras för tillträde till kursen antingen studentexamen eller folkskolläroarexamen, kompletterad med intyg om kunskap i främmande språk, eller också annan de nämnda examina motsvarande utbildning. Ett absolut nödvändigt villkor är vidare ett års praktik vid ett större och väl inrättat bibliotek. Kursen har varit delad i två avdelningar: en längre på tre månader och en kortare på två. Den förra, som alla eleverna genomgått, har omfattat litteraturhistoria, bibliografi och handbokskunskap, populär bokenkunskap, katalogisering, klassificering och daglig praxis, i allt cirka 300 timmar. Ett mindre antal elever, som på tillfredsställande sätt gått genom den prövning, som hölls efter den första kursavdelningens slut, har erhållit tillträde till den andra avdelningen av kursen. Denna har först och främst avsett att lämna en mera ingående kunskap i de ämnen, som ingå i den första avdelningen, med undantag av litteraturhistoria. Dessutom har där undervisats i bland andra följande ämnen: bok- och bibliotekshistoria, biblioteksadministration, systematik, biblioteksbyggnader samt arkivväsen och paleografi. Där har vidare lämnats en bibliografisk översikt över de viktigaste kulturella och sociala rörelserna i det nittonde århundradet. Slutligen ha där hållits föredrag om hembygdsvetenskapens metoder. Den senare kursavdelningen har avslutats med en examen, som bland annat bestått i en större skriftlig hemuppgift med en månads förberedelsestid. För examensbetyg fordras, vare sig eleven gått igenom endast den förra kursavdelningen eller båda, minst 4 månaders tjänstgöring under kontroll vid ett större bibliotek.

I Sverige har från och med år 1920 av det ordinarie förslagsanslaget till understöd åt folkbibliotek utgått ett belopp av högst 12,000 kronor årligen till anordnande av kurser för föreståndare för folk-, skol- och studiecirkelbibliotek. Enligt de närmare bestämmelser, som utfärdats av Kungl. Maj:t den 30 juli 1920, äger skolöverstyrelsen att besluta om fördelningen av nämnda anslag. Kurserna skola stå under överstyrelsens tillsyn och anordnas i överensstämmelse med av överstyrelsen utfärdade allmänna bestämmelser och av överstyrelsen godkänd plan. En av överstyrelsen godkänd kursstyrelse skall åtaga sig anordnandet av kursen i enlighet med fastställd plan och ansvara för användningen av till kursen anslagna medel. Det för varje kurs av överstyrelsen anvisade anslaget må användas dels till arvoden, dagtraktamenten

och reseersättning åt föreläsarna, dels efter vissa grunder till traktamentsbidrag och reseersättning åt deltagarna.

Under åren 1920—23 ha anordnats 16 kurser (i Karlstad, Västerås, Stockholm, Växjö, Visby, Strängnäs och Göteborg samt vid Brunnsviks, Fornby, Vilans, Bräkne-Hoby, Lunnevals, Fellingsbro, Storviks och Ålsta folkhögskolor). Utom en kurs, som varit avsedd för studiecirkelbibliotekarier och en som gällt skolbibliotekarier från hela landet, ha alla kurserna varit anordnade som länskurser, och i de allra flesta fallen har anslag lämnats från vederbörande landsting. Statsanslaget har utgått med 3,000 kronor för kurs. Varje kurs har varat 6 dagar, och kursdeltagarnas antal har hållit sig omkring trettio.

Det av riksdagen för utbildning av föreståndare för folk-, skol- och studiecirkelbiblioteken anvisade anslaget har sålunda, som framgår av den lämnade redogörelsen, hittills uteslutande använts för kurser på en vecka, avsedda för de små biblioteken. I den skrivelse av den 30 augusti 1919, vari skolöverstyrelsen framlade förslag om anslag till kurser för biblioteksöverståndare, framhölls emellertid, att det otvivelaktigt komme att bli nödvändigt, att även i Sverige, såsom skett i Danmark, en längre kurs på några månader anordnades för utbildning av personal vid de större folkbiblioteken. För tillfället ansåg sig överstyrelsen dock ej böra taga upp frågan om dylika längre kurser.

Enligt de sakkunnigas mening kunna åtgärder för anordnande av en för de större folkbiblioteken avsedd utbildning ej längre uppskjutas utan fara för, att folkbiblioteksarbetet i Sverige skall fördröjas i sin utveckling och kanske t. o. m. snedvridas. Detta är inte en fråga, som endast har intresse för de större folkbiblioteken, städernas bibliotek. Som längre fram utförligare kommer att uppvisas, betyder det synnerligen mycket för ett lands hela folkbiblioteksväsen, om det i olika delar av landet finnes större folkbibliotek, vilkas personal har den utbildning, att biblioteken kunna bli mönsterinrättningar, där de små bibliotekens ledare och även låntagare utanför vederbörande kommun kunna finna anvisningar och hjälp. Särskilt behövliga bli de längre kurserna givetvis, om en överbyggnad över de egentliga folkbiblioteken kommer till stånd i form av »centralbibliotek» av det ena eller andra slaget, vare sig dessa grundas på de gamla stiftsbiblioteken eller på de större kommunala folkbiblioteken eller, som här kommer att föreslås, på en kombination av båda dessa system.

Att härvidlag hänvisa till den utbildning, som kan erhållas genom praktik vid större bibliotek, kan ej anses innebära någon lösning. Först och främst finns det intet bibliotek i Sverige, som har sådan utrustning och sådana moderna anordningar, att det skulle kunna fylla alla de krav, som man har rätt att ställa på en utbildningsanstalt för bibliotekarier vid våra större folkbibliotek. Våra vetenskapliga bibliotek äga visserligen den bibliografiska apparaten,

men deras metoder äro givetvis helt andra än de som tillämpas i ett folkbibliotek. Våra modernt inredda folkbibliotek å andra sidan ha allt för små resurser för att en där företagen utbildning skulle kunna bliva tillräckligt mångsidig och ingående. Till detta kommer emellertid den viktiga synpunkten, att biblioteksutbildningen ej bör vara enbart praktisk. Katalogisering och klassificering förutsätta, hur starkt vikten än där kan ligga på de praktiska övningarna, en ej oväsentlig teoretisk begrundning. Och i en något så när fullständig bibliotekarieutbildning böra ingå ämnen av så teoretisk natur som litteraturkännedom, bok- och bibliotekshistoria m. m. För en undervisning i dessa ämnen kräves ovillkorligen, att man har tillgång till speciellt utbildade lärarkrafter i långt större utsträckning än vad som i regel kan stå till buds bland personalen vid ett enda bibliotek, hur stort och välutrustat detta än kan vara.

Särskilt statsanslag för här föreslagna längre kurser torde tillsvi-dare ej vara nödvändigt. Däremot synes det ej strida mot det för närvarande till bibliotekarieutbildning utgående anslagets ändamål, om bestä-melser träffas, som kunna göra det möjligt att därav vid behov medel kunna anvisas för en längre bibliotekskurs, till syfte och omfattning liknande de längre kurser, som anordnas i Danmark. En dylik kurs kommer antagligen ej att behövas mer än vart tredje eller högst vartannat år, och det bidrag, som staten skulle lämna, torde kunna begränsas till 6,000 kronor per kurs eller till hälften av det för bibliotekskurser tillgängliga årsbeloppet. Även de år, då en längre kurs hålles, blir det alltså, med hänsyn till de belopp, som hittills anvisats för de särskilda kurserna, möjligt att anordna åtminstone två länskurser. De sakkunniga vilja därför för sin del på det livligaste tillstyrka, att åtgärder för det här åsyftade ändamålet med det snaraste måtte vidtagas.

3. *Kompetensprövning.*

Även om staten, som här föreslagits, bidrager till bibliotekariernas av-löning och anordnar utbildningskurser av olika slag, är det naturligtvis ej därför utan vidare givet, att vederbörande lokala myndigheter alltid komma att utse kompetent personal vid biblioteken. Det torde därför böra föreskri-vas, att åtminstone ifråga om de bibliotek, som erhålla något högre belopp i statsbidrag, bibliotekariens kompetens skall granskas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten i enlighet med allmänna regler, som skolöverstyrelsen har att utfärda. Det synes därför vara lämpligt, att gränsen sättes vid 2,000 kronor, det belopp från och med vilket, såsom ovan (sid. 24) föreslagits, hela statsbidraget skulle utgå kontant och ej såsom vid de mindre biblioteken helt eller delvis i form av inbundna böcker. För lämpligheten av den föreslagna gränsen talar även i viss mån det förhållandet, att den skulle komma att överensstämma med vad som är föreskrivet i Danmark, där biblioteksdirek-

törens (den danska motsvarigheten till förste bibliotekskonsulenten i Sverige) godkännande är nödvändigt i fråga om bibliotekariens person, så snart statsbidraget uppgår till 2,000 kronor.

Vid kompetensprövningen bör hänsyn tagas i första hand till praktisk bibliotekserfarenhet och genomgångna bibliotekskurser, i andra hand till genom avlagda examina eller på annat sätt ådagalagd litteraturkännedom och språkkunskap. Kraven i de olika avseendena böra givetvis rätta sig efter samhällets och bibliotekets storlek.

Bibliotekslokalen.

Angående bibliotekslokalen föreskrives för närvarande, utom att biblioteket skall vara uppställt i lämplig lokal, dels att statsunderstött folkbibliotek får inrymmas i för undervisning avsedd skollokal, endast för såvitt särskilt skolbibliotek även finnes, dels att anslag för bestridande av lokalkostnad, däri inbegripna utgifter för lokalens uppvärmning, belysning och renhållning, får medräknas i ekvivalenten till begärt statsbidrag för folkbibliotek, blott såvida anslaget innebär en kontant utgift, som icke i någon form motsvaras av en inkomst för den samfällighet, inom vilken biblioteket är beläget.

Frågan om förbudet mot folkbiblioteks uppställande i skollokal, om ej särskilt skolbibliotek även finnes, har redan i ett annat sammanhang (sid. 17 f.) behandlats. På grunder, som där framläggas, vilja de sakkunniga förorda, att bestämmelsen upphäves. Föreskriften, att anslag för lokalkostnad får medräknas endast om det innebär en kontant utgift, som ej motsvaras av en inkomst för den samfällighet, inom vilken biblioteket är beläget, avser framför allt att förhindra, att en kommun beräknar någon hyra för ett bibliotek, som är uppställt i en lokal, som vederbörande kommun är nödsakad att ha i första rummet för annat ändamål, t. ex. en skollokal eller kommunalrummet. Detsamma gäller givetvis även om en förening, som har det som kommunalt fungerande biblioteket uppställt i föreningslokalen. Däremot synes det rimligt, att för hyresfri lokal, som är enbart avsedd för biblioteket, ett belopp bör få medräknas, som efter vederbörlig av skolöverstyrelsen godkänd värdering kan anses motsvara skälig hyra. Dock bör föreskrivas, att hyresvärdet ej får beräknas till högre belopp än det kontanta tillskott, som anskaffas till biblioteket från annat håll än staten.

Biblioteket skall vara uppställt i lämplig lokal. Självklart är därför att hyra eller hyresvärde ej böra få tagas med i beräkningen av ekvivalenten till statsbidraget, om lokalen befinnes vare olämplig,

I anslutning till den praxis, som efter hand har utbildats, synes det lämpligt, att det föreskrives, att vid inredning av något större bibliotekslokaler planerna skola på förhand underställas bibliotekskonsulenternas granskning. Som gräns vilja de sakkunniga därvid föreslå, att hyran skall uppgå eller beräknas till mer än 400 kronor. I sammanhang med inrättandet av

centralbibliotek — se därom sid. 45 f. — kommer givetvis en del av den rådgivande verksamhet, som hittills utövats av bibliotekskonsulenterna att övertagas av cheferna för centralbiblioteken. Möjligen skall det då också visa sig lämpligt att i län, där centralbibliotek upprättas, granskningen av planerna till nyinredning av inom länet belägna, större bibliotekslokaler uppdrages åt vederbörande centralbiblioteks chef.

Önskligt är, att i samband med uppförande av nya skolbyggnader eller andra för kommunens behov avsedda byggnader, där så behöves, särskilda lokaler om möjligt inredas för folkbiblioteket. En »bygdegård» kan också lämpa sig som plats för kommunens bibliotek.

Läsrum.

I städer och andra orter med mera tätt boende befolkning bör läsrum inrättas med lämpligt handbibliotek. I de rena landskommunerna kan ett läsrum ej på samma sätt komma till användning. Även där är det emellertid under alla förhållanden behövt med en lämplig samling uppslagsböcker. Det är här fråga om så betydelsefulla sidor av biblioteksverksamheten, att staten synes böra i båda fallen bereda särskilda förmåner åt de bibliotek, som på tillfredsställande sätt tillgodose behoven i de nämnda avseendena. Ett i möjligaste mån välförsett handbibliotek och en bibliotekarie, som kan ge vägledning vid dess användning, äro två synnerligen viktiga förutsättningar för att biblioteket skall bli till gagn, framför allt när det gäller det praktiska livet. Att man i Danmark, som nedan sid. 37 f. kommer att visas, lagt sådan vikt vid läsrum och handboksamlingar i folkbiblioteken har antagligen mer än något annat bidragit till den uppskattning, som biblioteksverksamheten i detta land vunnit bland de praktiska yrkenas män.

Som redan antytts bör man ej ställa samma krav i detta avseende på den rena landsbygden som på de stadsliknande samhällena. I det förra fallet bör man inskränka sig till att fordra ett handbibliotek, vars sammansättning godkännes av förste bibliotekskonsulenten, samt en viss garanti för att vägledning lämnas vid handbibliotekets användning. Av städerna och de stadsliknande samhällena bör man åter kunna fordra, att där skall finnas ett med en tillfredsställande handboksamling försett läsrum, som hålles öppet för allmänheten en viss tid häst varje eftermiddag under uppsikt av person, som kan ge de besökande hjälp och anvisningar. I Danmark är föreskrivet, att läsrummet skall hållas öppet minst 4 timmar varje vardag. De sakkunniga anse sig dock ej böra gå längre än till att föreslå minst 2 timmar varannan vardag.

Bibliotek, som uppfyller ovan föreslagna villkor, bör kunna — givetvis inom den gällande maximigränsen — få *ett tilläggsunderstöd från staten uppgående till $\frac{1}{4}$ av det belopp, varmed det lokala anslaget överskjuter 400*

lronor. Vid ansökan bör lämnas en redogörelse för läsrummets besöksiffra och i möjligaste mån också för handbibliotekets användning.

Vid inredning av bibliotekslokalen bör alltid tillses, att såvitt möjligt lokal beredes även för studiecirkelsammanträden, eventuellt, under tider, då biblioteket ej hålles öppet för allmänheten, i bibliotekets läsrum, som i dylikt fall helst bör ha direkt ingång och bör kunna avstängas från bibliotekets lokaler i övrigt.

Stora och små bibliotek.

I 1912 års folkbiblioteksförordning gör man principiellt ingen skillnad mellan stora och små kommuner. Från olika håll hade under den förberedande utredningen visserligen satts ifråga, om ej de större och rikare kommunerna borde uteslutas från rätten att erhålla understöd till sina bibliotek. De sakkunniga, som 1911 tillkallades för att bereda ärendet, hade för sin del — under framhållande att de större stadsbiblioteken på grund av den låga maximigränsen praktiskt taget ej hörde med bland de bibliotek, som statsunderstödet kunde avse — föreslagit, att Stockholm och Göteborg skulle undantagas från rätt att erhålla understöd efter den föreslagna författningens bestämmelser. Den föredragande departementschefen uttalade sig emellertid mot en undantagslagstiftning i detta fall. Men även om alltså ingen skillnad gjorts emellan stora och små kommuner, så äro villkoren för statsunderstödet — inte endast med hänsyn till maximigränsen utan även i övrigt — bestämda så, att det utan vidare är klart, även utan hänsyn till de sakkunnigas ovan återgivna uttalande, att man i främsta rummet tagit sikte på de små biblioteken.

Frågan om hur statsunderstödet bör avvägas med hänsyn till stora och små bibliotek är av den allra största principiella betydelse, men innan de sakkunniga gå närmare in på den, skall här först lämnas en översikt över de olika system, som i detta avseende tillämpats i tre mindre länder, där man tämligen nyligen genomfört ny lagstiftning ifråga om folkbiblioteken. De tre länderna äro Holland, Finland och Danmark. I Norge, vars organisation 1912 otvivelaktigt i mycket togs som mönster, är frågan om en förändring av hit-hörande bestämmelser under utredning. Någon anledning synes därför, ej föreligga att här gå in på de norska förhållandena.

1. Holland.

Holländska statens anslag till folkbiblioteksväsendet har senast reglerats genom år 1919 utfärdade bestämmelser. En starkt framträdande egendomlighet är den skarpa gräns, som uppdragits emellan, å ena sidan, de s. k. Openbare leeszalen en bibliotheken i de större och medelstora samhällena med en gräns nedåt av 5,000 invånare, vad man något oegentligt skulle kunna kalla städernas biblioteksväsen, å andra sidan, biblioteksverksamheten i de mindre

samhällena och på landsbygden, vad holländarna kalla platteland-lectuurvoorziening. Det är städernas bibliotek som utgöra grundstommen i allt holländskt folkbiblioteksväsen; endast de få direkt anslag av staten och de bära i själva verket till allra största delen upp också arbetet med landsbygdens förseende med böcker.

Statsanslagets storlek beror på kommunens invånarantal. I kommuner med 5,000 invånare uppgår det till 2,500 fl. och stiger sedan, ehuru i starkt fallande progression med folkmängden, så att det i en stad om 640,000 invånare, (ung. = Amsterdam) uppgår till 10,240 fl. För åtnjutande av statsanslag fordras emellertid därjämte, att biblioteket erhåller ett visst, likaledes glidande minimum av lokalt anslag (från kommun och provins). Understiger det lokala anslaget det minimum, som i lagen stipuleras för en kommun av vederbörande storlek, får biblioteket ej alls något statsanslag. Detta lokala minimumslag stiger från 750 fl. i städer med 5,000 invånare småningom till 71,680 fl. för en stad med 640,000 invånare. Talen äro på följande sätt avvägda i förhållande till statsanslagsbeloppen: i de minsta kommunerna (med 5,000 invånare) utgör det lokala anslaget minst 30 % av statens, i en medelstor stad om 40,000 invånare har det nått 100 % (både det lokala anslaget och statens anslag uppgå till 3,840 fl.), i en stad om 140,000 invånare har man hunnit så långt, att det lokala minimum är dubbelt så stort som statsanslaget (bortåt 12,000 fl. i ortsbidrag mot bortåt 6,000 fl. i statsbidrag), i en stad med 640,000 invånare sju gånger så stort (resp. 71,680 och 10,240). Statsanslagen kunna emellertid betydligt ökas för de större städernas vidkommande, i det att anslag lämnas till filialer i alla städer med minst 10,000 invånare, varvid anslag utgår i en stad med mellan 10—20,000 invånare till *en* filial, men kan i en stad med över 640,000 invånare utgå till 7 filialer. För varje filial erhålles ett tillägg utgörande $\frac{1}{3}$ av det till huvudbiblioteket utgående statsanslaget mot en motsvarande ökning av det lokala anslaget. På detta sätt kan en stad med 640,000 invånare få ett anslag av staten om tillsammans $34,133\frac{1}{3}$ fl. mot ett lokalt anslag om tillsammans $238,933\frac{1}{3}$ fl.

Biblioteksverksamheten på den holländska landsbygden handhaves, som redan antytts, av städernas Openbare leesalen, närmare bestämt av provinsförbund av dessa bibliotek. Arbetet bedrives genom två slags utlåningsställen: 1) på den rena landsbygden med spridd befolkning genom s. k. correspondentschappen, sammanslutningar av låntagare, som genom en s. k. correspondent rekvirera böcker från närmaste bibliotek med ledning av tryckta kataloger; 2) i de större landsbygdssamhällena genom s. k. agentschappen, små fasta bibliotek. De förra kompletteras ofta genom vandringsbibliotek, de senare alltid med både vandringsbibliotek och correspondentschappen. Staten lämnar anslag till provinsförbunden, vilka anslag efter ett 1921 framlagt förslag skulle utgå efter utlåningsställe med 500 fl. för correspondentschap och 1,000 fl. för agentschap, mot att provinsen lämnade halva detta belopp, dock

med en viss begränsning i fråga om det antal nya utlåningsställen, som varje år finge komma till. Dessutom lämnas särskilt anslag till vandringsbiblioteksverksamheten. Det centrala arbetet för landsbygdens biblioteksverksamhet skötes åtminstone i en av provinserna av en särskilt avlönad bibliotekarie, som varje år skall besöka alla correspondentschappen och i regel ha sammanträde med dessas låntagare.¹

2. *Finland.*

I december 1920 beslöts av finska riksdagen en helt ny organisation av folkbiblioteksverksamheten. För den centrala ledningen har upprättats en bibliotekskommission med en »biblioteksdirektör» som kommissionens sekreterare och verkställande tjänsteman.

Hela landet indelas i konsulentdistrikt, som tillsvidare sammanfalla med länen, men vilkas antal i framtiden vid behov kan ökas. För varje sådant distrikt skall bibliotekskommissionen tillsätta en bibliotekskonsulent med uppgift att meddela råd och anvisningar vid grundandet och vården av bibliotek samt rörande det fria folkbildningsarbetet, främst studiecirkelverksamheten.

I varje kommun skall om möjligt inrättas ett »stambibliotek» och till kommun, som avlönar utbildad bibliotekarie och vars stambibliotek uppfyller vissa villkor, beviljas i statsbidrag 50 % av stambibliotekariens avlöning, dock högst 5,000 mark om året. Detta gäller dock endast landskommuner. Bibliotekarien vid stambiblioteket har att sköta detta och tillika att ge råd åt föreståndarna för andra i kommunen existerande bibliotek samt åt studiecirkel, varjämte han skall medverka vid anordnande av föreläsningar.

För anskaffande av böcker skall bibliotekskommissionen åt stambibliotek i landskommuner samt åt de övriga bibliotek, som underkasta sig det kommunala stambibliotekets ledning, av statsmedel bevilja understöd till belopp, utgörande 40 % av den summa, som av egna medel använts för inköp av vetenskaplig litteratur, och 25 % av den för inköp av skönlitteratur använda summan. Åt stadsbiblioteken lämnas endast hälften, alltså resp. 20 och 12½ %. Bibliotekskommissionen skall tillse, att ej något större bibliotek erhåller oproportionerligt högt bidrag och har därför rätt att bestämma en viss maximigräns.

I allt ha för genomförande av den nya organisationen för år 1921 anslagits 495,000 fmk.

3. *Danmark.*

Den 5 mars 1920 blevo bestämmelserna angående danska statens understödande av folkbiblioteksväsendet kodifierade i en lag, som dock skulle inom tre år föreläggas riksdagen för revidering. Huvuddragen voro följande.

¹ Ang. Hollands folkbiblioteksförhållanden hänvisas till en utförlig redogörelse av K. Tynell i Biblioteksbladet 1923.

Statens medverkan i biblioteksarbetet utövas genom en folkbiblioteksdirektör och ett biblioteksråd, vilket senare består av 10 medlemmar med biblioteksdirektören som ordförande.

Statsanslag kan i regel lämnas endast till *ett* bibliotek i varje stad eller (på landet) socken. Det kan vara av två slag: dels bidrag till ett biblioteks upprättande eller reorganisation, dels bidrag till dess skötsel. Det förra, som dock ej får lämnas för byggnad, må uppgå till $\frac{1}{3}$ av det för samma ändamål avägragta ordsbidraget. Det senare utgår i form av dels ett grundtillskott till alla statsbidragsberättigade bibliotek, dels ett extra tillskott till bibliotek, som uppfylla vissa villkor.

Grundtillskottet utgår med hälften av sådana ordsbidrag för det förflutna året, som hava fast karaktär. Som ordsbidrag betraktas även anskaffandet av särskilda till bibliotekets bruk bestämda lokaler, eventuellt med ljus och värme, efter av biblioteksdirektören godkänd värdering. Ränta på byggnadslån kan till följd härav tagas med i beräkningen, dock måste i dessa fall byggnaden vara godkänd av undervisningsministern. Ordsbidraget skall utgöra minst 50 kronor.

Extra tillskott kan lämnas: a) med intill $\frac{1}{8}$ av ordsbidraget till bibliotek, som har kostnadsfri utlåning; b) i fråga om *städer och stadslänkande orter* med intill $\frac{1}{8}$ av ordsbidraget till bibliotek, som har kostnadsfritt tillgängligt läsrum med handbibliotek och bibliotekarisk vägledning, samt i fråga om *landsbygden* likaledes med intill $\frac{1}{8}$ till bibliotek, som ha kostnadsfritt tillgänglig handboksamling, vid vars begagnande hjälp lämnas; c) med intill $\frac{1}{8}$ av ordsbidraget till bibliotek, som utvidgar sin verksamhet utöver den egna kommunen till den kringliggande trakten; d) med intill hälften av utgifterna till bibliotekarisk hjälp. För att ett bibliotek skall erhålla de under b)—d) angivna tillskotten fordras, att dess arbetsplan skall godkännas av biblioteksdirektören. Det samlade beloppet av alla dessa statsbidrag får ej för en och samma kommun överstiga 15,000 kronor.

Jämte de ovan omtalade understöden kan särskilt anslag utgå till s. k. centralbibliotek, varmed förstås bibliotek, som ha till uppgift att jämte sin verksamhet i den egna kommunen supplera de lokala biblioteken inom ett större område (»amt» eller dylikt) genom direkta lån av upplysande litteratur, genom vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk hjälp. Det extra belopp, som kan utgå som statstillskott till ett dylikt bibliotek i dess egenskap av centralbibliotek, kan uppgå till 8,000 kronor. Erkännande som centralbibliotek skall meddelas av ministern.

Bland de i övrigt för statsunderstöd föreskrivna villkoren må särskilt framhållas det redan förut delvis omnämnda, att för bibliotek, vars statsbidrag uppgår sammanlagt till 2,000 kronor eller därutöver, bibliotekariens person och avlöning skall godkännas av biblioteksdirektören i enlighet med regler,

som fastställas av ministern. Beträffande centralbiblioteken är i motsvarande fall ministrernas godkännande erforderligt.

Bibliotekslagens ovan återgivna bestämmelser avse ej Köpenhamns kommunbibliotek. Anslaget till detta skulle bestämmas genom ett särskilt beslut i varje års »finanslov». Det utgår för närvarande med 99,000 kronor.

I enlighet med det vid bibliotekslagens antagande fästa villkoret förelades lagen riksdagen till revidering i slutet av år 1922. Regeringen framställde därvid förslag om vissa ändringar, som dock i allmänhet ej rörde några punkter av mera principiell betydelse. Minimum för det ortsbidrag, som erfordras för att komma i åtnjutande av statsunderstöd, föreslogs höjt till 100 kronor från 50. Det sammanlagda beloppet av de under olika rubriker utgående statsunderstöden skulle ej, såsom förut varit tillåtet, få överstiga det ortsbidrag, som biblioteket erhållit närmast föregående år. I fråga om alla bibliotek, ej blott sådana som i statsunderstöd hade minst 2,000 kronor, skulle bibliotekariens person och avlöning godkännas av biblioteksdirektören. Beträffande centralbiblioteken uteslöt lagförslaget bestämmelsen, att området skulle utgöra ett »amt eller lignende». Man ansåg, att ministern borde i detta avseende få friare händer. Den dittills endast Köpenhamns kommunbibliotek gällande bestämmelsen, att statsunderstödet skulle fastställas genom särskilt beslut i »finansloven», skulle — och detta är en ändring av verkligt principiell innebörd — utsträckas till att under vissa förhållanden kunna gälla även större bibliotek i andra kommuner. Det vore, framhålles det i motiveringen till denna punkt, rimligt, att övriga större kommuner, där biblioteksväsendet nått en sådan omfattning, att den av lagen föreskrivna maximigränsen måste anses oproportionerligt låg, i detta avseende likställdes med huvudstaden. Av särskilt intresse är emellertid, att man i detta sammanhang även starkt understryker behovet av att upprätta vissa större centralbibliotek, s. k. landsbibliotek, med vidsträckt område än de vanliga centralbiblioteken och med uppgift bl. a. att tillgodose studiet av dansk historia och kultur, vilket i Danmark, liksom motsvarande studium i Sverige, i stor utsträckning bedrivs runt om i landet även av andra än egentliga fackmän. Landsbiblioteken behövde större anslag än de vanliga centralbiblioteken, och understöden till dem borde därför kunna fastställas genom en särskild bevilning utanför de eljest gällande reglerna.

I sammanhang med lagförslagets framläggande i folketinget gav undervisningsministern några siffror belysande biblioteksväsendets utveckling under de tre år, då lagen varit gällande. Statsunderstödet till folkbibliotek hade på finansloven stigit från 189,000 till 755,000 kronor.¹ (I sistnämnda belopp är inräknat understödet till de sønderjydske biblioteken, fränsett ett extra anslag om 20,000 kronor till inköp av barnböcker för sistnämnda bibliotek. Där-

¹ För finansåret 1923—1924 är anslaget sänkt med 40,000 kronor.

emot är däri ej inräknat ett understöd åt biblioteksöreningar om 14,000 kr.) Antalet centralbibliotek hade stigit från 7 till 15.

Lagförslaget mottogs i folketinget påfallande välvilligt av alla de olika partiernas talesmän. Uttryckligen framhölls det, att, när det gällde bibliotekslagen, ingen egentlig meningsskiljaktighet fanns mellan partierna. Endast mot vissa av ändringsförslagen ställde man sig å olika håll avvisande, och man enade sig under utskottsbehandlingen om att i ett par punkter, där ändring föreslogs, låta det förbli vid de gamla bestämmelserna. Minimigränsen för ortsbidraget kommer sålunda att fortfarande vara 50 kronor, och de bibliotek, vilkas statsbidrag ej uppgår till 2,000 kronor, skola ej behöva inhämta biblioteksdirektörens godkännande vid val av bibliotekarie eller vid bestämmande av dennes lön.

4. *Jämförelse mellan de danska, holländska och finska systemen.*

Av de tre ovan framställda systemen beteckna det holländska och det finska i viss mån var sin ytterlighet. Det förra bygger helt och hållet på de stora biblioteken, på städernas bibliotek. Det är till dem statsbidraget i första hand går. Staten lämnar visserligen förhållandevis starkt understöd åt biblioteksverksamheten på landsbygden — dubbelt så mycket som fordras från annat håll — men det är endast genom stadsbibliotekens förmedling, som statsbidraget kommer landsbygden till godo. Både statsbidragets belopp och ortsbidragets minimigräns äro bestämda efter en glidande skala. En större stad får absolut taget större statsbidrag, men det fordras av den ett ej blott absolut utan även relativt — i förhållande till statsbidraget — större ortsbidrag. I Finland åter har staten vid utdelande av sina anslag alldeles tydligt i första rummet haft landsbygdens biblioteksväsen i sikte. Landskommunerna äro de enda, som kunna få bidrag till bibliotekarielön, och statsbidraget till bokinköp utgår med dubbelt så hög procent till landskommuner som till städer. Skulle något större bibliotek trots dessa bestämmelser ha utsikt att få oproportionerligt högt bidrag har dessutom bibliotekskommissionen rätt att bestämma en maximigräns för statsbidraget.

Det danska systemet intager en mellanställning mellan det holländska och det finska. I de allmänna grunddragen äro villkoren desamma för stad och på land, för stora och små bibliotek. Landskommunerna erhålla understöd direkt från staten, ej genom förmedling av de större biblioteken. Maximigränsen för statsbidraget är å andra sidan satt så högt (till 15,000 kronor) att det kan få någon betydelse även för städerna, åtminstone för de medelstora. Landets största stad har dessutom erhållit en särställning och fått ett särskilt anslag beviljat till sitt kommunbibliotek uppgående för närvarande till 99,000 kronor. Och möjlighet har beretts även andra större kommuner att under vissa förhållanden få dylikt särskilt anslag till sitt biblioteksväsen. Men då staten på detta kraftiga sätt understödjer de större kommunernas bibliotek, så är det för att

utnyttja de större bibliotekens tillgångar för hela landets biblioteksarbete. För att kunna helt tillgodogöra sig statsbidragsmöjligheterna måste ett stadsbibliotek hålla sitt läsrum öppet för alla minst fyra timmar varje dag och måste också utsträcka sin utlåningsverksamhet utöver den egna kommunens gränser till den närmast kringliggande trakten, till stadens »uppland». Denna strävan att låta de större kommunernas mera utvecklade biblioteksväsen komma landsbygden tillgodo har särskilt tagit sig uttryck i upprättandet av de s. k. »centralbiblioteken», över vilka i framtiden kommer att uppföras en ytterligare påbyggnad i de s. k. »landsbiblioteken».

5. *Samverkan mellan stora och små bibliotek.*

Syftet med statens understödjande av folkbiblioteksväsendet är ju, att så vida kretsar som möjligt skola erhålla tillgång till den upplysning, uppbyggelse och vederkvickelse som böcker kunna skänka. Ytterst måste målet därvid vara, att varje allvarligt studieintresse skall kunna bli i möjligaste mån tillfredsställt och att en var, som behöver hjälp och anvisningar vid sin läsning, skall ha tillfälle att få detta.

Rent teoretiskt sett kan det synas, som om bästa vägen att nå detta mål vore, att man i varje kommun sökte skapa ett bibliotek, som verkligen kunde fylla alla de krav, som studieintresserade kommunmedlemmar kunde ställa på detsamma med hänsyn till både bokbestånd och ledning. Det behöver emellertid knappast framhållas, att ett dylikt resultat endast skulle kunna vinnas under oerhört stora kostnader för staten. Det kan nämligen aldrig tänkas, att man i fråga om det stora flertalet kommuner skulle på denna väg kunna få till stånd en biblioteksutveckling av den omfattning, som med hänsyn till det uppställda målet måste anses nödvändig, om man bibehölle principen, att statens bidrag skulle fullt uppvägas av ett från orten själv lämnat. Staten måste i detta fall tydligen ikläda sig den väsentliga delen av utgifterna. Även om man därvid förutsätter, att staten lämnade åt de rikare kommunerna att helt och hållet själva sörja för sitt biblioteksväsen för att i stället koncentrera sitt understöd på de mindre bärkraftiga, i främsta rummet på landskommunerna, skulle statens kostnader utan tvivel gå till åtskilliga miljoner kronor, innan man på denna väg skulle nå ett resultat, som ens i någon mån tillfredsställde behovet. Härtill kommer att studieintressena växla, nya låntagare komma till med nya önsknings, böcker, som skaffats för en persons studier, kanske aldrig mer finna någon intresserad läsare inom den kommun, som biblioteket skall tillgodose. En lösning efter den här uppdragna linjen skulle draga med sig ytterst stora kostnader och innebära ett i hög grad oekonomiskt slöseri med bokmaterialet.

Vill man söka nå det mål, som — enligt vad ovan framhållits — måste stå som slutsyftet för statens understödjande av folkbiblioteksväsendet, torde därför detta, om man vill undvika alltför betungande kostnader och genom-

föra ett verkligt utnyttjande av det tillgängliga bokmaterialet, endast kunna ske, ifall man bygger på *samverkan mellan stora och små bibliotek*.

Ett stort modernt inrett bibliotek måste ha ett väl utrustat lärum öppet för allmänheten. Vem som helst — han må tillhöra kommunen eller icke — har tillträde dit. Ett stort folkbibliotek kan därför redan enbart genom sitt lärum få en betydelse, som sträcker sig över kommunens gränser, särskilt om lärummet hålles öppet på tider, som lämpa sig för stadsbesökande lantbor. Det stora biblioteket har vidare större möjlighet att skaffa sig en kompetent och väl utbildad ledare och för biblioteksarbetet speciellt utbildad personal i övrigt. En föreståndare för ett mindre bibliotek, som besöker ett större efter moderna principer lett folkbibliotek, kan redan av de yttre anordningarna få goda uppslag, som han kan utnyttja i sitt eget under så mycket mindre förhållanden arbetande bibliotek. Han kan dessutom inhämta upplysningar och råd av det större bibliotekets mera utbildade personal. För övrigt behöver man nog ej själv tillhöra biblioteksyrket för att kunna vara säker om att få tillmötesgående upplysningar, om man vänder sig till personalen vid ett dylikt stort bibliotek, som tillhör en annan kommun än den, där man själv är medlem.

I alla de nämnda avseendena — såväl genom sitt lärum som genom sina förebildliga anordningar och de råd och upplysningar, som den bättre utbildade bibliotekarien kan ge — kunna de större kommunernas folkbibliotek sålunda bli till gagn för mindre kommuner och deras bibliotek. Men ett stort bibliotek kan göra en ännu mera direkt insats i biblioteksarbetet inom de små kommunerna. Det ligger i sakens natur, att i ett dylikt bibliotek samlas ett ganska stort »överskott» av böcker, som stå oanvända på hyllorna ofta långa tider, inte därför att de föråldrats eller eljest förlorat i värde, utan därför att efterfrågan ej är konstant. Inom både facklitteratur och skönlitteratur — om också helt naturligt mest inom den förra — finnas ju viktiga arbeten, som böra skaffas till ett stort bibliotek, trots det att endast jämförelsevis få personer inom vederbörande kommun kunna väntas vara intresserade av dem. Det säger sig självt, att om utlåningsområdet för biblioteket vidgades utöver den egna kommunen, en hel del sådana »överskottsböcker» skulle komma till större användning.

Men man kan med fördel gå ännu längre i utnyttjandet av de stora biblioteken till förmån för andra kommuner än dem, där biblioteket är beläget. Det är visserligen av värde, att en föreståndare för ett mindre bibliotek, som besöker en större kommuns folkbibliotek, med säkerhet kan räkna på att få ett välvilligt mottagande samt råd och anvisningar. Och det är naturligtvis en mycket god sak, att ett biblioteks »överskottsböcker» kunna komma andra kommuner till godo. Men av ännu större värde är det, om det finns några större bibliotek, som man vet äro särskilt rustade för att hjälpa

de små biblioteken i deras arbete och vilkas bibliotekarier direkt fått i uppdrag att stödja och hjälpa dessa biblioteks föreståndare.

Med hänsyn till vad ovan anförts ansluta sig de sakkunniga för sin del i princip till det danska systemet. Det synes dem böra ligga i statens intresse att uppmuntra till inrättande av stora väl inredda folkbibliotek överallt, där förutsättningar finnas för en kraftig lokal medverkan, d. v. s. i främsta rummet i de större kommunerna. Vidare böra villkoren för statsbidraget avvägas så, att de större kommunerna skulle kunna anse med sin förmån förenligt att under vissa förhållanden tillåta utlåning till kringliggande mindre kommuner. Slutligen synes en särskild utbyggnad böra ske av vissa därtill lämpliga bibliotek i avsikt att göra dem till centraler för större distrikt.

Statsbidragsvillkoren för kommunala folkbibliotek i allmänhet.

Som de sakkunniga i det föregående sökt visa är det av vikt, att gränsen för statsbidraget fixeras så, att detta dels verkligen kan ha någon effekt för åstadkommande av ett någorlunda tillfredsställande folkbibliotek, dels är tillräckligt stort för att de större kommunerna skola anse med sin fördel förenligt att åtminstone till en viss grad med sitt bokförråd och sin fackutbildade bibliotekspersonal komma de mindre kommunerna till hjälp. I Danmark är gränsen satt till 15,000 kronor, och det är möjligt, att det också i Sverige kan komma att visa sig önskligt att ha denna gräns för att förmå folkbiblioteken i de största städerna att ansluta sig till systemet. Då man emellertid ännu ej kan ha någon på erfarenheten grundad uppfattning, hur det i detta fall kan komma att gestalta sig, ha de sakkunniga — om än icke utan tvekan — stannat vid att föreslå 10,000 kronor som det högsta statsbidrag, som kan tilldelas ett vanligt kommunalt folkbibliotek.

Statsbidraget till ett kommunalt folkbibliotek synes böra utgå dels som ett allmänt grundunderstöd, som tilldelas alla statsbidragsberättigade bibliotek i proportion till ortsbidraget, dels som särskilda tilläggsunderstöd till bibliotek, som uppfylla vissa nedan angivna villkor.

Grundunderstödet torde intill 400 kronor, det nuvarande maximum, böra utgå med lika stort belopp som det tillskott, som för bibliotekets utveckling och vård under det år, för vilket statsbidrag begäres, lämnas från annat håll, samt med hälften av det belopp, varmed ortsbidraget överskjuter 400 kronor, dock med sammanlagt högst 10,000 kronor. Ortsbidraget skall vara kontant med det undantag, att för kostnadsfritt upplåten lokal, som är enbart avsedd för biblioteket, bör på av skolöverstyrelsen närmare föreskrivna villkor ett belopp få medräknas, som kan anses motsvara skälig hyra, vilket belopp dock ej bör få överstiga hälften av det samlade ortsbidraget (se härom sid. 33 f.).

Ortsbidraget bör som hittills uppgå till ett kontant belopp av minst 40

kronor. Den i gällande biblioteksförordning införda bestämmelsen, att samma maximi- och minimigränser, som äro föreskrivna i fråga om de särskilda kommunerna, även skola tillämpas beträffande *sammanslutningar* av kommuner, synes däremot utan ringaste olägenhet kunna borttagas. Den avsåg att för de små kommuner, där möjligen ett anslag av 40 kronor kunde förefalla alltför betungande, underlätta erhållandet av statsbidrag. Den har emellertid haft så gott som ingen betydelse.

De särskilda tilläggsunderstöden, som kunna utgå antingen var för sig eller båda tillsammans, avse det ena läsrum och handboksamling, det andra avlöning åt egentlig bibliotekspersonal.

Tilläggsunderstödet för läsrum och handboksamling synes böra utgå a) *för städer, köpingar och municipalsamhällen* med en fjärdedel av det belopp, varmed ordsbidraget överskjuter 400 kronor, till bibliotek, som har ett för allmänheten tillgängligt läsrum, vilket under sakkunnig ledning hålles öppet minst två eftermiddagstimmar varannan vardag (givetvis å tid, som är lämplig för den stora allmänheten) och är försett med en handboksamling, vars sammansättning godkännes av förste bibliotekskonsulenten, samt b) *för övriga kommuner* likaledes med en fjärdedel av det belopp, varmed ordsbidraget överskjuter 400 kronor, till bibliotek, som har en handboksamling, vars sammansättning godkännes av förste bibliotekskonsulenten och vid vars begärande vägledning lämnas (se sid. 34).

Tilläggsunderstödet för avlöning till bibliotekspersonal bör utgå med en tredjedel av den till egentlig bibliotekspersonal utgående ersättningen, dock endast för så vitt denna ersättning utgör en faktisk utgift och är till sitt belopp av skolöverstyrelsen prövad och godkänd, varvid statens tilläggsunderstöd till ersättning åt bibliotekarisk hjälp ej må överstiga en fjärdedel av bibliotekets samlade statsbidrag (se sid. 29). Endast *ett* kommunalt folkbibliotek bör få understöd inom en och samma kommun, varvid man, om kyrklig och borgerlig kommun icke sammanfalla, synes böra lägga till grund den borgerliga kommunen. Grundunderstödet jämte tilläggsunderstöden till ett bibliotek under ett år bör ej få överstiga det belopp, som för samma år från annat håll än staten anskaffas till biblioteket i fråga.

Som redan framhållits är det önskligt, att man skall kunna förmå de större kommunerna att tillåta utlåning till kringliggande mindre kommuner. De sakkunniga vilja i detta avseende föreslå, att, om statsanslaget till en kommuns folkbibliotek uppgår till ett visst minimibelopp, som lämpligen synes böra bestämmas till 8,000 kronor, det ålägges det kommunala eller som kommunalt fungerande biblioteket att tillåta utlåning även till personer boende utanför kommunen inom ett för varje särskilt fall av skolöverstyrelsen föreskrivet område, varvid givetvis samma villkor böra gälla som för utlåning till kommunens egna medlemmar. För att hindra, att bestämmelsen kringgås, synes det tillika böra föreskrivas, att man i statsanslaget skall inräkna

även de statsbidragsbelopp, som motsvara av kommunen i fråga till föreningar för biblioteksverksamhet (se härom sid. 65 f.) anslagna medel samt att bestämmelsen om kostnadsfri utlåning till personer, boende utanför kommunens område, skall gälla även övriga statsunderstödda bibliotek, som åtnjuta anslag av kommunen. Verksamhetsområdet för biblioteket bör givetvis av skolöverstyrelsen bestämmas i samråd med vederbörande biblioteksstyrelse. I regel torde det därvid vara lämpligast, att det så vitt möjligt sammanfaller med området för stadens direkta handel, d. v. s. med det område, vars inbyggare ändå bruka i olika ärenden besöka staden i fråga.

I fråga om kommunala bibliotek med 2,000 kronor eller därutöver i statsbidrag synes böra föreskrivas, att bibliotekariens kompetens skall efter av skolöverstyrelsen utfärdade allmänna föreskrifter prövas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten (se sid. 32 f.).

Vid inredning av nya för biblioteket enbart avsedda lokaler, för vilka hyran uppgår eller beräknas till minst 400 kronor, synas planerna, som redan förut framhållits, på förhand böra underställas bibliotekskonsulenterna för granskning (se sid. 33). Angående i övrigt de i den nu gällande författningens § 2 (se ovan sid. 21 ff.) föreskrivna villkoren märkes, att mom. c torde böra ändras i enlighet med vad förut föreslagits (sid. 24), likaså mom. e (sid. 18), mom. i och mom. k (sid. 26). Angående mom. g hänvisas till sid. 52 f. I fråga om den i mom. f lämnade föreskriften, att biblioteket regelbundet vissa tider i veckan kostnadsfritt skall hållas tillgängligt för allmänheten, synes man böra göra de ändringarna, att i stället för det till sin innebörd något oklara uttrycket »vissa tider i veckan» sättes: »minst en gång i veckan» samt att öppethållandet under sommarmånaderna må enligt regler, som skolöverstyrelsen äger bestämma, kunna vid mindre bibliotek begränsas till en gång var fjortonde dag. I övrigt torde beträffande bibliotekets skyldighet att lämna kostnadsfria boklån böra uttryckligen anges, att den — utom i fråga om bibliotek, som har 8,000 kr. eller därutöver i statsbidrag — givetvis endast gäller personer, boende inom vederbörande kommun. Momenten a, d, h, l, m torde kunna i allt väsentligt bli oförändrade, likaså §§ 4 och 5.

Centralbibliotek.

De stora vetenskapliga biblioteken — framför allt Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken (häri inräknat Göteborgs stadsbibliotek) — göra för närvarande tjänst som ett slags »landscentraler». Lån lämnas från dem till stads- och läroverksbibliotek och även, fast i ytterst inskränkt omfattning, direkt till enskilda personer. Denna låneverksamhet avser i främsta rummet rent vetenskapliga ändamål och kan ej utvecklas till någon större omfattning utan att hindra de nämnda biblioteken i deras egentliga uppgifter, dels att vara »arkivbibliotek», d. v. s. att samla och till kommande tider be-

vara det svenska trycket, dels att vara forskarbibliotek, i allmänhet knutna till bestämda vetenskapliga institutioner, vilkas arbete de i första rummet ha att bistå. Detta gör först och främst, att den svenska litteraturen endast under ytterst stark begränsning kan påräknas för utlåning utanför biblioteksstaden och vidare att även i fråga om den mera eftersökta utländska litteraturen inskränkningar måste göras med hänsyn till forskarna på platsen.

Vissa därtill lämpliga bibliotek böra därför, som redan framhållits, utbyggas till centraler för större distrikt. Utom det att ett dylikt bibliotek har att fylla de vanliga biblioteksuppgifterna i den kommun, där det är beläget, bör det åläggas detsamma att inom ett av Kungl. Maj:t bestämt område, som i allmänhet torde böra sammanfalla med ett län, supplera de lokala bibliotekens arbete genom direkt och kostnadsfri utlåning av böcker, som behövas i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk vägledning.

I fråga om de direkta lånen från centralbiblioteket till personer utanför bibliotekets egen kommun har föreslagits den begränsning, att de endast skola få avse »studiesyfte». Bestämmelsen motsvarar den danska föreskriften, att den direkta utlåningen blott får gälla »oplysende» litteratur. Behovet av skönlitteratur synes nämligen i regel ej böra tillgodoses på detta sätt utan genom ett lokalt bibliotek eller ett vandringsbibliotek. Dock bör även ett arbete av denna natur kunna lämnas i direkt lån från centralbiblioteket, om den lånesökande kan visa, att det behöves för ett bestämt studium, t. ex. om det är fråga om utarbetandet av en uppsats eller ett föredrag av litteraturhistorisk karaktär. Kostnaderna för böckernas befordran till den lånande (postavgift eller frakt) bör biblioteket bestrida, för deras återsändande däremot den lånande.

Genom 1912 års folkbiblioteksreform begränsades den statsunderstödda vandringsbiblioteksverksamheten till fyra anstalter. Tre av dessa äro på samma gång förmedlingsbyråer för föreläsningar: Folkbildningsförbundet i Stockholm, Västra Sveriges Folkbildningsförbund i Göteborg och Centralbyrån för populära vetenskapliga föreläsningar i Lund. Den återstående vandringsbiblioteksanstalten är ett folkbibliotek: Luleå folkbibliotek. Statsunderstödet till dessa anstalter, som de första åren utgick med sammanlagt 7,000 kronor, har 1921 höjts till 11,000 kronor, vilket belopp för år 1922 fördelades så, att Folkbildningsförbundet erhöll 6,200 kronor, Västra Sveriges folkbildningsförbund 2,000 kronor, Centralbyrån i Lund 1,000 kronor och folkbiblioteket i Luleå 1,800 kronor. År 1921 (i vissa fall arbetsåret 1921—1922) utsändes från Folkbildningsförbundet 220 vandringsbibliotek, från Västra Sveriges folkbildningsförbund 64, från Centralbyrån i Lund 26 och från folkbiblioteket i Luleå 18.

Anledningen till att man sålunda valt centralbyråerna för föreläsningssverksamhet till förmedlingsanstalter även för vandringsbibliotek har varit, att

man velat stärka sambandet mellan föreläsningar och bibliotek, och det syntes både dr Palmgren och övriga tillkallade sakkunniga, som om detta bäst och kraftigast skulle befordras genom vandringsbibliotek. Man tänkte sig nämligen, att denna gren av biblioteksverksamheten borde ordnas så, att det inom vissa gränser skulle vara möjligt för rekvisenten att själv få bestämma sammansättningen av det vandringsbibliotek, som önskades till läns. En föreläsningsförening skulle på detta sätt ha möjlighet att supplerat det lokala biblioteket med hänsyn till sådan litteratur, som hörde samman med de valda föreläsningssämnena.

Det ligger utom all fråga något i hög grad behjärtansvärt i det betraktelsesätt, som föranlett sammanknyttandet av föreläsnings- och vandringsbiblioteksverksamheten. Men å andra sidan har det också vissa fördelar, att vandringsbiblioteken stå i direkt förbindelse med ett större bibliotek. Man har större utsikt att kunna tillmötesgå framställda önskemål, om man har ett stort biblioteks bokförråd att lita till vid behov. Man har dessutom tillfälle att låta böckerna komma till användning i den lokala utlåningen de tider, då de ej äro upptagna i vandringsbiblioteksverksamheten. Bokförrådet kommer därigenom att bli mera utnyttjat. Och då ju en föreläsningsförening bör ha lika lätt att vända sig till ett bibliotek som till en föreläsningsbyrå för rekvisition av ett vandringsbibliotek, torde det vara alla skäl att överflytta förmedlingen av dessa boksamlingar till centralbiblioteken, efterhand som dylika upprättas. I sammanhang härmed böra givetvis de för närvarande till anstalter för förmedling av vandringsbibliotek utgående anslagen indragas, i varje särskilt fall dock först när vederbörande förmedlingsanstalts vandringsbiblioteksverksamhet övertagits av centralbibliotek. Allt efter som sådana bibliotek upprättas i Skåne, Göteborg och Norrbotten synas sålunda vandringsbiblioteksanslagen till resp. centralbyrå i Lund, Västra Sveriges folkbildningsförbund och folkbiblioteket i Luleå kunna indragas. Däremot synes man ej böra förfara på fullt motsvarande sätt i fråga om det anslag, som utgår till Folkbildningsförbundet i Stockholm. Under det att de tre övriga vandringsbiblioteksanstalterna ha en lokalt mera begränsad betydelse, har Folkbildningsförbundets verksamhet i detta hänseende varit utbredd över större delen av landet. Det skulle därför vara önskligt, om Folkbildningsförbundet kunde genom statsbidrag beredas möjlighet att fortsätta denna gren av sin verksamhet, ända till dess större delen av landet — de sakkunniga vilja föreslå exempelvis åtminstone tjugo av rikets län — vore försedd med centralbibliotek.

Med hänsyn härtill torde en övergångsbestämmelse bli nödvändig av ungefär följande lydelse: De till vissa förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek utgående understöden må fortfarande under hittills gällande villkor utgå till Västra Sveriges folkbildningsförbund med högst 2,000 kronor, till Centralbyrå för populära vetenskapliga föreläsningar i Lund med högst 1,000 kronor, till folkbiblioteket i Luleå med högst 1,800 kronor och till Folkbild-

ningsförbundet i Stockholm med högst 6,200 kronor, dock till var och en särskilt av de tre förstnämnda anstalterna endast så länge ej centralbibliotek upprättats i resp. Göteborgs och Bohus län, Skåne och Norrbottens län, samt till Folkbildningsförbundet endast så länge ej centralbibliotek upprättats i minst tjugo av rikets län.

Centralbibliotekens vandringsbiblioteksverksamhet måste i stort sett gå efter samma linjer som de nuvarande förmedlingsanstalterna. Man bör givetvis utlåna såväl vandringsbibliotek med »fast», d. v. s. av förmedlingsanstalten bestämt innehåll, som sådana med »rörligt», d. v. s. efter rekvirentens önsknings i varje särskilt fall sammansatt innehåll. Frakten bör betalas av centralbiblioteket, men av rekvirenten bör kunna krävas en viss låg avgift (för närvarande något växlande i de olika förmedlingsanstalterna och efter boksamlingarnas olika storlek, högst 3 kronor, lägst 50 öre pr vandringsbibliotek och månad).

Centralbibliotekens bestämmelser angående vandringsbiblioteksverksamheten torde, liksom är föreskrivet för förmedlingsanstalterna för vandringsbibliotek, böra granskas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten.

En av de största svagheter i den nuvarande folkbiblioteksorganisationen är svårigheten, att icke säga omöjligheten, att anordna en verkligt biblioteks-sakkunnig inspektion av folkbiblioteken, en inspektion som ej blott har att undersöka, om statsbidragsvillkoren äro uppfyllda, utan också kan lämna biblioteksteknisk handledning. Den inspektion, som för närvarande åligger folkskolinspektörerna, måste bli i huvudsak av rent formell natur. Man kan ej heller begära, att folkskolinspektörerna skola nedlägga arbete och kostnader på förvärvande av sakkunskap på ett område, som ligger utanför deras egentliga uppgift. Komma däremot centralbibliotek till stånd i huvudsaklig överensstämmelse med de sakkunnigas här framlagda förslag, bör man kunna räkna på att inom dessas personal finna lämpliga biblioteksinspektörer, som verkligen kunna vara de mindre bibliotekens föreståndare till hjälp under sina inspektionsbesök. Centralbibliotekets chef eller med förste bibliotekskonsulentens godkännande annan kompetent person inom centralbibliotekets personal bör under en kortare tid varje år företaga inspektionsresor och besöka de bibliotek, där hans hjälp kan vara behöflig. Ett särskilt belopp synes böra utgå till centralbiblioteket som ersättning för dylikt inspektionsarbete. Till frågan om biblioteksinspektionens ordnande återkomma emellertid de sakkunniga längre fram i ett annat sammanhang (sid. 52 f.).

Som biblioteksförhållandena för närvarande gestalta sig i vårt land äro två utvägar tänkbara för utbyggandet av en centralbiblioteksorganisation. I flera av de städer, som äro eller tidigare varit stiftsstäder, finnas gamla bibliotek, alla utom ett knutna till högre allmänna läroverk och delvis av mycket stort värde. Beträffande dessa bibliotek har staten givna intressen att tillvarataga. Här finnas stora mängder av böcker, som äro värda upp-

märksamhet ur bokmuseisynpunkt. Här finnes ofta rikt material för lokal-historiska studier. Genom inköp för läroverkets behov, genom gåvor av stat och enskilda har här slutligen inom olika vetenskapsgrenar samlats litteratur, som, jämte det att den är av värde för vetenskapsmannen, ofta kan finna användning även utanför de vetenskapligt utbildade fackmännens kretsar. Dessa »stiftsbibliotek» äro för närvarande i allmänhet inte så förvarade och äro inte heller ifråga om sin ledning så tillgodosedda som de borde vara för att fullt kunna utnyttjas. Vilka åtgärder som böra vidtagas beträffande dessa bibliotek och inte minst hur de skola kunna göras till centraler för biblioteks-verksamheten inom större distrikt äro frågor, som »folkbildningssakkunniga» anse sig ej böra närmare gå in på, då de redan behandlats i det utlåtande, som avlämnats av »bibliotekssakkunniga», vilka framlagt förslag att på grundval av de gamla stiftsbiblioteken uppbygga en organisation av s. k. »landsbibliotek». Dessa, vilkas drift skulle till största delen bekostas av staten, men vilka i sig skulle upptaga även vederbörande stads folkbibliotek, skulle intaga en mellanställning mellan de rent vetenskapliga biblioteken och folkbiblioteken. Jämte det att landsbiblioteken skola göra tjänst som lokala bibliotek för stad och läroverk, för folkbildning och vetenskapligt arbete, är det tillika föreslaget, att de skola ha de uppgifter, som, enligt vad ovan framhållits, böra tillkomma centralbiblioteken.

I främsta rummet bland de bibliotek, som kunna tänkas bilda grundval för landsbibliotek, finner man Linköpings, Strängnäs, Växjö, Västerås och Skara stiftsbibliotek. I andra hand komma stiftsbiblioteken i Karlstad, Härnösand, Visby och Kalmar. Ehuru inga staten tillhöriga gamla bibliotek finnas i Luleå och Umeå, ha bibliotekssakkunniga förordat, att staten borde även i dessa städer upprätta landsbibliotek, då de lokala biblioteksresurserna i övre Norrland äro så svaga, att det ej syntts dem möjligt på annat sätt kunna få biblioteksförhållandena tillfredsställande ordnade i dessa delar av landet.

Bibliotekssakkunniga ha föreslagit, att statens anslag till landsbiblioteken skulle utgå dels till bokinköp, inbindning och vissa expenser m. m., dels till avlöning av en bibliotekarie och en vaktmästare vid vart och ett landsbibliotek samt av en amanuens vid de större landsbiblioteken. Anslaget till bokinköp m. m. föreslås till 10,000 kronor för år och bibliotek, utom i fråga om biblioteken i Kalmar och Visby, där man tänkt sig det kunna begränsas till 6,000 kronor. Bibliotekarien föreslås placerad i lönegraden B 14 utom i Kalmar och Visby, där B 13 anses måhända kunna vara tillräckligt, vaktmästaren i B 1. I och för arvoden åt amanuenser föreslås ett gemensamt förslagsanslag *högst* 10,000 kronor. Slutligen föreslås ett anslag å extra stat för konservering av äldre bokbestånd att utgå med 25,000 kronor för år under 5 års tid. Frånsett de båda sistnämnda gemensamma anslagen skulle statsanslagen för de särskilda landsbiblioteken utgöra för Visby 13,740 kronor, för Kalmar 14,040, för Växjö 17,806, för Linköping, Skara och Strängnäs 18,418, för Karlstad

och Umeå 18,724, för Västerås och Härnösand 19,030, för Luleå 19,336. Kostnaden för uppvärmning, belysning och renhållning föreslås skola bestridas av vederbörande kommun, likaså arvode åt de ytterligare biträden, som kunna behövas, t. ex. för öppethållande under eftermiddagarna. Då ju landsbiblioteket på samma gång skall tjänstgöra som lokalt folkbibliotek i vederbörande kommun, följer därav att något statsunderstöd ej kan tänkas utgå till ett kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek i städer, där landsbibliotek är upprättat.

Det finnes emellertid även andra bibliotek än de ovan nämnda staten tillhöriga stiftsbiblioteken, med vilkas hjälp man med fördel skulle kunna uppbygga en centralbiblioteksorganisation. Det är de stora kommunernas folkbibliotek. De större kommunala biblioteken äro ju redan försedda med en hel del av den litteratur, som är av nöden i ett centralbibliotek. Deras ledning är genom egen verksamhet fullt förtrogen med ett folkbiblioteks uppgifter. Med en ökning av statsunderstödet, vilken torde kunna begränsas till ett jämförelsevis ringa belopp, bland annat därför att man för detta ändamål synes kunna räkna på anslag även från landsting, bör det bli möjligt för ett dylikt bibliotek att skaffa den ytterligare utrustning med hänsyn till böcker och arbetskraft, som kan behövas för att det skall kunna göra tjänst som ett centralbibliotek.

De båda linjerna för utbyggande av en centralbiblioteksorganisation behöva emellertid ej utesluta varandra. I vissa delar av landet kan den ena vara att föredraga, i andra den andra. Båda vägarna synas därför böra stå öppna. Där staten sedan gammalt har ett stort och värdefullt bibliotek, som ställer ofrånkomliga krav på ökade anslag, om det ej skall förfaras, kan det ligga närmast, att centralbiblioteket organiseras som ett väsentligen av staten underhållet »landsbibliotek». Där åter det redan nu finnes ett väl utrustat stadsbibliotek eller där förutsättningarna måste anses vara för handen för åstadkommande av ett dylikt, synes det vara misshushållning, om ej staten skulle begagna sig av den möjlighet, som där erbjuder sig, att med jämförelsevis ringa kostnader för staten bygga upp ett centralbibliotek på grundvalen av det kommunala folkbiblioteket.

De län, där man snarast synes kunna tänka sig den senare av de båda ovan framställda utvägarna föredragen, äro Stockholms (med Stockholms blivande stadsbibliotek som centrum), Uppsala län (Uppsala stadsbibliotek), Jönköpings län (Jönköpings stadsbibliotek), Blekinge (Karlskrona stadsbibliotek), Kristianstads (Kristianstads stadsbibliotek), Malmöhus (Malmö eller Hälsingborgs stadsbibliotek, eventuellt båda), Hallands (Halmstads stadsbibliotek), Göteborgs och Bohus läns (Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg), Älvsborgs (Borås stadsbibliotek), Örebro (Örebro stadsbibliotek), Kopparbergs (Falu allmänna bibliotek), Gävleborgs (Gävle stadsbibliotek), Jämtlands (Jämtlands bibliotek i Östersund). I Östergötlands län (liksom i Malmöhus) finnas två

bibliotek lämpliga till centralbibliotek: Linköpings stifts- och Norrköpings stadsbibliotek. Även om det förra givetvis med det snaraste bör utvecklas till »landsbibliotek», synas också i fråga om detta län vissa skäl tala för att man där förr eller senare upprättar två centralbibliotek. Tillsvidare ha dock de sakkunniga ansett sig böra utgå från att endast ett centralbibliotek upprättas inom ett och samma län.

I några fall kan det vara tveksamt, vilkendera utvägen som är lämpligast, t. ex. i fråga om Värmlands län, där Karlstad jämte ett stiftsbibliotek, som dock ej hör till de större, har ett välskött stadsbibliotek. Liknande, om ej fullt enahanda, äro förhållandena i Kalmar och Gotlands län. Av annan anledning kan tveksamhet uppstå beträffande de båda nordligaste länen. Det förefaller dock, som om det ej skulle kunna vara alldeles uteslutet, att man även här kunde bygga på folkbiblioteken. Luleå folkbibliotek har sålunda redan en ställning, som har vissa likheter med ett centralbiblioteks. Sedan 1913 har det nämligen, som redan omnämnts, varit central för vandringsbiblioteksverksamheten i övre Norrland, särskilt Norrbottens län, och har i denna sin egenskap åtnjutit ett anslag från staten. Varken med hänsyn till bokbestånd eller övriga förhållanden är emellertid biblioteket så utrustat, att det utan vidare skulle kunna göra tjänst som ett verkligt centralbibliotek.

Som en allmän sats vilja dock de sakkunniga till slut framhålla, att det givetvis ej är något principiellt hinder för att staten — om särskilda skäl kunna anses föreligga — låter ett på grundvalen av ett kommunalt folkbibliotek uppbyggt centralbibliotek i en framtid övergå till att bli ett landsbibliotek.

Till centralbiblioteken lämnar danska staten, som redan nämnts (sid. 38), ett särskilt anslag om 8,000 kronor. Anslaget har ansetts väl litet, men någon förhöjning har dock ej vidtagits vid lagens framläggande till revidering. I stället har man, som framgår av den tidigare lämnade redogörelsen (sid. 39), öppnat möjlighet för vissa bibliotek att genom särskild beviljning få större anslag. Detta gäller framför allt om s. k. landsbibliotek.

Skäl likartade dem, som förmådde de sakkunniga att, om också ej utan tvekan, stanna vid 10,000 kronor som gräns för statsbidraget till folkbiblioteken, göra, att de även ifråga om centralbiblioteken anse sig böra åtminstone till en början förorda ett något lägre belopp än det motsvarande danska anslaget. Tilläggsanslaget till centralbiblioteken synes emellertid ej kunna sättas lägre än till 5,000 kronor för år, om man skall ha någon utsikt, att en kommun med för dylikt ändamål lämpligt bibliotek skall vara hågad att åtaga sig de väsentligt ökade bördorna. Härtill bör dock, i enlighet med vad som ovan (sid. 48) sagts, komma ett särskilt anslag som ersättning för inspektionsresor, vilket anslag torde kunna sättas så lågt som till högst 1,000 kronor för distrikt. Sistnämnda anslag bör givetvis även utgå i de fall, där ett statens »landsbibliotek» utgör centralbiblioteket. Det särskilda anslag, som utöver det efter vanliga regler beräknade understödet skulle tillkomma

ett kommunalt folkbibliotek i dess egenskap av centralbibliotek, skulle alltså utgöra sammanlagt omkring 6,000 kronor.

För att ett kommunalt folkbibliotek skall kunna godkännas som centralbibliotek böra givetvis vissa villkor vara uppfyllda i fråga om ledning och utrustning. Lokaler och bokbestånd böra vara lämpade för uppgiften. Läsrummet bör vara försett med ett väl valt handbibliotek och hållas öppet både för- och eftermiddag. Chefen för centralbiblioteket bör ha genomgått den ovan (sid. 31 f.) föreslagna längre bibliotekskursen eller också ha annan därmed likvärdig utbildning. Jämte chefen bör finnas åtminstone ett utbildat biträde.

Om ett bibliotek skall godkännas som centralbibliotek och hur dess distrikt skall avgränsas, torde böra i varje särskilt fall avgöras av Kungl. Maj:t efter skolöverstyrelsens hörande. Det ligger emellertid i sakens natur, att centralbiblioteksorganisationen ej kan framträda fullt utbildad med ens. Endast ett fåtal av de kommunala folkbibliotek, som ovan framhållits såsom lämpliga att utbyggas till centralbibliotek, kan anses redan nu äga de nödvändiga förutsättningarna i fråga om fackutbildad ledning o. s. v. Ur biblioteksverksamhetens synpunkt skulle det därför ej vara något att invända mot, om det av statsfinansiella skäl skulle anses lämpligt att efter exempel från Holland (se sid. 36 f.) föreskriva, att endast ett visst antal kommunala folkbibliotek (t. ex. högst 3) finge nyantagas till centralbibliotek varje år.

I centralbibliotekets styrelse torde lämpligen böra sitta någon representant för landstinget. Även om det ej synes böra föreskrivas som ett nödvändigt villkor, att landstinget skall anslå medel till centralbiblioteket, torde det ofta visa sig ytterst behöfligt, att så sker.

Det är självklart, att centralbiblioteken böra så mycket som möjligt hjälpa varandra. I sista hand böra de dessutom — liksom stads- och läroverksbiblioteken för närvarande — ha möjlighet att anlita något av de stora vetenskapliga biblioteken. Det är emellertid tydligt, att lånen från dessa bibliotek i huvudsak måste begränsas till rent vetenskapliga ändamål.

Biblioteksinspektion.

I gällande folkbiblioteksförfattning föreskrives, att de statsunderstödda biblioteken skola vara underkastade inspektion av vederbörande folkskolinspektör. I fråga om utanför Stockholm belägna folk- och skolbibliotek fordras tillika, att vederbörande folkskolinspektör skall genom länsstyrelsens försorg höras över ansökningarna om statsbidrag, innan de insändas till skolöverstyrelsen.

Som redan framhållits (ovan sid. 48) ligger det i förhållandenas natur, att den inspektion, som utövas av folkskolinspektörerna, i huvudsak ej kan bli annat än av rent formell natur. Någon verkligt sakkunnig hjälp torde

biblioteken endast i undantagsfall kunna få. Vad bibliotekskonsulenterna angår har deras tid varit så starkt upptagen, att från deras sida endast i mycket begränsad omfattning någon lokal inspektion kunnat företagas. Det är också klart, att i den mån som tid kan för dem beredas till inspektionsresor, dessa som hittills framför allt böra gälla de större biblioteken.

Efter hand som centralbibliotek — vare sig de äro landsbibliotek eller kommunala folkbibliotek — komma till stånd, får emellertid staten tillgång till en i fråga om folkbiblioteksarbete väl utbildad personal, vilken, som förut betonats, har förutsättningar att verkligen kunna hjälpa de små bibliotekens föreståndare. I alla län, där centralbibliotek inrättats, bör därför inspektionen av folkbiblioteken överflyttas från folkskolinspektörerna till centralbibliotekarien eller med förste bibliotekskonsulentens medgivande till annan därtill lämplig person inom centralbibliotekets personal. Över statsbidragsansökningarna bör i dylikt fall tydligtvis centralbibliotekarien höras och ej folkskolinspektören. Ersättning för inspektionsarbete, som utföres genom chef för lands- eller centralbibliotek eller annan resp. bibliotek tillhörig tjänsteman, synes böra utgå i form av reseersättning och dagtraktamente efter samma regler, som gälla för folkskolinspektörerna, eller efter tredje klass i resereglementet. Planen för inspektionsresorna synes böra på förhand granskas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten och det samlade beloppet av den i sammanhang med inspektionsresorna utgående ersättningen synes, som ovan (sid. 51) föreslagits, ej böra få överstiga 1,000 kronor för år och inspektionsområde. Från centralbibliotekariernas och folkskolinspektörernas inspektion synas böra undantagas bibliotek, som erhålla i statsbidrag minst 8,000 kronor, vilka i likhet med centralbiblioteken böra inspekteras direkt av bibliotekskonsulenterna.

Ansökan om statsbidrag.

Angående tiden för ansökans inlämnande ha sakkunniga ej att föreslå någon ändring. Ansökningarna böra som hittills vara ställda till överstyrelsen, utom när det gäller ansökan från ett bibliotek om att bli godkänt som centralbibliotek, i vilket fall ansökan bör ställas till konungen. Ansökningar från bibliotek, som begära 8,000 kronor eller mera i statsbidrag, torde böra insändas direkt till skolöverstyrelsen.

Bestämmelser angående de blanketter, som skola användas, och de uppgifter och handlingar, som skola insändas, torde böra överlämnas åt skolöverstyrelsen att utfärda.

C. Genom studiecirklar och andra föreningar bedriven folkbiblioteksverksamhet.

De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet.

Som ovan (sid. 20 f.) framhållits, kan ett av en enskild förening ägt bibliotek under vissa förhållanden fungera som ett kommunalt folkbibliotek och få statsunderstöd som ett dylikt. Bortsett härifrån är det emellertid formellt sett endast som »studiecirkelbibliotek» som ett föreningsbibliotek kan erhålla statsunderstöd. De hithörande bestämmelserna, som återfinnas i kap. II (»Understöd av riksförbund») av k. kung. den 31 dec. 1920 (nr 948) i viss punkt ändrad genom k. kung. den 30 dec. 1922 (nr 619), äro av följande lydelse:

§ 6.

Understöd av statsmedel må med ett belopp av lägst 3,000 kronor, för år räknat, utgå till riksförbundet (hela landet omfattande förening), som har minst 20,000 medlemmar, för understödande av biblioteksverksamhet genom studiecirklar eller andra sammanslutningar med liknande syfte, med iakttagande därvid att understöd av statsmedel, som riksförbundet under annan anslagstitel åtnjuter för sin biblioteksverksamhet, skall tagas i beräkning vid bestämmandet av det här ifrågakvarande statsunderstödet belopp.

§ 7.

För åtnjutande av de i § 6 omnämnda understöden skola följande villkor gälla, nämligen:

a) att riksförbundets studiecirkel- och biblioteksverksamhet står under inseeende och kontroll av en utav förbundet utsedd ledning (studieledare, studierektor e. d.);

b) att riksförbundet styrker sig hava under det sistförflutna arbets- respektive kalenderåret av egna medel använt till inköp och inbindning av böcker samt, med minst fyra års mellantid för varje bibliotek, till tryckning av kataloger minst dubbelt så stort belopp som det begärda statsbidraget, vid vars beräkning icke för någon till förbundet ansluten studiecirkel får upptagas högre belopp än 400 kronor och ej heller de studiecirklar medtagas, mot vilkas bokförråd från skolöverstyrelsen, utan att rättelse vunnits, framställts anmärkning, som prövas vara av beskaffenhet att böra medföra dylik påföljd;

c) att beviljat statsbidrag må av studiecirkelarna uppbäras endast i form av bundna böcker, valda ur av ecklesiastikdepartementet eller skolöverstyrelsen utgivna kataloger och levererade, på sätt skolöverstyrelsen jämlikt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter närmare bestämmer;

d) att böcker av osedligt innehåll ej få införlivas med studiecirkels bokförråd;

e) att böcker, som erhållits såsom statsbidrag eller som inköpts för av riksförbundet anslagna medel, ej annorledes än under f) här nedan sägs, få utan medgivande av riksförbundets studieledare avhändas studiecirkel;

f) att studiecirkels såsom statsbidrag erhållna och för anslag av riksförbundet inköpta böcker vid slutet av varje arbets- respektive kalenderår skola kostnadsfritt överlämnas till ett studiecirkeln eller riksförbundet tillhörigt lokalt bibliotek, studiecirkelbibliotek;

g) att studiecirkelbibliotekets angelägenheter vårdas av en styrelse, som utser förestandare för detsamma;

h) att studiecirkelbibliotek är underkastat samma bestämmelser i avseende på lokal, utlåning, bokbestånd, försäkring och inspektion, som äro stadgade för folkbibliotek och skolbibliotek; dock att biblioteket må hava rätt att upptaga en låg avgift för boklån;

i) att böcker, som erhållits från studiecirkel, ej utan tillstånd av folkskolinspektören eller biblioteksconsulent få i annan mån avhändas studiecirkelbibliotek, än att försiltna eller föråldrade böcker må därifrån utgallras; samt

j) att såväl riksförbundet som dess studiecirkel och studiecirkelbibliotek skola vara skyldiga att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

§ 8.

Studieledning för riksförbund, som för biblioteksverksamhet önskar bidrag av statsmedel, skall före den 15 juni det år, för vilket bidrag sökes, till skolöverstyrelsen insända ansökning härom, avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med bifogade formulär III med uppgift å beloppet av det bidrag som åstundas, och åtföljd av:

a) handlingar, som styrka att förbundets tillskott av egna medel — häri innefattade bidrag såväl från riksförbundets centralorganisation som från dess lokalavdelningar och från enskilda — uppgår till minst så stort belopp, som med tillämpning av de i § 7 b) härövan givna bestämmelserna, erfordras för utfående av det begärda statsbidraget;

b) redogörelse i sammandrag för studiecirkelarnas verksamhet under det sistförflutna arbets- respektive kalenderåret i huvudsak enligt bifogade formulär IV;

c) redogörelse för verksamheten likaledes under det sistförflutna arbets- respektive kalenderåret vid vart och ett av förbundets studiecirkelbibliotek enligt bifogade formulär II; samt

d) förteckning å samtliga de böcker, som införlivats med vart och ett av förbundets studiecirkelbibliotek, sedan ansökning om statsbidrag senast ingavs, ävensom ett exemplar av allt tryck rörande förbundets studie- och biblioteksverksamhet, som under samma tid utgivits, jämte avskrift av därunder antagna, i tryck icke föreliggande stadgar eller stadgeändringar, som angå nämnda verksamhet; dock att, då ansökning första gången ingives, vid densamma skall fogas dels förteckning över vart och ett studiecirkelbiblioteks hela bokbestånd, dels ett exemplar av de för förbundets studie- och biblioteksverksamhet gällande stadgarna.

§ 9.

Då statsunderstött bibliotek, som äges av riksförbund eller studiecirkel, icke längre underhålls av ägaren, skola de bibliotekets böcker, som erhållits såsom statsbidrag eller inköpts med egna medel, överlämnas till vederbörande kyrkliga eller borgerliga kommun för införlivande med dess bibliotek eller såsom grundstomme till ett dylikt; dock att böckerna jämväl må efter skolöverstyrelsens beprövande överlämnas till annan studiecirkel med samma eller likartat syfte eller annorlunda på lämpligt sätt komma till användning.

Studiecirkel och bokinköpsföreningar.

Det konstituerande elementet i de här ifrågavarande riksförbunden är sålunda *studiecirkelarna*. Det är ytterst dessa, som skola erhålla statsunderstödet. Någon framställning av de krav, som böra vara uppfyllda för att en sammanslutning skall kunna anses som studiecirkel, innehåller emellertid ej författningen. Inom de riksförbund, som för närvarande åtnjuta statsunderstöd, finner man också prov på sammanslutningar av mycket skiftande karaktär: från och med helt rätt och slätt bokinköpsföreningar till föreningar med

mycket intensivt gemensamt studiearbete. Många av dessa föreningar kunna endast under pressning av namnet kallas »studiecirklar». Det finnes sådana, som under året ej haft ett enda sammanträde eller så få sammanträden, att det ej gärna kan vara tal om något gemensamt studiearbete. Som exempel må nämnas, att av I. O. G. T:s studiecirklar (med bortseende av de under arbetsåret nystartade) hade under året 1921—22 327 inga sammanträden, 81 1—2, 98 3—4, 145 5—6, 139 7—9 och 449 10 eller däröver. Mången gång torde det alltså i en cirkels arbetssätt och bokanskaffning ej finnas något, som kan ge dess bibliotek en särställning bland andra föreningsbibliotek.

Betydelsen av föreningsbibliotekens insats.

Föreningsbiblioteken ha haft en avgjord betydelse som ett incitament i svenskt folkbiblioteksväsendes utveckling. De ha gjort biblioteksintresset levande i vidsträckta kretsar, där man förut stått främmande för detta. På en tid, då de kommunala biblioteken i sitt bokurval i allmänhet höllos inom jämförelsevis snäva gränser, visade föreningsbiblioteken ofta friare tendenser. Deras bokurval stod i det stora hela mera i kontakt med tidens brännande frågor. Å andra sidan kan det ej förnekas, att föreningsbiblioteken också inneburit och alltjämt innebära en fara för oekonomisk kraftsplittring, något som särskilt måste beaktas, när det är fråga om fördelningen av understöd av allmänna medel.

Det är klart, att en ekonomisk drift av biblioteksarbetet i en kommun i hög grad befordras genom enhetlighet i organisationen. Om allt biblioteksväsende i kommunen är samlat under *en* gemensam ledning, finnas större förutsättningar för att i olika avseenden få till stånd planmässighet i arbetet. Vid bokanskaffningen har man sålunda större möjlighet att undvika inköp av ett onödigt stort antal dupletter och kan därigenom ha bättre utsikt att tillgodose behovet av ett och annat dyrbarare arbete. Man kan mera rationellt ordna fördelningen av utlåningsställen och har även i övrigt lättare att genomföra, att kommunens samlade bokförråd kommer alla medlemmarna i densamma någorlunda likformigt till godo. Slutligen har man, om de finansiella resurserna samlas på ett enda biblioteksföretag, större utsikt att kunna skaffa detta en lämplig ledare och ändamålsenlig utrustning.

Enhetlighet i organisationen får dock ej bli något självändamål. Det kan vara en fara, att en för långt driven koncentration kan uttorka vissa källor till intresse, som man ej har råd att undvara. Koncentration är eftersträfvansvärd, endast i den mån den verkligen ökar effektiviteten, d. v. s. befordrar det som är målet för varje efter moderna principer ledd folkbiblioteksrörelse: å ena sidan extensivt att draga så många som möjligt in under böckernas inflytande, å andra sidan intensivt att väcka intresse för och, så

långt i dess förmåga står, hjälpa och underlätta det mera djupgående självbildningsarbetet. Och i båda dessa avseenden kunna förenings- och studiecirkelbiblioteken göra insatser av det värde, att det skulle vara misshushållning att ej, om möjligt i ännu högre grad än hittills, söka foga in dem som led i kommunens allmänna folkbiblioteksväsen under bibehållande av deras självständiga ställning, i den mån så önskas.

Ett vanligt föreningsbibliotek fyller givetvis en uppgift i det allmänna biblioteksväsendets tjänst, så till vida som det alltid har sitt värde, att en förening söker för sina medlemmar underlätta åtkomsten av böcker (se därom vidare sid. 123). Det är emellertid alldeles självklart, att detta förhållande i och för sig ej kan utan vidare motivera understöd av allmänna medel. Men saken kommer i ett helt annat läge, om ett dylikt bibliotek ställes till allmänhetens förfogande, framför allt om det därvid underkastas samma fordringar i fråga om bokbestånd och öppethållande som ett kommunalt bibliotek. Då kunna naturligtvis några rent principiella skäl ej anföras mot att statsunderstöd tilldelas detsamma, även om det skulle formellt intaga en helt fristående ställning gent emot det kommunala biblioteket inom samma kommun och även om det ej kan förnekas, att ett bibliotek, tillhörande en förening av en viss bestämd religiös, politisk eller socialpolitisk färg, ej har fullt samma förutsättningar att bli ett bibliotek för *alla* som ett kommunalt bibliotek. Sistnämnda förhållande bestyrkes av utlåningsstatistiken, så till vida som de statsunderstödda föreningsbiblioteken genomgående ha betydligt lägre utlåningssiffror än folkbiblioteken. År 1921 hade de 979 folkbiblioteken, som redan förut nämnts, tillsammans en utlåning om över 1,700,000 band eller c. 1,735 pr bibliotek. Av den nämnda summan faller emellertid större delen på de 85 stadsbiblioteken, som tillsammans utlånade 939,000 band eller 11,050 pr bibliotek, under det att de 894 landskommunbiblioteken endast utlånade 767,000 band eller c. 860 pr bibliotek. För föreningsbiblioteken (»studiecirkelbiblioteken») var för år 1921—22 totalbeloppet 2,537 bibliotek och 944,000 utlånade band eller 370 pr bibliotek. Även här är det emellertid stadsbiblioteken och av dessa främst de A. B. F. tillhöriga stora arbetarebiblioteken, som driva upp siffran. De c. 270 studiecirkelbibliotek, som voro belägna i städer, hade tillsammans en utlåning om 334,600 band eller c. 1,290 pr bibliotek, då däremot de c. 2,260 bibliotek, som voro belägna i landskommuner utlånade 609,500 band eller endast 270 pr bibliotek. Trots att ett större bibliotek i regel har ett större antal böcker, som vända sig till en mycket begränsad publik, och trots att flera av de gamla folkbiblioteken ha kvar litteratur, som ej längre är gångbar, ha folkbiblioteken även en något högre siffra än studiecirkelbiblioteken, om man jämför antalet utlånade band med bokbeståndet (1,9 mot 1,8).

Å andra sidan bör det emellertid starkt understrykas, att föreningsbiblioteken, oavsett den högre eller lägre utlåningssiffran, måste anses fylla en all-

deles särskilt viktig uppgift i sådana fall, där bokanskaffningen verkligen står i direkt sammanhang med planmässigt ordnat gemensamt studiearbete. Utom det att ett på detta sätt anskaffat bibliotek kan utfylla det kommunala biblioteket på samma vis som föreningsbibliotek i övrigt, har det ju i första hand utnyttjats för att stödja åtminstone i någon mån planmässiga studier och har därigenom gjort en speciell och betydelsefull insats i det kommunala biblioteksarbetet.

Föreningsbibliotek och studiecirkelverksamhet.

Den antydda olikheten i uppgifter mellan olika slag av föreningsbibliotek är ett förhållande, som torde böra tilläggas en ganska stor betydelse, när det gäller att avgöra, om och på vad sätt föreningarnas biblioteksverksamhet skall fogas in i det statsunderstödda folkbiblioteksväsendet. Sådan av förening bedriven biblioteksverksamhet, som ej står i direkt samband med verkligt planmässigt studiearbete och som i huvudsak är att betrakta som en utbyggnad av det kommunala folkbiblioteket, med samma uppgifter som detta men — som ovan framhållits — med ej fullt samma förutsättningar att kunna fylla dem, synes i fråga om statsunderstöd böra sättas i en annan och något mindre förmånlig klass än sådan biblioteksverksamhet, som står i direkt samband med planmässigt studiearbete.

Men om det också principiellt sett kan förefalla ändamålsenligt att skilja mellan å ena sidan vad man skulle kunna kalla vanliga föreningsbibliotek och å andra sidan de egentliga studiecirkelbiblioteken, möta i praktiken vissa svårigheter. De olika slagen av bibliotek äro nämligen i verkligheten ej så strängt avgränsade mot varandra. Där finnas ständiga övergångar och gränsen måste därför bli till en viss grad godtycklig. Härtill kommer, att bokinköpen i ett och samma bibliotek kunna växla karaktär år från år. Det ena året kunna de direkt avse att stödja en arbetande studiecirkel. Ett annat år kan studiecirkeln ha upphört med sitt gemensamma studiearbete, men bokinköpet ske och biblioteket underhålles fortfarande. Slutligen finnas bibliotek, vilkas bokinköp under ett och samma år avse att skaffa litteratur dels för vissa bestämda studiecirkel, dels för den allmänhet i övrigt, som besöker biblioteket.

Särskilt de båda sista av de här betonade svårigheterna torde emellertid ej komma att spela en större roll, om man fasthåller vid, att skillnaden gäller ej så mycket två olika slag av bibliotek som två olika slag av bokinköp. Sådant bokinköp (inkl. bindning), som kan visas stå i direkt sammanhang med ett gemensamt studiearbete av en viss omfattning och planmässighet, bör väga tyngre i förhållande till statsbidraget än sådant, som ej står i dylikt direkt samband med ett studiearbete av den antydda arten. Omfattningen av det gemensamma studiearbetet synes därvid lämpligen kunna bestämmas till minst 10 sammanträden om året (motsvarande 1 à 2 samman-

träden i månaden under vinterhalvåret). I fråga om bokinköp, som står i direkt samband med studiecirkelarbeta av angiven art och omfattning, synes statsbidraget böra utgå med *samma*, i fråga om övrigt bokinköp med högst *hälften* av det belopp, som av andra än statsmedel använts för ifrågavarande ändamål. I förra fallet kan studiecirkelns eget bokinköp avse antingen ett redan under närmast föregående arbetsår utfört arbete eller också ett arbete, som är planerat för det närmast följande. Bokinköpens sammanhang med studiearbetet och dettas planmässighet torde därför böra visas antingen genom en specificerad redogörelse över studiecirkelns verksamhet sista arbetsåret eller också genom en specificerad plan för det kommande året. Däremot synes ej behöva föreskrivas, att statsbidraget i detta fall skall användas för samma ändamål, som det däremot svarande bokinköpet för studiecirkelns egna medel. Genom att, såsom här föreslagits, lämna kraftigare statsunderstöd till de mera planmässigt arbetande studiecirkelarnas bokinköp gör man det givetvis möjligt för dessa att för ersättning åt lärare, där så kan behövas, eller anskaffande av lokal o. s. v. använda ett större belopp, än de eljest skulle kunna göra.

Att såsom här föreslagits med statsbidrag premiera visst slag av bokinköp på grund av dess sammanhang med planmässiga studier är ingalunda någon nyhet inom svenskt folkbiblioteksväsen. År 1922 och första halvåret 1923 har nämligen på villkor, som finnas föreskrivna i k. kung. d. 18 november år 1921 (n:r 725), statsbidrag utgått för anskaffande av litteratur för kurser i medborgarkunskap. Under det eljest statsunderstödet till studiecirkelar kunnat utgöra högst hälften av det belopp, som föregående år av egna medel använts till inköp och inbindning av böcker och med viss begränsning till tryckning av katalog, samt till folkbibliotek högst lika stort belopp, som anskaffats från annat håll till bibliotekets utveckling och vård, har statsbidraget i fråga om litteratur för kurser i medborgarkunskap utgått med dubbelt så stort belopp som det av egna medel för samma ändamål anvisade anslaget, dock med högst 50 kronor för kurs. På grund av den finansiella situationen har detta understöd visserligen ej beviljats för budgetåret 1923—24, men erfarenheten från de två åren under vilka anslaget utgått, har otvetydigt visat dels att det ej möter några svårigheter att premiera ett visst slag av bokinköp, dels att en dylik premiering har haft en avgjort stimulerande effekt. Statsunderstöd för anskaffande av litteratur för kurser i medborgarkunskap utgick för år 1922 till 6 folkbibliotek (därav 1 i stad och 5 i landskommuner) och 120 studiecirkelar (därav 18 i städer och 102 i landskommuner) med sammanlagt 6,183:53 kronor samt för första halvåret 1923 till 2 folkbibliotek (därav 1 i stad och 1 i landskommun) och 146 studiecirkelar (därav 26 i städer och 120 i landskommuner) med sammanlagt 7,500 kronor (det belopp som för ändamålet anslagits av staten).

En följd av det ovan föreslagna nära sammanhanget mellan statsanslag och studiecirkelarbeta blir att maximigränsen för statsbidraget i detta fall —

alltså när det gäller bokanskaffning, som direkt avser att stödja studiecirkelarbete — bör (som även för närvarande sker i fråga om de till riksförbundet utgående statsunderstöden) beräknas efter *studiecirkel* och ej efter bibliotek. Maximigränsen synes här också böra förbli den hittills varande eller 400 kronor för år och studiecirkel. Till grund för det åt föreningsbibliotek i övrigt utgående understödet synes däremot böra läggas *biblioteket*, och i motsats mot vad för närvarande är fallet (jfr ovan sid. 19) bör även här en maximigräns föreskrivas, vilken synes böra bestämmas till 1,000 kronor för år och bibliotek; dock att, om ett statsunderstött riksförbund inom en och samma kommun har flera bibliotek, de till dessa bibliotek utgående statsbidragen sammanlagt ej böra få överskrida den nämnda maximigränsen.

Beträffande det gemensamma studiearbete, som skulle berättiga till erhållande av högre statsbidrag, märkes vidare att i kravet på planmässighet visserligen ligger en fordran på att ett ämne behandlas under en följd av sammanträden, men att det ingalunda därför är nödvändigt att man ägnar alla tio åt ett och samma ämne. Även om det i regel torde visa sig lämpligast med genomgående uppgift för hela arbetsåret, är det ej otänkbart att åtminstone under vissa förhållanden ett studiearbete, där man ägnar höstterminen åt ett ämne, vårterminen åt ett annat, kan komma att fylla rimliga krav på planmässighet. Om — såsom de sakkunniga i annat sammanhang föreslagit — studiecirkelarbetet får sin särskilda representant inom skolöverstyrelsens folkbildningsavdelning, bör givetvis granskningen av studiecirkelarnas arbetsplaner åligga denne.

Bestämmelserna för statsunderstöd till förening i och för biblioteksverksamhet torde i övrigt böra avvägas så, att det i båda fallen — vare sig det gäller vanliga föreningsbibliotek eller bokinköp i direkt sammanhang med studiecirkelarbetet i egentlig mening — kan vara förenat med vissa förmåner för vederbörande förening att låta sitt bibliotek i en eller annan form söka anslutning till det kommunala folkbiblioteket.

Föreningsbibliotek och studiecirkel inom och utom riksförbund.

Som synes av de ovan anförda författningsbestämmelserna måste en studiecirkel — för att kunna komma i åtnjutande av statsunderstöd — vara ansluten till ett »riksförbund», som har minst 20,000 medlemmar och vilkets utgifter för bokinköp och inbindning samt tryckning av katalog föregående år uppgått till minst 6,000 kronor. De riksförbund, som för närvarande bedriva biblioteksverksamhet genom studiecirkel och som i denna sin egenskap åtnjuta statsunderstöd, äro Arbetarnes bildningsförbund, Goodtemplarorden, Nationaltemplarorden och Sveriges blåbandsförening. Alla ha de sålunda en bestämd politisk eller socialpolitisk karaktär. Studiecirkel, vilkas medlemmar ej känna sig tilltalade av tanken på en anslutning till ett förbund, vars po-

litiska eller sociala åskådning de ej dela, ha för närvarande haft ytterst svårt att kunna få det stöd, som deras arbete kan förtjäna. Jordbrukarungdomens förbunds studiecirklar och ett par religiösa ungdomsföreningar i Småland ha visserligen anslutit sig till Sveriges blåbandsförening, men exempel finnas också på fristående studiecirklar, som ej velat gå med på ett dylikt samgående med ett förbund, med vilket de i övrigt ej haft något gemensamt. Det förefaller som om det i detta avseende skulle vara en mycket naturligare utväg att låta dylika ej till något statsunderstött riksförbund anslutna studiesammanslutningar anknytas till det kommunala folkbiblioteket eller i städer, där ett statens landsbibliotek upprättats, till detta. De sakkunniga vilja därför förorda, att möjlighet öppnas för studiecirklar att söka anslag ej blott genom ett riksförbund utan även genom ett kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek eller genom ett statens landsbibliotek. Däremot bör en studiecirkel ej få söka statsanslag direkt. Studiecirkel, som ansöker om statsbidrag genom kommunalt bibliotek eller landsbibliotek, bör — om ej särskilda skäl tala för annat tillvägagångssätt — efter slutet av arbetsåret överlämna de av detsamma anskaffade böckerna till det kommunala biblioteket eller landsbiblioteket. Vilken väg en studiecirkel av det här ifrågavarande mera kvalificerade slaget än använder för sin statsbidragsansökan, synes den böra få understöd för bokinköp alldeles oberoende av det statsunderstöd, som tilldelas det kommunala bibliotek eller föreningsbibliotek, till vilket studiecirkelns böcker skola överlämnas.

Bestämmelser i stort sett överensstämmande med dem, som sålunda föreslagits i fråga om de egentliga studiecirkelarna, synas även böra gälla beträffande de »vanliga föreningsbiblioteken». Föreningsbibliotek, som ej är erkänt som kommunalt bibliotek, och där man ej heller vill ansluta sig som filial till det kommunala folkbiblioteket, bör alltså ha möjlighet att söka statsanslag antingen genom ett riksförbund eller genom vederbörande kommuns folkbibliotek. Statsbidragsvillkoren böra vara desamma i båda fallen, dock med det undantag att föreningsbibliotek, som ej äro anslutna till något statsunderstött riksförbund, ej böra ha rätt till statsunderstöd i kommuner, där ett statens landsbibliotek finnes upprättat eller där det kommunala folkbiblioteket åtnjuter 10,000 kronor i statsbidrag.

Beräkningen av ekvivalenten till statsunderstödet.

Beträffande de utgiftsposter, som må tagas med i beräkningen av ekvivalenten till statsbidraget till föreningsbibliotek, vilja de sakkunniga föreslå vissa förändringar i nu i fråga om riksförbund gällande villkor.

För närvarande får, utom bokinköp och inbindning, endast katalogtryckning tagas med bland dessa utgiftsposter, och med hänsyn till katalogtryckningen har dessutom gjorts den begränsningen, att utgift för detta ändamål

får tagas med i beräkningen endast vart fjärde år. Även beträffande de i regel ganska små bibliotek, det här gäller, krävas emellertid utgifter också för andra ändamål än de nämnda, om biblioteket skall skötas på ett någorlunda tillfredsställande sätt. Det behövs sålunda alltid katalogmaterial. Det kan en och annan gång visa sig nödvändigt att ersättning lämnas åt bibliotekarien, att särskild lokal hyres för biblioteket o. s. v. Och vad särskilt den föreskrivna inskränkningen i fråga om katalogtryckningen angår, är denna snarare ägnad att hindra än att befordra ett rationellt ordnande av denna angelägenhet. Det kan nämligen ofta vara fördelaktigare att trycka supplement till katalogen varje år än endast vart fjärde. Utgifterna fördelas därigenom jämnare och publiken hålles bättre à jour med bibliotekets nyförvärv.

Det synes därför de sakkunniga tillrädligt, att alla faktiska utgifter för bibliotekets utveckling och vård få räknas med. I fråga om kostnad för lokal synes därvid böra göras den begränsning, att den må räknas med, endast om lokalen enbart är avsedd för biblioteket. Givetvis måste den vara lämplig för ändamålet. Skulle den befinnas olämplig, bör naturligtvis lokalkostnaden ej få tagas med vid beräkning av ekvivalenten. Vad arvodet till bibliotekarien beträffar synes detta ej böra få medräknas till högre belopp än som kan prövas skäligt med hänsyn till omfattningen av bibliotekets verksamhet.

I fråga om tryckning av katalog, anskaffande av biblioteksmateriel, hyra av lokal och arvode åt bibliotekarien finnes ej anledning att göra samma skillnad mellan det ena eller andra slaget av genom förening bedriven biblioteksverksamhet som i fråga om utgifterna för bokinköp och inbindning. Statsbidraget bör i det förra fallet alltid utgå med hälften av det belopp, som föreningen av egna medel använt till ifrågavarande ändamål.

Utlåningsvillkoren.

Det är av synnerligen stor vikt, att samtliga statsunderstödda bibliotek i en kommun ställa sina böcker till allmänhetens förfogande på någorlunda likartade villkor. Den nuvarande bestämmelsen, att studiecirkelbibliotek har rätt att taga upp en låg avgift för boklån, bör därför uteslutas. Just i egenkapen av föreningsbibliotek ligger ofta ett hinder för ett dylikt bibliotek att bli ett verkligt *allmänt* bibliotek. Man synes därför ej böra lägga ytterligare hinder i vägen för allmänhetens användning av ett med allmänna medel understött föreningsbibliotek genom att medgiva ett dylikt bibliotek rätt att taga upp avgift, vilken rätt man på goda grunder ansett sig böra förvägra det kommunala folkbiblioteket. Först om lånevillkoren bli i huvudsak desamma i föreningsbiblioteken som i de kommunala folkbiblioteken kunna de förra verkligen göra tjänst som ett slags filialer till de senare. I de flesta fall spela för övrigt låneavgifterna en mycket obetydlig roll i studiecirkelbibliotekens ekonomi och torde därför kunna utan svårighet undvaras.

Samverkan mellan de olika statsunderstödda biblioteken i en kommun.

I det sätt, varpå svenska staten understödjer den genom föreningar bedrivna biblioteksverksamheten, ligger, som redan framhållits, en fara för kraftsplittring. Vid olika tillfällen och från olika håll — ej blott från kommunbibliotekariers sida utan även från håll, där man stått föreningsbiblioteken nära — har det också klagats över olägenheterna av splittringen inom svenskt biblioteksväsende. I en och annan kommun har man även sökt råda bot för dessa olägenheter, t. ex. genom att låta alla biblioteken gå upp i det kommunala eller genom att låta trycka en gemensam katalog över bokbeståndet inom alla i kommunen arbetande bibliotek.

Som de sakkunniga mer än en gång betonat, måste det anses vara av den allra största vikt, att statsbidragsvillkoren avvägas så, att det för föreningar, som bedriva biblioteksverksamhet, kan vara förenat med vissa fördelar att låta sina bibliotek i en eller annan form gå upp i det kommunala biblioteket. Detta kan ske utan att föreningen därför behöver avstå från äganderätten till sitt bibliotek, en rätt som för övrigt beträffande alla statsunderstödda bibliotek och speciellt beträffande de statsunderstödda föreningsbiblioteken är i olika avseenden begränsad (jfr folkbiblioteksförordningen § 2 1), § 5, § 7 i) och § 9). Ej heller är det nödvändigt att en anslutning till det kommunala bibliotekssystemet skall medföra att föreningen avhänder sig inflytandet över bibliotekets sammansättning. Det finnes för närvarande trots den låga maximigränsen flera exempel på att föreningsbibliotek anslutit sig som filial till det kommunala biblioteket för att därigenom komma i åtnjutande av större statsbidrag. Ibland har man därvid förbehållit sig att statsbidraget skall fördelas på de olika biblioteken i proportion till de bidrag från annat håll, som anskaffas av resp. bibliotek. Självklart är att om föreningen bekostar de för dess bibliotek avsedda böckerna, den också kan förbehålla sig avgörande inflytande på valet av dessa. Det är naturligtvis även ganska rimligt att om filialföreståndaren är oavlönad eller om föreningen själv avlönar honom, det också är föreningen som utser honom. Å andra sidan är det kommunen, som bär ansvaret för hela bibliotekssystemet. Dess revisorer måste därför givetvis granska även filialens verksamhet. Det är vidare fullt naturligt och mycket lämpligt, att kommunen förbehåller sig rätt att utse minst *en* medlem i styrelsen för ett till det kommunala bibliotekssystemet anslutet föreningsbibliotek. Slutligen ligger det i sakens natur att båda parterna ha möjlighet att säga upp överenskommelsen. Några föreskrifter från statens sida om hur det skall förfaras vid ett föreningsbiblioteks anslutning till det kommunala folkbiblioteket, torde dock ej behövas. I många fall kommer man helt säkert att föredraga en mycket längre gående samorganisation, än den som här framhållits som tänkbar. De givna antydningarna torde

emellertid vara tillräckliga för att visa att de sakkunniga ej avse att framvinga någon fullständig kommunalisering av biblioteksarbetet.

Det kommer emellertid ej under alla förhållanden att innebära en ekonomisk fördel för ett föreningsbibliotek att gå upp i det kommunala. Förutsättningarna för att det skall vara förmånligt ur ekonomisk synpunkt äro att det kommunala biblioteket antingen ej uppnått 400 kronor i statsbidrag, under vilken gräns statsbidraget till ett dylikt bibliotek ju alltid utgår med samma belopp som ortsbidraget, eller också — om det kommunala folkbiblioteket har mellan 400 kronor och 10,000 kronor i statsbidrag — att det uppfyller villkoren för tilläggsunderstöden. Gör det ej detta senare, är nämligen ett folkbibliotek i det närmaste likställt med ett föreningsbibliotek, då grundunderstödet är föreslaget att utgå med endast hälften av det belopp, varmed ortsbidraget överstiger 400 kronor.

Eftersom det sålunda å ena sidan inte alltid skulle innebära någon ekonomisk fördel för föreningsbibliotek att söka anslutning till det kommunala folkbiblioteket och det å andra sidan nog alltid kommer att finnas föreningsbibliotek, där man föredrager en ställning, som även till formen är självständig, om detta också skulle medföra vissa nackdelar ur ekonomisk synpunkt, torde särskilda bestämmelser böra träffas *dels* för att bereda föreningar, som helt ansluta sig till det kommunala folkbiblioteket, vissa fördelar, om också inte av ekonomisk natur, *dels* för att i alla händelser trygga en samverkan på de punkter, där denna framför allt är nödvändig, nämligen i fråga om bokinköp och katalogtryck.

Det bör sålunda medgivas förening, som deponerar sina böcker i ett statsunderstött kommunalt folkbibliotek eller ett landsbibliotek eller ställer sitt bibliotek helt under det kommunala bibliotekets (landsbibliotekets) ledning — den må sedan ansöka om statsbidrag genom detta eller genom ett riksförbund — frihet från skyldigheten att i sammanhang med sin ansökan om statsbidrag avgiva fullständig redogörelse för sitt biblioteks verksamhet, (frånsett givetvis de ekonomiska upplysningar, som kunna vara avnöden i och för beräkningen av statsbidragets belopp). Det blir folkbiblioteket, resp. landsbiblioteket, som det i ett dylikt fall bör åligga att svara för redogörelsen även i fråga om föreningsbiblioteket. I folkbibliotekets, resp. landsbibliotekets årsberättelse skall redovisas för de böcker, som under året deponerats. Däremot är det ej nödvändigt, att särskild uppgift lämnas angående utlåningen från de deponerade biblioteken, utan siffrorna från dessa kunna utan vidare ingå i uppgifterna från bibliotekssystemet i övrigt.

Beträffande alla inom en kommun arbetande statsunderstödda bibliotek synes vidare uttryckligen böra föreskrivas, att deras föreståndare på kallelse och under ordförandeskap av den kommunala folkbibliotekarien (eller landsbibliotekarien eller, om landsbibliotek och statsunderstött kommunalt folkbibliotek saknas, den person, som utses därtill av och bland biblioteks föreståndarna) skola

sammanträda minst två gånger om året för att överlägga om bokinköpsförslagen. Vid tryckning av katalog bör i så stor utsträckning som möjligt samverkan åstadkommas. Enklast torde denna åvägabringas därigenom, att i det kommunala folkbibliotekets katalog uppgifter införas även om föreningsbibliotekens böcker. Huru kostnaderna i detta fall skola fördelas, om föreningsbiblioteken skola bidra till deras betäckande eller icke, synes kunna lämnas åt vederbörande att ordna efter de på varje särskild plats rådande förhållandena.

Sammanfattning av de allmänna grunderna för statsunderstöd till föreningar för biblioteksverksamhet.

I anslutning till det ovan sagda vilja de sakkunniga alltså föreslå, att — utom i det fall, som avses i nu gällande folkbiblioteksförfattning § 2 mom. a — understöd av statsmedel måtte få utgå till förening för biblioteksverksamhet, för så vitt föreningen i fråga antingen är ansluten till och ansöker om statsbidrag genom riksförbund, som omfattar minst 20,000 medlemmar och vilkets utgifter för biblioteksverksamhet närmast föregående år uppgått till minst 6,000 kronor, eller också ansöker genom det statsunderstödda kommunala eller som kommunalt fungerande folkbiblioteket i vederbörande kommun eller genom det statliga landsbiblioteket i kommun, där sådant upprättats. Statsunderstödet synes härvid böra utgå dels för sådant bokinköp (inkl. bindning), som står i direkt sammanhang med en studiecirkels planmässigt ordnade studiearbete, omfattande minst 10 sammanträden om året, dels för övrig av förening bedriven biblioteksverksamhet, däri inneslutet bokinköp av annan art än den nyssnämnda. I det förra fallet synes statsbidrag böra utgå med högst *samma* belopp, som studiecirkeln under närmast föregående arbetsår av egna medel använt för inköp och inbindning av böcker avsedda för studiearbete av ovan angiven art, dock med högst 400 kronor för år och studiecirkel. Dyligt understöd synes böra utgå oberoende av det understödsbelopp, som lämnas till det kommunala folkbiblioteket eller till vederbörande föreningsbibliotek. I det senare fallet — d. v. s. då understödet avser övrig av förening bedriven biblioteksverksamhet — torde detsamma böra utgå med högst *hälften* av det belopp, som föreningen under närmast föregående år av egna medel, utan att dessa i någon form återbetalats, använt för bibliotekets utveckling och vård, varvid dock bör gälla, *dels* att statsunderstödet ej bör få överstiga 1,000 kronor för år och bibliotek eller, om ett riksförbund har flera bibliotek inom en och samma kommun, för år, riksförbund och kommun, *dels* att i städer, där statligt landsbibliotek finnes upprättat, statsunderstöd för här ifrågavarande biblioteksverksamhet ej må utgå till andra föreningar än sådana, som äro anslutna till statsunderstött riksförbund, *dels* att de statsbidrag, som i en och samma kommun utgå å ena sidan till det kommunala folkbiblioteket, å andra sidan till sådan förening för biblioteksverksamhet,

som ansöker om statsbidrag genom det kommunala folkbiblioteket, sammanlagt ej böra få överstiga 10,000 kronor för år, *dels* att arvodet till bibliotekarie ej bör få medräknas till högre belopp än vad som kan prövas skäligt med hänsyn till omfattningen av bibliotekets verksamhet, *dels* slutligen att kostnad för lokal får medräknas, endast om lokalen i fråga är enbart avsedd för biblioteket samt för så vitt den ej befinnes olämplig.

Beträffande föreningsbibliotek, som söka statsanslag genom kommunalt bibliotek, torde vid statsunderstödet fördelning hänsyn böra tagas till bibliotekets möjlighet att i ett eller annat avseende (genom sitt läge eller sitt bokbestånd) komplettera det kommunala biblioteket.

I tillämpliga delar böra för övrigt villkoren för statsunderstöd till föreningar för biblioteksverksamhet följa de bestämmelser, som föreslagits i fråga om de kommunala folkbiblioteken. Beträffande sättet för statsbidragets utgående märkes därvid, att statsunderstöd till studiecirkel för bokinköp av ovan angiven art alltid bör utgå i form av bundna böcker samt att statsunderstöd i övrigt till förening för biblioteksverksamhet bör utgå i form av bundna böcker, om understödet till biblioteket ej överstiger 400 kronor, i annat fall bör hälften, dock minst 400 kronor, utgå i form av bundna böcker, det övriga däremot kontant.

I fråga om ansökningstiden synes böra föreskrivas, att den, när det gäller studiecirkel och föreningsbibliotek, som ansöka genom kommunala folkbibliotek eller landsbibliotek, bestämmas till densamma som är föreskriven för de kommunala biblioteken. Åt förening, som deponerar sitt bibliotek i ett kommunalt folkbibliotek (eller landsbibliotek) eller ställer det helt under dettas ledning, böra vissa lättnader medgivnas i fråga om redogörelse för biblioteksverksamheten.

Slutligen bör åläggas alla föreståndare för statsunderstödda bibliotek i en och samma kommun att två gånger om året samlas för att överlägga om bokinköp och katalogtryckning o. s. v. på kallelse och under ordförandeskap av den kommunala bibliotekarien eller landsbibliotekarien, eller, om landsbibliotek och statsunderstött folkbibliotek saknas, den person, som biblioteks-föreståndarna inom sig därtill utse.

D. Den centrala ledningen av folkbiblioteksväsendet.

Den centrala ledningen av folkbiblioteksväsendet åligger skolöverstyrelsen och inom densamma de båda bibliotekskonsulenterna: förste och andre bibliotekskonsulenten. Dessa, som — efter att under ett års tid ha tillhört ecklesiastikdepartementet — år 1914 överflyttades till den då nyinrättade folk-skolöverstyrelsen, voro från början tillsatta endast på förordnande, men uppfördes på ordinarie stat förste bibliotekskonsulenten år 1917 och andre bibliotekskonsulenten år 1919. Sedan den 23 februari 1917 har förste biblio-

tekskonsulenten tillika varit förordnad att biträda dåvarande läroverksöverstyrelsen, sedermera läroverksavdelningen i skolöverstyrelsen, vid handläggningen av ärenden rörande läroverkens bibliotek. Ur ordinarie anslaget till understöd åt folkbibliotek ha utgått arvoden till ett biträde från och med 1918 (nuvarande lönegrad C 2) och till ytterligare två från och med 1 juli 1920 (nuvarande lönegrad för det ena C 5 och för det andra C 2). Alla tre äro tillsatta på förordnande. Även under större delen av tiden 1913—1917 fanns ett biträde anställt hos bibliotekskonsulenterna. Arvodet utgick emellertid under dessa år ur anslaget till grundkatalogen. I sammanhang med den ovan sid. 26 omnämnda omläggningen av bokförmedlingen för biblioteken och med indragningen av det till de två bokförmedlingsanstalterna utgående statsunderstödet måste bibliotekskonsulenterna övertaga en del av det dittills bokförmedlingsanstalterna åliggande arbetet. Med anledning härav har riksdagen medgivit, att ett fjärde biträde må anställas hos bibliotekskonsulenterna, dock endast för den tid, då intet statsunderstöd utgår till bokförmedlingsanstalt. Ifrågavarande biträde kommer att anställas från och med år 1924.

D:r Valfrid Palmgrens ursprungliga förslag gick ut på upprättandet av en biblioteksbyrå under ecklesiastikdepartementet med en personal av fyra konsulenter, av vilka den ene skulle vara byråns chef. De år 1911 tillkallade sakkunniga sänkte i sitt förslag antalet konsulenter till tre, och i Kungl. Maj:ts proposition reducerades antalet till två, det av riksdagen sedermera beslutade antalet.

Antalet arbetskrafter hos bibliotekskonsulenterna har, som framgår av den ovan lämnade redogörelsen, efter hand ökats under de tio år, som förflutit sedan dessa tjänster upprättades. Från tre (häri inräknat det förut omtalade extra biträdet) har det stigit till fem och kommer att från och med nästa år utgöra sex. Det av d:r Palmgren föreslagna antalet kan sålunda på visst sätt anses mer än väl uppnått. Emellertid är att märka, att ingen av de hos bibliotekskonsulenterna inrättade biträdesbefattningarna är så avlönad, att man kan räkna på, att den skulle kunna besättas med person av verkligt ingående biblioteksutbildning. Att för närvarande ett av biträdena har dylik utbildning är ett rent undantagsförhållande och om, såsom man har all anledning att vänta, ifrågavarande biträde något av de närmaste åren övergår till annat biblioteksarbete, kan man med all säkerhet inte finna någon ersättare med motsvarande kvalifikationer. Härtill kommer, att under det att personalens antal sålunda har stigit från tre till fem, har arbetsbördan åren 1913 till 1922 icke i alla men väl i några ganska väsentliga avseenden mer än tredubblats. Antalet inkomna statsbidragsansökningar utgjorde t. ex. år 1913 1,521 och år 1922 4,842, antalet i övrigt inkomna skrivelser och försändelser utgjorde år 1916 900, år 1922 2,521, antalet utgående skrivelser och försändelser år 1916 1,341, år 1922 4,705 o. s. v.

Trots det att antalet arbetskrafter sålunda ökats inom den del av skolöverstyrelsen, som har om hand folkbiblioteksfrågorna, är därför behovet kännbart av en utökning av den verkligt biblioteksutbildade personalen. Som exempel kan anföras, att, såsom förut (sid. 24, resp. 53) framhållits, från bibliotekskonsulenternas sida endast i mycket begränsad omfattning någon lokal inspektion kunnat företagas, att arbetet med grundkatalogens supplement drar allt för mycket ut på tiden o. s. v. Genomföres den av de sakkunniga här föreslagna omorganisationen av folkbiblioteksväsendet, komma givetvis ökade krav att ställas på den centrala ledningen framför allt kvalitativt. Till jämförelse må nämnas, att »Statens Bibliotekstilsyn» i Danmark (den institution som motsvarar bibliotekskonsulenterna hos oss) har en personal bestående, utom av fyra assistenter och två andra biträden, av en biblioteksdirektör, en biblioteksinspektör och en bibliotekskonsulent.

De sakkunniga anse sig därför böra föreslå upprättande av en ny bibliotekskonsulentbefattning, vilken lämpligen bör sättas i samma lönegrad som andre bibliotekskonsulenterna (för n. v. B. 13). Av alla tre bibliotekskonsulenterna bör givetvis fordras ingående erfarenhet om allt som rör större och mindre folkbibliotek. Minst en av dem bör ha genom egen tjänstgöring förvärvat kännedom om de vetenskapliga bibliotekens metoder. Särskilt önskvärt är också att bland dem finnes någon med ingående kännedom om skolbibliotekens uppgifter och arbetsmetoder, liksom det är av vikt, att åtminstone en av bibliotekskonsulenterna har erfarenhet om de biblioteksproblem, som stå i samband med studiecirkelnas arbete.

I fråga om biträdenas antal ha de sakkunniga intet att erinra. Däremot synes det i högsta grad önskvärt, att de tre för närvarande hos bibliotekskonsulenterna anställda biträdena göras till ordinarie, då erfarenheten nu måste anses givit vid handen, att de äro absolut nödvändiga för arbetets bedrivande. Detta skulle innebära en obetydlig höjning om sammanlagt 426 kronor.

E. Sammanfattning.

Det mål, som de sakkunniga velat nå genom sina ovan framställda förslag rörande folkbiblioteksväsendet, kan sammanfattas i följande huvudpunkter: *dels* befordra en mera effektiv och mera kvalificerad biblioteksverksamhet inom såväl folkbibliotek som studiecirklar, *dels* foga stora och små bibliotek samman i ett system, där de större kommunerna med sina större bibliotek och sin mera utbildade bibliotekspersonal understödja biblioteksverksamheten inom mindre väl utrustade kommuner. I fråga om medlen att nå detta mål ha de sakkunniga — på samma gång som de i vissa grundfrågor följt rent svenska utvecklingslinjer — i mycket stor utsträckning tillgodogjort sig de erfaren-

hetet, som vunnits under de senaste årens synnerligen framgångsrika arbete i vårt grannland Danmark.

I en omfattning, vartill ej finnes någon motsvarighet inom något annat land och betydligt kraftigare än hittills skett i Sverige, kommer staten enligt förslaget att understödja biblioteksverksamhet i samband med *studiecirkelarbete*. För åtskilliga »studiecirkelbibliotek» kommer det otvivelaktigt att medföra en förbättrad ställning, att *alla* utgifter för bibliotekets utveckling och vård får räknas med som ekvivalent för statsbidraget, ej blott som för närvarande utgifterna för bokinköp och inbindning och med viss begränsning för katalogtryckning. Men framförallt har man velat understödja mera kvalificerade former av studiecirkelverksamhet genom att — väsentligen under anslutning till metoder som på ett begränsat område med framgång prövats inom svenskt folkbiblioteksarbete de senaste åren — premiera bokinköp, som stå i direkt samband med planmässigt studiearbete av viss omfattning. Den för föreningsbibliotek, som äro anslutna till riksförbund för studiecirkelverksamhet, föreslagna maximigränsen om 1,000 kronor för riksförbund, kommun och år, vilken bestämmelse rent teoretiskt kan synas innebära en begränsning av statsbidragsmöjligheterna i jämförelse med nuvarande förhållanden, kommer i praktiken ej att medföra någon nedsättning i statsanslag, som för närvarande utgår till något studiecirkelbibliotek. De 3 å 4 större städer, där denna bestämmelse, om den stode ensam, skulle medföra en beskärning av statsanslaget till studiecirkelarna, komma, tack vare den föreslagna premieringen av planmässigt studiearbete att i det hela få bättre ställt än för närvarande.

Beträffande *folkbiblioteken* ha de sakkunniga — på samma gång som de förordat en synnerligen stark höjning av maximigränsen — föreslagit införandet av ett system, bestående av »grundunderstöd» och »tilläggsunderstöd» och avsett att befrämja en mera kvalificerad biblioteksverksamhet med hänsyn å ena sidan till bibliotekets uppgift som källa för faktisk upplysning genom ett välförsett handbibliotek, å andra sidan till behovet av sakkunnig hjälp vid användning av biblioteket. De bestämmelser, som föreslagits, äro nya inom svenskt folkbiblioteksväsen, och måhända kan en och annan av dem vid första påseendet förefalla invecklad. Det är emellertid att märka — och däri synes ligga en stor styrka hos förslaget — att *alla* de graderingar, som föreslagits, förut prövats inom danskt biblioteksväsende och att de efter tre års provotid enhälligt och utan ringaste opposition godkänts av danska riksdagen. Vid formuleringen av de nya bestämmelserna ha de sakkunniga dock varit angelägna om att intet bibliotek skall bli sämre ställt än förut. De ha därför givit de små biblioteken en mera gynnad ställning än den de ha enligt den danska bibliotekslagen. Vidare ha de sakkunniga beträffande dessa små bibliotek ej velat frångå den inom svenskt folkbiblioteksväsende hittills härskande principen, att statsbidraget skall utgå i form av inbundna böcker. Ju mindre ett bibliotek är, desto större betydelse ha givetvis i dess budget ut-

gifterna för bokinköp och inbindning. Föreskriften, att statsbidraget skall helt användas till inköp och inbindning av böcker synes därför kunna vara i viss mån motiverad beträffande de små biblioteken. Ju större ett bibliotek är, desto mindre anledning synes det emellertid vara att fasthålla vid denna föreskrift. De sakkunniga ha därför också föreslagit, att om statsbidraget överstiger 400 kronor, en del därav skall utbetalas kontant, och att om det uppgår till 2,000 kronor, det helt skall utgå kontant.

Även då det gäller *samverkan mellan större och mindre bibliotek* och utnyttjandet av de större kommunernas större resurser till förmån för studieintresserade inom mindre kommuner, ha de sakkunniga i princip anslutit sig till anordningar, som efter hand utbildats inom danskt biblioteksväsende. Liksom i Danmark centralbiblioteksorganisationer vuxit fram så småningom: först två centralbibliotek liksom mera på försök, vardera med 2,000 kronor i särskilt anslag, och därefter en fast organisation med centralbiblioteksanslaget till de särskilda biblioteken fyrdubblat, så ha de sakkunniga även tänkt sig att organisationen här i Sverige skall utvecklas efter hand och allt efter som förutsättningarna för dess upprättande hinna utbildas.

I detta sammanhang kan det ha sitt intresse att ställa stora och små kommuner mot varandra och undersöka, vilka det är som överhuvudtaget gynnas mest i de sakkunnigas förslag. Man kan då inte gärna finna annat än att det fortfarande är de små kommunerna som äro de mest gynnade, och detta ej endast i det ovan framhållna fallet. Deras små resurser tillåta dem visserligen ej att tillgodogöra sig mer än en mindre del av det statsbidrag, som kan utgå till en kommuns folkbibliotek, men till gengäld ställas mindre krav på dem. Upp till 400 kronor får ett kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek utan vidare lika mycket i statsbidrag som det anskaffar från annat håll. När det åter gäller statsbidrag över 400 kronor, skärpas kraven och det blir svårare för biblioteket att bringa statsbidraget upp till ortsbidragets belopp. För de största städerna blir detta helt enkelt omöjligt, då maxigränsen för statsbidraget, 10,000 kronor, faller långt nedanför hälften av de belopp, som där kunna behövas för ett rationellt skött folkbibliotekssystem. Slutligen medför statsbidraget, när det uppgår till 8,000 kronor, förpliktelser för kommunen i fråga att tillåta även andra än kommunens egna medlemmar att draga nytta av bibliotekets resurser.

Alldeles särskilt kan det vara skäl att framhålla att den rena landsbygden i olika avseenden ställts gynnsammare än städerna. I likhet med vad som är föreskrivet i den danska bibliotekslagen ha kraven i fråga om handbibliotek och läsrum gjorts mindre betungande beträffande de rena landskommunerna än beträffande de stadsliknande samhällena. En mindre kommun kan vidare med hänsyn till statsbidraget ha en direkt ekonomisk fördel av en fullständig samorganisation av de i kommunen arbetande biblioteken, något som de större kommunerna ej ha i samma grad.

I ett avseende ha de större kommunerna, om också ej gynnats, så dock erhållit möjlighet att obegränsat utnyttja sin större folkrikhet. Då ingen gräns finnes föreslagen för det antal studiecirklar, vilka kunna få statsbidrag för bokinköp, som står i samband med planmässigt studiearbete, har ett mera folkrikt samhälle, just därför att befolkningen är talrikare, tillfälle att i större utsträckning tillgodogöra sig statens understöd.

Vad slutligen angår *den centrala ledningen*, kommer skolöverstyrelsen efter förslagets genomförande att ha större möjlighet att befordra och understödja ett mera planmässigt biblioteks- och studiearbete, men någon ökad maktbefogenhet har endast såtillvida i förslaget tilldelats överstyrelsen och dess tjänstemän, som det — i huvudsaklig överensstämmelse med den danska bibliotekslagens bestämmelser — förordats att i fråga om de bibliotek, som erhålla minst 2,000 kronor i statsbidrag, bibliotekariens kompetens skall granskas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten i enlighet med allmänna regler som skolöverstyrelsen har att utfärda. Det är klart att då statsbidraget så väsentligen ökas, det måste bli nödvändigt, att staten skaffar sig säkrare garantier för användningen av de beviljade medlen. Att det uttryckligen framhållits att centralbiblioteken samt bibliotek, som åtnjuta minst 8,000 kronor i statsbidrag och vilka inom ett mindre område ha en uppgift snarlik centralbibliotekens, böra inspekteras av bibliotekskonsulenterna och ej av de lokala inspektörerna, innebär inte någon ökad befogenhet för de förra. Ty i den mån som dessa haft tillfälle att inspektera biblioteksverksamheten i landet, vilket givetvis är i hög grad nyttigt för utförandet av deras uppdrag, har inspektionen helt naturligt huvudsakligen gällt de större biblioteken.

F. Statens anslag till folkbiblioteksverksamheten.

De kommunala folkbiblioteken i allmänhet.

Under de tio år, som förflutit efter den senaste stora folkbiblioteksreformens genomförande, ha totalbeloppen av de statsunderstöd, som tilldelats de egentliga folkbiblioteken, år för år stigit, om också mer eller mindre starkt. År 1913 utgjorde det samlade beloppet av de till de egentliga folkbiblioteken utgående statsunderstöden kronor 62,983:02 och år 1922 169,047:12. Ökningen står i samband med att antalet folkbibliotek hela tiden varit i stigande. 1913 uppgick det till 552, 1922 till 979. Men förklaringen ligger dock ej ensamt häri. Man kan också konstatera, att anslaget till de särskilda biblioteken i många fall höjts. Medeltalssiffran pr folkbibliotek för statsbidraget har under åren 1913—1921 stigit i fråga om städerna från 279 till 371 och i fråga om landskommunerna från 101 till 154. År 1922 visar, vad städerna angår, tillbakagång (till 369), för landsbygden stillastående.

En ännu starkare ökning än den, som sålunda kan konstateras i fråga om medeltalssiffrorna för statsbidraget, märker man emellertid när det gäller antalet bibliotek, som de särskilda åren uppnått det stadgade maximum av statsbidrag. År 1913 hade endast 27 bibliotek 400 kronor i statsunderstöd. Därefter steg antalet för varje år, i början långsamt men efter 1917 i hastigare tempo ända till 1922, då det gick något tillbaka. 1921 utgjorde antalet 173, 1922 170.

Varje maximibestämmelse i fråga om statsunderstödet till folkbiblioteken har helt naturligt till följd, att i flera fall ortsbidraget också kommer att stanna vid det belopp, som betecknar maximibeloppet för statsbidraget, något som givetvis får särskilt menlig inverkan, när gränsen är satt så lågt som för närvarande är fallet. Av de 166 kommuner (här räknas endast med borgerliga kommuner), där folkbiblioteket år 1922 i statsbidrag erhöi 400 kronor, hade i 61 eller i mer än en tredjedel i lokalt anslag till folkbiblioteket ej lämnats mer än nämnda belopp. I 105 eller i knappt två tredjedelar översteg ortsbidraget 400 kronor.

Om maximigränsen för statsbidraget höjes är det visserligen antagligt, att en och annan av de kommuner, där man nu nöjt sig med att anslå 400 kronor till folkbiblioteket, efter hand kommer att höja biblioteksanslaget. Till grund för beräkningen av den ökning av statsunderstödet till folkbibliotek, som de av de sakkunniga föreslagna förändringarna skulle medföra, bör man dock givetvis i första hand lägga de kommuner, där det statsunderstödda folkbiblioteket hade över 400 kronor i lokalt anslag. Härvid synes man emellertid böra se bort från de städer, där biblioteksförhållandena äro sådana, att därvarande bibliotek kunna tänkas i första hand böra komma i fråga vid upprättandet av den föreslagna landsbiblioteksorganisationen: Linköping, Västerås, Växjö och Skara. (Strängnäs, som ovan sid. 49 förts till samma kategori som dessa fyra städer, hör ej till de kommuner, där folkbiblioteket har 400 kronor i statsunderstöd.) Likaledes ha de sakkunniga lämnat åsido Härnösand, då Norrland synes böra vara försett med åtminstone ett landsbibliotek och då Härnösand, såsom »bibliotekssakkunniga» framhållit, torde vara den lämpligaste orten för ett dylikt. Av de 105 kommunerna, där folkbiblioteket erhållit över 400 kronor i ortsbidrag, återstå sålunda 100, vilka fördela sig ungefär jämnt på stad och på land.

Under förutsättning att de av de sakkunniga här ovan för statsunderstödet till kommunala folkbibliotek i allmänhet föreslagna villkoren varit gällande år 1922 och att alla möjligheter till tilläggsunderstöd utnyttjats, skulle sistnämnda 100 kommuner i statsunderstöd till sina folkbibliotek utöver de för närvarande till dem utgående beloppen erhållit sammanlagt 168,670 kronor. Till folkbiblioteken i egentlig mening utgick, som ovan nämnts, ett sammanlagt belopp av något över 169,000 kronor. Denna del av folkbiblioteksanslaget skulle alltså inte fullt fördubblas. Det är emellertid

tydligt, att man måste räkna med att en del städer, där det för närvarande ej finnes något statsunderstött folkbibliotek, skola begagna sig av möjligheten att erhålla statsbidrag till sitt folkbibliotek, om maximigränsen höjes. Hit höra bl. a. Göteborg, Norrköping, Gävle, Eskilstuna, Halmstad, Nyköping, Västervik och Luleå (Luleå folkbibliotek har anslag för vandringsbiblioteksverksamhet men ej som folkbibliotek direkt). Med hänsyn till dessa städer och till den möjliga ökningen av ortsbidragen i sådana kommuner, där man hittills stannat vid 400 kronor, torde den beräknade ökningen böra höjas med 80,000 kronor eller i allt till 250,000 kronor. Sammanlagt skulle alltså statsanslaget till de »kommunala folkbiblioteken» efter genomförandet av här föreslagna förändringar kunna beräknas skola uppgå till 420,000 kronor.

Centralbiblioteken.

Vid beräkningen av kostnaderna för centralbiblioteksorganisationen lämnas här alldeles åsido de belopp, som kunna komma att krävas för de av »bibliotekssakkunniga» föreslagna landsbibliotekens skötsel och underhåll. I fråga om dessa bibliotek tages endast med i beräkningen det belopp om cirka 1,000 kronor pr bibliotek, som blir behöfligt i och för inspektionsresor. Beträffande de centralbibliotek, som skola grundas på kommunala folkbibliotek, har centralbiblioteksanslaget beräknats till 6,000 kronor för bibliotek.

Under förutsättning att i 6 län landsbibliotek upprättades och att man i de övriga 18 grundade centralbiblioteken, åtminstone tillsvidare, på de kommunala folkbiblioteken, skulle — om hela centralbiblioteksorganisationen vore utbyggd — kostnaden för detta ändamål uppgå till 114,000 kronor. Hela detta belopp skulle dock ej beteckna en ökning utöver för närvarande till folkbiblioteksväsendet utgående understöd. Man har nämligen att härifrån draga de 11,000 kronor, som utgå till förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek, vilket belopp, som ovan framhållits, synes böra indragas i sammanhang med upprättandet av centralbibliotek. Den faktiska ökningen skulle alltså utgöra 103,000 kronor. Emellertid kan man ej, såsom redan nämnts, vänta, att centralbiblioteksorganisationen skall utvecklas med ens. För de första åren kan man beräkna, att ökningen kommer att stanna vid ett mycket lägre belopp. Under förutsättning att tre centralbibliotek och tre landsbibliotek upprättades första året och att det minsta av de nu till förmedlingsanstalter utgående anslaget (det till centralbyrån i Lund om 1,000 kronor) i sammanhang härmed indrages, skulle ökningen på denna post stanna vid 20,000 kronor.

Genom studiecirklar och andra föreningar bedriven biblioteksverksamhet.

För år 1922 har till riksförbunden för biblioteksverksamhet genom studiecirklar i statsunderstöd beviljats ett sammanlagt belopp av kronor 118,021: 76.

Under förutsättning att de här i fråga om studiecirkel- och föreningsbiblioteken föreslagna bestämmelserna varit gällande år 1922 samt att alla de studiecirkel, som haft 10 sammanträden sista arbetsåret, även i övrigt uppfyllt de ovan för ökat statsbidrag föreslagna villkoren, skulle statsunderstödet till de nämnda biblioteken ha utgått med sammanlagt 185,000 kronor, vilket skulle betecknat en ökning av 70,000 kronor.

Det är emellertid tydligt att, om villkoret för statsunderstödet förändras i enlighet med här framlagda förslag, man har att räkna med en väsentlig ökning av antalet studiecirkel, som skulle vara berättigade till det högre anslaget. De sakkunniga anse därför, att det är riktigast att utgå från en höjning av det för år 1922 utgående anslaget med omkring 100,000 kronor. Statsunderstödet till studiecirkel- och föreningsbibliotek beräknas alltså av de sakkunniga till sammanlagt 220,000 kronor.

Jämförelse med Danmark.

Då den här föreslagna biblioteksorganisationen i så mycket går tillbaka till danska förebilder, även om den på samma gång bygger på svensk tradition både i enskilda detaljer och i en så viktig principfråga som studiecirkelbiblioteken, kan det till slut vara av intresse att jämföra de kostnader, som danska staten vidkännes för folkbiblioteken, med de beräkningar, som här ovan gjorts angående kostnaderna för svenska staten efter genomförandet av den föreslagna omorganisationen. I Finansloven för 1923—24 upptagas utgifterna för folk- och skolbibliotek till 715,900 kronor, vartill komma anslagen till biblioteksforeningen om 14,000 kronor, till Bibliotekstilsynet om sammanlagt 88,497 kronor och ett anslag till danska navigatörers bibliotek, om 2,000 kronor eller i allt 820,397 kronor. Kostnaderna för den svenska staten för folk-, central- och föreningsbiblioteken skulle enligt ovan gjorda beräkningar och under förutsättning, att hela centralbiblioteksorganisationen skulle kunna genomföras på en gång, uppgå till 754,000 kronor, vartill komma understöden till skolbiblioteken 1922 uppgående till kronor 95,598:12 samt till sjukhusbiblioteken (1923 uppgående till 5,333 kronor). Sammanlagt skulle kostnaderna alltså uppgå till omkring 850,000 kronor. Emellertid kan man, som ovan framhållits, utgå från att utgifterna för de i denna utredning avsedda biblioteksändamålen de första åren skola stanna vid omkring 670,000 kronor med hänsyn därtill, att centralbiblioteksorganisationen kan tänkas växa fram endast så småningom. Hela biblioteksanslaget skulle alltså kunna beräknas till 770,000 kronor. Gentemot detta står det danska anslaget om 715,000 kronor. Även med tillbörlig hänsyn tagen till skillnaden i danska och svenska valutans köpkraft, skulle alltså kostnaderna för den svenska staten ej bli högre utan snarare lägre än för den danska, om man ställer dem i relation till de olika befolkningssiffrorna.

Sammanfattning.

För de ändamål, som beröras i de i denna avdelning gjorda ändringsförslagen, uppgingo statsunderstöden för år 1922 till följande belopp:

För folkbiblioteken	169,047: 12
» förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek	11,000: —
» riksförbund för biblioteksverksamhet	118,021: 76
	<hr/>
Summa	298,068: 88

Efter genomförande av här föreslagna omorganisation synas understöden böra beräknas till följande belopp:

För kommunala folkbibliotek i allmänhet	420,000: —
» 3 centralbibliotek	18,000: —
» 3 landsbiblioteks inspektionsarbete.....	3,000: —
» förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek	10,000: —
» studiecirkel- och föreningsbibliotek.....	220,000: —
	<hr/>
Summa	671,000: —

Anslaget bör som hittills ha karaktär av förslagsanslag på ordinarie stat.

Om centralbiblioteksorganisationen skulle genomföras på en gång i hela sin omfattning, skulle de båda utgiftsposterna »för centralbibliotek» och »för förmedlingsanstalter» ersättas av en enda post »för centralbibliotek» 108,000: —, varjämte posten »för landsbiblioteks inspektionsarbete» torde böra höjas till 6,000: —. Slutsumman skulle alltså i detta fall bli 754,000 kronor.

IV. Föreläsningsverksamheten.

A. De nu gällande bestämmelserna angående statsunderstödet.

Statens »understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar», utgår för närvarande efter följande bestämmelser, som äro införda i k. kungörelsen den 24 nov. 1922 (nr 556).

§ 1.

1. Lokala föreläsningsanstalter och föreningar, vilka anordna populärvetenskapliga föreläsningar, må komma i åtnjutande av statsunderstöd enligt följande villkor och bestämmelser, nämligen:

a) att understödsbelopp, för helt år räknat, till dylik anstalt eller förening icke får överstiga 3,000 kronor och ej understiga 200 kronor;

b) att kommuner eller enskilda för anordnande av sådana föreläsningar tillskjuta minst lika mycket som staten;

c) att anstaltens eller föreningens angelägenheter vårdas av en styrelse, som antager föreståndare och lärare;

d) att föreläsningarna, vilkas antal icke må understiga 10 om året, skola så anordnas, att de, efter ortens förhållanden, antingen jämnt fördelas över föreläsningsåret eller ock, helt eller delvis, sammanföras till kurser på kortare tid;

e) att på orter, där tillfälle ej finnes till elementära praktiska kurser för vuxna, högst en tredjedel av sammanlagda stats- och ortsbidragen må användas till dylika kurser i ämnen sådana som svenska språket, räkning, kommunalkunskap, bokföring, hälsovård, barnavård och dylikt;

f) att anstalten eller föreningen förfogar över kunniga och dugliga, för ifrågavarande föreläsningar eller undervisning lämpliga lärarkrafter;

g) att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen bliva förbjudna;

h) att det skall åligga styrelse för anstalt eller förening att sörja för att föreläsningarna må bliva till verklig nytta för den allmänhet, för vilken de äro avsedda, och, i den mån förhållandena sådant påkalla och medgiva, att litteratur, lämpad efter föreläsningarnas innehåll, hålles tillgänglig å orten; samt

i) att anstalten eller föreningen skall vara underkastad inspektion såväl av den hos skolöverstyrelsen anställda föreläsningkonsulenten som ock av en av vederbörande länsstyrelse förordnad person, för vilken särskild instruktion skall av länsstyrelsen utfärdas.

2. Föreläsningsanstalt eller förening, som erhållit statsunderstöd, men som på grund av smittsam sjukdom eller annan omständighet, över vilken anstalten eller före-

eningen icke kunnat råda, ej varit i stånd att anordna hela det i mom. 1 d) här ovan stadgade minimiantalet föreläsningar, må efter Kungl. Maj:ts beprövande uppbära hela det statsunderstöd, som för året blivit anstalten eller föreningen tillerkänt, därest övriga villkor blivit fullgjorda och vederbörande inspektor intygar, att föreskrivet antal föreläsningar ej kunnat anordnas på grund av anledning, som nu nämnts.

§ 2.

Utöver vad i § 1 är stadgat må lokala föreläsninganstalter och föreningar kunna tilldelas statsunderstöd för ersättande av havda resekostnader för föreläsare under iakttagande

a) att dylikt understöd må utgå allenast till avlägset liggande och ekonomiskt mindre bärkraftiga orters anstalter och föreningar; samt

b) att understödet må utgå med högst hälften av det belopp, varmed resekostnad, bestående av utgifter för järnvägs- och ångbåtsbiljetter samt för skjutslega, i genomsnitt för varje föreläsning under året överstiger 8 kronor.

§ 3.

1. Ansökningar om tilldelande av understöd åt centralbyråer och andra sammanlutningar för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar skola till skolöverstyrelsen ingivas före den 15 augusti det anslagsår, ansökningarna avse.

2. Ansökning om tilldelande av understöd enligt § 1 mom. 1 åt annan lokal föreläsninganstalt eller förening än sådan, som avses i andra stycket av detta moment, skall, ställd till skolöverstyrelsen och avfattad, så vitt ske kan, enligt av Kungl. Maj:t fastställt formulär ..., av styrelsen för anstalten eller föreningen till vederbörande länsstyrelse ingivas före den 15 juli det anslagsår, ansökningen avser; åliggande det länsstyrelsen, i vars förvar må stanna det ena exemplaret av de handlingar, vilka enligt föreskrift i formuläret skola i två exemplar bifogas ansökningen, att till skolöverstyrelsen före den 15 påföljande augusti insända ansökningshandlingarna jämte eget utlåtande med angivande, därest statsanslag åt mera än en anstalt eller förening tillstyrkes, av den ordning, i vilken dessa anses förtjänta att komma i åtnjutande av understöd.

Ansökning om understöd enligt § 1 mom. 1 åt sådana lokala föreläsninganstalter eller föreningar, som tillhöra riksorganisation för anordnande av populärvetenskaplig föreläsningssverksamhet, skall, avfattad med ledning av förenämnda formulär ..., genom riksorganisationens styrelse ingivas till skolöverstyrelsen före den 15 augusti det anslagsår, ansökningen avser.

3. Ansökningar om tilldelande av understöd enligt § 2 åt lokala föreläsninganstalter och föreningar för ersättande av havda resekostnader för föreläsare skola, avfattade, så vitt ske kan, enligt av Kungl. Maj:t fastställt formulär ..., till skolöverstyrelsen ingivas före den 15 augusti anslagsåret näst efter det, ansökningarna avse.

4. Ansökning i ämne, som avses i § 1 mom. 2, skall, ställd till Kungl. Maj:t av anstaltens eller föreningens styrelse ingivas till vederbörande länsstyrelse, som har att jämte eget utlåtande insända ansökningshandlingar till ecklesiastikdepartementet.

§ 4.

Det åligger skolöverstyrelsen att meddela beslut rörande de i § 3 mom. 1—3 omnämnda ansökningar, därvid överstyrelsen äger till prövning upptaga ansökning utan hinder därav, att någon avvikelse i fråga om de föreskrivna tiderna för dess ingivande ägt rum; och skall underrättelse om överstyrelsens beslut i ärendet av överstyrelsen meddelas statskontoret och vederbörande länsstyrelser samt sökandena.

Beviljat understöd skall, på tid, som skolöverstyrelsen bestämmer, utbetalas till sökanden eller den, som eljest styrker sig vara berättigad uppbära detsamma, med iakttagande härvid, att de understöd, som av överstyrelsen må komma att tilldelas i § 3 mom. 2 andra stycket omförmälda anstalter eller föreningar, skola av statskontoret utbetalas till styrelsen för den riksorganisation, anstalterna eller föreningarna tillhöra, för att av styrelsen tillhandahållas vederbörande.

B. Uppgifter och metoder.

Föreläsningsverksamhetens plats i det allmänna bildningsarbetet.

Liksom allt folkbildningsarbete har föreläsningsverksamheten till uppgift att väcka intresse för och befrämja de vuxnas fria självbildningsarbete, vare sig huvudvikten ligger på förvärvandet av kunskaper eller på känslolivets förädlande.

För att föreläsningsverksamheten verkligen skall leda till självverksamhet, är det av stor vikt att densamma i högre grad än vad som hitintills varit fallet träder i samarbete med övriga grenar av folkbildningsarbetet.

Av särskilt stor betydelse är, att det talade ordet kompletteras med det tryckta. Föreläsarna böra lämna litteratur- och studieanvisningar, i anslutning till föreläsningarna böra böcker tillhandahållas till utlåning och till försäljning, och föreläsningarna böra i största möjliga utsträckning anknytas till ortens studiecirkelverksamhet.

Detta krav på föreläsningsverksamhetens anknytning till annat bildningsarbete gäller framför allt föreläsningsserier och kurser. För att föreläsningsverksamheten skall komma till sin rätt i det allmänna bildningsarbetet är det nödvändigt, att dessa grenar därav vidare utvecklas och att de nära förbindas med biblioteks- och studiecirkelverksamhet.

De fristående föreläsningarna kunna givetvis ej i samma grad som serierna bli av betydelse för åhörarnas självstudier. I största möjliga utsträckning böra emellertid också de anordnas så, att de leda till bokliga studier. Å andra sidan bör ej förbises den nytta, som ligger däri, att de fristående föreläsningarna ge tillfälle till andligt värdefull rekreation och till förströelse. Ur nöjeskulturell synpunkt ha de en viktig plats att fylla i det allmänna bildningsarbetet.

Statens understöd till föreläsningsverksamheten går officiellt under benämningen »understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar». Detta har emellertid ej inneburit, att understöd varit begränsat till populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet i ordets egentliga mening. Understödet har även i mindre utsträckning utgått till utförande av musik och sång eller uppläsning av skönlitteratur. De sakkunniga anse också, att, även om den rent populärvetenskapliga föreläsnings-

verksamheten alltid måste bli huvudsaken och därför i det följande skjutits fram i förgrunden, bör dock också i fortsättningen understödet omfatta sång-, musik- och uppläsningssaftnar.

Då föreläsningens verksamhet huvudsakligen är avsedd för de vuxna medborgarna, måste den anpassa sig efter dessas intressen och upptaga till behandling sådana frågor och problem, som möta i det dagliga livet. Som redan framhållits (sid. 10 ff.) kunna och bära därvid ej heller de mera brännande politiska och religiösa frågorna förbigås. I föreläsningens verksamhetens karaktär av »populärvetenskaplig» bör ligga en garanti för att också sådana ämnen skola bli behandlade fullt objektivt och med stor hänsynsfullhet mot olika tänkande. Denna garanti blir desto säkrare, ju större krav man ställer på föreläsarens vetenskapliga kompetens och personliga vederhäftighet.

Genom en sådan inriktning av föreläsningens verksamhet som de sakkunniga här föreslå och genom en sådan anknytning till övriga grenar av folkbildningsarbetet och till tidens sociala rörelser torde den kunna bli av största betydelse icke blott för det allmänna bildningsarbetet utan för hela den sociala utvecklingen.

Litteraturanvisningar.

För all föreläsningens verksamhet bör det uppställas som villkor för statsanslagets erhållande, att föreläsningarna om möjligt äro åtföljda av litteraturanvisningar. En bildningsverksamhet, som endast resulterar i att intresset för ett visst ämne väckes utan att möjlighet beredes för ett fördjupat studium av detta ämne, leder lätt till ytlighet och halvbildning. I de allra flesta fall torde det också vara lätt för respektive föreläsare att lämna sådana litteraturanvisningar. Dessa böra helst tryckas och utdelas till samtliga åhörare. Lämpligt torde vara, att de intagas i den av skolöverstyrelsen redigerade föreläsningsskatalogen och i de olika föreläsningensanstaltens årsprogram. I främsta rummet bör anvisning lämnas till lätt tillgängliga populärvetenskapliga skrifter på svenska. Föreläsaren bör emellertid också för dem, som så önska, lämna uppgift å större vetenskapliga arbeten, som utförligare behandla ifrågavarande ämne. I vissa fall, t. ex. när det gäller en föreläsning i någon specialfråga, som varit föremål för mångårigt vetenskapligt studium av föreläsaren, torde det naturligtvis vara ganska svårt att lämna anvisningar på litteratur, som direkt behandlar denna fråga. I ett sådant fall får man nöja sig med litteratur, som ligger något på sidan om ämnet men som ändå kan bidra till att belysa vissa sidor av detsamma. I många fall kan den svenska litteraturen i ämnet kompletteras av böcker på norska och danska. Någon gång torde det vara lämpligt att upptaga även ett eller annat arbete på något av de större kulturländernas språk, tyska, engelska eller franska.

Samarbete med folkbiblioteken.

Genom ett intimt samarbete emellan föreläsningssanstalten och platsens folkbibliotek bör åhörarna beredas möjlighet att låna böcker i de ämnen föreläsningarna behandla. Föreståndaren för det kommunala folkbiblioteket bör, om han ej är medlem i föreläsningssanstaltens styrelse, i god tid underrättas om kommande arbetsårs program, så att han kan hinna anskaffa den litteratur, som anbefalles av vederbörande föreläsare och som biblioteket ej äger, antingen genom inköp eller också genom lån från något centralbibliotek eller annan förmedlingsanstalt för vandringsbibliotek. En förteckning över den av föreläsaren anbefallda litteratur, som finnes i biblioteket, bör anslås såväl i föreläsningssalen som i biblioteket. Om möjligt bör det ordnas så, att denna litteratur må kunna utlånas i föreläsningssalen omedelbart före eller efter föreläsningen. Där sådan bokutlåning ej kan anordnas, bör meddelande lämnas om de tider, då biblioteket hålles öppet.

Bokförsäljning i föreläsningssalen.

Det bör åligga de olika föreläsningssanstalterna att i föreläsningssalen tillhandahålla till försäljning av respektive föreläsare anbefalld litteratur. Genom den överenskommelse, som 1922 träffats emellan de olika folkbildningsorganisationerna samt bokförlag och bokhandlare, är det numera lätt för föreläsningssanstalterna att på fördelaktiga villkor anskaffa denna litteratur. I de sakkunnigas utredning angående folkbiblioteken lämnas å sidan 27 f. en utförlig redogörelse för denna bokförsäljning genom folkbildningsorganisationerna. Den träffade överenskommelsen med bokförläggare och bokhandlare har åvågabragts framför allt med tanke på bokförsäljning i samband med föreläsningssamlingen, varför det är högst önskligt, att också föreläsningssanstalterna på allvar gripa sig an med organiserandet av denna nya verksamhet. Det bör påpekas, att föreläsningssanstalterna härigenom också kunna skaffa sig en icke obetydlig inkomst.

Naturligtvis kan det ej fordras att alla de av föreläsaren anbefallda böckerna finnas tillgängliga i föreläsningssalen. Framför allt böra där finnas småskrifter och billigare populärvetenskapliga arbeten. Vid sidan härom bör emellertid beställning upptagas även å andra böcker. I vissa fall kan det vara lämpligt att föreläsarens litteraturanvisningar tryckas i form av rekvisitionskort, adresserat till en bokförmedlingsanstalt eller till en bokhandel. Samarbete bör också äga rum med platsens bokhandel; synnerligen lämpligt är att denna i ett särskilt skyltfönster utställer litteratur i anslutning till anstaltens föreläsningar.

Grundlinjer och studieanvisningar.

I vissa fall kunna av föreläsaren utarbetade grundlinjer bli av stor betydelse för åhörarnas självstudier i ifrågavarande ämne. Grundlinjerna kunna givetvis vara till stor hjälp redan *under själva föreläsningen*; de ge åhörarna möjlighet att på förhand ta del av föreläsarens disposition av ämnet och göra det lättare att följa med framställningen. Detta gäller framför allt de långa föreläsningsserierna, där den ena föreläsningen anknyter till den andra. För de enstaka föreläsningarna torde grundlinjer ur denna synpunkt ej vara så behövlige.

Grundlinjerna kunna emellertid också vara till gagn *efter föreläsningen* för de åhörare, som för sig själva eller för andra önska rekapitulera innehållet i denna. Av ännu större betydelse bli grundlinjerna i detta avseende, om de på de olika punkterna innehålla specialiserade hänvisningar till den anbefallda litteraturen. På så sätt kunna de bli verkliga studieplaner för åhörarnas fortsatta läsning. Vissa amerikanska föreläsare tillhandahålla vid sina serieföreläsningar särskilt för ändamålet utarbetade grundböcker, vilka just äro sådana med detaljerade studieanvisningar försedda grundlinjer. Det är givet, att föreläsare, som ta sin sak så på allvar, kunna bli av mycket stor betydelse för framskapandet av ett planmässigt självbildningsarbete. Det torde därför kunna sättas ifråga, om ej staten borde lämna ett visst anslag till tryckning av dylika grundlinjer, studieanvisningar och grundböcker. Sakkunniga vilja dock ej komma med något direkt förslag, utan hänskjuta denna fråga till framtiden.

Vid längre föreläsningsserier är det lämpligt att anvisningar lämnas angående *sättet att föra anteckningar*.

Samtal och frågor efter föreläsningarna.

Många gånger kan det vara till stor nytta för åhörarnas självstudier, om de efter en föreläsnings slut få framställa frågor till föreläsaren i anslutning till det ämne, som behandlats. Det samtal, som efter sådana frågor ofta uppstå emellan föreläsaren och åhörarna, kan bli mycket givande, både för åhörarna, som få en del punkter i föreläsningen uppklarade, och för föreläsaren, som härigenom sättes i tillfälle att bilda sig en föreställning om hur hans föreläsning uppfattats.

Givetvis böra dylika samtal efter föreläsningarna ej få formen av offentliga diskussioner, i vilka varje deltagare har rätt att framlägga sin mening och där olika åsikter brytas mot varandra. Detta skulle lätt innebära att föreläsningen förlorade sin karaktär av saklig, objektiv utredning. Det väsentliga i dessa samtal bör naturligtvis vara den ytterligare förklaring, som föreläsaren kan lämna angående vissa detaljer; åhörarna böra därför inskränka

sig till att framställa frågor. Framhållas bör också att det helt må bero på föreläsaren, om dylika samtal skola komma till stånd. Han må själv avgöra om han vill besvara interpellationer eller icke, och han må också ha rätt att avbryta samtalet, om han anser att detta går utanför den objektiva belysningen av ämnet. Möjligen kan i föreläsningkatalogen eller i terminsprogrammet intagas meddelande om vilka föreläsare som äro villiga att besvara frågor efter föreläsningarna.

Av största betydelse torde dessa samtal vara vid föreläsningsserier och kurser. Här har ofta det förfaringssättet ägt rum, att åhörarna i en s. k. frågelåda nedlagt skriftligt avfattade frågor, vilka av föreläsaren besvarats, antingen i en kommande föreläsning eller under en särskilt härtill ägnad stund. Genom ett sådant förfaringssätt är det också lättare för föreläsaren att begränsa samtalet till det område föreläsningarna behandla. Vid längre föreläsningkurser torde med fördel kunna anordnas särskilda »diskussionscirklar», i vilka under föreläsarens ledning samtal om de olika föreläsningarna äger rum. Som övergångsform till verkliga på egna litteraturstudier grundade studiecirklar kunna dylika diskussionscirklar säkert bli av stor betydelse.

Samarbete med studiecirkelverksamheten.

Det bästa sättet att göra föreläsningverksamheten fruktbarande för deltagarnas självstudier är, enligt de sakkunnigas mening, att anknyta den till planmässig studiecirkelverksamhet. Därigenom att några personer sammansluta sig för att studera de ämnen föreläsningarna behandla, blir det många gånger lättare att hålla intresset uppe, liksom givetvis samtalen deltagarna emellan ofta kunna bidra till att bringa klarhet i olika frågor. Samarbete emellan föreläsning- och studiecirkelverksamhet kan anordnas på olika sätt. Ibland kan det vara lämpligt, att föreläsninganstalten anordnar en eller flera enstaka föreläsningar i anslutning till studiecirkelarnas kurser. Om detta ej låter sig göra, torde det nog en och annan gång vara möjligt för en studiecirkel att träffa avtal med en av föreläsninganstalten tillkallad föreläsare om en extra föreläsning, särskilt avsedd för studiecirkeln.

De försök att kombinera föreläsning- och studiecirkelverksamhet, vilka gjorts av Arbetarnes bildningsförbund och av de olika föreningarna för flyttande folkhögskolekurser, ha i det hela slagit väl ut. Här anordnas en kortare eller längre föreläsningkurs som inledning till en studiecirkels arbete. Det är givet att medlemmarna i en cirkel, som på så sätt fått en allmän överblick över ämnet och dessutom utförliga litteratur- och studieanvisningar, skola ha lättare att komma till rätta med sina studier.

Det effektivaste, om också det dyrbaraste, sättet att utnyttja föreläsarna i studiecirkelverksamheten, är att, så som skett vid de under det sista året anordnade s. k. universitetscirkelarna i vårt land, före varje studiecirkel-

sammanskomst anordna en föreläsning av en särskilt härför tillkallad föreläsare, som även deltagar i cirkelns sammanträde. Denna metod användes i mycket stor utsträckning inom det engelska folkbildningsarbetet.

Under avdelningen *Studiecirkelverksamheten* redogöra de sakkunniga utfröligare för detta betydelsefulla samarbete emellan föreläsnings- och studie-cirkelverksamhet (sid. 126 f.).

Fristående föreläsningar.

Då riksdagen första gången år 1884 beslöt ekonomiskt understödja föreläsningsverksamheten, gällde understödet endast sammanhängande föreläsningsserier, de enda, som ansågos kunna bli av verklig betydelse för de breda lagrens strävan efter att inhämta kunskaper. Redan vid samma riksdag framhölls emellertid bl. a. av Sigfrid Wieselgren föreläsningarnas betydelse som förströelse, samt att de även borde verka väckande på befolkningen. Liknande synpunkter ha sedan gång efter annan framkommit. Särskilt sedan föreläsningsverksamheten från och med 1893 vunnit utbredning också på landsbygden, visade det sig allt svårare att upprätthålla bestämmelsen att föreläsningarna skulle anordnas i »väl avpassade kurser», och 1896 medgav riksdagen att Kungl. Maj:t kunde härutinnan göra de eftergifter, som omständigheterna kunde påkalla. Sedan riksdagen 1912 i enlighet med de sakkunnigas förslag av 1911 beslutat att föreläsningarna allt efter förhållandena på orten finge anordnas spridda över hela året eller sammanträngda till kurser, ha de fristående föreläsningarna blivit de vanligast förekommande.

Enligt de sakkunnigas mening torde det vara riktigt att också i fortsättningen lämna anslag till fristående föreläsningar. Visserligen kunna dessa ej tillmätas samma värde för ett planmässigt självbildningsarbete som föreläsningsserierna, men om de på sätt som här ovan föreslagits åtföljas av litteratur- och studieanvisningar, bokutlåning och bokförsäljning, kunna även de utan tvivel ge starka impulser till ett sådant självbildningsarbete. Det har dessutom alltid sin stora betydelse, att den stora allmänheten genom dem kommer i kontakt med den vetenskapliga forskningen och vänjes vid en objektiv och saklig behandling av olika frågor. För ett bildningsarbete, som icke endast äsyftar intellektuell utbildning utan även allmän kulturell lyftning, äro de fristående föreläsningarna slutligen ett värdefullt medel. Föreläsningsseriernas regelbundna besök vid föreläsningarna ge goda kulturella vanor, vilket särskilt är av betydelse som motvikt mot det ytliga nöjesliv, som i allt större utsträckning drager befolkningen till sig. Det är ur denna synpunkt också fullt berättigat att föreläsningarna, då så befinnes lämpligt, anordnas så, att de bli till verkliga förströelse- eller rekreativstunder. Sång, musik eller uppläsning kunna därför, om de stå på en konstnärligt tillfredsställande nivå — som redan förut framhållits — väl försvara sin plats på

föreläsningsföreningarnas program, även om huvudvikten alltid måste ligga på den rent populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Vad speciellt sång och musik angår, hänvisas till den framställning, som lämnas längre fram (sid. 93).

Serieföreläsningar och föreläsningskurser.

Orsaken till att föreläsningsföreningarna i allmänhet uppgivit försöken att anordna serieföreläsningar är att dessa ej blivit så väl besökta som de enskilda föreläsningarna. Man har funnit att deltagarantalet vid de sista föreläsningarna i serien alltid blivit betydligt mindre än vid de första. Detta torde dels bero på att intresset slappnat för ämnet ifråga, dels ha sin förklaring däri att personer, som av någon anledning blivit förhindrade att bevista en eller annan föreläsning i serien ej anse sig ha behållning av att åhöra de efterföljande.

Emellertid ha, särskilt under de senaste åren, även förekommit många exempel som visat, att också serieföreläsningar anordnade på ett lämpligt sätt kunna få stor anslutning. Sålunda har en del av de större städernas arbetarinstitut, framför allt Stockholms arbetarinstitut, alltid anordnat sina föreläsningar i form av sammanhängande kurser och för dessa oftast kunnat påräkna ganska talrik publik. Dessa serieföreläsningar ha vanligen varit spridda över en större del av arbetsåret. Vidare har den föreläsningsverksamhet, som med så stor framgång bedrivits av Arbetarnes bildningsförbund och av de olika folkhögskolekursföreningarna, så gott som uteslutande omfattat serieföreläsningar, vanligen i form av kortare kurser. Dessa föreningars verksamhet har under de senaste tio åren haft en ganska stor omfattning.

Det är givet, att en föreläsningsverksamhet, där man huvudsakligen be- gagnar sig av sammanhängande kurser, kan bli av mycket större betydelse för deltagarnas självstudier än de fristående föreläsningarna. En föreläsare kan naturligtvis under en längre kurs ge en mera ingående introduktion i ämnet ifråga, liksom han kan hinna att ge utförligare litteratur- och studie- anvisningar. Om han dessutom som vid de flyttande folkhögskolekurserna vistas på platsen en eller annan vecka, blir han i tillfälle dels att orientera deltagarna i den litteratur, som finns i platsens bibliotek, behandlande ifråga- varande ämne, ävensom att föreslå lämplig komplettering av denna litteratur, dels också att sätta i gång studiecirklar i de ämnen kursen behandlar.

Att både Arbetarnes bildningsförbund och folkhögskolekursföreningarna verkligen så väl lyckats med en sådan mera fordrande föreläsningsverksamhet, torde bero dels på att de anknutit föreläsningarna till andra grenar av bildningsarbetet, dels också på att kurserna, som ovan nämnts, varit samman- trängda till kortare perioder, ej spridda över hela arbetsåret. Det visar sig

i allmänhet vara lättare att hålla intresset uppe, om undervisningen koncentreras till en kortare tid, än om den sträcker ut över en längre tid, i vilket fall deltagarna lättare skingras eller distraheras av andra intressen.

Då de försök till fördjupning av föreläsningsverksamheten, som gjorts av folkhögskolekursföreningarna och av Arbetarnes bildningsförbund, äro av stort intresse, och då de sakkunniga i sina förslag delvis bygga på erfarenheter vunna på dessa håll, lämnas här en utförligare redogörelse för dessa föreningars verksamhet.

Flyttande folkhögskolekurser.

De första flyttande folkhögskolekurserna anordnades i Sverige 1905. Uppslaget torde hava kommit från Finland genom rektor Uno Stadius, som under åren 1905 och 1906 anordnade inalles sju sådana kurser i Kopparbergs och Gävleborgs län. År 1907 upptog I. O. G. T. denna verksamhetsgren i sitt folkbildningsarbete; detta år beviljade nämligen storlogen ett anslag å 2,000 kr. till flyttande folkhögskolekurser. I. O. G. T:s anslag har sedan dess årligen utdelats.

Som lokala anordnare stodo att börja med enstaka loger eller föreningar. För vinnande av större fasthet i organisationen och för att öppna möjligheter också för små och ekonomiskt mindre bärkraftiga platser att erhålla kurser, ha senare bildats särskilda länsföreningar med uppgift att inom länet anordna kurser. Den första länsföreningen bildades 1910 av goodtemplarna i Blekinge under namn av Blekinge vandrande folkhögskola. Åren 1913 och 1914 bildades med liknande program av goodtemplarna i Värmland och Västergötland Värmlands goodtemplares folkhögskoleförening och Skara-Älvsborgs folkhögskolekursförening. Medlemmar i dessa tre föreningar äro endast enskilda goodtemplare och goodtemplarloger.

År 1917 bildades Dalarnes folkhögskolekursförening, vilken i det avseendet skiljer sig från de förra, att bakom densamma stå icke endast goodtemplarloger utan alla sådana föreningar, som åtnjuta statsanslag för sin biblioteks- och studiecirkelverksamhet (1921 inalles 77 föreningar), samt dessutom vilka personer som helst, som hysa intresse för föreningens verksamhet. Genom att på så sätt organisera verksamheten på en bredare demokratisk grund har det lyckats denna förening att anordna ett större antal kurser årligen ävensom att vid kurserna vinna anslutning från olika samhällslager. Under åren 1907—1922 har föreningen inom Kopparbergs län anordnat 41 kurser på tillsammans 106 veckor. Sedan 1920 har föreningen fast anställd föreståndare för dessa kurser.

Efter Dalarnes mönster bildades 1919 Västmanlands folkhögskolekursförening och Ådalens folkhögskolekursförening samt 1920 Upplands folkhögskolekursförening.

Dessutom planeras folkhögskolekurser av Örebro läns allmänna bildningsförbund och Gävleborgs läns folkbildningsförbund. I detta sammanhang bör även nämnas Lapplands flyttande folkhögskola, som varje vinter på skilda platser i Lappland och Västerbotten anordnar en folkhögskolekurs av en tidslängd motsvarande de fasta folkhögskolornas.

Sedan 1919 har också Uppsala universitets föreläsningsbyrå genom skilda läns- eller lokalföreningar anordnat folkhögskolekurser.

Inalles torde under årens lopp ha anordnats omkring 200 folkhögskolekurser i Sverige.

Från och med 1911 ha folkhögskolekurser tilldelats statsanslag dels av anslaget till populärvetenskapliga föreläsningar, dels av anslaget till Uppsala universitets föreläsningssbyrå.

För senare halvåret 1923 har ur anslaget till populärvetenskapliga föreläsningar statsunderstöd utgått till följande folkhögskolekursföreningar och andra förbund med liknande uppgifter: Upplands folkhögskolekursförening (550 kronor), Blekinge goodtemplares folkhögskolekursförening (425 kronor) Värmlands goodtemplares folkhögskolekursförening (750 kronor), Örebro läns allmänna bildningsförbund (575 kronor), Västmanlands läns folkhögskolekursförening (750 kronor), Dalarnes folkhögskolekursförening (775 kronor), Ådalens folkhögskolekursförening (275 kronor). Sammanlagt uppgå dessa halvårsanslag till 4,100 kronor.

De olika folkhögskolekursföreningarna ha även tilldelats anslag av landstingen. För 1921 ha utanordnats följande anslag: Av Blekinge läns landsting kr. 600:—, av Värmlands läns landsting kr. 2,000:— och av Kopparbergs läns landsting kr. 3,000:— till folkhögskolekursföreningarna inom respektive län; Örebro läns landsting beviljade för samma år Örebro läns allmänna bildningsförbund ett anslag av 2,000 kronor för anordnandet av föreläsningsskurser och folkhögskolekurser inom länet; Gävleborgs läns landsting beviljade dels till Gävleborgs läns bildningsförbund ett anslag å högst 3,000 kronor för anordnande av bygdekurser, dels ock ett belopp av 700 kronor till en hembygdskurs i Sandviken; Västmanlands läns landsting ställde till landstingets bildningskommittés förfogande ett anslag av 6,000 kronor, av vilket en del även är avsett för folkhögskolekurser; dessutom har Västerbottens läns landsting beviljat Lapplands flyttande folkhögskola ett årligt anslag av kr. 4,000:—.

Folkhögskolekurserna uppbära också i regel *kommunala anslag*, varierande mellan 100 kronor och 1,000 kronor från de kommuner, i vilka kurserna anordnas. Kurserna finansieras f. ö. genom anslag från föreningar, bolag och enskilda samt genom deltagarnas avgifter (1 å 2 kronor per vecka).

Undervisningen vid folkhögskolekurserna pågår i allmänhet 2 å 3 timmar om kvällarna efter arbetstidens slut. På platser, där skiftesarbete äger rum hela dygnet, brukar det vanligen ordnas så, att de som önska deltaga i kursen, få arbeta i samma skift; i enstaka fall har också undervisningen uppdelats i två skift. Som regel pågår undervisningen varje kväll under den tid, kursen omfattar, en till sex veckor. Erfarenheten visar, att det är svårare att hålla intresset vid makt, om kurserna utsträckas över en längre tid och en eller flera dagars uppehåll göres mellan de olika undervisningskvällarna.

Kurserna omfatta serieföreläsningar, enstaka föredrag, undervisning i elementära ämnen samt samkväm.

Kursernas tyngdpunkt har alltmera kommit att utgöras av *serieföreläsningar*, avsedda att utgöra en inledning till åhörarnes självstudier och till studiecirkelnas arbete. De åtföljas därför alltid av litteratur- och studieanvisningar; vanligen äger ock försäljning av böcker i respektive ämnen rum i kurslokalen, liksom dessa böcker inköpas av platsens folkbibliotek. Som exempel må anföras, att vid de av Dalarnes folkhögskolekursförening anordnade kurserna 1920—21 försåldes litteratur för 1,163:78 kr. Föreläsningsseriernas längd blir naturligtvis beroende av den tid, respektive lärare kunna stå till kursens förfogande. Där man, som i Dalarnes folkhögskolekursförening, kunnat fast anställa en lärare, utgöres själva stommen i de vanliga 4-veckors-kurserna av en av denne hållen serie å cirka 20 föreläsningar.

Utom dessa serieföreläsningar anordnas vid kurserna *enstaka föreläsningar* av särskilt tillkallade föreläsare. Dessa föreläsningar förekomma vanligen vid de under kursen anordnade samkvämen samt om söndagarna, då en större publik kan vara i tillfälle att

bevista kursen. Ofta anordnas dessa enstaka föreläsningar av platsens föreläsningssällskap, vilken på så sätt samarbetar med folkhögskolekursen.

Vid alla kurser, som räcka fyra veckor och däröver, anordnas undervisning i *elementära ämnen*, såsom räkning, bokföring, svensk uppsatsskrivning och formulärskrivning. Då ju till denna undervisning ej kan anslås mer än cirka 15–20 timmar, brukar man vanligen begränsa den till att omfatta endast ett ämne. Undervisningen skötes i regeln av en på platsen boende folkskollärare och ofta händer det, att denne också efter kursens slut fortsätter med undervisning i detta eller ett annat elementärt ämne.

En mycket viktig del av folkhögskolekurserna torde vara de under desamma anordnade *samkvämen*, vilka sannolikt i hög grad bidraga till skapandet av bättre sällskapsvanor och ett förädlat nöjesliv. Vid samkvämen förekomma sång, musik, uppläsning samt några kortare föredrag. Ofta avslutas de med en lekafton. Av stor betydelse är också det intresse för *unison sång*, som folkhögskolekurserna bruka uppväcka. Såsom bruket är vid de flesta folkhögskolorna sjunges alltid en sång unisont före varje undervisningstimme; understundom anordnas också en särskild sångstund, då nya sånger inövas.

Den största svårigheten, varmed folkhögskolekurserna ha att kämpa, är anskaffande av *lämpliga ledare*. Då de ordinarie lärarna vid olika skolor ha mycket svårt att erhålla tjänstledighet för att under en viss tid leda folkhögskolekurser, blir det inte alltid de bäst kvalificerade lärarkrafterna, som komma att ägna sig åt dessa kurser. Under de senare åren ha emellertid folkskollärarna i allt större utsträckning ställt sig till kursernas förfogande. Sålunda ha folkhögskolekurserna i Dalarne letts av lärare vid Brunnsviks folkhögskola, kurserna i Värmland av lärare vid Arvika folkhögskola, i Västmanland av lärare vid Tärna folkhögskola och i Ådalen av lärare vid Håla folkhögskola liksom vid en hel del andra kurser folkskollärare deltagit som föreläsare. Bäst synes man ha ordnat lärarfrågan inom Dalarnes folkhögskolekursförening, där man sedan 1920 fast anställt en lärare med folkhögskollärarekompetens. Då denne lärare kan helt ägna sin tid åt folkhögskolekurserna, kan han följa undervisningen från början till slut och kan också bli i tillfälle att under sin vistelse på platsen vara de olika föreningarna behjälplig med organiserandet av deras folkbildningsarbete i allmänhet, framförallt biblioteks-, föreläsningssällskaps- och studiecirkelverksamhet.

Arbetarnes bildningsförbunds föreläsningssällskapsverksamhet.

Arbetarnes bildningsförbund (A. B. F.), som bildades 1912, har alltsedan sitt första år bedrivit en omfattande föreläsningssällskapsverksamhet. Utveckligen av denna framgår av tabellen nedan. Förbundet har under åren 1912–1922 anordnat 1,436 föreläsningssällskapskurser med tillsammans 5,884 föreläsningar. Föreläsningarna i varje kurs ha varierat mellan ett antal av 3 till 12; i genomsnitt har varje kurs omfattat 4 föreläsningar. Kurserna äro så gott som alltid organiserade så, att föreläsaren får hålla alla föreläsningar under en och samma vecka; undantag göras endast, när det gäller mycket korta resor. De flesta kurserna ha anordnats under lördagar och söndagar med en å två föreläsningar på lördagskvällen och två till fem föreläsningar under söndagen. En del kurser ha avhållits under två eller flera efter varandra följande kvällar med två föreläsningar varje kväll. Föreläsningarnas fördelning på olika ämnesgrupper framgår av följande sammanställning.

Föreläsningssämne	1912 —13	1913 —14	1914 —15	1915 —16	1916 —17	1917 —18	1918 —19	1919 —20	1920 —21	1921 —22	Summa
Nationalekonomi med kooperation	68	176	48	133	43	52	153	467	529	505	2,174
Stats- o. kommunal- kunskap	—	48	12	32	43	33	155	401	312	319	1,355
Socialismen	25	76	30	26	58	56	39	160	169	89	728
Bildningsarbetet	52	103	32	31	36	6	9	70	122	100	561
Litterära ämnen	—	17	10	8	16	53	32	73	50	72	331
Naturvetenskap	—	4	—	25	12	20	3	31	51	19	165
Fackliga ämnen	—	21	9	10	13	31	3	27	18	65	197
Historia	—	31	28	17	10	7	—	—	—	10	103
Övriga ämnen	6	25	4	—	9	6	31	42	71	76	270
Summa	151	501	173	282	240	264	425	1,271	1,322	1,255	5,884

Av denna sammanställning framgår, att de flesta föreläsningar behandlat ekonomiska och sociala spörsmål. Då A. B. F:s ledning ej utövar något inflytande på valet av ämnen, torde den lämnade statistiken vara ett uttryck för vilka ämnen, som f. n. mest intressera de svenska arbetarna. Av intresse är också det stora antal *instruktionsföreläsningar* angående bildningsarbetet, som av förbundet anordnats. Då vid dessa av förbundets instruktörer meddelas råd och anvisningar angående biblioteks-, föreläsning- och studiecirkelverksamhet, bidraga de givetvis i mycket hög grad att framskapa ett planmässigt bildningsarbete. Bland de försök, som av A. B. F. gjorts för att anknyta föreläsningverksamheten till aktuella förhållanden, torde särskilt böra omnämnas de s. k. *dyrtidskurserna*. Inalles har under dyrtiden anordnats ett 20-tal sådana. Kurserna, som planlagts under medverkan från statens skolköksseminarium och kooperativa förbundet och i allmänhet anordnats av kooperativa föreningar, ha omfattat dels inledande föredrag om dyrtidshushållningen, dels praktisk demonstration av för dyrtiden lämpad matlagning. Kurserna mottogs med stort intresse och voro i de flesta fall synnerligen väl besökta.

Som lokalanordnare till A. B. F:s föreläsningkurser stå olika till A. B. F. anslutna arbetarorganisationer. På de platser, där arbetarorganisationerna samorganiserat sitt bildningsarbete i ett arbetarnas bildningsråd, står detta som anordnare av kurserna.

I genomsnitt har varje kurs varit besökt av 100 personer.

De av A. B. F. under åren 1912—22 anordnade föreläsningkurserna ha dragit en totalkostnad av kronor 234,139:—, d. v. s. kronor 39:75 per föreläsning. Av denna kostnad ha lokalanordnarna bidragit med kronor 142,250:78, A. B. F. med kronor 46,888:22 och staten med kronor 45,000:— . En av huvudprinciperna i A. B. F:s föreläsningverksamhet är, att den organiseras så att *alla platser i ekonomiskt avseende bli jämställda*. För att uppnå detta ha alla anordnare att till A. B. F:s centralbyrå insända en viss bestämd, för alla platser lika kursavgift — under de sista åren 75 kronor för 3—6 föreläsningar — varefter centralbyrån likviderar föreläsarens räkning. Härigenom åstadkommes sålunda en fullständig utjämning av resekostnader och dagtraktamenten; en avlägset liggande plats kan för samma avgift anordna en föreläsningkurs som en centralt liggande, alldeles oberoende av vem föreläsaren är eller var han bor. Genom detta arrangemang skapas också en garanti för, att de bästa föreläsarna i

första hand bli anlitade. Någon fara för att anordnarna skulle missbruka detta på så sätt, att resekostnaderna onödigt stegrades, föreligger knappast, då det ju alltid är fråga om serier av föreläsningar, och då dessutom A. B. F:s centralledning liksom förbundets länsavdelningar i mycket stor utsträckning anordnar föreläsningsturnéer.

Under de sju första åren av sin verksamhet — under vilken tid förbundet anordnat 438 kurser med tillsammans 1,776 föreläsningar — uppbar A. B. F. intet *statsanslag* till sin föreläsningsverksamhet. På grund av ansökan från A. B. F:s studieledning föreslog Kungl. Maj:t i 1919 års statsverksproposition, att ett särskilt anslag å kronor 5,000 skulle utanordnas till förbundets föreläsningsverksamhet. Riksdagen, som i likhet med ecklesiastikministern och skolöverstyrelsen, från vilken yttrande infordrats, ansåg, att förbundet bedrev en i hög grad nyttig och samhällsgagnande verksamhet, beslöt att bevilja detta belopp men föreskrev, att anslaget skulle utanordnas i huvudsaklig överensstämmelse med de villkor och bestämmelser, som beträffande lokala föreläsningsanstalters och föreningars åtnjutande av statsbidrag till anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar funnos föreskrivna i kungörelsen av den 10 juni 1912 angående understöd till sådana anstalter och föreningar. Då emellertid denna kungörelse bland annat föreskrev, att ansökan om statsanslag skulle ingivas till vederbörande länsstyrelse av styrelse för lokal föreläsningsanstalt eller förening, och då inom Arbetarnes bildningsförbund, vars föreläsningsverksamhet var helt centraliserad, ej funnos några sådana föreläsningsanstalter, uppstod tvekan, huruvida A. B. F. skulle komma i åtnjutande av de beviljade anslagen. På grund härav anmodade Kungl. Maj:t genom skrivelse den 19 juni 1919 skolöverstyrelsen att efter samråd med A. B. F:s studieledning inkomma med yttrande angående möjligheten för A. B. F. att erhålla anslag från det av riksdagen beviljade reservationsanslaget. Överläggningen mellan skolöverstyrelsen och A. B. F:s studieledning resulterade i ett förslag att A. B. F. skulle genom provisoriskt anordnade lokalföreningar ingiva ansökningar till vederbörande länsstyrelser. Genom dessa provisoriskt organiserade lokalföreningar uppbar A. B. F. de av riksdagen för 1919 och 1920 beviljade anslagen å kronor 5,000 för vardera året. Dessutom uppbar A. B. F. på detta sätt ett av 1920 års riksdag beviljat tilläggsanslag för år 1920 av 7,500 kronor, avsett att sätta förbundet i stånd att fullfölja den detta år utvidgade föreläsningsverksamheten. Emellertid visade det sig att försöket med provisoriskt anordnade föreläsningsanstalter medförde mycket stora olägenheter för A. B. F., dels genom ökade administrationskostnader, dels genom svårigheten att få en på så sätt decentraliserad föreläsningsverksamhet sammanknuten med förbundets biblioteks- och studiecirkelverksamhet. På grund härav anhöll studieledningen för A. B. F. i skrivelse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte utfärda en särskild kungörelse angående statsbidrag till A. B. F. Med anledning härav utfärdade Kungl. Maj:t den 3 dec. 1920 en ny kungörelse angående understöd åt anstalter och föreningar som anordna populärvetenskapliga föreläsningar (Sv. författningssamling 1920 nr 801). Enligt denna kungörelse skall ansökan om understöd åt sådana lokala föreläsningsanstalter och föreningar, som tillhöra riksorganisation för anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar, ingivas *direkt till skolöverstyrelsen*, som äger att efter prövning besluta om anslagets storlek. Vidare stadgas, att beviljat anslag skall *av statskontoret utbetalas till riksorganisationens styrelse* för att av denna tillhandahållas vederbörande. Inspektionen av A. B. F:s föreläsningsverksamhet utövas numera endast av föreläsningskonsulenten. Sedan denna kungörelse trätt i kraft har Arbetarnes bildningsförbund av skolöverstyrelsen tilldelats statsanslag för sin föreläsningsverksamhet till något växlande belopp. För senare halvåret 1923 har det utgått med 8,500 kronor.

Då Arbetarnes bildningsförbund utom föreläsningsverksamhet även bedriver biblioteks- och studiecirkelverksamhet, förekommer givetvis i mycket stor utsträckning ett samarbete mellan dessa olika verksamhetsgrenar. Sålunda förefinnes såväl hos central-

ledningen som hos de olika läns- och lokalstyrelserna en målmedveten strävan att låta föreläsningsskurserna åtföljas av litteratur- och studieanvisningar, organiserande av studiecirkel i de ämnen kurserna behandla, inköp till platsens studiecirkelbibliotek av respektive föreläsare anbefalld litteratur samt försäljning i föreläsningssalen av denna litteratur. Under arbetsåret 1920—21 anordnades bokförsäljning vid 91 av förbundets kurser till ett belopp av kronor 2,450:04. I denna siffra ingår dock ej den litteratur, som försålts av olika föreläsare.

Under arbetsåret 1920—21 gjorde Arbetarnes bildningsförbund ett försök att ställa filmen i bildningsarbetets tjänst genom att anordna *föreläsningar illustrerade av film*. Dels anordnades (på 70 platser) Norrlandsaftnar, vid vilka utom sång och musik förekom ett föredrag om Norrland samt förevisning av en Norrlandsfilm, dels anordnades (på 80 platser) Strindbergsaftnar, vid vilka utom sång och musik förekom ett föredrag om August Strindberg samt förevisning av filmen Hemsöborna. Dessa filmföreläsningar, som besöktes av 24,100 personer, mottogos överallt med mycket stort intresse och tala tydligen för lämpligheten av att bland andra åskådningsmateriell också filmen tages i föreläsningssamfundets tjänst.

Kurser i nykterhetsfrågan och i ekonomiska ämnen.

Som de sakkunniga tidigare framhållit är det synnerligen önskligt, att i föreläsningarna upptagas till behandling aktuella politiska frågor och att allmänheten genom föreläsningssamfunderna erhåller en så vitt möjligt objektiv upplysning i dessa. I viss utsträckning har detta redan ägt rum inom föreläsningssamfundets verksamhet, framförallt inom Arbetarnes bildningsförbund, men även, om också i mindre grad, vid de övriga föreläsningssamfunderna. Beträffande en speciell socialpolitisk fråga, nykterhetsfrågan, understöder staten sedan flera år tillbaka den omfattande upplysningssamfundets verksamhet, som bedrivs av Centralförbundet för nykterhetsundervisning. De anordningar, som därvid vidtagits, synas de sakkunniga lämpligen kunna tjäna som mönster även för den upplysningssamfundets verksamhet i ekonomiska och näringsorganisatoriska frågor, som begärts av 1920 års riksdag (i skrivelse nr 297).

1. *Nykterhetskurserna*. Från år 1919 har skolöverstyrelsen genom Centralförbundet för nykterhetsundervisningen årligen anordnat en *social fortbildningskurs för lärare, folkskolinspektörer och militära befattningshavare m. fl.* samt en *allmän utbildningskurs för studie- och ungdomsledare, präster och predikanter m. fl.* Riksdagen 1922 beviljade ej, på grund av den ekonomiska depressionen, anslag till sådana kurser under 1923; för år 1924 har emellertid riksdagen åter anslagit medel till dylika.

Den *sociala fortbildningskursen för lärare m. fl.* pågår 30 dagar under sommaren och besöks av ungefär 125 lärare, varav ungefär 100 tillhöra folkskolan och dess påbyggnader och ungefär 25 de allmänna läroverken och seminarierna. Ungefär 100 timmar av kursen upptages av föreläsningar, 25 timmar av diskussioner och seminarieövningar. Högst 125 deltagare åtnjuta

för beivstande av kursen stipendium i form av reseersättning och dagtraktamente. Det senare är bestämt till 8 kronor utom för deltagare på den plats, där kursen hålles, vilka erhålla 4 kronor. De 100 kursdeltagare, som äro lärare vid folkskolor och dessas påbyggnader, erhålla i statsbidrag endast två tredjedelar av det bestämda dagtraktamentet; det övriga utfylles genom anslag från kommuner och landsting.

Den allmänna utbildningskursen för studie- och ungdomsledare m. fl. brukar vanligen hållas på någon folkhögskola eller någon gång på ett allmänt läroverk. Så vitt möjligt söker man ge kursen folkhögskolekaraktär med gemensamma måltidstimmar, samkväm och kamratliv. Kursen är hälften så lång som den sociala fortbildningskursen med för övrigt samma ämnen och något längre daglig arbetstid. Deltagarna erhålla, till ett antal av högst 50, stipendier av statsmedel till ett belopp av 150 kronor vardera. Någon fyllnadsersättning för kursutgifterna utöver stipendiet lämnas vanligen av den förening, stipendiaten tillhör.

Dessutom anordnas *allmänna upplysningskurser* på fyra till sex dagar, mest besökta av lärare. För dessa uppbäras intet särskilt statsanslag; de finansieras med deltagareavgifter samt anslag från kommuner och landsting.

Till sist förmedlar Centralförbundet också på vanligt sätt till olika föreningar föreläsningar i nykterhetsfrågan och andra socialhygieniska ämnen.

I fråga om den av Centralförbundet bedrivna föreläsningsverksamheten ha de sakkunniga ingen ändring att föreslå.

2. *Kurser i ekonomiska ämnen.* Enligt de sakkunnigas mening böra med understöd av statsmedel anordnas kurser i ekonomiska ämnen efter liknande organisationsplan som för kurserna i nykterhetsfrågan. Om dessa kurser, på sätt de sakkunniga här föreslå, anknytas till skolornas och de fria folkbildningsorganisationernas verksamhet, torde de kunna bli av stor betydelse för en sådan upplysningsverksamhet i ekonomiska frågor, som riksdagen i sin skrivelse 1920 önskat skola komma till stånd.

De sakkunniga föreslå sålunda, att till skolöverstyrelsens förfogande ställes medel för anordnande varje år dels av en nationalekonomisk fortbildningskurs för lärare, dels av en allmän utbildningskurs i ekonomiska ämnen för studieledare.

Den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare bör pågå ungefär en månad vid ett universitet eller en högskola med ungefär 100 föreläsningar och ungefär 25 timmars seminarieövningar och diskussioner. Deltagarna, som efter ansökning antagas av skolöverstyrelsen till ett antal av ungefär 100 från folkskolan och dess påbyggnader samt ungefär 25 från läroverk, seminarier eller folkhögskolor, böra erhålla reseersättning av statsmedel. Dagtraktamentet utgår med samma belopp som vid nykterhetskurserna; lärare vid folkskolan och dess påbyggnader erhålla två tredjedelar av det belopp, som utgår till lärare

vid läroverk, seminarier och folkhögskolor. Folkskolans lärare torde i stor utsträckning kunna påräkna kommunala anslag för beivrande av kursen.

Den allmänna utbildningskursen i ekonomiska ämnen för studieledare bör anordnas vid folkhögskola eller allmänt läroverk och pågå 15 dagar med ungefär 75 föreläsningar och 25 timmars seminarieövningar och diskussioner. Deltagarna, som efter ansökning antagas av skolöverstyrelsen, böra till ett antal av 50 erhålla stipendier å 150 kronor för beivrandet av kursen. Stipendiat är skyldig att efter deltagandet i kursen ställa sig till förfogande för ledning av en studiecirkel i hemorten i ekonomiska ämnen. Vid uttagandet av stipendiat till kursen bör hänsyn tagas till, huruvida sökanden förut aktivt deltagit i det fria bildningsarbetet.

Dessa kurser torde kunna anordnas oberoende av genomförandet för övrigt av den här föreliggande planen till folkbildningsarbetets organisation. Efter genomförandet av denna plan, torde det sannolikt vara lämpligt att överlämna anordnandet av den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare åt universitetens folkbildningsavdelningar. Tills vidare böra dock bägge kurserna anordnas av skolöverstyrelsen.

Undervisningsplan för de bägge kurserna böra utarbetas av skolöverstyrelsen i samråd med någon tillkallad representant för den nationalekonomiska vetenskapen. Vid kursernas planläggning torde den erfarenhet, som vunnits vid de under det sista året anordnade kombinerade föreläsning- och studiecirkelkurserna, komma väl till pass.

Kurser i elementära ämnen.

I enlighet med förslag av de 1910 tillkallade sakkunniga beslöt riksdagen 1912, »att på orter, där tillfälle ej finnes till elementära praktiska kurser för vuxna, högst en tredjedel av sammanlagda stats- och ortsbidragen må användas till dylika kurser i ämnen, sådana som svenska språket, räkning, kommunalkunskap, bokföring, hälsovård, barnavård och dylikt».

Denna rättighet ha emellertid föreläsningföreningarna i mycket ringa utsträckning begagnat sig av. Inom föreläsningverksamheten är det egentligen endast vid de flyttande folkhögskolekurserna, som dylik undervisning förekommit i någon mera betydande omfattning. Att det förefinns ett mycket stort behov av sådan undervisning också för de vuxna, framgår emellertid av att sådana elementära kurser under de sista åren i mycket stor utsträckning anordnats av de olika studiecirkelorganisationerna och att de där vunnit stor anslutning. Det torde därför vara lämpligast att statens anslag till dylika kurser utgår ur studiecirkelanslaget, så mycket mer som kurserna till sin natur knappast ha något gemensamt med den populärvetenskapliga föreläsningverksamheten. De sakkunniga föreslå därför att den ovan citerade bestämmelsen utgår ur föreläsningförordningen.

Sång- och musikunderhållning.

Ovan (sid. 84) har framhållits betydelsen av att föreläsningarna, då så befinnes lämpligt, anordnas så, att de bli till verkliga rekreativstunder. I detta avseende kan man särskilt tänka på sången och musiken. För att uppmuntra föreläsninganstalterna till anordnande av god sång och musik föreslå de sakkunniga, att de för *en* sång- och musikafon varje termin skola erhålla 50 procent förhöjning av det för vanlig föreläsning utgående statsanslaget. För övriga sång- och musikafonar under terminen utgår vanligt statsanslag. Förutsättningen måste emellertid givetvis alltid vara, att den sång och musik som förekommer är av den natur att den fyller rimliga krav på konstnärlighet, på samma gång som den bör vara insatt i en ram av folkbildande värde. Det kan i det senare avseendet vara särskilt lämpligt att dessa underhållningsafonar åtföljas av föreläsningar eller anordnas i anslutning till förut hållna föreläsningar eller föreläsningsserier.

De sakkunniga ha även i övrigt diskuterat frågan om musikens ställning inom folkbildningsarbetet och enats om att det vore synnerligen betydelsefullt om staten i större utsträckning än vad som nu sker understödde det folkliga musiklivet. Tyvärr ha de sakkunniga ej medhunnit att utarbeta direkta förslag angående denna sak. Bereddes föreläsningföreningarna möjlighet att på sätt här föreslagits anordna med föreläsningar förbundna sång- och musikafonar, vore givetvis mycket vunnet för den svenska musikkulturen.

Filmen i föreläsningsverksamhetens tjänst.

Inom föreläsningsverksamheten har skioptikonet kommit till mycket stor användning och visat sig vara av mycket stor betydelse, särskilt för sådana föreläsningar, där det varit nödvändigt att använda åskådningsmaterial. I många fall kunna givetvis goda skioptikonbilder ersätta kartor, planscher, anatomiska och mikroskopiska preparat o. s. v., utan vilka särskilt naturvetenskaplig undervisning blir tämligen ytlig. Från en del centralbyråer ha utsänts s. k. skioptikonföredrag, d. v. s. en serie skioptikonbilder åtföljda av text, avsedd att uppläsas av någon medlem av den förening, som rekvirerar serien. Som komplement till de egentliga föreläsningarna kunna dylika skioptikonföreläsningar, särskilt på platser med ringa föreläsningsverksamhet, vara av stor betydelse.

Av ännu större betydelse för föreläsningsverksamheten än skioptikonet torde kinomatografen kunna bli, då naturligtvis de levande bilderna som åskådningsmaterial äro mer givande än skioptikonbilderna. Tyvärr har i vårt land filmen ännu så länge kommit till ganska liten användning inom föreläsningsverksamheten. Den undervisningsfilm, som utlånas av Svenska skolmuseets

filmbyrå, torde emellertid kunna bli av stor betydelse för föreläsningsverksamheten. De experiment, som anordnats av Arbetarnes bildningsförbund arbetsåret 1920—21 (se sid. 90) och av I. O. G. T. arbetsåren 1921—22 och 1922—23, visa hur en sådan med filmföreläsning kombinerad föreläsningsverksamhet lämpligen skall kunna anordnas. För att uppmuntra de föreläsningsföreningar som önska anordna sådana av film illustrerade föreläsningar, föreslå de sakkunniga att föreningarna, i likhet med vad som gäller sång- och musikaftnar, för *en* sådan filmföreläsning varje termin äga uppbära 50 procents förhöjning av det för vanlig föreläsning utgående statsanslaget. För övriga sådana filmföreläsningar bör givetvis utgå vanligt statsanslag.

C. Organisation.

Enligt de sakkunnigas mening bör föreläsningsverksamheten liksom allt fritt och frivilligt bildningsarbete, organiseras så, att de, för vilka det är avsett, själva kunna ta initiativet till och bestämma formerna för densamma. De på frivillighetens väg tillkomna privata föreläsningsanstalterna torde också vara de lämpligaste att omhändervärd föreläsningsverksamheten. Då staten lämnar anslag till dessa, har emellertid staten rätt att uppställa vissa fordringar angående anstalternas organisation, avsedda att skapa en garanti för att statsanslaget blir till så stort gagn som möjligt för så många som möjligt. De fordringar de sakkunniga här förordade såsom villkor för erhållande av statsanslag äro i allmänhet sådana som anstalterna redan uppfylla och som finnas intagna i den nu gällande förordningen. De förändringar som föreslås äro huvudsakligen betingade av de sakkunnigas förslag angående vissa förändringar rörande statsanslagets utbetalande, avseende en rättvisare fördelning av densamma. Dessutom ha de sakkunniga velat kraftigt betona önskvärdheten av att föreläsningsföreningarna träda i samarbete med övriga grenar av det fria bildningsarbetet, så att föreläsningarna på sätt som här ovan framhållits bli till verkligt gagn för åhörarnas självstudier. För detta syftemål böra vissa krav angående styrelsernas sammansättning också uppställas.

De anstalter, som skola ha rätt att uppbära statsanslag för sin föreläsningsverksamhet, böra som hitintills vara dels lokala föreläsningsanstalter, dels vissa läns- och riksförbund för planmässigt anordnade föreläsningskurser, dels också vissa anstalter och förbund, som ha till uppgift att förmedla föreläsare och anordna turnéer.

Statens direkta insats i föreläsningsverksamheten utgöres dels av de vid universiteteten upprättade folkbildningsavdelningarna, vilka bland sina upp-

gifter även skola ha föreläsningsförmedling, dels av föreläsningskonsulenten i skolöverstyrelsens folkbildningsrotel, vilken utom inspektionen av föreläsningsverksamheten framför allt bör ha till uppgift att tillhandagå föreläsningsanstalterna med råd och upplysningar.

De lokala föreläsningsanstalterna.

Statsunderstöd för populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet må som hittills kunna utgå till anstalter tillhörande kommuner, institutioner eller föreningar. Det vanligaste torde även för framtiden komma att vara, att en *förening* står som ägare, antingen en, som endast har föreläsningsverksamhet på sitt program eller en, som även har andra kulturella uppgifter, eller ock en samorganisation mellan olika bildningsföreningar.

I regel bör endast *en* föreläsningsanstalt inom varje kommun uppbära statsanslag. För den händelse flera ansökningar om anslag inkomma från samma kommun, bör efter föreläsningskonsulentens prövning den anstalt tilldelas statsanslag, som har förutsättningar att organisera den mest planmässiga föreläsningsverksamheten och som kan nå vidast möjliga kretsar bland de kunskapsökande. Endast i undantagsfall bör anslag två eller flera anstalter tilldelas. I större kommuner böra hellre filialer upprättas under en av anstalterna som central. Den anstalt, som erhåller statsunderstöd, bör i viss utsträckning förmedla föreläsningar till även andra föreningar inom kommunen, vilka erlagga den härför fastställda avgiften och som ställa sig till efterrättelse de för statsunderstödet åtnjutande föreskrivna villkoren. Genom en sådan koncentration av föreläsningsverksamheten inom en kommun vinnes utom ekonomiska besparingar större planmässighet i arbetet.

Ledningen av föreläsningsanstaltens verksamhet utövas av en av vederbörande organisation utsedd styrelse, som antager föreläsare. De löpande angelägenheterna böra skötas av en av föreningen eller av styrelsen utsedd föreståndare. Det är önskligt, att denne, åtminstone vid större anstalter med mera omfattande verksamhet, åtnjuter någon ersättning för sitt arbete. För att den statsunderstödda anstalten skall kunna tillgodose alla berättigade intressen inom kommunen, är det emellertid önskligt, dels att i anstaltens styrelse sitta representanter för olika samhällsgrupper och samhällsintressen, dels också att styrelsen intimt samarbetar med platsens övriga folkbildningsföreningar.

Föreläsningarna kunna, efter ortens förhållanden, antingen jämnt fördelas över hela föreläsningåret, vare sig i fristående föreläsningar eller i serier eller ock, helt eller delvis, sammanföras till kurser på kortare tid. Det nuvarande villkoret, att det under året anordnas minst 10 föreläsningar, bör kvarstå. Till kommuner, där man ej kan anordna detta antal, böra

föreläsningar eller föreläsningskurser förmedlas av länsförbund eller riksförbund, för så vitt vederbörligt lokalt anslag ställes till förbundets förfogande.

Föreläsninganstaltens styrelse har att till skolöverstyrelsen före viss av överstyrelsen fastställd tid ingiva ansökan om statsbidrag för det antal föreläsningar eller föreläsningskurser, som genom anstaltens försorg skola anordnas under det kommande arbetsåret. I denna ansökan bör även medtagas begäran om bidrag till sådana utanför anstalten stående föreningar, som i god tid inkommit till densamma med ansökan härom och vilka lämnat säkerhet för föreläsningavgiftens erläggande. I statsanslagsansökan bör i likhet med vad nu är fallet förekomma redogörelse för verksamheten under det närmast föregående arbetsåret och plan för verksamheten under det kommande året, ävensom statförslag för det kommande året. I ansökan bör dessutom förekomma meddelande om huruvida i samband med föreläsningarna förekomma bokutlåning och bokförsäljning, huruvida samarbete äger rum med platsens bibliotek och studiecirkelar samt om i anslutning till föreläsningarna anordnas sång och musik.

Föreläsningarna böra hållas i för ändamålet lämpad lokal. Denna bör vara väl utvädrad och lagom uppvärmd samt försedd med svart tavla med tillbehör och bord för dem som önska föra anteckningar vid föreläsningarna. I vidsträckta kommuner böra föreläsningarna anordnas på olika platser inom kommunen, så att de bli till nytta för en så stor allmänhet som möjligt.

Föreläsninganstaltens styrelse bör söka skapa en garanti för att föreläsningarna bli talrikt besökta. Detta vinnes givetvis bäst på så sätt, att den kunskapssökande allmänheten i största möjliga utsträckning beredes tillfälle att framhålla sina önskemål beträffande ämnen och föreläsare. Men dessutom böra föreläsningarna på ett effektivt sätt annonseras; utom affischer samt annonser och meddelanden i tidningarna böra lämpligen anteckningslistor utläggas i offentliga lokaler samt utsändas till arbetsplatserna. Föreläsninganstalt, som regelbundet har fåtaligt besökta föreläsningar, bör ej längre tilldelas statsanslag.

Föreningar för planmässigt anordnade föreläsningskurser.

Vid sidan om den av de lokala föreläsninganstalterna anordnade föreläsningverksamheten har under de tio, femton senaste åren av vissa läns- och riksförbund bedrivits en alltmer omfattande föreläsningverksamhet, bestående huvudsakligen av planmässigt anordnade föreläsningsserier eller -kurser. Dels ha av s. k. folkhögskolekursföreningar, i de flesta fall utgörande länsammanslutningar, anordnats aftonkurser på en till sex veckor, dels ha av Arbetarnes bildningsförbund anordnats 2-dagars kurser, omfattande 3—10 föreläsningar. Vid bägge slagen av kurser har man målmedvetet sökt förbinda föreläsningarna med andra grenar av det fria bildningsarbetet, framför allt

med studiecirkelverksamheten. En närmare redogörelse för denna verksamhet återfinnes här ovan sid. 85 till 89.

De nämnda föreningarna ha under de senaste åren erhållit statsanslag för sin verksamhet. De sakkunniga vilja för sin del förorda, att sådant anslag också i fortsättningen utgår. Visserligen är det att hoppas, att också de lokala föreläsningstanstalterna i allt större utsträckning utveckla sin verksamhet till sådan större planmässighet. Men detta bör givetvis ej hindra, att även de här omtalade föreningarna, som redan erhållit rik erfarenhet om bedrivandet av en sådan fördjupad föreläsningverksamhet, uppbära statsanslag härför. Det kan ju ej bli tal om någon konkurrens de olika föreningarna emellan, annat än möjligen en ädel tävlan i att organisera den mest givande föreläsningverksamheten, vilket sannolikt är ägnat att motverka ett stelrande i gamla former. Ej heller riskerar föreläsningverksamheten att härigenom bli splittrad, då ju statsanslaget fördelas av skolöverstyrelsen, och man där alltid kan överblicka hela verksamheten och avgöra, huru anslaget bäst skall användas. Det betyder naturligtvis mindre, vem som anordnar de olika föreläsningarna, huvudsaken är, att de föreläsningar, staten lämnar anslag till, bli så effektiva som möjligt. Staten bör emellertid fordra, att de olika föreningar, som uppbära statsanslag, träda i så intimt samarbete som möjligt med varandra. Härigenom komma de att på ett lyckligt sätt komplettera varandra till gagn för hela föreläsningverksamhetens vidare utveckling.

Folkhögskolekursföreningar. Som namnet anger, ha dessa föreningar till uppgift att anordna kurser, vilka till sin allmänna karaktär överensstämja med de fasta folkhögskolornas. Då det med hänsyn till utbytet för lärjungarna givetvis är en stor skillnad emellan en sex månaders kurs vid en fast folkhögskola, under vilken eleverna bo på skolan och helt ägna sig åt studier, och en sex veckors bygdekurs, under vilken endast kvällarna användas till undervisning, har från en del håll framhållits, att namnet folkhögskolekurs å dessa bygdekurser är olämpligt och missvisande. De sakkunniga använda det hävdvunna namnet, men anse hela namnfrågan vara av underordnad betydelse och en sak, som staten knappast har anledning att lägga sig i. De vilja däremot starkt framhålla önskvärdheten av att folkhögskolekursföreningarna träda i intimare samarbete med de fasta folkhögskolorna och att den anda, som präglat folkhögskolornas verksamhet, på så sätt genom dessa föreningar utbreddes till hela vårt folkbildningsarbete.

De nu statsunderstödda folkhögskolekursföreningarna äro samtliga länsföreningar. I ett par föreningar (Blekinge, Värmlands och Skara-Älvsborgs) utgöras medlemmarna endast av goodtemplarloger, i andra föreningar däremot (Dalarnes, Västmanlands, Upplands och Ådalens) av olika slag av sammanslutningar: arbetare-, nykterhets-, studiecirkel- och föreläsningföreningar. Då det är önskligt att föreningarna med sin verksamhet nå så många som möjligt, är den

senare typen den ur det allmännas synpunkt önskeligaste. Då lämpligen ej mer än en folkhögskolekursförening inom varje län bör uppbära statsanslag, bör därför, för den händelse ansökan om statsanslag inkommer från flera, den erhålla statsanslag, till vilken de flesta föreningarna äro anslutna, och som för övrigt visar sig kunna bedriva en verksamhet, som åtnjuter allmänhetens förtroende. För att åstadkomma ett samarbete med den fasta folkhögskolan är det dessutom önskligt, att folkhögskolekursföreningarna erbjuda de inom respektive förenings verksamhetsområde liggande folkhögskolorna att utse representanter i föreningens styrelse.

Kurserna böra omfatta minst 10 undervisningstimmar i veckan och kunna ordnas antingen som enbart föreläsningar eller -- ännu hellre -- som föreläsningar åtföljda av studiecirkelearbete. Minst hälften av undervisningstiden bör emellertid alltid upptagas av föreläsningar.

Den största svårigheten för folkhögskolekursföreningarna har varit anskaffandet av kompetenta lärare. Det är naturligt, att även för detta arbete varmt intresserade lärare inte våga allt för länge binda sig vid en för deras utkomst så osäker verksamhet. De ha ingen garanti för att få stadigvarande arbete, inga befordringsmöjligheter, ingen pensionsrätt. Ett stort antal planerade kurser har därför måst inställas på grund av omöjligheten att skaffa lärare, och många kurser ha fått nöja sig med att anlita tillfälliga lärarkrafter, som endast under en eller annan dag kunnat hålla kortare föreläsningsserier. Erfarenheten visar emellertid, att en av förutsättningarna för att kurserna skola bli av verklig betydelse för platsens bildningsarbete är, att åtminstone kursens ledare är i tillfälle att vistas på platsen hela den tid kursen pågår. Där man, såsom vid Dalarnes folkhögskolekursförening, kunnat fast anställa en ledare med folkhögskolelärarekompetens, har också verksamheten utvecklats till större stabilitet och fastare vuxit samman med övrigt bildningsarbete inom länet.

De sakkunniga anse på grund härav, att det är en livsfråga för den betydelsefulla verksamhet, som utföres av folkhögskolekursföreningarna, att kursernas lärarefråga ordnas på ett nöjaktigt sätt. Den bästa lösningen är att lärare vid av folkhögskolekursförening anordnade kurser anställas på samma villkor som lärare vid fast folkhögskola. Detta innebär dels att lärarnas kompetens prövas av skolöverstyrelsen, dels att de ha en tjänstgöringstid av minst 24 veckor per läsår, dels att de få tillgodoräkna sig tjänstgöring vid folkhögskolekurser vid ansökning till befattning vid fast folkhögskola, dels ock att de mot erläggande av vanliga avgifter bli delaktiga av folkhögskolelärarnas pensionsförmåner och vinna inträde i för folkhögskolelärarna avsedd änke- och pupillkassa (jfr kungl. kung. av den 31 december 1919, nr 866).

Det är emellertid även önskligt, att de fasta folkhögskolornas lärare bli i tillfälle att i större utsträckning än vad nu är fallet tjänstgöra vid dessa

kurser, vilket utan tvivel skulle vara av stor betydelse både för kurserna och för den fasta folkhögskolan. Särskilt är detta fallet i de län, där ingen folkhögskolekursförening finnes organiserad eller där verksamheten pågår kortare tid än 24 veckor. Med nuvarande få lärarkrafter vid folkhögskolorna är det dock ej möjligt för folkhögskolelärarna att i någon större utsträckning aktivt deltaga i det fria bildningsarbetet. De sakkunniga föreslå därför att de folkhögskolor, där man ställer sig till efter rättelse nedan föreslagna villkor, erhålla ett särskilt statsanslag för anställandet av en extra ordinarie ämneslärare. Enligt nu gällande författning skall dylik lärares minimiavlöning utgöras av 1,900 kronor. Det synes rimligt, att staten bidrager med hela detta belopp, ävensom med det därå utgående dyrtidstillägget. Som villkor bör därvid gälla, att folkhögskolorna åtaga sig att under viss tid och för visst bestämt arvode ställa lärare till förfogande för verksamhet vid folkhögskolekurser eller vid annan med studiecirkel förbunden föreläsningsverksamhet. Tiden för folkhögskolelärarnas deltagande i flyttande folkhögskolekurser torde kunna sättas till 12 veckor eller hälften av den tid, den extra ordinarie ämnesläraren tjänstgör vid folkhögskola. Dels kan nämligen denna lärare, som väl i de flesta fall kommer att vara nybörjare inom folkhögskolan, ej helt ersätta de äldre mer beprövade lärarna, dels kräver deltagandet i ett så pass omfattande folkbildningsarbete, som det här är fråga om, för resor, förberedelser, rättande av uppsatser o. s. v. en avsevärd tid utöver den tid kurserna direkt pågå. Med skolöverstyrelsens medgivande bör emellertid arbetet med folkhögskolekurser helt eller delvis kunna utbytas mot ledande av en eller flera kombinerade föreläsnings- och studiecirkelkurser, var och en med ett två-timmarssammanträde i veckan, varvid en sådan kurs med 24 sammanträden (48 timmar) lämpligen bör räknas lika med en folkhögskolekurs på 4 veckor (ang. dessa kurser se vidare sid. 126). De 12 veckornas deltagande i folkbildningsarbetet kan antingen utföras ensamt av en av skolans lärare eller också av flera tillsammans — naturligtvis kan också den extra ordinarie läraren deltaga i detta arbete.

Vad folkhögskolekursernas verksamhet för övrigt angår, bör, måhända än kraftigare än i fråga om de enstaka föreläsningarna, framhållas önskvärdheten av att de organiseras så, att de utgöra ett led i ett planmässigt studiearbete. Framför allt bör samarbete äga rum med biblioteks- och studiecirkelverksamhet. Detta hindrar ej, att folkhögskolekurserna, i likhet med vad fallet är med de enstaka föreläsningarna, kunna vara av stor betydelse också ur underhållnings- och rekreationssynpunkt och för skapande av ett bättre sällskaps- och umgängesliv. Särskilt värdefullt i detta hänseende torde vara den vid kurserna metodiskt bedrivna unisona sången samt de under kurserna anordnade samkvämsaftnarna.

Det må till sist också framhållas och understrykas, att folkhögskolekursernas måhända största värde ligger däri, att under desamma, liksom vid den

fasta folkhögskolan, lärare och elever komma i direkt personlig beröring med varandra, och att kurserna därför kunna bli av stort folkuppfostrande värde i detta ords bästa och vidsträcktaste betydelse.

A. B. F:s föreläsningkurser. Som ovan nämnts har Arbetarnes bildningsförbund sedan 1919 uppburit anslag av staten för sin föreläsningverksamhet (se sid. 89). Förbundet har bedrivit en omfattande och av såväl skolöverstyrelsen som av regering och riksdag väl vitsordad föreläsningverksamhet, och det finns givetvis intet skäl för att förbundet icke också i fortsättningen skulle uppbära statsanslag för denna verksamhet under samma former som hittills. Detta är desto mer önskligt, som A. B. F. även har en omfattande biblioteks- och studiecirkelverksamhet och på ett målmedvetet sätt söker kombinera föreläsningverksamheten med dessa verksamhetsgrenar. Då A. B. F. endast anordnar föreläsningkurser och i stor utsträckning söker sammanföra dessa i turnéer, har A. B. F:s centralledning också lyckats nedbringa kostnaderna pr föreläsning betydligt under det belopp, som föreläsningarna betinga i de lokala föreläsninganstalterna.

A. B. F:s föreläsningverksamhet bör sålunda som hitintills planläggas och organiseras av A. B. F:s centralbyrå. Statsanslaget bör utbetalas till centralbyrån, som mot redovisningsskyldighet till skolöverstyrelsen har att fördela det å de olika lokalavdelningarna efter samma principer som gälla för de lokala föreläsninganstalterna. Det kan ifrågasättas, huruvida det ej vore lämpligt, att den av A. B. F:s centralbyrå utgivna förteckningen över föreläsningkurser inginge i den av skolöverstyrelsen utgivna föreläsningkatalogen. Detta torde i så fall ske efter överenskommelse emellan A. B. F. och skolöverstyrelsen.

Det bör starkt framhållas önskvärdheten av, att de olika lokalavdelningarna av A. B. F. träda i intimt samarbete med de lokala föreläsninganstalterna, så att A. B. F:s föreläsningverksamhet så vitt möjligt kommer att komplettera den av föreläsninganstalterna organiserade föreläsningverksamheten.

Skulle andra riksförbund för biblioteks- och studiecirkelarbete önska anordna en liknande föreläsningverksamhet, böra de givetvis, i den mån skolöverstyrelsen prövar skäligt, kunna erhålla statsunderstöd på samma villkor som A. B. F.

Förmedlingsanstalter för föreläsningar.

Med den omfattning föreläsningverksamheten har i vårt land, är det nödvändigt att ha centrala institutioner, vilka anskaffa föreläsare till de olika lokala föreläsninganstalterna och på ett planmässigt och ekonomiskt sätt ordna föreläsarnas resor. Denna uppgift fylles f. n. dels av centralbyråerna för föreläsningverksamhet, dels av de olika länens föreläsningförbund. Då

de bägge slagen av institutioner på ett lyckligt sätt komplettera varandra, är det önskligt, att de alltjämt erhålla understöd av statsmedel. Centralbyråernas förnämsta uppgift bör vara att stå i intim kontakt med föreläsarna; deras organisation och sammansättning bör sålunda vara sådan, att föreläsningsanstalterna erhålla en säker garanti, för att centralbyråernas föreläsareförteckningar endast upptaga fullt kompetenta föreläsare. Länsförbundens viktigaste uppgift bör däremot vara att genom personliga förbindelser med de lokala föreläsningsanstalternas föreståndare bilda sig en ingående kännedom om föreläsningsverksamhetens läge i de olika länen, så att de därigenom på ett planmässigt och ekonomiskt sätt kunna ordna föreläsarnas resor genom de olika distrikten. För att föreläsningsförmedlingen skall fungera oklanderligt, är det därför också nödvändigt att centralbyråernas och länsförbundens föreståndare stå i personlig kontakt med varandra och vid gemensamma konferenser utbyta erfarenheter angående verksamheten.

Vid sidan om dessa sina förnämsta uppgifter böra givetvis såväl centralbyråerna som länsförbunden till de lokala föreläsningsanstalterna lämna råd och anvisningar angående bokutlåning och bokförsäljning vid föreläsningarna, angående anordnandet av studiecirklar i de ämnen föreläsningarna behandla o. s. v.

Centralbyråer. Då det är ett livsvillkor för vårt folkbildningsarbete, att vetenskapsmännen i största möjliga utsträckning medverka i detsamma, är det enligt de sakkunnigas mening synnerligen önskligt att centralbyråerna för föreläsningsförmedling organiseras i så nära anslutning som möjligt till universiteten. De sakkunniga behandla i annat sammanhang utförligt universitetens deltagande i folkbildningsarbetet (se sid. 140 ff.) och ha därvid bl. a. föreslagit att de nuvarande centralbyråerna i Uppsala och Lund, *Uppsala universitets föreläsningsbyrå* och *Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar*, fastare knytas till universiteten och utvecklas till allmänna *folkbildningsavdelningar vid universiteten*. För så vitt detta förslag realiseraras, komma sålunda folkbildningsavdelningarna i Uppsala och Lund att bli förmedlingsanstalter för föreläsare. Det torde därvid lämpligen kunna föreskrivas, att folkbildningsavdelningen i Uppsala förmedlar föreläsare till folkbildningsanstalterna i Norrland och Svealand, under det att folkbildningsavdelningen i Lund förmedlar föreläsare till föreläsningsanstalterna i Götaland. Möjligen böra Gottland och Östergötland vara gemensamma för bägge avdelningarna.

Vad beträffar de nuvarande centralbyråerna i Stockholm och Göteborg, *Folkbildningsförbundet* och *Västra Sveriges folkbildningsförbund*, vore det enligt de sakkunnigas mening önskligt, att dessa sökte anknytning till respektive städers högskolor. Detta kan givetvis endast ske genom fri överenskommelse mellan centralbyråer och högskolor. Tills vidare vilja emellertid de sakkunniga förorda, att ifrågakvarande centralbyråer bibehålla sina anslag

av staten och sålunda tjänstgöra som förmedlingsanstalter vid sidan om universitetens folkbildningsavdelningar i Uppsala och Lund. Det torde därvid vara lämpligt, att centralbyrån i Stockholm förmedlar föreläsare till föreläsninganstalter inom samma område som folkbildningsavdelningen i Uppsala och att centralbyrån i Göteborg förmedlar föreläsare till anstalter inom Västergötland, Halland, Bohuslän, Värmland och Närke.

Om, som de sakkunniga nedan föreslå, föreläsninganstalternas statsanslag utbetalas genom de olika centralbyråerna, måste de lokala föreläsninganstalterna alltid anlita en och samma centralbyrå för föreläsningförmedling. Däremot böra centralbyråerna vara skyldiga att på villkor, som nedan föreslås, förmedla föreläsare, som finnas upptagna i annan centralbyrås förteckning över föreläsare. Föreläsninganstalt, som ligger inom ett för flera centralbyråer gemensamt område, bör själv välja vilken byrå, anstalten önskar anlita. Vid ansökan om statsanslag bör anstalten uppge, genom vilken centralbyrå anstalten önskar anslaget utbetalande.

Utom genom de nu nämnda centralbyråerna sker föreläsningförmedling dels genom *Arbetarnes bildningsförbunds centralbyrå*, som förmedlar föreläsningkurser i anslutning till detta förbunds studiecirkelverksamhet, dels genom *Centralförbundets för nykterhetsundervisning centralbyrå*, vilken förmedlar föreläsningar i nykterhetsfrågan. Då dessa centralbyråer ha speciella uppgifter att fylla böra de givetvis också i fortsättningen uppbära statsanslag för sin verksamhet. För A. B. F:s föreläsningförmedling har här ovan (se sid. 87 ff.) utförligt redogjorts. Centralförbundet för nykterhetsundervisning utgör en samorganisation av de olika nykterhetssällskapen och har till uppgift dels att anordna olika slag av upplysningskurser beträffande nykterhetsfrågan, dels att förmedla föreläsare i denna och andra socialhygieniska frågor till olika lokal-föreningar. Då organisationen av denna speciellt för nykterhetsfrågan avsedda föreläsningverksamhet blivit av statsmakterna godkänd för endast ett par år sedan, anse de sakkunniga, att de ej närmare behöva ingå härpå. De sakkunniga inskränka sig till att framhålla önskvärdheten av, att också denna gren av folkbildningsarbetet i största möjliga utsträckning träder i samarbete med folkbildningsarbetets övriga verksamhetsgrenar.

Länsförbund. De flesta länsförbunden äro samorganisationer av lokala föreläsninganstalter. För senare halvåret 1923 uppburo 18 sådana förbund statsanslag, varierande mellan 75 och 325 kronor. Det synes de sakkunniga önskligt, att anslag också i fortsättningen må utgå till dessa förbund.

Länsförbundens förnämsta uppgift bör liksom hitintills bli att ordna föreläsningsturnéer för att därigenom nedbringa kostnaderna för föreläsningverksamheten. I allmänhet ordnas på länsförbundens initiativ regelbundna konferenser med de lokala föreläsninganstalternas föreståndare, varvid ett årsprogram för föreläsningverksamheten inom länet uppgöres. Man enas sålunda om att kalla vissa föreläsare och uppgör planmässiga resplaner för dessas

besök i de olika anstalterna. Vid dessa konferenser erhålla givetvis föreläsningensföreståndarna värdefulla upplysningar om de olika föreläsarna, deras ämnen o. s. v. och kunna därför bättre avgöra i vad mån de olika föreläsningarna passa in i det av anstalten uppgjorda årsprogrammet. Vid dessa konferenser förekomma dessutom diskussioner angående olika detaljer i föreläsningens verksamheten, varigenom erfarenheter, vunna av den ena eller andra anstalten, bli mera allmänt tillgodogjorda. Önskligt vore, om till dessa konferenser inbjödes också representanter för andra inom länet verkamma folkbildningsorganisationer, biblioteks-, studiecirkel- och folkhögskolekursföreningar. Härigenom skulle säkert ett intimare samarbete åvägbringas mellan dessa olika verksamhetsgrenar.

Länsförbundens uppgift mellan konferenserna är att träffa överenskommelse med de olika föreläsarna och att i detalj ordna dessas resor. Då detta medför en ofta nog ganska omfattande korrespondens, är det högst önskligt, att länsförbundens föreståndare åtnjuta skäligen ersättning för utfört arbete.

En ny uppgift, som enligt de sakkunnigas mening bör tilldelas länsförbunden, är att anordna enstaka föreläsningar och föreläsningkurser på platser, där ingen föreläsninganstalt finnes. Därigenom kunna på dessa platser banas väg för en mera fast organiserad föreläsningensverksamhet. Vid uppgörandet av de olika föreläsningsturnéerna är det ofta nog ganska lätt att inpassa en eller annan föreläsning å platser, liggande mellan orter med fast föreläsninganstalt. Kostnaderna för dessa föreläsningar bli härigenom också ganska ringa. Statsanslaget för dem bör genom centralbyråerna utbetalas till länsförbunden, som ha att varje år hos skolöverstyrelsen ansöka om det antal sådana extra föreläsningar, som kan anses behövas inom länet. De lokala anordnarnas avgifter för dessa enstaka föreläsningar böra utgå efter samma normer som eljest.

Inom ett och samma län eller verksamhetsområde bör endast ett föreläsningensförbund erhålla statsanslag. Inkommer ansökan från flera, bör i allmänhet det ha företräde, till vilket de flesta föreläsningensanstalterna anslutit sig. Finnes inom ett län intet sådant förbund kan efter föreläsningenskonsulentens prövning statsanslag tilldelas annan organisation inom länet, som är villig åtaga sig ett länsförbunds uppgifter.

Universitetens föreläsningensverksamhet.

Från universiteten i Uppsala och Lund har sedan många år tillbaka be drivits en betydelsefull populärvetenskaplig föreläsningensverksamhet. Denna har omfattat dels anordnande av sommarkurser vid universiteten, dels anordnande av hembygdskurser i landsorten, dels förmedling till olika föreningar av föreläsningar och föreläsningkurser, dels också anordnande av utbildningskurser för föreläsare.

Då de sakkunniga i annat sammanhang framlägga utförliga förslag angående

universitetens deltagande i folkbildningsarbetet, ha de ansett lämpligast att i samband därmed också behandla frågan om universitetens populärvetenskapliga föreläsningsverksamhet.

Skolöverstyrelsen och föreläsningsverksamheten.

Statens kontroll över de till föreläsningsverksamhetens olika grenar anslagna medlens användning har hittills utövats av skolöverstyrelsen genom en inom denna anställd *föreläsningskonsulent*. Denne, som är tillsatt blott på förordnande och med konsulentbefattningen som bisyssla, är föredragande i frågor rörande föreläsningsverksamheten och tillhandagår de olika föreläsningsanstalterna och föreningarna med råd och upplysningar angående verksamhetens organiserande och bedrivande.

I och med den av de sakkunniga föreslagna utvidgningen av studiecirkelverksamheten och de nya uppgifter, som därigenom komma att åligga skolöverstyrelsen, blir det, som längre fram (sid. 131) ytterligare skall utredas, nödvändigt, att inom denna tillsättes en konsulent även för studiecirkelverksamheten. Denna gren av folkbildningsarbetet kommer emellertid för framtiden att stå i så intim samverkan med föreläsningsverksamheten, att det torde vara lämpligt att åtminstone till en början göra ett försök med en gemensam konsulent för dem båda.

Sedan 1919 finnes i skolöverstyrelsen anställd en särskild *konsulent för nykterhetsundervisningen*, liksom föreläsningskonsulenten tillsatt endast på förordnande och med konsulentbefattningen blott som en bisyssla. Enligt de sakkunnigas mening böra på konsulenten för föreläsnings- och studiecirkelverksamhet överflyttas även de uppgifter, som nu påvila nykterhetskonsulenten. Dennes verksamhetsområde sammanfaller nämligen till största delen med det fria folkbildningsarbetets. Hitintills har nykterhetsundervisningen, utom den del därav, som ingår i skolans undervisningsplan, huvudsakligen omfattat anordnandet av föreläsningar och föreläsningskurser. Det är att hoppas, att för framtiden också studiecirkelmetoden i allt större utsträckning användes för nykterhetsundervisningen samt att denna alltmer inarbetas i det fria bildningsarbetet. Det förefaller därför som om nykterhetsundervisningen skulle kunna bli mer effektiv och planmässig, om den övervakades och leddes av en konsulent, som även i övrigt helt ägnade sig åt det fria folkbildningsarbetet, än om den ledes av en visserligen för denna uppgift särskilt tillsatt konsulent, som dock endast innehar befattningen som bisyssla.

Nykterhetsorganisationerna böra givetvis i egenskap av särskilt sakkunniga som hitintills ha inflytande, då det gäller organiserandet av nykterhetsundervisningen. Detta sker lämpligast genom det under nykterhetsorganisationernas ledning stående *Centralförbundet för nykterhetsundervisning*, som enligt gällande bestämmelser är det verkställande organet i fråga om denna gren av föreläs-

ningsverksamheten. Nykterhetsorganisationerna ha sålunda i centralförbundets föreståndare sin speciella målsman för nykterhetsundervisningen.

I sammanhang med att föreläsningskonsulenten sålunda får betydligt ökade uppgifter bör hans befattning givetvis göras till ordinarie liksom bibliotekskonsulenternas.

Angående föreläsnings- och studiecirkelkonsulentens ställning i den föreslagna folkbildningsroteln i skolöverstyrelsen se vidare avdelningen Skolöverstyrelsen och folkbildningsarbetet, sid. 166 ff.

Föreläsningskatalogen. Till föreläsningskonsulentens uppgifter bör höra redigerandet av den på statens bekostnad utgivna föreläsningskatalogen. Förteckning över lämpliga föreläsare uppgöres av de statsunderstödda förmedlingsanstalterna, folkbildningsavdelningarna vid universiteten i Uppsala och Lund, centralbyråerna i Stockholm och Göteborg, Arbetarnes bildningsförbunds centralbyrå och Centralförbundet för nykterhetsundervisning. De av de olika centralbyråerna uppgjorda förteckningarna böra granskas och fastställas av skolöverstyrelsen. För föreläsningar av på så sätt antagna personer erhålla föreläsningsanstalterna statsanslag. Önska anstalterna anlita andra personer och för honorerandet av dessa helt använda egna medel, bör naturligtvis intet hinder vara härför. Endast i undantagsfall och då det gäller längre serier av föreläsningar bör efter prövning av skolöverstyrelsen statsanslag kunna erhållas för föreläsningar av personer, som ej upptagits i föreläsningskatalogen. Lämpligast torde vara att föreläsningskatalogen upptar en avdelning för var och en av de olika centralbyråerna. Dessutom bör emellertid katalogen innehålla för alla avdelningarna gemensamma person- och ämnesregister.

Hur ofta föreläsningskatalogen skall utkomma bör vara en lämplighetsfråga. Mellan varje grundkatalog torde dock en mellantid av högst tre år få förflyta. De år grundkatalog ej utgives böra givetvis utsändas supplement, uppställda och fastställda på samma sätt som grundkatalogen.

Föreläsningskatalogen bör utdelas gratis till alla statsunderstödda föreläsningsanstalter samt efter särskild rekvisition till övriga statsunderstödda folkbildningsanstalter samt dessutom tillhandahållas i en bokhandelsupplaga.

Inspektion. Inspektion över föreläsningsverksamheten har hitintills utövats dels av föreläsningskonsulenten, dels av inspektörer, utsedda av länsstyrelserna, till vilka även föreläsningsanstalterna haft att insända sina ansökningar om statsanslag. Föreskriften att statens befattning med föreläsningsverksamheten på så sätt skall gå genom länsstyrelserna kvarstår från tiden före skolöverstyrelsens upprättande, då ecklesiastikdepartementet direkt handlade hithörande frågor. Enligt de sakkunnigas mening böra ansökningarna om statsanslag till föreläsningsverksamheten insändas direkt till skolöverstyrelsen. Härav följer också, att de lokala inspektörerna för föreläsningsverksamheten även böra utses av skolöverstyrelsen. Då dessa inspektörer icke endast böra utöva nödig kontroll över föreläsningsverksamheten utan även

tillhandagå föreläsningsanstalterna med råd och upplysningar angående verksamheten, böra de vara för verksamheten intresserade och med den väl förtrogna personer. Lämpligt torde därför vara, att skolöverstyrelsen vid utseendet av dessa inspektörer inhämtar vederbörande länsförbunds förslag eller utlåtande.

D. Statens anslag till föreläsningsverksamheten.

Utgifterna för föreläsningsverksamheten utgöras dels av ersättning till föreläsarna (honorar, dagtraktamente och reseersättning), dels av allmänna omkostnader för verksamheten (lokallhyra, värme, annonsering, porto o. s. v., nedan kallade »lokala omkostnader»), dels av administrationskostnader för föreläsningsförmedlingen, dels också av kostnader för inspektion.

Enligt de sakkunnigas mening bör staten lämna bidrag till de direkta utgifterna för föreläsarna och föreläsningsförmedlingen samt helt bekosta inspektionen. Den övriga delen av utgifterna till föreläsare och föreläsningsförmedling ävensom samtliga lokala omkostnader böra täckas genom inkomster från annat håll (förenings- och inträdesavgifter, anslag av landsting, kommuner, organisationer, bolag och enskilda).

Statsunderstödet, för helt år räknat, till en föreläsningsanstalt bör som hittills ej få överstiga 3,000 kronor och ej understiga 200 kronor. Däremot vilja de sakkunniga föreslå en förändring i nu gällande bestämmelser i det avseendet, att *bidrag ej längre skall utgå för de rent lokala omkostnaderna*. Statens anslag bör nämligen främst gälla det verkliga bildningsarbetet. Administrationskostnader, utom vad gäller de centrala institutionerna, böra däremot i största möjliga utsträckning bestridas av enskilda medel. Det är nämligen givet, att staten ej kan utöva samma kontroll över dessa utgifter som över utgifter till direkta bildningsändamål. De sakkunniga anse vidare, att statsanslaget bör avvägas så, att det i förhållande till platsernas läge och storlek blir så rättvist fördelat som möjligt. Vad beträffar utgifterna till föreläsarna är detta på sätt de sakkunniga här nedan föreslagit möjligt. Däremot torde det ej vara lika lätt att genomföra i fråga om de rena administrationskostnaderna. Det är ju tydligt att administrationskostnaderna måste bli större på en betydande plats med tät befolkning än på en mindre, glest befolkad. De större platserna ha emellertid också bättre resurser än de mindre att bära dessa större kostnader. Det ligger även nära till hands att antaga, att strängare sparsamhet iakttages, om statsanslag *ej* får beräknas för dessa utgifter. Lokallhyran och därmed sammanhängande kostnader äro oftast den mest betungande posten i dessa, och ofta torde kommunen utan nämnvärda ekonomiska upp-

offringar kunna helt eller nästan kostnadsfritt ställa goda lokaler till förfogande.

Statens bidrag till ersättningen åt föreläsarna bör utgå med 50 % av totalkostnaderna härför. Då emellertid avlägset liggande platser ha avsevärt större utgifter för föreläsarnas resor och vivre, anse de sakkunniga att *vid statsanslagets fördelning en förskjutning till förmån för de avlägset liggande platserna bör äga rum*, så att dessa erhålla något högre anslag än de centralt liggande. Genom den anordning de sakkunniga här föreslå få alla platser erlägga i stort sett samma avgift för varje föreläsning, och var och en av dem erhåller sålunda samma valuta av statens hjälp.

En sådan rättvisare fördelning av statsanslaget förutsätter emellertid, att detta i riksstaten får karaktären av *förslagsanslag*. Detta är också ur den synpunkten önskligt att därigenom verksamheten erhåller större stabilitet. På grund av statsanslagets otillräcklighet har nämligen anslaget till de olika anstalterna alltid måst reduceras, varigenom dessa aldrig vid statens uppgörande kunnat beräkna storleken av den viktigaste inkomstposten, statsanslaget. Under det anstalterna enligt författningen haft rätt att räkna med ett statsanslag av 50 % av kostnaderna för verksamheten, ha de under de senaste åren ej erhållit stort mer än 30 %. Då de sakkunniga ansett sig kunna förorda, att staten ej längre skall lämna bidrag till anstalternas lokal-kostnader, har detta just varit under förutsättning att statens anslag utgår som förslagsanslag och att anstalterna sålunda i form av större säkerhet angående statsanslagets storlek erhålla ersättning för att de ej få räkna med de lokala omkostnaderna i ekvivalenten till statsbidraget.

Anslagets fördelning och utbetalning.

För de mera avlägset liggande delarna av vårt land har det alltid varit förenat med stora svårigheter att utveckla en med förhållandena i centralare delar av landet jämförlig föreläsningverksamhet. Dels är det alltid svårt för flertalet föreläsare att få tid att företaga så långa resor, dels och framförallt dra dessa resor dryga omkostnader. Då det är ett kulturintresse av allra största betydelse att framförallt i dessa avlägset liggande trakter, som också för övrigt äro kulturellt vanlottade, få till stånd en mer omfattande föreläsningverksamhet, har under den tid, denna verksamhet funnits i vårt land, alltid diskuterats, på vad sätt svårigheterna i fråga om förmedlingen av föreläsningar till dessa trakter skulle kunna bortelimineras. Flera olika förslag ha härvid framställts och praktiserats. De ha i allmänhet gått ut på en *resekostnadsfördelning*, antingen så att samtliga föreläsninganstalter inom ett större eller mindre område delat resekostnaderna lika emellan sig eller också så att staten lämnat ett extra resebidrag till de avlägset liggande platserna,

vilka sålunda erhållit ett högre statsanslag än de mera centralt liggande. Det förslag, de sakkunniga här förorda, har upptagit bägge dessa principer. Det bygger dels på inom Arbetarnes bildningsförbund under elva års praktik vunnen erfarenhet, dels på den nu av staten tillämpade metoden att anvisa ett särskilt anslag för nedbringande av föreningarnas resekostnader.

Fördelningen av A. B. F:s anslag. För de av A. B. F:s centralbyrå förmedlade föreläsningsskurserna erlægga de lokala anordnarna en viss bestämd, för alla platser lika avgift. För en serie på 3—6 föreläsningar utgöres denna f. n. av 75 kronor. Samma avgift erlægges sålunda, vilken plats det än gäller och vilken föreläsare som än anlitas. Föreläsarna avlönas direkt av A. B. F:s centralbyrå med hjälp dels av dessa kursavgifter, dels av förbundets eget anslag, dels av statens anslag. Statsanslaget utbetalas därför direkt till centralbyrån, som är redovisningsskyldig inför skolöverstyrelsen. Genom detta arrangement blir det tydligen lika lätt för alla platser i landet att anordna föreläsningsskurser. Då det ligger i centralbyråns befogenhet att bevilja eller avslå ansökningar om kurser, förhindras att de olika lokalanordnarna i onödan anlita långt bort boende föreläsare. Då det gäller långa resor för föreläsarna, söker också centralbyrån i största utsträckning anordna turnéer. Att det lyckats centralbyrån att härigenom nedbringa kostnaderna för föreläsningssamheten framgår av att medelkostnaden för A. B. F:s föreläsningar uppgått till betydligt lägre belopp än medelkostnaden för de av de lokala föreläsningssanstalterna anordnade föreläsningarna.

Statens nuvarande resekostnadsbidrag. Enligt nu gällande bestämmelser (kungl. kung. 24 nov. 1922, se ovan sid. 77) kunna föreläsningssanstalter erhålla ett extra statsanslag för ersättande av havda resekostnader för föreläsare under iakttagande av a) att dylikt understöd må utgå allenast till avlägset liggande och ekonomiskt mindre bärkraftiga orters anstalter och föreningar; samt b) att understödet må utgå med högst hälften av det belopp, varmed resekostnad, bestående av utgifter för järnvägs- och ångbåtsbiljetter samt för skjutslega, i genomsnitt för varje föreläsning under året överstiger 8 kronor.

För år 1920 utbetalades dylika resekostnadsbidrag till 41 föreläsningssanstalter med belopp, varierande mellan 20 kronor och 200 kronor, sammanlagt 8,000 kronor.

De sakkunnigas förslag. Statens bidrag till föreläsningssanstalterna bör enligt de sakkunnigas mening sökas och utbetalas på följande sätt.

1. Föreläsningssanstalt har att före ett visst bestämt datum, exempelvis före 1 maj, till skolöverstyrelsen insända ansökan om bidrag till det antal föreläsningar, anstalten kommer att anordna under kommande arbetsår (1 juli—30 juni) tillika med på vederbörligt sätt styrkt intyg om det anslag från annat håll än staten, som står till anstaltens förfogande för ifrågavarande föreläsningar. Lämpligt kan måhända i vissa fall vara, att ansökan insändes genom den centralbyrå, som anstalten kommer att använda för förmedling av

sina föreläsningar; i alla händelser skall i ansökan uppges, vilken centralbyrå anstalten ämnar anlita. Ansökan avfattas enligt av skolöverstyrelsen fastställt formulär.

2. Efter föredragning av föreläsningskonsulenten beviljar skolöverstyrelsen av de av riksdagen till förfogande ställda medlen anslag till de olika föreläsninganstalterna och till centralbyråerna i god tid före föreläsningssäsongens början (exempelvis före 1 aug.).

3. Samtidigt med meddelande om beviljat statsanslag erhålla föreläsninganstalterna meddelande om den av skolöverstyrelsen fastställda avgiften för varje föreläsning. Denna avgift är med vissa undantag lika med halva den beräknade medelkostnaden pr föreläsning (utgifterna till föreläsarna för honorar, resa och vivre), och beräknas med ledning av uppgifter angående medelkostnaden pr föreläsning under de närmast föregående åren.

4. Avgifterna insändas, exempelvis kvartalsvis, av föreläsninganstalterna till respektive centralbyrå.

5. De olika föreläsninganstalternas statsanslag utbetalas av statskontoret efter skolöverstyrelsens anvisning i förskott till respektive centralbyråer, och dessa ha sedan att till föreläsarna utbetala de dem tillkommande ersättningarna efter av skolöverstyrelsen godkänd taxa och enligt av föreläsninganstalternas föreståndare attesterade räkningar. Då det givetvis ofta är svårt för en föreläsare att under en föreläsningsresa ligga ute med större belopp (detta gäller framförallt föreläsningsturnéer), bör föreläsaren efter lämnad reseräkning kunna före anträdandet av resan erhålla ersättning för själva resan jämte traktementet för det beräknade antalet resdagar.

För att ytterligare klargöra de sakkunnigas förslag och ställa det i jämförelse med nu gällande bestämmelser hänvisas till följande exempel. För ett visst år beräknas medelkostnaden pr föreläsning till 60 kronor; för en avlägset liggande plats A utgör den 80 kronor; för en centralt liggande plats C endast 40 kronor under det att den å en plats B är lika med medelkostnaden för samtliga platser. Förhållandet mellan föreläsninganstaltens och statens andel i kostnaderna enligt nu gällande bestämmelser (staten lämnar ett anslag å 50 % av kostnaderna) och enligt de sakkunnigas förslag framgår av följande sammanställning.

	Medelkostnad pr föreläsning	Enligt nu gällande bestämmelse		Enligt de sakkunnigas förslag	
		Kostnad för anstalten	Statsanslag	Kostnad för anstalten	Statsanslag
Plats A	80	40	40	30	50
Plats B	60	30	30	30	30
Plats C	40	20	20	30	10

För att det framlagda förslaget ej skall leda till missbruk och för att det skall bli så smidigt som möjligt i tillämpningen, är det emellertid nödvändigt att förse det med *vissa modifikation*er.

Förslaget innebär bl. a. att det för en föreläsninganstalt är förenat med samma kostnader att kalla en avlägset boende föreläsare som en föreläsare från en närliggande plats. Detta är ur flera synpunkter till stort gagn för föreläsningsverksamheten. Det bör innebära att i första hand de bäst kvalificerade föreläsarna bli anlitade. För hjälp med ett planmässigt studiearbete kan det många gånger vara önskligt att kalla en långt bort boende fackman. Emellertid skulle det också kunna inträffa, att en föreläsninganstalt rekviderade en långt bort boende föreläsare, fastän på närmare håll finnes en lika kompetent föreläsare i samma ämne. För att förhindra det slöseri, som härigenom skulle kunna uppkomma, bör det lämpligen bestämmas, att föreläsninganstalt för den fastställda avgiften (i det fingerade exemplet 30 kronor) endast erhåller föreläsare, bosatt inom den centralbyrås område, där anstalten är belägen. Önskas en föreläsare, boende utanför centralbyråns område, bör lämpligen avgiften höjas till ett visst belopp (t. ex. med en tredjedel, i det fingerade exemplet alltså till 40 kr.). Dessutom böra centralbyråerna och länsförbunden se till, att, då föreläsaren är bosatt på längre avstånd från föreläsningssorten, det alltid ordnas så, att han får föreläsa på flera platser eller hålla serier av föreläsningar på en plats. Tack vare zontariffen vid våra järnvägar behövs det knappt mer än en veckas föreläsningsturné, innan de på de olika föreläsningarna fördelade resekostnaderna nedbragts till ett rimligt belopp. Föreläsninganstalterna böra vidare uppmuntras till att i största möjliga utsträckning använda sig av lokala krafter. Därför torde det vara lämpligt, att i fråga om lokala föreläsare, varmed menas föreläsare till vilka ej utgå reseersättning och dagtraktamente, bevilja en nedsättning i föreläsningsavgiften (t. ex. med en tredjedel; i det fingerade exemplet alltså till 20 kronor).

Till sist kan mot förslaget invändas, att det ej är staten utan de centralt liggande platserna, som få betala merkostnaderna för de avlägset liggande platsernas föreläsningverksamhet. Fastän det rättvisa i en sådan beskattning ej torde kunna förnekas, kan det emellertid ifrågasättas, huruvida det ej vore lämpligt att staten övertog åtminstone en del av denna hjälpverksamhet. Detta sker enklast så, att staten utöver grundanslaget till föreläsningverksamheten (50 % av kostnaderna för samtliga föreläsningar, för honorar, resa och vivre) beviljar ett extra resekostnadsbidrag, genom vilket möjlighet beredes skolöverstyrelsen att sänka föreläsningsavgiften under det belopp, som utgör hälften av den beräknade medelkostnaden (i det fingerade exemplet förslagsvis en sänkning från 30 till 25 kr.). För detta ändamål torde som hittills ett belopp av 8,000 kr. böra ställas till skolöverstyrelsens förfogande.

Föreläsarnas arvoden.

Enligt beslut som fattats av föreståndarna för de tre äldre centralbyråerna (Folkbildningsförbundet, Lunds centralbyrå och Västra Sveriges folkbildningsförbund) utgör fr. o. m. 1923 normalarvodet för i deras kataloger upptagna föreläsare: för enkel föreläsning 40 kr.; om två eller tre föreläsningar hållas samma dag av samma föreläsare, 35 kr. för varje; för föreläsning, som hålles i föreläsarens hemort, likaledes 35 kr. Härtill kommer fri resa i II klass samt erlagda kostnader för vivre och logis, dock ej överstigande 15 kr. för *helt dygn* räknat och 10 kr. för *hel dag*.

Flera föreläsare ha emellertid förbehållit sig högre arvode. Å andra sidan ha från ej så få föreläsningföreningar framställts önskingar om att arvodena skola ytterligare sänkas.

Då statens anslag utgöres av halva totalkostnaden för föreläsarnas honorar, dagtraktamenten och reseersättningar, torde det vara riktigt att dessas storlek fastställles av staten. Lämpligast torde vara, att detta sker för ett år i sänder genom skolöverstyrelsen efter infordrat yttrande av centralbyråerna. Önskar någon föreläsare högre arvode än det fastställda, bör detta angivas i föreläsningkatalogen, och merkostnaden skall erläggas av de lokala föreläsninganstalterna.

Vid fastställande av föreläsarnas honorar bör det, enligt de sakkunnigas mening, allvarligt övervägas, huruvida detta ej bör utgå efter *två arvodesklasser*. Det kan nämligen ej förnekas, att olika föreläsningar kunna vara av mycket olika värde. En föreläsning, vari en vetenskapsman framlägger resultatet av en mångårig vetenskaplig forskning, måste givetvis taxeras högre än en föreläsning som mera bygger på andrahandskunskap. Uppdelningen i dessa två arvodesklasser stöter naturligtvis på stora svårigheter och i en del fall blir det utan tvivel mycket svårt att avgöra, huruvida en föreläsare skall tillhöra den ena eller andra klassen. Erfarenheter från andra länders föreläsningssamfund, särskilt från Danmark och England, visa dock att dessa svårigheter kunna övervinnas. Det synes därför böra medgivas skolöverstyrelsen rätt, att, om den så finner skäligt, vid fastställandet av föreläsarnas honorar uppdelade dem i två arvodesklasser. Bäst torde därvid vara att endast i alldeles särskilda fall upptaga en föreläsare i den högre arvodesklassen. Denna bör sålunda huvudsakligen omfatta aktiva vetenskapsmän eller andra med dem jämställda fackmän. Föreläsarnas upptagande i den ena eller andra arvodesklassen bör av överstyrelsen fastställas efter förslag av respektive centralbyrå.

Det är av stor vikt, att den fastställda föreläsningssavgiften ej till sin storlek är beroende av, huruvida föreläsarna tillhöra den ena eller andra arvodesklassen. Föreläsningssanstalterna böra för samma avgift kunna erhålla föreläsningar av samtliga föreläsare, som godkänt skolöverstyrelsens villkor.

Häri genom sker ett naturligt urval till förmån för de bäst kvalificerade föreläsarna, vilket givetvis är ägnat att lyfta föreläsningsverksamheten på en högre nivå.

Föreläsare, som begär högre honorar än det av skolöverstyrelsen fastställda, har att — om hans villkor varit bekantgjorda i föreläsningskatalogen — vända sig till vederbörande föreläsningsanstalt för erhållande av det över-skjutande beloppet.

Vad *reseersättningen* beträffar, har vid resa å järnväg ersättning i allmänhet lämnats föreläsarna för biljett i andra klass. De sakkunniga anse, att detta också för framtiden bör äga rum. Visserligen anse sig en del föreläsare, särskilt vid kortare resor, kunna nöja sig med tredje klass. Då ju föreläsarna emellertid ofta skola hålla sina föreläsningar omedelbart efter framkomsten och därvid måste vara så utvilade som möjligt, torde det nog i de flesta fall och särskilt vid alla längre resor vara nödvändigt, att de äga rätt till ersättning för resa i andra klass.

Dagtraktamentet bör av skolöverstyrelsen fixeras till ett sådant belopp att det täcker de verkliga utgifter, föreläsaren har för mat och logis under resan. I de fall, då rum för natten ej behöver användas, bör givetvis utgå ett mindre dagtraktamente.

Anslag till föreläsningkurser.

Arbetarnes bildningsförbund har för sina föreläsningkurser stipulerat som arvode 20 kr. för föreläsning (alltid minst tre föreläsningar under vanligen högst två på varandra följande dagar) jämte 16 kronor i dagtraktamente per dygn.

Då en föreläsare under en och samma resa på en plats håller flera föreläsningar, är det också rimligt, att han nöjer sig med ett något lägre honorar än eljes per föreläsning. Honoraret utgör ju även ersättning för den tid, föreläsaren förlorar, och denna blir givetvis mindre för t. ex. tre föreläsningar i följd på en plats än för tre föreläsningar på tre olika platser. Föreläsarnas arvoden för sådana serieföreläsningar böra liksom föreläsningsarvodena i övrigt varje år efter centralbyråernas hörande av skolöverstyrelsen fastställas till lämpliga belopp.

En följd av de lägre honoraren vid serieföreläsningar blir att också föreläsningsanstaltens avgifter för dessa serier bli lägre än för samma antal enstaka föreläsningar. Allt efter de olika honorarens storlek och med ledning av uppgifter angående de olika föreläsningsseriernas medelkostnad, böra därför varje år, efter respektive förmedlingsanstalters hörande, särskilda kursavgifter av skolöverstyrelsen fastställas allt efter föreläsningsseriernas längd.

För de föreläsningkurser, som anordnas av *Arbetarnes bildningsförbund* och som endast omfatta serier om tre till tio föreläsningar, böra, som hittills, samma bestämmelser gälla som för övriga föreläsningsanstalters verksamhet.

För de längre föreläsningkurser, som anordnas av de olika *folkhögskolekursföreningarna* torde däremot vara nödvändigt att fastställa särskilda anslagsbelopp. Då undervisningen vid folkhögskolekurserna, enligt de sakkunnigas förslag, huvudsakligen kommer att skötas av fast anställda lärare eller av lärare vid de folkhögskolor, som tilldelats statsanslag till en extra ordinarie ämneslärare, torde föreläsningarna vid dessa kurser kunna honoreras lägre än vid övriga föreläsninganstalter. Arvodena böra dock fastställas till sådana belopp, att de för personer, som helt ägna sig åt denna verksamhet, kunna representera en årsinkomst jämförbar med den som åtnjutes av lärare vid fast folkhögskola.

För att en lärare vid folkhögskolekurser skall kunna räkna denna tjänstgöring sig tillgodo vid sökande av plats vid fast folkhögskola, måste han ha en årlig tjänstgöring av minst 24 veckor, under vilken tid han enligt de sakkunnigas förslag bör ha minst 10 timmars undervisning i veckan, föreläsningar eller studiecirkelarbete. Om för denna tjänstgöring beräknas ett arvode av 200 kronor pr vecka och han dessutom erhåller i rese- och dagtraktamente 50 kronor pr vecka, erhåller läraren en ersättning för år räknat uppgående till 6,000 kronor. Då detta belopp motsvarar ungefär vad en manlig ämneslärare med fast anställning vid folkhögskola för närvarande uppbär (grundlön 3,000 kronor, tre ålderstillägg å 500 kronor jämte dyrtidstillägg), vilja de sakkunniga tillstyrka, att lönen för lärare vid folkhögskolekurser fastställs till detta belopp och att statens anslag utgår med hälften härav, d. v. s. med *högst 125 kronor pr vecka omfattande minst 10 undervisningstimmar*. Givetvis böra dessa belopp i likhet med övriga föreläsningshonorar varje år fastställas av skolöverstyrelsen. För den händelse flera föreläsare äro anställda vid en folkhögskolekurs eller om extra föreläsare anlitas, bör arvodet för var och en av dessa beräknas efter samma grund och statsanslaget utgå med motsvarande belopp. För en och samma folkhögskolekursförening bör dock ej sammanlagt utgå i statsanslag mer än 4,500 kronor pr år. Dessutom bör dock folkhögskolekursförening i likhet med övriga länsförbund som bidrag till organisations- och administrationskostnader kunna erhålla ett extra anslag å högst 600 kronor pr år. Dylikt anslag bör ej uppbäras av mer än en folkhögskolekursförening i varje län. Om en folkhögskolekursförening sammanslås med ett länsförbund för föreläsningverksamhet, torde det vara skäligt att organisationen erhåller administrationsanslag för var och en av de bägge verksamhetsgrenarna.

Om vid en folkhögskolekurs anordnas enstaka föreläsningar eller kortare serier än å en vecka med 10 undervisningstimmar, må dessa förmedlas till kursen av platsens föreläsninganstalt eller helt bekostas av folkhögskolekursföreningens egna medel.

För den undervisning i elementära ämnen, som anordnas under en folkhögskolekurs, bör föreningen ej heller uppbära statsanslag. Lämpligt torde

vara, att denna undervisning förmedlas av platsens studiecirkel, vilka enligt vad de sakkunniga föreslå under avdelningen studiecirkelverksamhet skola kunna uppbära anslag för sådan verksamhet.

Även i län, där folkhögskolekursförening ej finnes, böra folkhögskolekurser kunna erhålla statsanslag enligt ovan angivna grunder, d. v. s. med ett belopp av 125 kronor pr undervisningsvecka med minst 10 undervisningstimmar och med sammanlagt högst 4,500 kronor för län och år.

Beräkning av det behövliga statsanslaget.

Det första år statsanslag utgick till föreläsningens verksamheten, år 1885, utgjorde det endast 15,000 kronor och först 1903 nådde det upp till 100,000 kronor. Därefter ökades anslaget nästan för varje år till år 1913, då det utgick med 270,000 kronor. Samma belopp anslogs för år 1914. Antalet föreläsningens anstalter utgjorde år 1885 blott 8 och antalet föreläsningar 931. År 1914 hade antalet anstalter stigit till 549 och antalet föreläsningar till 11,960.

För vart och ett av åren 1915—18 (krigsåren) utgick statsanslaget endast med 192,000 kronor. Sänkningen av anslaget medförde en övergående nedsättning även i antalet föreläsningens anstalter och föreläsningar. År 1915 voro endast 434 statsunderstödda föreläsningens anstalter i verksamhet (med 10,411 föreläsningar). År 1917 hade siffran för anstalerna stigit till 526. Antalet föreläsningar utgjorde dock endast 10,200.

För vart och ett av åren 1919—22 höjdes åter statsanslaget: för år 1919 utgick det med 283,700 och för 1922 med 400,000 kronor. På grund av den ekonomiska depressionen sänktes det för första halvåret 1923 till 175,000 kronor. För år 1923—24 utgår det med 350,000 kronor. I de nämnda anslagsposterna ingå även anslagen till centralbyråer och föreläsningens förbund (för 1922 högst 30,000 kronor, för 1923—24 högst 25,000 kronor), till föreläsningens konsulentens avlöning (3,000 kronor), och till resebidrag åt anstalter och föreningar med höga resekostnader (8,000 kronor). Antalet föreläsningens anstalter har under åren 1919 till 1922 stigit från 535 till 708. Sista halvåret 1923 utgjorde det 703. Utom till dessa anstalter har emellertid understöd för föreläsningens verksamhet även tilldelats Arbetarnes bildningsförbund. Antalet föreläsningar, som hållits i statsunderstödda föreningar och anstalter, utgjorde år 1922 c:a 14,700 (häri medräknade såväl A. B. F:s som folkhögskolekursföreningarnas föreläsningar).

Anslaget till centralbyråer och föreläsningens förbund behandlas i ett annat sammanhang (se nedan). Vad anslaget till de lokala föreläsningens anstalerna och till A. B. F:s föreläsningens kurser angår, kommer dettas storlek enligt här föreslagna principer att väsentligen bero av antalet föreläsningar. Med led-

ning av uppgifterna från de senaste åren kan man beräkna att detta, om man ser bort från de flyttande folkhögskolekurserna, de närmaste åren ej kommer att överstiga 15,000 för år. Jämför man summan av de för år 1922 till föreläsninganstalter utgående understödsbeloppen (bortsett från anslaget för resekostnadernas sänkande, uppgingo dessa sammanlagt till något över 362,000 kronor) med antalet under året hållna föreläsningar, får man till resultat, att statsunderstödet utgjorde c:a 25 kronor pr föreläsning. Med hänsyn till att de sakkunniga föreslagit, att statsbidraget hädanefter skall endast avse ersättningen till föreläsarna och utgå med hälften av det härför erforderliga beloppet, kan man måhända i fråga om statsanslaget utgå från ett medelbelopp pr föreläsning, som är något lägre än 25 kronor, möjligen så lågt som 23 kronor. Det för statsunderstödet till populärvetenskapliga föreläsningar erforderliga beloppet skulle alltså, bortsett från de flyttande folkhögskolekurserna, efter denna beräkning — som dock givetvis är ganska osäker — utgöra 340,000 kronor. Administrationsanslaget till folkhögskolekursföreningar kan måhända beräknas till 3,500 kronor. Då de flyttande folkhögskolekurserna även för framtiden kunna antagas komma att få kämpa med svårigheter för att vinna terräng, torde man möjligen kunna beräkna det för dessa kurser behöfliga anslaget till 26 å 27,000 kronor, vilket skulle beteckna mer än en fördubbling av de för närvarande från olika håll till denna bildningsform utgående statsunderstöden.

Med ledning av den ovan gjorda beräkningen skulle man alltså kunna antaga, att ett anslagsbelopp om sammanlagt 370,000 kronor möjligen skulle vara tillräckligt för de lokala föreläsninganstalterna, folkhögskolekurserna och Arbetarnes bildningsförbunds föreläsningkurser. Anslaget torde dock, som redan förut framhållits, böra få förslagsanslags karaktär.

Härtill kommer det ovan (sid. 110) föreslagna särskilda anslaget för utjämning av resekostnaderna, utgörande 8,000 kronor.

Speciella föreläsningsanslag.

Enligt de sakkunnigas förslag böra utom det vanliga föreläsninganslaget utgå speciella anslag dels till föreläsningar och kurser, behandlande alkoholfrågan, dels till kurser i ekonomiska frågor, dels också till med föreläsningar förbundna sång- och musikunderhållningar eller framförande av undervisningsfilm.

Nykterhetsundervisningen. Statens anslag till nykterhetsundervisningen bör utgå enligt samma plan och med samma belopp som för närvarande, nämligen

till den sociala fortbildningskursen för lärare:

arvode till föreläsare, 100 föreläsningar à 40 kronor i genomsnitt	4,000: —
arvode till seminarieövningar 25 timmar à 15 kr.	375: —
rese- och traktamentsersättning till föreläsare	600: —
dagtraktamente till 90 deltagare à 8 kr. per dag 30 dagar, $\frac{2}{3}$ av detta belopp... ..	14,400: —
dagtraktamente till 25 deltagare à 8: —.....	6,000: —
dagtraktamente till 10 deltagare à 4: —.....	1,200: —
reseersättning för 115 deltagare à 80 kr.	9,200: —
hyra, tryckning och övriga expenser	5,725: —
	<hr/>
	Kronor 41,500: —

till den allmänna utbildningskursen för studieleddare:

arvode till föreläsare, 75 föreläsningar à 40 kr.	3,000: —
arvode för seminarieövningar, 25 timmar à 15 kr.	375: —
rese- och traktamentsersättning till föreläsarna	1,500: —
granskningsarvoden (för deltagarnas skriftliga redogörelser).....	3,500: —
stipendier till kursdeltagare, 50 st. à 150 kr.	7,500: —
hyra, trycksaker och övriga expenser	3,125: —
	<hr/>
	Kronor 19,000: —

Dessutom bör som hittills utgå till Centralförbundet för nykterhetsundervisning till *föreläsningsverksamheten* 27,000 kronor, till *tidskriften Tirfing* 2,500 kronor, till *biblioteken* 1,000 kronor samt till *administrationskostnader* 20,000 kronor. Sammanlagt till nykterhetsundervisning sålunda 111,000 kronor.

Kurser i ekonomiska frågor. Kostnaden för statsverket för de av de sakkunniga föreslagna kurserna i ekonomiska ämnen bör, med ledning av kostnaderna för motsvarande nykterhetskurser, kunna beräknas till:

den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare 41,000 kronor och den allmänna utbildningskursen i ekonomiska ämnen för studieleddare 19,000 kronor. Tillsammans sålunda till kurser i ekonomiska ämnen 60,000 kronor.

Sång- och musikunderhållning. Enligt de sakkunnigas förslag böra föreläsningstanstalterna för med föreläsningsverksamheten förbunden sång- och musikunderhållning erhålla ett tilläggsunderstöd motsvarande 50 % av det i genomsnitt för hela riket för en föreläsning beräknade, dock endast för *en* sådan underhållningsafton varje termin. Detta tillägg tillgodoföres vederbörande föreläsningstanstalt enklast på det sätt, att beloppet ifråga avdrages

den avgift, som anstalten — enligt vad sid. 108 f. föreslås — har att insända till den centralbyrå, som förmedlar föreläsningarna.

Filmen i föreläsungsverksamhetens tjänst. För föreläsningar åtföljda av förevisning av undervisningsfilm erhålla föreläsninganstalterna enligt de sakkunnigas förslag 50 % högre statsanslag, dock endast för *en* sådan filmförevisning varje termin, att utgå enligt samma grunder som då det gäller sång- och musikunderhållning.

Anslag till förmedlingsanstalter.

Enligt de sakkunnigas förslag bör statsanslag utgå till sex *centralbyråer* för föreläsningförmedling. Av dessa ingå centralbyråerna i Uppsala och Lund i universitetens folkbildningsavdelningar; statsanslaget till dessa behandlas därför under avdelningen universiteten och folkbildningsarbetet. Till centralbyråerna i Stockholm och Göteborg, *Folkbildningsförbundet* och *Västra Sveriges folkbildningsförbund*, böra enligt de sakkunnigas mening tills vidare utgå statsanslag enligt samma grunder som för närvarande och uppgå till respektive 10,000 och 3,000 kronor.

Arbetarnes bildningsförbund uppbär i statsanslag som bidrag till organisations- och administrationskostnader 15,000 kronor. Då emellertid från förbundets centralbyrå även organiseras en omfattande studiecirkelverksamhet, behandlas detta anslag å avdelningen studiecirkelverksamheten.

Centralförbundet för nykterhetsundervisning uppbär för närvarande ett statsanslag till centralbyråns administration uppgående till 20,000 kronor. De sakkunniga föreslå, att detta anslag också i fortsättningen utgår med samma belopp.

Till 18 *länsförbund* för föreläsningverksamhet utgår för sista halvåret 1923 statsanslag å belopp växlande mellan 75 och 325 kronor, sammanlagt 3,100 kronor. De sakkunniga föreslå ett något högre belopp: sammanlagt 7,000 kronor för år; dock torde samtidigt för årsanslaget till varje särskilt länsförbund kunna sättas en maximigräns av 600 kronor, i betraktande därav att särskilt administrationsanslag, enligt de sakkunnigas förslag, skall utgå även till folkhögskolekursföreningar. Önskligt är, att de olika landstingen i större utsträckning än hittills lämna anslag till länsförbundens verksamhet, vilken det utan tvivel bör ligga i landstingens intresse att uppmuntra. Utom detta anslag till administrationskostnader böra länsförbunden ha rätt att på samma villkor som de vanliga föreläsninganstalterna erhålla statsbidrag för de föreläsningar och föreläsningkurser, länsförbunden själva anordna å platser som sakna föreläsninganstalt. Också för denna verksamhet borde landstingsanslag kunna påräknas.

Skolöverstyrelsen.

Kostnaderna för statsverket i fråga om skolöverstyrelsens befattning med föreläsningsverksamheten, nu uppgående till 3,000 kronor till föreläsningskonsulenten och 2,500 kronor till nykterhetskonsulenten, kommer enligt de sakkunnigas förslag att utgöra halva beloppet för avlöningen av konsulenten för föreläsnings- och studiecirkelverksamhet. Angående dennes avlöning, 7,668 kronor, och uppgifter se sid. 166 ff.

V. Studiecirkelverksamheten.

A. Uppgifter och metoder.

Studiecirkelverksamhetens plats i det allmänna bildningsarbetet.

Det svenska folkbildningsarbetet har under de senaste tjugo åren erhållit ett synnerligen värdefullt tillskott i den under denna tid hastigt utvecklade studiecirkelverksamheten. Den erfarenhet, som vunnits från arbetet i de nu över 3,000 studiecirkelarna, visar, att detta har betytt och i än högre grad kan komma att betyda en fördjupning av vårt folkbildningsarbete. Särskilt bör härvid framhållas, att de bildningsintresserade genom studiecirkelarna uppmuntrats till större självverksamhet och att studierna genom samarbetet inom cirkeln kunnat bli mera planmässiga och systematiska. Genom det målmedvetna samarbete som studiecirkelorganisationerna sökt åstadkomma med övriga grenar av folkbildningsarbetet, framför allt med bibliotek och föreläsningverksamhet, har även dessas arbete kunnat bli mera effektivt och har i större utsträckning än förut lett till självverksamhet. Därigenom att studiecirkelarna organiserats som enkla kamratkretsar, i vilka man strävat efter att införa ett kultiverat umgänges- och sällskapsliv, ha de tillika blivit ett utmärkt medel i arbetet för att höja den allmänna nöjeskulturen. Tack vare slutligen att studiecirkelarna organiserats i nära anslutning till de stora folkföreningarna, har deras folkbildningsverksamhet i högre grad än bibliotekens och föreläsninganstalternas lyckats göra folkbildningsarbetet självt till en folkrörelse, som i allt större omfattning drar till sig den stora massan av befolkningen. Studiecirkelarna beteckna sålunda en ytterst värdefull komplettering av bibliotek och föreläsninganstalter. Om dessa senare kunna sägas tillhandahålla de viktigaste *arbetsmedlen* för folkbildningsverksamheten, erbjuda studiecirkelarna den bästa *metoden att utnyttja* dessa arbetsmedel, så att de kunna bli till verkligt gagn för de breda lagren av befolkningen.

På grund av studiecirkelverksamhetens stora betydelse för vårt folkbildningsarbete anse därför de sakkunniga, att denna är värd all den uppmuntran och det understöd den kan få av staten och att det utan tvivel ligger i statens intresse att genom väl avvägda anslag hjälpa studiecirkelverksamheten fram till större stabilitet i organisationen och större planmässighet i arbetet.

Självverksamhet och samarbete i studierna.

En av grundprinciperna för det fria bildningsarbetet bör vara, att det leder till självverksamhet. Ett bildningsarbete, som ej uppfyller detta krav, blir ytligt och kan blott skänka deltagarna halvbildning. För individens andliga utveckling äro endast de kunskaper av verklig betydelse, som förvärvats genom eget arbete. Det är därför som frågan om *biblioteksväsendets* ordnande intar en så central plats i sakkunnigas betänkande. Det är därför också som de sakkunniga vilja föra fram *studiecirkelverksamheten* som en huvudgren av folkbildningsarbetet vid sidan om bibliotek och föreläsningsanstalter. Men det är därför också nödvändigt att studiecirkelarbetet organiseras så, att de rika möjligheter, som denna form av folkbildningsarbetet innebär för åstadkommande av självverksamhet, även komma till sin fulla rätt. Det bör sålunda tillses, att studiecirkelarna ej urarta till att endast bli diskussionsklubbar, där diskussionen blir huvudsaken och föregående studier av ämnet en bisak, eller att de bli aftonskolor, vid vilka deltagarna ej själva mera aktivt medverka och där hemuppgifter ej förutsättas. Det grundläggande för allt studiecirkelarbete bör vara det arbete, som deltagarna utföra i hemmet. Då det väsentliga av detta arbete helt naturligt utgöres av läsning, är det ett livsvillkor för studiecirkelverksamheten, att deltagarna utan svårighet kunna erhålla all den litteratur de behöva härför. Studiecirkelarbetet förutsätter tillgång till bibliotek. Det är också på grund härav som de flesta studiecirkelarna samtidigt blivit biblioteksföreningar. Deltagarnas egen läsning är det grundläggande i allt studiecirkelarbete. Allt efter det cirkelmedlemmarna blivit mera försigkomna och vana vid självstudier, kunna de lämpligen på grundval av läsningen skriva uppsatser eller utarbета föredrag, avsedda att hållas vid cirkelsammankomsterna. Någon gång kan det även vara av stor betydelse, om deltagarna i hemmen förfärdiga planscher, tabeller och annat åskådningmaterial, avsett för demonstration inom studiecirkeln. I vissa ämnen — särskilt de naturvetenskapliga — krävas slutligen jämte läsning experiment och observationer.

Erfarenheten visar, att självstudier ofta bedrivs med större framgång om några personer arbeta tillsammans. Medvetandet om att man har kamrater som samtidigt studera det ämne man själv håller på med och att man vid samtal med dessa om ämnet i fråga snart nog kan erfar, huruvida man rätt uppfattat de olika frågorna, sporrar givetvis till förnyade ansträngningar och hjälper en över många svårigheter. Av direkt och stor betydelse för framgången av studierna äro dessa samtal i kamratkretsen. Studiecirkeln blir en förening för inbördes hjälp i studierna. Denna karaktär av kamratkrets böra cirkelarna också behålla, även om de använda sig av lärare. Denne bör själv känna sig och av deltagarna uppfattas ej blott som lärare utan framför allt som kamrat. Han bör ha till uppgift att hjälpa deltagarne över de svårig-

heter de ej själva kunna övervinna, men ledningen av studiarbetet bör utövas av deltagarne själva och grundprinciperna för arbetet böra vara självhjälp och inbördes hjälp.

Planmässighet i studierna.

För att man med sina självstudier skall kunna uppnå några resultat är det nödvändigt att studierna bedrivs systematiskt och med stor planmässighet. Det är bättre att studera ett ämne någorlunda grundligt, än att helt ytligt läsa ett flertal ämnen. Resultatet av studierna, bildningen, beror mera på sättet att studera, än på omfånget av studierna.

Det är givet, att det för en person, som själv planlägger sina självstudier, ej alltid är så lätt att studera systematiskt. Man har ej från början den nödvändiga översikten över ämnet ifråga och den litteratur, som behandlar detta. Man kan ej avgöra vilka studier, som böra vara förberedande och grundläggande, vad som är det väsentliga och vad som rör specialfrågor.

För dessa kunskapssökande personer kunna givetvis alla våra folkbildningsorganisationer vara av stor betydelse. Den moderna folkbibliotekarien bör ha en sådan litteraturkänedom, att han kan ge läntagarna råd och anvisningar för deras metodiska studier i ett visst ämne. Genom de populärvetenskapliga föreläsningarna, om de äro planlagda med tanke på åhörarnas självstudier, kunna dessa erhålla en allmän introduktion i ämnet och ett klarläggande av vad som är huvudsak och bisak.

Av ännu större betydelse för ett mera planmässigt studium kunna dock studiecirkelorganisationerna bli. Visserligen torde det nog kunna sägas om ett stort antal studiecirklar, att de arbeta allt annat än planmässigt, men mycket allvarliga ansträngningar ha dock gjorts av de olika organisationerna att söka leda cirkelarna fram till systematiska studier. Det är, enligt de sakkunnigas mening, av stor vikt för hela vårt folkbildningsarbete, att studiecirkelorganisationerna härutinnan erhålla stöd och hjälp av staten.

Av stor vikt är först och främst, att lämpliga *studieplaner* utarbetas i de ämnen cirkelarna studera. Genom studiecirkelorganisationernas initiativ har under de sista åren ett ganska stort antal sådana studieplaner utarbetats. Allt efter det man vunnit mera erfarenhet angående uppställandet av dessa, torde de kunna bli av mycket stor betydelse. Man torde mot en hel del av de nu föreliggande kunna anmärka, att de äro allt för skelettartat uppgjorda. En god studieplan bör först lämna en kortfattad introduktion i ämnet och en överblick över de viktigaste av de problem, som där behandlas. Den bör vidare innehålla en förteckning över den viktigaste litteratur, som finnes tillgänglig i ämnet i fråga och lämna anvisning på i vilken ordning de olika böckerna böra läsas. Denna del av handledningen kan vara av betydelse för var och en som önskar ägna sig åt självstudier i ämnet, icke endast

för studiecirkelarnas medlemmar. För dessa senare bör emellertid studieplanen dessutom innehålla detaljerade förslag angående arbetsuppgifter för de olika cirkelsammanträdena. Arbetsuppgifterna böra först och främst utgöras av anvisningar om vad varje deltagare skall ha läst före sammanträdet; det måste nämligen alltså betonas att varje medlem skall vara aktiv under den tid cirkeln pågår. Vidare bör allt efter de arbetsmetoder cirkeln önskar använda finnas förslag till uppläsningar under cirkelsammankomsterna, till ämnen, i vilka medlemmarna ha att utarbete referat eller föredrag, till åskådningsmaterial, som av deltagarna kunna förfärdigas, till observationer rörande natur eller folkliv, som kunna av dem göras o. s. v. Det är av betydelse, att i studieplanen finnas flera alternativa förslag, så att studiecirkelarnas medlemmar ha möjlighet att med ledning härav själva utarbete en sådan studieplan, som bäst passar för dem. Till sist bör i studieplanen lämnas en förteckning över de föreläsare, som behandla ifrågavarande ämne och som lämpligen böra kallas till orten för att vid början av studierna eller under desamma genom sina föreläsningar vara medlemmarna behjälpliga att djupare tränga in i ämnet.

För folkbildningsarbetets effektivitet är det av den allra största vikt att studieplaner av den omfattning de sakkunniga här föreslagit göras tillgängliga för allmänheten. Skulle det visa sig omöjligt att på enskild väg bestrida kostnaderna för dylika studieplaner, vilka snarast få karaktär av verkliga »grundböcker» i ämnena, synes detta vara en angelägenhet som väl förtjänar understöd av staten. De sakkunniga vilja dock ej komma med något direkt förslag härom. De ha endast velat starkt framhålla betydelsen av dylika grundböcker.

I detta sammanhang bör omnämnas att Danmarks Studiekredsforening har utgivit ett antal grundböcker för cirkelarnas studier. Dessa grundböcker innehålla dock endast en allmän introduktion i ämnet och sakna de övriga anvisningar som de sakkunniga anse vara önskliga i en grundbok. De danska grundböckerna motsvaras huvudsakligen av de i vårt land på olika förlag utgivna populärvetenskapliga skriftserierna. En stor del av dessa skulle utan tvivel kunna användas som verkliga grundböcker, om de kompletterades med utförliga litteratur- och studieanvisningar.

Samarbete med biblioteksverksamheten.

Folkbildningsarbetet måste, om det verkligen skall kunna tränga på djupet, lära vårt folk, icke endast att låna böcker, utan också att köpa böcker. På det egna hemmets bokhylla böra samlas de böcker, som varit av särskild betydelse för familjemedlemmarna. På denna boksamlings sammansättning, på det sätt på vilket den vårdas och på de uppoffringar som gjorts för att hopbrinda den, kan man mäta den kulturnivå, till vilken hemmet nått upp. Folk-

bildningsorganisationernas under de sista åren igångsatta arbete för en planmässig bokförsäljning kan därför sägas på ett lyckligt sätt komplettera de äldre verksamhetsgrenarna. (Se härom vidare avdelningen om folkbibliotek, sid. 27.)

Särskilt då det gäller studiecirkelarnas mera systematiska studier är det av betydelse, att de viktigaste böckerna ägas av medlemmarna. En bok, som verkligen skall användas för studier måste jämt finnas till hands, den måste läsas flera gånger, ofta nog med pennan i hand. Detta gäller givetvis framför allt de mera grundläggande arbetena, men också sådana böcker, som mera direkt sammanfalla med personens i fråga specialintressen.

För mera omfattande studier fordras emellertid ofta tillgång till fler böcker än den enskilde kan ha råd eller behov av att själv köpa. Därför har man inom studiecirkelarna sammanskjutit medel för att anskaffa dessa böcker, vilka därmed blivit gemensam egendom. En och annan gång ha cirkelns böcker uppställts i det kommunala bibliotekets lokal. Det avgjort vanligaste, om cirkelns medlemmar — som oftast är fallet — tillhöra en och samma förening, är att de böcker cirkeln anskaffar uppställas i denna förenings lokal. Ej sällan lämnar också föreningen själv bidrag till biblioteket. Föreningens bokhylla har därvid ofta nog — särskilt vad det gäller de mindre föreningsarnas bibliotek — blivit av liknande betydelse som de egna hemmens bokhyllor. Den har av medlemmarna betraktats som föreningens andliga rikedom och kan onekligen sägas vara ett slags mätare på föreningens kulturståndpunkt. För medlemmarna har det naturligtvis varit av en ej ringa uppfostrande betydelse, att vid varje föreningssammanträde komma i beröring med denna boksamling och ha tillfälle att där utvälja till hemlån en eller annan bok.

Staten har visat sig uppskatta värdet av studiecirkelbiblioteken genom att sedan år 1912 tilldela dem statsanslag, varvid man dock givetvis fäst som villkor att biblioteken även skola hållas öppna för allmänheten. Betydelsen av den biblioteksverksamhet, som sålunda bedrives av föreningar, särskilt där den står i förbindelse med studiecirkelverksamhet, synes de sakkunniga vara så stor, att det är synnerligen önskligt icke endast att statsanslag fortfarande utgår för dylik verksamhet utan att det utgår under för studiecirkelarbetet gynnsammare villkor än förut. Angående studiecirkelbiblioteken se vidare avdelningen Folkbiblioteken.

För att de bokskatter, som hopbragts i studiecirkelbiblioteken och till vilka staten lämnar anslag, skola bli till gagn för så många som möjligt, är det emellertid nödvändigt dels att dessa bibliotek, såsom redan nu fordras, hållas öppna för boklån till allmänheten å vissa bestämda tider, dels att de träda i samarbete med de kommunala folkbiblioteken. Detta samarbete med de kommunala biblioteken är också av stor betydelse för studiecirkelarnas verksamhet. De kunna härigenom från det större biblioteket få låna större, dyrbarare arbeten, som de ej haft råd att själva anskaffa eller som de för sina studier behöva

i flera exemplar. Det bör härvid framhållas att det är synnerligen önskligt att de kommunala biblioteken visa sig särskilt tillmötesgående mot studiecirkelarna och lämna ut på »långlån» sådana arbeten som studiecirkelarna behöva för ett gemensamt studiearbete, som kräver längre tid.

För alla studieintresserade inom en kommun bör det därför vara ett gemensamt intresse att de för allmänheten tillgängliga biblioteken inom kommunen, vare sig de tillhöra kommunen eller enskilda, utvecklas på bästa möjliga sätt. Men för att detta skall kunna ske kräves, framför allt i de mindre kommunerna, intim samverkan av alla dem, som verkligen förstå vad ett bibliotek kan betyda.

Studiecirkelarnas arbetssätt.

Vad arbetet under studiecirkeln sammankomster angår, kan detta naturligtvis läggas på mycket olika sätt allt efter deltagarnas förutsättningar och de resultat man önskar uppnå. Några standardtyper för studiecirkelarna torde därför inte böra eller kunna uppställas, utan böra i stället deltagarna själva välja en sådan form för sin samvaro och ett sådant arbetssätt, som bäst passar dem. Studiecirkelverksamheten är också så pass ung att man knappast torde kunna säga att de resultat man kommit till i detta avseende äro sluttgiltiga.

Här skall endast redogöras för några från olika håll vunna erfarenheter och för några uppslag, vilka de sakkunniga anse vara särskilt värda att ta fasta på.

Vad först själva formen för samvaron angår synes det vara bäst för cirkelns arbete, när denna får karaktären av *en kamrat- eller vänkrets*. Mindre lyckligt torde det vara när cirkeln organiseras som en förening eller när arbetet bedrivs som i en skola. Då cirkelns medlemmar ju så gott som alltid äro vuxna torde också den okonstlade kamratliga samvaron vara den som passar bäst för de fria studier man önskar bedriva.

Av betydelse är också att *lokalen*, i vilken cirkeln har sina sammankomster, är sådan, att den skänker deltagarna en känsla av hembrevnad. Bäst vore om i samband med folkbiblioteket kunde upprättas särskilda, trevligt inredda studierum. Sådana studiecirkelrum äro upptagna i förslaget till det nya stadsbiblioteket i Stockholm, ävensom i det för teater-, föreläsnings- och biblioteksverksamhet avsedda hus, vilket kommer att för nöjesskattemedel byggas i Eskilstuna. På ett lyckligt sätt har studiecirkelarnas lokalfråga även lösts av Arbetarnes bildningsförbunds avdelning i Västerås; man har här i en av de moderna arbetarkasärnerna på ett smakfullt sätt inrett en våning å 7 rum, vilka stå till studiecirkelarnas förfogande. Detta studiecirkelhem, den s. k. Arosgården, har stått som föredöme för en del på andra håll iordningställda lokaler för cirkelarna.

Studiecirkelnas arbetssätt blir naturligtvis olika allt efter som cirkeln arbetar med eller utan lärare, liksom också olika ämnen kräva olika studiemetoder. Någon systematisk indelning av de vanligast förekommande cirkeltyperna är emellertid inte möjlig, de olika typerna gå omärkligt över i varandra liksom arbetet i två cirklar med samma förutsättningar ofta kan vara mycket olika.

Läsecirklar. Den enklaste och måhända ursprungligaste formen av studiecirklar är läsecirkeln. För en del sådana cirklar inskränker sig samverkan deltagarna emellan till att man gemensamt inköper en del böcker, vilka man låter cirkulera emellan sig. Dock torde i vissa fall också en sådan cirkel kunna göra anspråk på namnet studiecirkel, nämligen om böckerna inköpas efter en viss uppgjord plan inom ett begränsat ämnesområde och om de av deltagarna läsas metodiskt. Mer givande blir naturligtvis denna cirkel så snart i dess verksamhet ingår avhållandet av regelbundna sammankomster. Om varje deltagare före sammankomsten läst en viss bok eller ett kapitel i en bok och om vid sammankomsten korta uppläsningar av valda delar härav förekomma samt samtal härom, torde man utan tvekan kunna karaktärisera en sådan cirkels arbete som planmässigt. Till sina bokinköp skulle sålunda en sådan cirkel kunna påräkna det högre statsanslag, de sakkunniga föreslagit skola utgå till cirklar med planmässiga studier.

Referatcirklar. Detta slag av studiecirklar skiljer sig från den föregående endast däri, att deltagarna i tur och ordning referera något av vad de läst. Referaten kunna antingen bestå däri, att man med egna ord återger innehållet i någon bok eller någon uppsats eller också att man på grundval av ett flertal böcker utarbetar ett mera självständigt föredrag. Ibland har dessutom även en annan av deltagarna läst samma litteratur och tjänstgör som opponent. Referaten kompletteras här av en diskussion, först emellan de båda inledarna och sedan emellan samtliga deltagare. För att denna diskussion skall bli så saklig som möjligt är det nödvändigt, att varje deltagare före sammankomsten läst motsvarande del i den som grundbok tjänstgörande boken. Förutsättningarna för, att en sådan cirkels arbete skall kunna karaktäriseras som planmässigt och erhålla del av det högre bokanslaget äro givetvis desamma som för läsecirkeln: studierna böra bedrivas inom ett visst begränsat ämnesområde och varje medlem bör vara i självverksamhet.

Studiecirklar i elementära ämnen. Under de senaste åren har organiserats ett stort antal studiecirklar i elementära ämnen, svenska språket, matematik, bokföring, främmande språk o. s. v. Då dessa cirklar ju i allmänhet ej förutsätta någon mera omfattande litteraturläsning, få de givetvis en helt annan karaktär än läsecirklar och referatcirklar. Ofta nog ha dessa cirklar lärare och de erhålla då lätt karaktären av aftonskoleundervisning. Vad som skiljer cirkeln härifrån är de friare former, under vilka arbetet pågår, den större aktiviteten hos deltagarna och det intimare samarbetet dem emellan. Också

sådana cirklar behålla vanligen formen av kamratkrets, vilket säkerligen är till fördel för arbetet. Då i dessa cirklar både självverksamhet och ett systematiskt arbete inom ett begränsat ämnesområde bedrivs, kunna de naturligtvis göra anspråk på att kallas planmässigt arbetande studiecirklar. Då de för dessa studier behöva mycket få böcker utöver de läroböcker, av vilka varje deltagare bör äga ett exemplar, ha de emellertid ingen användning för det högre bokanslaget. De sakkunniga vilja därför föreslå, att dessa cirklars systematiska arbete i stället uppmuntras i form av anslag till lärarearvoden. Detta motiveras framför allt av att framgången av sådana cirklars arbete i mycket hög grad är beroende av, om de i sin krets ha en i ämnet i fråga kunnig person. Den stora omfattning sådana cirklar i elementära ämnen fått under de senaste åren visar också, att det förefinnes ett mycket stort behov även bland den vuxna befolkningen av en sådan undervisning. De sakkunniga anse också, att den bästa formen för sådan undervisning är studiecirkeln, och ha på grund härav föreslagit att den rättighet som föreläsningssanstalterna haft att använda föreläsningssanslaget till kurser i elementära ämnen bortfaller och att studiecirkeln i stället tilldelas statsanslag härför. Villkoret för erhållande av statsunderstöd till studiecirklar i elementära ämnen bör vara att cirkeln haft minst ett sammanträde i veckan under minst 24 veckor samt att kursdeltagarnas antal inte understigit 10. För studiecirklar i främmande språk torde böra fordras att kursen pågår minst två år.

Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet. Bästa resultatet torde uppnås i studiecirkelarbetet, när detta anknytes till den populärvetenskapliga föreläsningssverksamheten. Om studiecirkelns medlemmar sätts i tillfälle att höra en fackman hålla föreläsningar i det ämne, som cirkeln studerar, bör givetvis detta vara av stor betydelse för deras fortsatta studier. Detta blir i desto högre grad fallet, om föreläsaren är förtrogen med studiecirkelnas sätt att arbeta och kan hålla sina föreläsningar i anslutning till den studieplan, efter vilken cirkeln arbetar. Sådana föreläsningar kunna i hög grad bidra till att stärka studiecirkelmedlemmarnas intresse för ämnet, att hjälpa dem tillrätta med problemställningar och att vänja dem vid en del fackuttryck. Allra bäst är naturligtvis, om föreläsaren är i tillfälle att också närvara vid själva cirkelsammanträdena; deltagarna kunna då framställa frågor, föranledda av den förut hållna föreläsningen, och samtal kan äga rum i anslutning till denna och till den litteratur i ämnet deltagarna läst. Om deltagarna dessutom utarbeta uppsatser, som granskas och genomgås av föreläsaren samt i tur och ordning hålla föredrag, böra studiecirkelns arbetsmetoder kunna för deltagarna komma att bilda en viss motsvarighet till universitetens vetenskapliga seminarieövningar.

Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet har i vårt land ägt rum under en del olika former.

Det vanligaste hittills har varit, att *i studiecirkelns kurser inlagts en eller flera enstaka föreläsningar*. I de flesta fall torde härvid föreläsningarna ha hållits av någon på platsen boende person. Ofta har emellertid också samarbete ägt rum med platsens föreläsninganstalt, antingen på så sätt, att föreläsninganstalten kallat föreläsare just i de ämnen, som studerats inom cirkeln, eller också på så sätt, att man träffat avtal med föreläsaren, att efter föreläsningen i föreläsninganstalten hålla en särskild föreläsning för studiecirkelns medlemmar.

En annan mycket vanlig kombination har varit, att *som inledning till en studiecirkelkurs anordnats en längre eller kortare föreläsningkurs*. Detta har i stor utsträckning praktiserats inom Arbetarnes bildningsförbund och inom de olika folkhögskolekursföreningarna. Särskilt i de fall där föreläsaren åtminstone kunnat hjälpa till att sätta igång cirkeln, ha dessa inledande föreläsningkurser visat sig vara av stor betydelse för cirkelns arbete.

Till sist ha under de sista åren också anordnats några studiecirklar, vid vilka *före varje studiecirkelsammanträde hållits en föreläsning av särskilt tillkallad föreläsare, vilken även i egenskap av ledare deltagit i cirkelns arbete*. På initiativ av de sakkunniga har under arbetsåret 1922—23 tvenne sådana studiecirklar varit i arbete, bägge i nationalekonomi. Den ena cirkeln har arbetat i Stockholm under professor G. Bagges ledning. Den andra studiecirkeln har haft sin verksamhet i Malmö under professor E. Sommarins ledning. Dessa av de sakkunniga igångsatta experiment ha möjliggjorts tack vare frikostiga understöd dels från Längmanska kulturfonden, dels från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Bägge cirkelarna fortsätta sin verksamhet också arbetsåret 1923—24 (se härom vidare sid. 150 f.).

Också inom Arbetarnes bildningsförbund ha under arbetsåret 1922—23 anordnats tre sådana studiecirklar med högt kvalificerade ledare. Under lektor E. Wigforss ledning har i Västerås anordnats en studiecirkel i nationalekonomi; cirkeln, som haft 20 sammankomster, har räknat 20 deltagare. I Eskilstuna har under ledning av d:r Erik Hedén anordnats en studiecirkel, behandlande Strindbergs diktning; cirkeln har haft 13 sammanträden och har räknat 125 deltagare. Under ledning av kommunalkamrer G. W. Källman har i Grillby anordnats en studiecirkel i kommunalkunskap, omfattande 12 sammanträden och 21 deltagare. Till sist må också nämnas att under samma arbetsår vid Stockholms arbetarinstitut anordnats en studiecirkel i kemi under ledning av fil. lic. Iwan Bolin och i anslutning till av honom vid arbetarinstitutet hållna serieföreläsningar.

Då de erfarenheter som gjorts angående denna form av studiecirkelverksamhet överallt synas vara mycket goda, anse de sakkunniga att det vore högst önskligt, om sådana kurser kunde anordnas i större omfattning och tillstyrka livligt att statsanslag utgår till dylik verksamhet. Visserligen torde det, då ju endast ett fåtal försök gjorts, vara omöjligt att avgöra vilken omfattning

denna verksamhet kan få, men även om det varje år endast kan anordnas ett fåtal sådana kurser, måste de ändock anses vara ett värdefullt inslag i vårt folkbildningsarbete. De erfarenheter, som gjorts i andra länder, såväl i Tyskland (Arbeitsgemeinschaften) som framför allt i England (university tutorial classes), visa också att en sådan samverkan mellan föreläsnings- och studiecirkelverksamhet kan bli av mycket stor betydelse för ett planmässigt studiearbete.

Inte minst önskvärt synes därvid vara, att verkliga vetenskapsidkare kunde i någon större utsträckning intresseras för denna verksamhet. De sakkunniga föreslå därför, att något högre statsanslag anvisas för studiecirkelar, ledda av universitetslärare eller med dem jämställda vetenskapsidkare (s. k. »universitetscirkelar»), samt att det skall ingå bland uppgifterna för universitetens folkbildningsavdelningar att taga initiativ till dylika studiecirkelar och förmedla lärare och statsanslag till dem. Som lämpligt arvode i fråga om studiecirkel, ledd av universitetslärare, föreslås — jämte vanlig ersättning för resa och vivre — 75 kronor, och i fråga om övriga 50 kronor, i bägge fallen för dubbel timme (föreläsning och cirkelövning).

Övriga former av samverkan mellan föreläsnings- och studiecirkelverksamhet torde utan särskilda statsanslag kunna organiseras och ekonomiseras genom samarbete med studiecirkelarna, föreläsninganstalterna, Arbetarnes bildningsförbund och folkhögskolekursföreningarna.

Studiecirkelverksamheten ur nöjeskulturell synpunkt.

Vid sidan om den direkta betydelse studiecirkelarna haft för medlemmarnas kunskapstillägnande ha de även varit värdefulla ur den synpunkten att de bidragit till att skapa ett sunt och förädlande sällskaps- och nöjesliv.

Redan den kamratliga samvaron under cirkelsammanskomsterna har bidragit till att giva umgängeslivet i de breda lagren mera kulturella former och ett bättre andligt innehåll.

Dessutom ha emellertid studiecirkelarna ofta anordnat särskilda aftonunderhållningar för medlemmarna i den förening, inom vilken cirkeln organiserats eller för en större allmänhet. Härvid har exempelvis förekommit någon uppläsning eller ett kortare föredrag i anslutning till cirkelns arbete samt dessutom musik och sång (framför allt unison), ibland uppförandet av någon enklare teaterpjäs eller förevisning av skioptikonbilder eller film. Vanligen har förekommit servering av förfriskningar. Det hela har ofta avslutats med folklekar.

Det är otvivelaktigt att dessa enkla underhållningsaftnar varit av mycket stor betydelse, framför allt på landsbygden, som motvikt mot det okultiverade och andefattiga nöjesliv som där tyvärr ofta varit det enda som bjudits allmänheten.

B. Organisation.

Den för de vuxna avsedda studiecirkelverksamheten bör vara ett fullständigt fritt och frivilligt arbete. Någon obligatorisk studiecirkelverksamhet bör naturligtvis inte förekomma, lika litet som några fastslagna organisationsformer för studiecirkelarna eller studiecirkelorganisationerna böra gälla som villkor för erhållandet av statsanslag. De flesta studiecirkelarna i vårt land ha organiserats av olika riksförbund för studiecirkelverksamhet eller för annat folkbildningsarbete. Då dessa riksförbund på ett synnerligen förtjänstfullt sätt skött denna verksamhetsgren av det fria folkbildningsarbetet, böra de, enligt de sakkunnigas mening, också i fortsättningen uppbära statsanslag härför. Vid sidan om riksförbundens studiecirkel bör emellertid möjlighet beredas även fristående studiecirkel eller studiecirkel anslutna till andra folkbildningsorganisationer att erhålla statsanslag. Förmedling av lärare och föreläsare till de olika studiecirkelarna bör skötas dels som hitintills av de olika riksförbunden, dels av de olika förmedlingsanstalterna för föreläsningverksamhet. Särskilt torde universitetens folkbildningsavdelningar få en viktig uppgift att fylla genom förmedling av lärare till de efter mera vetenskapliga metoder arbetande studiecirkelarna (»universitetscirkelarna»).

Riksförbunden för studiecirkelverksamhet.

Enligt nu gällande bestämmelser kan ett riksförbund erhålla statsanslag för sina studiecirkelars bokinköp bl. a. under villkor att riksförbundet har minst 20,000 medlemmar och att det under föregående året för bokinköp, bindning m. m. använt minst 6,000 kronor. F. n. uppbäres sådant statsanslag av fyra riksförbund, nämligen Goodtemplarorden, Nationaltemplarorden, Sveriges blåbandsförening och Arbetarnes bildningsförbund. Genom samarbete med Sveriges blåbandsförening erhåller dessutom Jordbrukarungdomens förbund statsanslag. Vad Arbetarnes bildningsförbund angår utgör detta en samorganisation av olika riksorganisationer inom den svenska arbetarrörelsen. Det är sålunda inom ett mycket stort antal folkföreningar som numera en planmässigt organiserad studiecirkelverksamhet bedrivs.

Omfattningen av riksförbundens studiecirkelverksamhet framgår av följande siffror för arbetsåret 1921—1922. De fyra statsunderstödda riksförbunden redovisa för sammanlagt 3,340 studiecirkel med 51,437 medlemmar. Studiecirkelbiblioteken förfoga över 512,908 band, å vilka under året förmedlats 944,164 boklån. Årets bokinköp uppgå till 343,329 kronor, varav i statsanslag erhållits 90,633 kronor. Som av dessa siffror framgår är det ett mycket betydelsefullt arbete som utföres av de olika folkföreningarnas studiecirkel.

Organisationen av riksförbundens studiecirkelverksamhet är något olika

för de olika förbunden. Goodtemplarordens och Blåbandsföreningens bildningsverksamhet handhaves av en av vederbörande huvudorganisation tillsatt studiekommitté, i vilken ordens riksstudieledare är verkställande ledamot. Inom Nationaltemplarorden skötes bildningsarbetet av ett särskilt förbund, Nationaltemplarordens studieförbund, vilket utser ordens studieledare. Ledningen av Arbetarnes bildningsförbund handhaves av ett representantskap, bestående av ombud för de anslutna riksorganisationerna. Mellan årsmötena handhaves ledningen av ett verkställande utskott. De löpande göromålen skötas dels av en centralbyrå, dels av förbundets riksstudieledare, som vid sin sida för studiecirkelverksamheten har särskilda studiekommittéer i olika ämnen.

I och med den ökade omfattningen av riksförbundens verksamhet ha förbunden ansett det vara nödvändigt, att i de olika länen tillsätta särskilda distriktstudieledare eller instruktörer. Dessa ha till uppgift dels att ansvara för, att cirklarna och biblioteken inom distriktet redovisa för uppburna anslag, dels också att tillhandagå cirklarna med råd och anvisningar angående studiearbetet.

Vad studiecirkelnas egen organisation angår, nöjer man sig i allmänhet med att för ledningen av cirkeln praktiska angelägenheter utse en *cirkelledare*. Denne utses antingen av cirkeln medlemmar eller av den förening, inom vilken cirkeln är bildad. I vissa fall tillsättes en styrelse eller studiekommitté. Under de sista åren brukar man alltmer skilja mellan *cirkelledaren*, som sköter cirkeln organisatoriska arbete, rapportering o. s. v. och *studieledaren*, som är ledare av cirkeln studiearbete.

Från de olika riksförbundens studieledningar har till hjälp och instruktion för cirklarnas arbete utgivits studiehandböcker, broschyrer, studieplaner, litteraturlistor o. d. För liknande ändamål utgives en del tidskrifter och tidningar. Bokstugan, studiecirkelnas tidskrift, som uppbär statsanslag, har en redaktionskommitté, i vilken sitter de statsunderstödda riksförbundens studieledare och ordförandena i A. B. F:s studiekommittéer. Nationaltemplarordens organ för studiearbetet är tidskriften Ariel, Blåbandsföreningens tidskriften Ungdomsarbete och Arbetarnes bildningsförbunds, A. B. F., tidning för Arbetarnes bildningsförbund. Dessutom utgives av en till A. B. F. ansluten studiecirkel tidningen Studiekamraten.

Då de olika riksförbundens studieledningar på ett förtjänstfullt sätt handhaft de olika förbundens studiecirkelverksamhet och utan anmärkning redovisat för de dem anförtrodda statsanslagen, anse de sakkunniga att staten saknar skäl att som villkor för statsanslagets erhållande lämna några särskilda föreskrifter angående organisationen av förbundens studiecirkelverksamhet. Som hitintills bör det överlämnas åt förbunden att själva besluta härom.

Då riksförbunden för studiecirkelverksamhet ha en viktig uppgift att fylla i det allmänna bildningsarbetet, är det av mycket stor betydelse, att förbunden till ledare för verksamheten kunna förvärva kunniga och för ända-

målet väl kvalificerade personer. När riksförbunden nått en viss omfattning, tar verksamheten helt dess ledande arbetskraft i anspråk, om arbetet skall kunna vidmakthållas och utvecklas. För att i viss mån underlätta riksförbundens svårigheter att anskaffa lämplig ledare kan det sättas i fråga, huruvida ej person som är i allmän tjänst (det skulle naturligtvis i de flesta fall gälla lärare) kunde erhålla tjänstledighet under den tid han förestode riksförbundets verksamhet. Givetvis borde i ett sådant fall ledarens lämplighet prövas av skolöverstyrelsen. De sakkunniga anse sig dock ej kunna framlägga något direkt förslag i frågan, utan bör denna närmare utredas av skolöverstyrelsen i samband med frågan om lärares tjänstledighet för deltagande i folkbildningsarbetet.

Studiecirklar ej tillhörande riksförbund.

I sammanhang med behandlingen av studiecirkelarnas biblioteksväsen (sid. 60 f.) ha de sakkunniga föreslagit, att även studiecirklar, som ej äro anslutna till något riksförbund, skulle under vissa villkor kunna erhålla statsunderstöd för sin biblioteksverksamhet, om de ansökte därom genom ett landsbibliotek eller ett statsunderstött kommunalt folkbibliotek.

Liknande bestämmelser synas böra föreskrivas också i fråga om statsunderstödet för anskaffande till studiecirklar av lärare eller föreläsare. Rättighet att komma i åtnjutande av dylikt understöd synes alltså böra utsträckas till att gälla även fristående studiecirklar. Ansökan bör i detta fall inlämnas genom statsunderstödd föreläsningssanstalt eller genom någon av centralbyråerna för föreläsningförmedling. I övrigt böra samma regler gälla som i fråga om studiecirklar anslutna till något statsunderstött riksförbund.

Skolöverstyrelsen och studiecirkelverksamheten.

Studiecirkelarnas biblioteksverksamhet har hittills stått under inspektion och kontroll av bibliotekskonsulenterna, deras föreläsningssverksamhet av föreläsningsskonsulenterna. Om — såsom här föreslås — staten kommer att i större omfattning än förut understödja studiecirkelverksamheten i dess olika former, medför detta givetvis en utökning av den kontroll, som skolöverstyrelsen har att utöva. Härtill kommer att det redan förut varit ett önskemål att bland skolöverstyrelsens konsulenter skulle finnas någon, som direkt specialiserat sig på det egentliga studiecirkelarbetet och som utan att vara bunden vid någon av de bestående studiecirkelorganisationerna kunde ge sakkunniga råd och anvisningar i fråga om denna gren av folkbildningsarbetet. Innan man vunnit någorlunda säker kännedom om i vilken omfattning en studiecirkelkonsulents tid kan komma att tagas i anspråk, torde det emellertid vara lämpligast — som redan förut (sid. 104 f.) framhållits — att man sammanför uppgifterna

som föreläsning- och studiecirkelkonsulent till en och samma person. Härvid bör dock undantag göras för den del av studiecirkelverksamheten, som avser bokanskaffning och biblioteksskötsel, vilken ej bör ryckas från sammanhanget med folkbiblioteksväsendet i övrigt, utan fortfarande bör sortera under bibliotekskonsulenterna.

C. Statens anslag till studiecirkelverksamheten.

Enligt de sakkunnigas mening bör statsanslag utgå till studiecirkelverksamheten

dels i form av bidrag till studiecirlarnas bokanskaffning och övrig biblioteksverksamhet;

dels i form av bidrag till lärare- och föreläsarearvoden;

dels ock som bidrag till riksförbunden för studiecirkelverksamhet för bestridande av organisations- och administrationskostnader.

Biblioteksverksamhet.

För statens anslag till studiecirkelnas biblioteksverksamhet lämnas utförligt förslag under avdelningen Folkbiblioteken (sid. 54 f.).

Det till studiecirkelnas biblioteksverksamhet utgående statsanslaget uppgick 1922 till 118,021:76 kronor. Efter genomförande av de av de sakkunniga föreslagna beräkningsgrunderna torde det komma att uppgå till 220,000 kronor.

Lärare- och föreläsarearvoden.

För att studiecirkelnas skola kunna nå fram till större planmässighet i sina studier är det synnerligen önskligt att de i vissa fall erhålla hjälp av i ämnet utbildade lärare. Givetvis böra dessa lärare uppbära ersättning härför motsvarande vad som betalas för annat likvärdigt arbete. Det är ej riktigt att härför använda sig endast av sådana lärarekrafter, som av intresse för saken vilja deltaga i arbetet utan ersättning. I längden skulle detta komma att skada folkbildningsarbetet. Man bör göra klart för sig, att även undervisningen för de vuxna är en viktig samhällsuppgift.

De olika statsbidragen till cirkelnas lärarearvoden bör allt efter undervisningens natur och lärarnas kvalifikationer utgå med följande belopp och enligt följande grunder. (Angående motiveringen för de olika anslagen hänvisa de sakkunniga till avdelningen A. Uppgift och metoder.)

Studiecirkel i elementära ämnen. Till studiecirkel som anordna kurser i sådana elementära ämnen, vilka ingå i folkskolans undervisningsplan, bör

för honorerande av lärarna statsbidrag kunna utgå med högst 50 kronor för varje årskurs.

Villkoren för erhållande av detta statsanslag, som får utgå med högst fjärdedelen av uppburet lärarearvode, böra vara att kursen har pågått minst 24 veckor under föregående arbetsår med minst en timmes undervisning i veckan samt att kursdeltagarnas antal ej har understigit 10. Bestämmelsen om statsanslagets förhållande till lärarearvodet innebär, att lärare i arvode för sådan undervisning i regel skulle komma att uppbära 200 kronor per årskurs, d. v. s. ungefär 8 kronor per studiecirkelsammanträde.

Statsbidraget sökes av cirklar anslutna till riksförbund genom detta och av fristående studiecirklar genom statsunderstödd föreläsninganstalt.

I den mån de av riksdagen beslutade fortsättnings- och ungdomsskolorna överallt hunnit införas och resultatet av deras verksamhet visat sig torde böra tagas under förnyad prövning, huruvida detta statsanslag till studiecirklar i elementära ämnen vidare behöver utgå.

Man torde kunna beräkna, att ett årligt statsanslag av 25,000 kronor skulle vara nog för fyllandet av här förefintligt behov. Detta skulle räcka till 500 studiecirklar.

Studiecirklar i främmande språk. Det stora antal studiecirklar som under de senaste åren bildats i främmande språk har visat, att ett stort intresse för språkstudier finnes hos många av dem, som ej varit i tillfälle att i någon högre läroanstalt inhämta kunskaper häri. Till sådana studiecirklar bör även utgå statsanslag. Då lärarearvodena för denna undervisning ju måste bli högre än för annan elementär undervisning, bör också statsanslaget bli proportionellt högre.

Enligt de sakkunnigas förslag bör till studiecirklar, som anordna kurser i främmande språk, utanordnas statsunderstöd uppgående till två tredjedelar av uppburet lärarearvode, dock högst 240 kronor för läsår. Villkoren för erhållande av statsanslag böra vara, att fullt kompetent språkman är anställd som lärare samt att deltagarna förbinda sig att, utom vid giltigt förfall, närvara vid varje lektion, minst 24 varje läsår, och att fortsätta kursen under minst två år. Antalet deltagare får ej understiga 10.

Bestämmelsen om statsanslagets förhållande till lärarearvodet innebär, att lärare vid sådana studiecirklar skulle i regel komma att i årligt arvode uppbära 360 kronor, d. v. s. 15 kronor per cirkelsammanträde.

Statsunderstödet sökes på samma sätt som understödet till studiecirklar i andra elementära ämnen.

De sakkunniga beräkna att ett årligt anslag av 24,000 kronor skulle behövas för studiecirklar i främmande språk, vilket skulle räcka till 100 sådana cirklar.

Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet. Studiecirklar, som önska mera tillfälliga inslag av föreläsningar eller serier av föreläsningar, ha

att ansöka härom genom närmaste statsunderstödda föreläsninganstalt. Studiecirkelarna erhålla dessa föreläsningar på samma villkor som föreläsninganstalten, d. v. s. de ha att erlægga den för året fastställda avgiften för varje föreläsning eller serie av föreläsningar. (Se avdelningen Föreläsningsverksamheten.)

Studiecirklar, som arbeta i förening med under hela vinterhalvåret pågående föreläsningkurs, böra däremot, enligt de sakkunnigas mening, tilldelas statsanslag enligt andra grunder. Som allmänna villkor för erhållande av statsunderstöd till sådana studiecirkelkurser böra gälla:

1. Studiecirkeln skall under läsåret avhålla minst 24 sammankomster omfattande en timmes föreläsning och en timmes studiecirkelarbete (seminarieövning, laborationer eller liknande). Antalet medlemmar får ej understiga 10.

2. Ledare för kursen skall vara upptagen i en av skolöverstyrelsen utgiven förteckning.

3. Deltagarna skola förbinda sig att, utom vid giltigt förfall, närvara vid varje sammankomst under den tid cirkeln pågår och att efter lärarens anvisning utarbeta visst antal skriftliga uppsatser i ämnet.

4. Understödet skall utgå med två tredjedelar av lärarearvodet inklusive ersättning för resa och vivre, vilket arvode varje år fastställs av skolöverstyrelsen efter respektive förmedlingsanstalters hörande. För av universitetens folkbildningsavdelning godkänd akademisk lärare eller därmed jämställd vetenskapsidkare, ledare av s. k. universitetscirklar, bör utgå ett högre arvode. Statsunderstödet utgår liksom för övrig föreläsningsverksamhet på så sätt, att anordnarna ha att till förmedlingsanstalten insända en viss, varje år av Skolöverstyrelsen fastställd avgift, utgörande en tredjedel av den beräknade medelkostnaden per kurs.

5. Understödet beviljas för ett år i sänder.

Under nuvarande förhållanden torde ersättningen till föreläsarna kunna beräknas uppgå till 50 respektive 75 kronor. Härtill kommer ersättning för resa och vivre utgående efter samma grunder som för annan föreläsningverksamhet. Kostnaden per årskurs skulle sålunda uppgå till ungefär 1,800 och 2,400 kronor och statens del härav till 1,200 och 1,600 kronor. Under förutsättning att man får till stånd 60 studiecirklar med lärare i den lägre arvodesklassen (kr. 72,000) och 25 med lärare i den högre arvodesklassen (kr. 40,000) skulle sålunda för ändamålet behövas ett anslag å 112,000 kronor. Kombinerade föreläsning- och studiecirkelkurser kunna anordnas av vilket statsunderstött folkbildningsföretag som helst. Då det gäller studiecirklar med lärare i den högre arvodeklassen (universitetscirklar, se vidare sid. 149 ff.) sökes statsunderstödet hos universitetens folkbildningsavdelningar. Statsunderstöd till övriga sådana studiecirklar sökes hos skolöverstyrelsen genom den centralbyrå för föreläsningförmedling som användes.

Riksförbundens organisations- och administrationskostnader.

Liksom staten lämnar anslag till förmedlingsanstalter för populärvetenskapliga föreläsningar bör, enligt sakkunnigas mening, som hittills statsanslag också utgå till riksförbundens centralledningar som bidrag till deras organisations- och administrationskostnader. Riksförbundens centralledningar äro nämligen av samma betydelse för studiecirkelverksamheten, som centralbyråerna för föreläsningsverksamheten.

För närvarande utgå statens anslag för dessa ändamål till de fyra riksförbunden med följande belopp: Goodtemplarorden 15,000 kronor, Nationaltemplarorden 3,750 kronor, Sveriges blåbandsförening 3,000 kronor och Arbetarnes bildningsförbund 15,000 kronor.

För framtiden torde det vara nödvändigt att räkna med någon ökning av dessa anslag, särskilt för de riksförbund som kraftigast utvecklats. Vad anslagens storlek angå, bör gälla, att statens anslag under inga förhållanden bör uppgå till högre belopp än vad förbundet självt anslår för ändamålet. Dessutom bör anslaget storlek givetvis stå i relation till verksamhetens omfattning. Anslagen få endast användas till de centrala ledningarnas organisation och administration, instruktions- och förmedlingsverksamhet, avlöning av ledare o. s. v., ej till täckande av de olika lokalavdelningarnas omkostnader.

Arbetarnes bildningsförbunds centralbyrå bedriver, som förut framhållits, jämte sin studiecirkelverksamhet, en omfattande föreläsningsförmedling. Det kunde därför måhända ifrågasättas, om den ej i och för denna borde åtnjuta ett särskilt statsanslag. De sakkunniga ha dock stannat vid att för den närmaste tiden föreslå följande understödsbelopp: för vart och ett av de båda största riksförbunden (I. O. G. T. och A. B. F.) 20,000 kronor och för de bägge mindre förbunden samma belopp, som nu utgå, sammanlagt sålunda till riksförbundens organisations- och administrationskostnader 46,750 kronor.

Skolöverstyrelsen.

Kostnaderna för statsverket i fråga om Skolöverstyrelsens befattning med studiecirkelverksamheten utgöras enligt de sakkunnigas förslag av halva beloppet för avlöningen av konsulenten för föreläsnings- och studiecirkelverksamhet. Angående dennes avlöning, 7,668 kronor och uppgifter se sid. 166 ff.

VI. Skolor och universitet.

A. Skolorna.

Allmänna synpunkter.

I det fria och frivilliga folkbildningsarbetet har skolan också sina viktiga uppgifter. Den stora fond av bildning, vetande och pedagogisk erfarenhet, som de olika skolornas lärarekårer representera, borde kunna i mycket större utsträckning än för närvarande göras fruktbringande i de vuxna männens och kvinnornas självbildningsarbete. Lärarna borde där vara självskrivna ledare.

För lärarnas egentliga uppgift — skolarbetet — kan deras deltagande i de vuxnas självbildningsarbete bli till stort gagn. Undervisningsproblemen få ofta ny belysning genom de frågeställningar, som möta under samarbetet med det praktiska livets män och kvinnor. Framför allt kan det betyda mycket för väckande av intresse för skolans arbete hos den stora allmänheten, om lärarnas deltagande i de vuxnas självbildningsverksamhet hos dessa senare håller uppe ett visst samband med skolan även efter de egentliga skolåren.

Folkskolan.

Folkskolans lärarekår är på många håll redan livligt engagerad i det fria folkbildningsarbetet: som föreläsningföreståndare, kommunala bibliotekarier, ledare av studiecirklar o. s. v. Utan de många folkskolläraernas hängivna och oppoffrande arbeté skulle svenskt folkbildningsarbete ej ha kunnat uppnå den organisatoriska fasthet, som i det stora hela utmärker detsamma.

En mycket stor betydelse i strävandena att redan från skoltiden intressera ungdomen för sedan fortsatt bildningsarbete ha väl skötta skolbibliotek. I samma mån som den mera självständiga bokläsningen kommer till sin rätt i skolan vid sidan om den egentliga läsläsningen, bli förutsättningarna större för det fortsatta bildningsarbetet efter skolåldern. Men med uppgiften att på rätt sätt sköta skolbiblioteket — både i fråga om lokal och bokvård och i fråga om utnyttjande av bokförrådet — följer också helt naturligt intresset för de kommunala biblioteken och för föreningarnas biblioteksförhållanden. I de många småkommunerna, där man inte kan hålla sig med helt

avlönad bibliotekarie, bli folkskollärarna nästan självskrivna ledare av biblioteksverksamheten.

Vid utarbetandet av organisationsplanen för de nya fortsättnings- och ungdomsskolorna togs uttryckligen fasta på studiecirkelnas arbetsmetoder genom anvisningar på fria kamratsammanslutningar av eleverna för att vid sidan av läsordningen fördjupa studierna i ämne som väckt särskilt intresse. Dyliga fria elevsammanslutningar bilda ett naturligt övergångsled från folkskolan till de vuxnas bildningsarbete i den mån detta bedrivs under studiecirkelnas former. En lärare, som medverkar i en sådan kamratsammanslutning bland eleverna, kan därigenom också så småningom komma att dragas in i de vuxnas frivilliga bildningsarbete. De i folkföreningarna under bildning varande ungdomscirkelnarna äro också ett försök till hopknytning av de äldres bildningsarbete med den egentliga skolålderns, som inte minst för lärarna är en företeelse att ta fasta på och söka utveckla i bästa riktning. I studiecirklar samlade omkring mer elementära ämnen, svenska, räkning, bokföring o. s. v. äro folkskollärare och yrkesskollärare de givna ledarna.

Inriktandet av folkskollärarkårens intresse på det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, så att den kommer att åt detta offra sin från själva skolarbetet lediga tid och arbetskraft, är obestridligt ett verkligt samhällsintresse. Men för att en sådan utveckling skall komma till stånd, kräves av de kommunala myndigheterna, främst skolstyrelser och skolråd, att de skola uppmuntra de försök från kårens egen sida, som göras i denna riktning. Det är sålunda rimligt, att en lärare, som ägnar sig åt skötseln av det kommunala biblioteksväsendet, erhåller ersättning från kommunen för detta arbete. Det bör också ligga i kommunens intresse att genom anslag till arvode åt lärarna i studiecirklar i elementära ämnen bereda sådana av kommunens vuxna medlemmar, som kunna behöva det, tillfälle att få en repetition och påbyggnad av vad de inhämtat i folkskolan.

Folkhögskolan.

Den skolform, som till sitt ursprung och hela sin karaktär stått närmast det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, är folkhögskolan. Dess bärande princip har redan från början varit uppfattningen, att bildningsresultatet egentligen är en frukt av den anda, i vilken undervisningen meddelas och mottages, snarare än av det meddelade kunskapsstoffet. Folkhögskolans framgångar som bildningsanstalt för den vuxna ungdomen i vårt land äro huvudsakligen att tillskriva det riktiga grepp den fått på metoden för vuxnas undervisning genom att göra skolan till ett gemensamt hem för lärare och lärjungar. Fru Malin Holmström-Ingers ger uttryck åt folkhögskolans betydelse i detta hänseende på följande sätt i svenska folkhögskolans 50-årsskrift:

»Huru skiftande formerna för själva skolarbetet än månede vara, lär erfarenheten snart, att den personliga påverkan måhända lika starkt träffar eleverna i själva umgänget och hemlivet på skolan, och att detta därför är av den största betydelse. Där läraren och lärarinnan kan — och vill — offra sig själv och sin bekvämlighet i elevernas sällskap även utanför lektionerna på timplanen, där föreståndaren och hans hustru kunna och vilja låta sitt hem stå öppet för såväl lärare som elever, där leves i Sverige det bästa folkhögskolelivet, där uppstår den egendomliga stämning, som kallas 'folkhögskoleanda'. Den är svår att beskriva, men den är inte svår att känna igen för den, som en gång varit under dess makt, sammanvävd som den är av det svenska hemmets bästa och urgamla beståndsdelar: flit, ordning, erkännande av människovärdet även hos dess ringaste medlem, tillsatt med det som alltid varit goda svenska hems ägodel: umgänget med svensk diktning, svensk sång, ungdomsglädje och gästfrihet.»

Folkhögskolorna med deras fasta tradition och folkhögskolans lärare med deras rika erfarenheter om bildningsarbetet bland vuxna ha redan gjort värdefulla insatser i det frivilliga folkbildningsarbetet. Folkhögskolornas lokaler ha under de senare åren beredvilligt ställts till förfogande för folkbildningskurser av olika slag. Sålunda har halva antalet av de av skolöverstyrelsen sedan 1920 anordnade kurserna för föreståndare för folk-, skol- och studiecirkelbiblioteken hållits på folkhögskolor. Dit ha förlagts genom Centralförbundet för nykterhetsundervisning anordnade allmänna utbildningskurser för studie- och ungdomsledare. Instruktionskurser för cirkel- och studieledare inom de olika riksförbunden ha hållits där. Sedan folkhögskolans äldsta tider ha dessa skolor varit av den allra största betydelse för utvecklingen av den populärvetenskapliga föreläsningverksamheten, och från deras lärarkår ha flera av de bästa populärvetenskapliga föreläsarna kommit. Lärare vid de fasta folkhögskolorna ha medverkat vid de flyttande folkhögskolekurserna. Den första av svenska universitetslärare anordnade sommarkursen hölls på Vilans folkhögskola 1893, och sedermera ha liknande kurser hållits vid flera andra folkhögskolor. Det fria folkbildningsarbetet skulle emellertid ha de allra största fördelar av en ännu närmare anknytning till folkhögskolorna och deras lärarkår. Folkhögskollärarna ha som redan framhållits synnerligen stora förutsättningar just som ledare av vuxnas bildningsarbete. Att en folkhögskollärare är fylld av intresse för folkbildningsarbetet även utanför skolan och känner till dettas olika former betyder mycket för att eleverna i sin ordning efter genomgången folkhögskola bli lämpliga ledare av sina hembygders folkbildningsarbete. Samtidigt skulle otvivelaktigt folkhögskolorna å sin sida ha gagn av att komma i verkligt nära kontakt med de breda folklagrens fria självbildningsarbete. Om folkhögskolorna bli de självskrivna mötesplatserna för konferenser och kurser inom folkbildningsarbetets olika grenar och om deras lärarkrafter i ännu större utsträckning än hittills ställas till förfogande för folkbildningsarbetet utanför skolans murar, skulle folkhögskolan vinna sympati och förståelse hos folklager, som kanske hittills stått i viss mån främmande åtminstone för de gamla bondefolkhögskolornas arbete. För att det skall bli möjligt för folkhög-

skolornas lärare att ägna mer tid än för närvarande åt det fria folkbildningsarbetet måste dock åtgärder vidtagas för utökande av folkhögskolornas lärarkrafter. Såsom sakkunniga i sammanhang med behandlingen av frågan om de flyttande folkhögskolekurserna framhållit, skulle det vara till största gagn för folkbildningsarbetet på samma gång som det säkerligen också skulle vara till fördel för folkhögskolan, om sådana folkhögskolor, vilkas lärare under en viss tid ställde sig direkt till förfogande för planmässigt och sammanhängande folkbildningsarbete utanför skolan, skulle kunna påräkna statsunderstöd för anställande av en extra lärare. Det lönebelopp det i detta fall skulle vara fråga om är i gällande föreskrifter bestämt till minst 1,900 kronor, och statsunderstödet borde alltså utgå med denna summa (jämte dyrtidstillägg). Det folkbildningsarbete utanför skolan, som skulle krävas för att denna skulle komma i åtnjutande av det här föreslagna understödet, har begränsats till minst tolv veckors folkhögskolekurser, varvid dock ledande av en ettårig studiecirkel med föreläsningsserie (med 24 sammanträden) borde räknas likvärdig med en fyra veckors folkhögskolekurs (se härom vidare sid. 99).

Genom anställande av den här föreslagna extraläraren, böra skolans ordinarie lärare kunna vissa tider lösgöras för deltagande i det fria folkbildningsarbetet. Därvid böra de, för så vitt det kan ske utan men för undervisningen, erhålla motsvarande nedsättning i sin tjänstgöringsskyldighet vid skolan.

Ansökning om anslag till extra ordinarie lärare för att lösgöra de ordinarie lärarkrafterna till deltagande i det fria folkbildningsarbetet bör avse kommande läsår och vara inlämnat till skolöverstyrelsen senast den 1 juni.

Andra skolor med akademiskt utbildade lärare.

Folkskolorna och folkhögskolorna äro dock ej de enda läroanstalter, vilkas personal ha förutsättningar att i olika avseenden göra betydande insatser inom folkbildningsarbetet. För de omfattande lärar- och ledaruppgifterna i föreläsning- och studiecirkelarbetet kräves mer än väl hjälp från lärarna vid allmänna läroverk, folkskoleseminarier, tekniska och handelsgymnasier, kommunala mellanskolor och andra undervisningsanstalter med akademiskt utbildad personal. Deras utbildning gör dem ofta högt kvalificerade som populärvetenskapliga föreläsare, och det finnes många av dem som på ett framstående sätt deltagit i föreläsningsverksamheten.

Ett särskilt framhållande förtjänar därvid den betydelsefulla ställning som seminarielärarna intaga beträffande folkbildningsarbetet. Det är ju av den allra största vikt att de blivande folkskollärarna under sin seminarietid få blicken upp för folkbildningsarbetets betydelse och bli initierade i dess olika former. I undervisningsplanen för ämnet pedagogik ingår också att eleverna skola få en översikt över bildningens väsen och arter samt olika slag av bildningsanstalter. Det är tillika föreskrivet i seminariestadgan att seminariets

bibliotekarie skall meddela eleverna kännedom om grunderna för skötseln av ett skolbibliotek. I olika sammanhang erbjuda sig sålunda lämpliga tillfällen för seminarielärare att sätta sina elever in i folkbildningsarbetets uppgifter och metoder. Det torde slutligen ej heller vara otänkbart att på sina ställen använda skolornas naturvetenskapliga institutioner i det fria folkbildningsarbetets tjänst.

B. Universiteten.

Allmänna synpunkter.

Otvivelaktigt finnas i sådana folklager, där man på grund av levnadsvillkor och sysselsättning är utestängd från möjligheten att under någon längre tid vistats vid universitetet, många personer med ett varmt bildningsintresse, vilka gärna skulle vilja driva universitetsstudier för att djupare intränga i något ämne åt vilket de ägnat ofta mycket trägna studier under sin från förvärvsarbetet lediga tid. På egen hand — ofta med stöd av medlemskap i en studiecirkel eller av genomgången kurs vid folkhögskola — ha de inhämtat kunskaper, som tillika med den under deras dagliga arbete förvärvade mögenheten kunna ge dem goda förutsättningar att i sitt ämne tillgodogöra sig verkligt vetenskaplig undervisning. Någon gång kan det t. o. m. hända, att det praktiska livet åt dessa personer i fråga om vissa vetenskapsgrenar givit värdefulla förkunskaper och erfarenheter, vilka inte kunna förutsättas hos dem, som gått den vanliga skolvägen.

För vetenskapens egen utveckling står åtskilligt att vinna genom universitetslärarnas medverkan i folkbildningsarbetet. Dessa bli ingalunda enbart givande, i all synnerhet inte i de modernaste formerna av detta arbete. De i det dagliga livets praktiska värv, i dess allvar och strider prövade männen och kvinnorna ha ett helt annat sätt att ta på de vetenskapliga problemen, helt andra frågeställningar än de vanliga universitetsstudenterna, som i allmänhet ej ha andra erfarenheter än dem de vunnit i skolan och hemmet. Även svenska universitetsmän, som en längre tid deltagit i folkbildningsarbetet, ha gjort samma erfarenhet som sina engelska kolleger, nämligen att den hjälp de lämnat åt det praktiska livets män och kvinnor i deras kunskaps- och bildningssträvanden verkat i hög grad befruktande på deras egen vetenskapliga forskning. Det kan inte heller vara utan betydelse för universiteten och deras utveckling, att folkets breda lager känna sig stå i en verklig kontakt med dem och deras undervisning, att de få en levande förnimmelse av att de högsta undervisningsanstalterna äro hela folkets skolor.

Ett av de sannaste och vackraste uttrycken i vårt land för universitetens förpliktelser och intressen i detta hänseende gav Harald Hjärne så tidigt som

1892, då han i anslutning till en diskussion vid folkhögskolemötet i Uppsala yttrade följande:

»Universiteten i ett fritt land med utvecklade kultur få ej låta avstänga sig från det andliga samhällslivet utom deras murar. Det är ej nog för dem, om de skola fylla sitt rätta kall, att uteslutande sörja för den egentliga akademiska undervisningen och att främja den strängt vetenskapliga forskningen. Det tillkommer dem även att genom de personliga krafter och de för studierna avsedda hjälpmedel, som stå dem till buds på sitt särskilda sätt deltaga i samtidens strävanden för den allmänna bildningens förkovran.

En sådan samverkan mellan universitet och folkbildning gagnar båda och samhället i det hela. Vetenskapens nyvunna erövringar kunna snabbare och säkrare komma den kunskapsökande allmänheten till godo. Forskningen löper mindre fara att drunkna i ett oändligt samlande av bristfälligt ordnade småsaker, att förväxla grundlighet med pedanteri, att tappa bort de betydelsefulla, ledande synpunkterna, som just betinga själva vetenskapens sanna framsteg. Det är ju också dessa ledande synpunkter, som framför allt måste fasthållas och betonas, när det gäller att göra vetenskapen verkligt fruktbarande för ett folks kultur. Strävandet att meddela vetenskapens resultat i en för allmänheten överskådlig form kan sålunda giva själva det vetenskapliga arbetet en ingalunda onödig sporre och kontroll.

Och ju närmare, ju oftare de olika folkklasserna mötas i gemensamma andliga intressen, dess lättare kunna de sänjas även i sådana ting, som eljest äro ägnade att skilja dem åt. Landets rikast utrustade bildningshärder, universiteten, äro ännu mer än andra förpliktade och lämpade att väcka och vårda folkets inbördes samkänsla, genom föredömet ej mindre än genom ordets makt.»

De åtgärder, som från universitetshåll vidtagas för att åstadkomma den samverkan mellan universitetsundervisning och folkbildningsarbete, vars bärande princip tecknats i de anförda orden, brukas med ett gemensamt namn kallas »*university extension*», »*universitetsutvidgning*». Både namn och sak leda sitt ursprung från England, där universitetet i Cambridge 1873 började organisera föreläsningsverksamhet utanför universitetsstaden, närmast med anledning av och med förebild i en del föreläsningar, som sedan 1867 hållits i norra England för lärarinnor, för arbetare o. s. v. av en universitetslärare i Cambridge, James Stuart.

För organisationer och institutioner med huvudsyfte att bereda personer, som ej besitta de för universitetsexamina nödiga formella förutsättningarna, tillfälle till mer eller mindre djupgående vetenskapliga studier, har man även använt namnet »*folkuniversitet*». I övrigt har innebörden i detta begrepp något växlat. I Frankrike har man med »*universités populaires*» betecknat en del sammanslutningar, som ledde sitt ursprung från 1800-talets sista år och som åsyftade att föra samman bildningens representanter och kroppsarbetare till tankeutbyte, undervisning och rekreation. Det kan också i detta sammanhang erinras om att man i Norge med »*folkakademier*» menar helt enkelt anstalter för populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet. I Sverige åter fattar man folkuniversitet väl närmast som en institution, där personer som ej avlagt mogenhetsexamen skola få tillfälle att bedriva studier på ett

universitetsmässigt sätt. Sedan flera år arbetar som bekant en »folkuniversitetsförening» på att få till stånd en särskild högskola avsedd uteslutande för nämnda ändamål.

De sakkunniga anse för sin del att de syften, som man vill nå genom ett folkuniversitet i den sist anförda meningen av detta ord, och vilka äro desamma, som innefattas i begreppet universitetsutvidgning, lämpligast och bäst vinnas under *nära samverkan med de redan bestående universiteten och högskolorna*. Därigenom vinner man de säkraste garantierna för att de forskningsintresserade skola komma i kontakt med verkligt vetenskapligt arbete. Därigenom vinnes vidare den fördelen att man kan draga nytta av de vid universiteten och högskolorna befintliga vetenskapliga institutionerna. Slutligen är det ej utan en viss principiell betydelse, om framför allt de gamla statsuniversiteten med deras tradition från århundraden tillbaka direkt, inom och utom sina murar, understödja den modärna tidens folkbildningssträvanden, i den mån detta kan ske utan att universiteten hindras i sina uppgifter som anstalter för vetenskaplig forskning. För det engelska folkbildningsarbetets plats i det allmänna medvetandet har det varit av största värde, att just de gamla minnesrika universiteten i Oxford och Cambridge ha stått och alltjämt stå bland de ledande i university-extension-rörelsen.

En stor del av de personer, som vilja bedriva universitetsstudier utan att ha den för inskrivning vid universitetet nödiga formella kompetensen, åsyftar utan tvivel främst att skaffa sig de förbättrade förvärvsmöjligheter, som en akademisk examen kan medföra. Om och på vad sätt universiteten i detta fall böra visa något tillmötesgående, anse de sakkunniga ligga utanför sin uppgift att utreda. Här skall endast tagas hänsyn till dem, för vilka målet i främsta rummet är en mera ingående kännedom om forskningens resultat och ett fördjupat inträngande i de vetenskapliga arbetsmetoderna och vilka i rent bildningsintresse vilja komma i åtnjutande av den rikare intellektuella utveckling, som kan skänkas genom universitetsstudier. Huru man på universitetshåll på lämpligaste sätt skall kunna tillfredsställa önskningar av detta slag, anse de sakkunniga vara en fråga, som är av allra största vikt för en lyckosam utveckling av folkbildningsarbetet och som därför på det närmaste hänger samman med den utredning, som det åligger de sakkunniga att verkställa.

Universitetens föreläsningar äro i de flesta fall offentliga. Vem som helst har alltså rättighet att övervara en föreläsning vid ett svenskt statsuniversitet, och vad högskolorna beträffar äro deras föreläsningar tillgängliga för alla, som inskriva sig som åhörare och erlægga den föreskrivna avgiften. Emellertid kan problemet om hur man skall kunna tillgodose den stora mängden av forskningsintresserade »icke-studenter» givetvis ej lösas med en hänvisning enbart till denna universitetsföreläsningarnas karaktär av att vara offentliga. De allra flesta av de forskningsintresserade det här gäller ha ej alls tillfälle att besöka universitetet eller ha endast tillfälle att göra det under kortare

tid, ett par tre veckor. Och även för det mindretal, som kan skaffa sig möjlighet att t. ex. under ett års tid uppehålla sig i universitetsstaden för att där driva studier, kräves i regel vidtagande av vissa anordningar med hänsyn både till ämnets behandlingssätt och ofta även till tiden för föreläsningarna och övningarna. Om en person — under kanske stora ekonomiska uppoffringar — kan skaffa sig tillfälle att delta i universitetsstudier under ett års tid, är det naturligtvis för honom önskligt att den föreläsningsserie och de övningar, som han skall delta i, så mycket som möjligt bilda ett avslutat helt samt beröra någon centralare del av ämnet. Vidare är det i regel av vikt att föreläsningarna hållas på kvällen, så att personer, som helt eller delvis måste arbeta i sitt yrke under denna studietid, skola få tillfälle att delta däri. Slutligen är det, om också ej nödvändigt, så dock till stor nytta, om för dessa »extra-studenter» skulle kunna anordnas ett studiehem i en eller annan form i eller vid universitetsstaden.

Universitetens medverkan i folkbildningsarbetet kan — om också i större eller mindre grad — gälla alla huvudformer av detta. Den kan avse den *populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten*, den kan avse *studiecirkelarbetet*, och i båda fallen kan den utövas antingen inom eller utanför universitetet. Den kan slutligen yttra sig däri, att *universitetens institutioner, bibliotek, museer och laboratorier*, ställas i folkbildningsarbetets tjänst.

För att universitetens arbete på dessa olika områden skall ha den nödiga planmässigheten, och för att man skall kunna nå största möjliga effekt utan att därför göra något intrång på universitetens uppgifter som anstalter för vetenskaplig forskning, kräves emellertid att det finnes någon institution, som kan taga om hand ledningen av allt universitetets folkbildningsarbete, för vilket ändamål de sakkunniga föreslå upprättandet vid vart och ett av de båda statsuniversiteten av en »*universitetets folkbildningsavdelning*».

Populärvetenskapliga föreläsningar och kurser utanför universitetet.

Universitetslärare ha tidigt deltagit i populärvetenskaplig föreläsningssverksamhet, långt innan det fanns några statsunderstödda föreläsningssällningar, och bland de förnämsta populärvetenskapliga föreläsarna finner man alltjämt framför allt representanter för universitet och högskolor. Tidigast blev samverkan mellan universitet och folkbildningsarbete på detta område organiserat vid Lunds universitet. Redan 1896 under den detta år vid Lunds universitet hållna sommarkursen träffades förberedelser för upprättande av en centralbyrå för föreläsningssverksamhet i södra Sverige, som skulle stå i nära förbindelse med Lunds universitet. Två år därefter började denna byrå, »Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar», sin verksamhet. Den nära förbindelsen mellan denna och universitetet, som bl. a. fått ett uttryck i bestämmelsen, att i byråns styrelse skall sitta en representant för var

och en av universitetets fakulteter och sektioner, har otvivelaktigt kraftigt bidragit till att Lunds universitet har lämnat en förhållandevis stor kontingent populärvetenskapliga föreläsare. De centralbyråer för föreläsningsverksamhet, som senare upprättats i Stockholm och i Göteborg ha även de haft förbindelse, om också inte fullt så direkt, med vederbörande högskolor.

Allra närmast inorganiserad i universitetet är föreläsningsbyrån i Uppsala. Denna har dock ej haft till uppgift att på samma sätt som de andra centralbyråerna förmedla föreläsningar utan har i stället själv anordnat föreläsningskurser i olika delar av landet.

Alltsedan år 1893 ha universitetslärare i större eller mindre antal medverkat vid utanför universitetsstäderna, under de tidigare åren framför allt vid folkhögskolorna anordnade sommar- och vinterkurser. Från och med 1903 har årligen utgått statsanslag till universitetet i Lund och Uppsala för anordnande av föreläsningskurser å annan ort än universitetsstaden. Anslaget, som från början utgick med 6,000 kr., 3,000 kr. till vardera universitetet, har efter hand höjts och utgår för 1923—24 med 10,000 kronor till Uppsala universitet och 4,500 kr. till Lunds. Som villkor för de understöd, som utgå från detta anslag, har bl. a. föreskrivits, att den som begär föreläsning skall för täckande av föreläsarens resekostnad och arvode tillskjuta minst lika stort belopp som statsbidraget.

Det Uppsala universitet tilldelade anslaget har förvaltats av Uppsala universitets föreläsningsbyrå. Anslag har av denna utdelats till populärvetenskapliga föreläsningskurser (dels folkhögskolekurser, se sid. 86, dels hembygdskurser), vid vilka av akademiska lärare eller med dem jämnställda hållits minst tre föreläsningsserier å tillsammans minst 12 timmar.

Det Lunds universitet tilldelade anslaget har förvaltats av Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar.

I stor utsträckning ha de från universitetshåll anordnade kurserna kommit att nära anknytas till det nyvaknade intresset för hembygdsvetenskap. Den första hembygdskursen anordnades av Norrländska studenters folkbildningsförening 1907 i Härnösand. Sedermera ha flera nationsföreningar, framför allt i Uppsala följt exemplet. Mest planmässigt synes detta arbete ha bedrivits av Södermanlands-Närkes nation, som ända sedan 1907 årligen anordnat sommar- och vinterkurser, omväxlande i Södermanland och Närke. Kurserna, som på samma gång haft karaktär av hembygdsfester, ha i regel varat en vecka och omfattat omkring 20 föreläsningar. Även av Centralbyrån i Lund ha flera hembygdskurser anordnats.

Den nära förbindelse, som sålunda sedan flera år tillbaka bestått mellan universitet och högskolor och den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten, anse de sakkunniga böra ännu starkare accentueras. Det är av största vikt, att föreläsningsverksamheten hålles på ett sakligt vederhäftigt plan, och det är därför önskligt, att representanter för universitet och högskolor få ett genom själva organisationen garanterat inflytande på antagandet av nya föreläsare, i över-

ensstämmelse med vad som alltid varit fallet i fråga om Centralbyrån i Lund. Ju närmare förbindelsen är mellan universitetet och föreläsningsbyrån, desto större utsikt är det också, att man skall för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten kunna förvärva därför lämpliga krafter i vetenskapsmännens krets.

Bland de viktigaste av de uppgifter, som de sakkunniga nedan föreslå skola tillkomma »universitetens folkbildningsavdelningar» i Uppsala och Lund (angående dessas organisation se nedan sid. 157), är också, att de skola tjänstgöra som centralbyråer för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar. Folkbildningsavdelningen vid universitetet i Lund skall i detta avseende helt övertaga de uppgifter, som för närvarande åligga Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar. På samma sätt är det avsett att folkbildningsavdelningen vid universitetet i Uppsala skall ersätta Uppsala universitets föreläsningsbyrå. Därvid skall den dock naturligtvis ej som denna inskränka sig till anordnande av kurser, utan skall bedriva lika fullständig förmedlingsverksamhet som de tre övriga centralbyråerna. Beträffande Folkbildningsförbundet och Västra Sveriges folkbildningsförbund, som äro förlagda till städer utan några statsuniversitet, ha de sakkunniga måst inskränka sig till att framställa som önskligt, att dessa förbund söka en anknytning till vederbörande stads högskola. (Angående centralbyråerna och deras uppgifter se avdelningen om föreläsningsverksamhet sid. 103 ff.).

De kortare kurser med hembygdsstudiet som uteslutande eller åtminstone bärande innehåll, vilka anordnats med understöd av Uppsala universitets föreläsningsbyrå eller centralbyrån i Lund, synas för framtiden likalades bära ingå bland uppgifterna för universitetens folkbildningsavdelningar, med eller utan samverkan med vederbörande nationsföreningar.

I detta sammanhang kan också erinras om att det ur folkbildningssynpunkt kan vara av stort värde, att universitetens folkbildningsavdelningar anordna populärvetenskapliga exkursioner under ledning av universitetslärare eller med dem i vetenskapligt avseende jämställda personer till platser, som kunna vara av intresse ur naturvetenskaplig, arkeologisk eller historisk synpunkt. Det är klart, att man vid både kurser och exkursioner alltid bör söka samverkan med folkbildningsföreningar i vederbörande trakt.

I och för dessa kurser och exkursioner bör av statsmedel ett visst belopp ställas till universitetens folkbildningsavdelningars förfogande för att användas till reseersättning och arvode åt föreläsare. I fråga om de populärvetenskapliga exkursionerna torde därvid endast ett jämförelsevis litet belopp behövas, för båda universiteten tillsammans högst 2 à 3,000 kr. Vad kurserna åter angår, torde anslagsbeloppet sammanlagt ej behöva överstiga det belopp, som för närvarande utgår till universiteten för anordnande av populärvetenskapliga kurser. Man synes därvid bära i överensstämmelse med f. n. gällande bestämmelser föreskriva, att det för varje särskild kurs anvisade statsunderstödet ej får överstiga hälften av den för föreläsarnas resekostnader

och arvoden behövliga summan, samt att återstoden av denna skall täckas med från annat håll än staten anskaffade medel. Anslagen både till exkursioner och kurser synas böra fördelas lika mellan de båda universiteterna.

Universitetens och högskolornas sommarkurser.

Vid sidan av den populärvetenskapliga föreläsningsverksamhet, som utanför universitetsstäderna bedrivits av universitetslärare, ha alltsedan 1893 med några års avbrott under världskriget vid universiteterna anordnats kurser på ett par veckor under sommarferierna, avsedda för den bildningsintresserade allmänheten. Första gången dylika sommarkurser anordnades vid och av ett svenskt universitet var i Uppsala 1893. Följande år följdes exemplet vid Lunds universitet. 1902 hölls för första gången sommarkurser i Stockholm och Göteborg. På den senare platsen stodo de i nära förbindelse med högskolan, som för övrigt redan förut haft direkt anknytning till universitetsutvidgningen genom skyldigheten att anordna allmänbildande föreläsningsserier. I Stockholm ha kurserna administrerats av några intresserade personer med prins Eugen som ordförande. Efter 1912 har den ordningen tillämpats, att Uppsala, Stockholm, Lund och Göteborg alternera med varandra, så att sommarkurser hållits högst vart fjärde år på vart ställe.

Att börja med bestredos alla omkostnaderna genom deltagarnas avgifter. Fri återresa å statens järnväg utgjorde det enda offentliga understödet. Så småningom började emellertid såväl landsting, kommuner, läroverksstyrelser och privata företag lämna avsevärda bidrag till deltagarnas rese- och levnads-kostnader. Det första egentliga statsanslaget erhöles år 1899, då regeringen till sommarkurserna i Uppsala anslog 1,000 kronor till bestridande av kostnaderna för undervisningsmateriell och tryckning av grundlinjer. Fr. o. m. 1903 ha årligen statsunderstöd utgått till kurserna, till belopp, som växlat mellan 3,000 och 9,500 kr. För sommarkurserna i Göteborg 1923 anvisades 6,000 kronor.

Beträffande universitetens sommarkurser finna de sakkunniga önskvärt, om de kunde på ett mera fruktbarande sätt än hittills inordnas i folkbildningsarbetet med hänsyn både till kursernas planläggning och till rekryteringen av deltagarna.

Kurserna böra läggas så, att deltagarna ledas eller rent av tvingas till fördjupade studier i *ett bestämt ämne*, så att det ej blir som för närvarande, då allt för många av kursdeltagarna snarast tyckas lägga an på åhörandet av en så rik mångfald av föreläsningar som möjligt. Mera allmänt lagda föreläsningsserier och även fristående föreläsningar med deras väckande inflytande bör man dock allt fortfarande tillmäta en uppgift vid universitetens sommarkurser. De ha en stor betydelse för sammanhållandet av kursdeltagarna och för skapandet av en enhetlig stämning. Men de böra ej dominera kurserna.

Sommarkurserna ha hittills huvudsakligen besökts av lärare och lärarinnor. I hög grad önskligt vore emellertid, om det kunde ordnas så, att även studiecirkelmedlemmar och andra deltagare i folkligt självbildningsarbete skulle kunna i någon större omfattning deltaga i dessa sommarkurser. För dem skulle helt säkert dessa korta kurser bli av stor betydelse. De skulle där tagas om hand av en representativ forskare på området, vilken genom sin personliga handledning kunde giva dem uppslag och hjälpa dem till rätta. Sommarkursen komme att ingå som ett naturligt led i deras arbete, men ett led av alldeles särskilt värde både på grund av handledningens egen kvalitet och av den koncentration på ämnet, som friheten från det distraherande förvärvsarbetet skulle medföra.

Vid de engelska universiteten anordnas summer schools, direkt avsedda för medlemmarna i de engelska motsvarigheterna till de av de sakkunniga föreslagna universitetscirkelarna (se härom nedan). Måhända skulle man även i Sverige i en framtid kunna anordna kortare sommarkurser vid själva universitetet avsedda speciellt för deltagarna i sådana universitetscirkel, som hållits utanför universitetsstaden.

Vid statsuniversiteten bör anordnande av sommarkurser ingå bland folkbildningsavdelningarnas uppgifter. På samma sätt bör i Stockholm och Göteborg, om därvarande centralbyråer för föreläsningsverksamhet i förhållande till vederbörande högskolor erhållit en ställning motsvarande universitetens folkbildningsavdelningars, sommarkursernas dirigerande överlämnas åt dem. Till dess detta har skett, bör givetvis med sommarkursernas anordnande förfaras som hittills.

Den nuvarande anordningen med sommarkurserna omväxlande förlagda i Uppsala, Stockholm, Lund och Göteborg torde åtminstone tillsvidare böra bibehållas. Det kan dock tänkas, att det skulle kunna ha sina fördelar att sommarkurser anordnas samtidigt vid tvenne högskolor eller universitet men inom olika ämnesområden. Om därvid det sammanlagda antalet föreläsningsserier och övningar ej överstiger det, som skulle hållits, om sommarkursen varit förlagd till en enda plats, behöver kostnaden i det hela ej bli avsevärt högre.

För anordnande av sommarkurser vid universiteten och högskolorna torde böra årligen anslås samma belopp, som ställdes till förfogande för den sommaren 1923 i Göteborg anordnade feriekursen, eller 6,000 kr.

Utbildningskurser för föreläsare och studieledare.

Det tredje allmänna svenska folkbildningsmötet i Stockholm 1910 hade bland sina till Kungl. Maj:t framställda önskemål även upptagit, att genom centralanstaltens försorg kurser i föreläsningskonstens teknik borde anordnas.

I framställning till 1911 års riksdag tog Kungl. Maj:t upp frågan. I den

kungliga propositionen framhölls, att bristen på kompetenta föreläsare var en av de mest framträdande och oftast anmärkta i föreläsningrörelsen. Det vore därför nödvändigt att lämpliga medel att avhjälpa denna brist uppsöktes, liksom att åtgärder i denna riktning understöddes. Kungl. Maj:t fann därvid lämpligast att någon av centralbyråerna för föreläsningssamheten gjorde ett försök med anordnande av dylika kurser, så att man bleve i tillfälle att bilda sig en positiv uppfattning om vad därmed kunde vinnas.

I enlighet med detta uttalande erhöll Folkbildningsförbundet 1914 i uppdrag att anordna en dylik instruktionskurs för blivande populärvetenskapliga föreläsare enligt en av föreläsningsskonsulenten uppgjord och av ecklesiastikministern godkänd plan. Kursen anordnades under februari och mars vid Uppsala universitet och omfattade dels offentliga föreläsningar, dels seminarieövningar. Föreläsningarna, som bevistades av 30 à 40 åhörare, behandlade följande ämnen: det offentliga talandets konst, den statsunderstödda populärvetenskapliga föreläsningssamheten, om användning av åskådningsmaterieell vid densamma och om samverkan med folkbibliotek, samt om bygdekurser. Seminarieövningarna omfattade dels 3 dubbeltimmars övningar i humanistiska ämnen, dels 3 dubbeltimmars övningar i naturvetenskapliga ämnen. Den förra gruppen räknade 6 deltagare, den senare 4 deltagare. Övningarna ordnades så, att varje deltagare fick i uppgift att inom området för sina akademiska specialstudier utarbeta en entimmesföreläsning över ett ämne, som lämpligen borde illustreras med åskådningsmaterieell (kartor, planscher, skioptikonbilder, teckningar å svarta tavlan, etnografiska föremål, enklare instrument o. s. v.) Föreläsningarna höllos i allmänhet utan anlitande av manuskript och utan föregående verbal instudering. Efter varje föredrag höll respektive kursledare kritik samt gavs tillfälle till meningsutbyte. Såväl de offentliga föreläsningarna som seminarieövningarna synas ha omfattats med stort intresse av samtliga deltagare. Kostnaderna för kursen, som helt täcktes av statsbidrag, uppgingo till 400 kr.

Sedermera ha instruktionskurser efter liknande program hållits vid Uppsala universitet 1917 och vid Lunds 1920 och 1921. En instruktionskurs, som skulle hållits i Uppsala 1922 och vartill av riksdagen anvisats 500 kr., har måst inställas till följd av att allt för få deltagare anmälde sig. En nyhet i anordningen av kurserna, som tillämpades i Lund 1920, var att övningsföreläsningarna genom samverkan med A. B. F:s lokala bildningsutskott i Lund höllos i Folkets hus såsom verkligen för den stora allmänheten avsedda föreläsningar, en anordning, som visade sig mycket förmånlig.

Även för framtiden torde det givetvis vara behöfligt att dylika kurser anordnas. Erfarenheten synes dock giva vid handen, att det är lämpligast att några år förflyta, innan ny kurs hålles. Det bör ankomma på skolöverstyrelsen att efter förslag av föreläsningsskonsulenten ingå till Kungl. Maj:t med

framställning om anslag. Kurserna böra som hittills förläggas till universiteten och böra anordnas av vederbörande universitets folkbildningsavdelning.

I detta sammanhang synes också böra framhållas, att det skulle vara önskvärt, om genom universitetens folkbildningsavdelningar kurser anordnades även för utbildning av studieledare inom studiecirkelarna, vid vilka kurser man måhända kunde bygga på de erfarenheter, som vunnits under de av Centralförbundet för nykterhetsundervisning anordnade »allmänna utbildningskurserna för studieledare m. fl.» I detta sammanhang vilja de sakkunniga också erinra om, att det torde vara lämpligt att universitetens folkbildningsavdelningar även övertaga anordnandet av den nationalekonomiska fortbildningskurs, varom de sakkunniga ovan sid. 91 f. framställt förslag.

Av universitetslärare ledda studiecirklar, »universitetscirklar».

Vid universiteten ha som bekant seminarieövningarna, där de studerande genom uppsatsskrivning och diskussion föras in i behandlingen av vetenskapliga problem, blivit en av de viktigaste undervisningsformerna. Den form av bildningsarbete, åt vilken de sakkunniga givit namnet »universitetscirklar», varmed menas med föreläsningar förenade studiecirklar, ledda av universitetslärare eller med dem likställda vetenskapsidkare, innebär egentligen endast ett försök att på folkbildningsarbetet tillämpa universitetsseminariernas arbetsmetoder, naturligtvis utan all jämförelse i övrigt emellan resultaten i det ena eller andra fallet. Från den populärvetenskapliga föreläsningrörelsens första början har det ansetts som en mycket stor fördel för denna verksamhet, att man kunnat intressera universitetens och högskolornas lärare att i så stor utsträckning som skett medverka däri. I samma eller kanske t. o. m. än högre grad måste det anses vara av betydelse för en verklig fördjupning av självbildningsarbetet inom de breda lagren av folket, om dithörande personer med begåvning och intresse för något mera ingående studier skulle kunna få den hjälp och vägledning, som kan erhållas genom deltagande i seminarieövningar, ledda av universitetslärare. Folkbildningsarbetet avser visserligen i första hand »de många». Det åsyftar ett spridande av bildning och kulturintresse i vidast möjliga kretsar av vårt folk. Men vid sidan härav är det också en viktig uppgift att tillse, att vägarna öppnas för de — låt vara jämförelsevis få — som äro *verkligt forskningsintresserade* bland dem, vilka leva under förhållanden, som gjort det omöjligt för dem att skaffa sig en universitetsutbildnings förmåner. Det är därför de sakkunniga lägga sådan vikt på de ovan nämnda universitetscirkelarna.

Till en viss grad kan förebilden till dessa universitetscirklar anses vara hämtad från England, från de s. k. tutorial-classes, den senaste fasen av engelsk university extension. Initiativet till dessa togs 1907 på ett möte i Oxford mellan representanter för Oxfords universitet och Workers' Educational

Association (= arbetarnas bildningsförbund). För att bereda arbetare och andra tillfälle till verkligt inträngande i vetenskapliga problem och metoder anordnas under intimt samarbete mellan universiteten och arbetarnas bildningsförbund treåriga kurser, ledda av universitetslärare eller med dem jämställda och omfattande två timmar var vecka under 24 veckor av vinterhalvåret (den ena timmen upptagen av en föreläsning av ledaren, den andra av diskussion och skriftliga övningar av deltagarna). Deltagarna äro självbestämmande, helt och hållet naturligtvis i fråga om val av ämne och till viss grad även i fråga om val av lärare. Tutorial-classes finnas nu anknutna till alla universitet i det egentliga England och till flera i Skottland, Irland, Australien, Canada och Sydafrika.

Men om förebilden till universitetscirkeln sålunda kan sägas vara engelsk, betecknar denna arbetsform på samma gång teoretiskt sett en fullt naturlig utvecklingsform av studiecirkelarbetet, sådant detta framvuxit på svensk mark. För att emellertid pröva om universitetscirkelns arbetsform verkligen kunde med fördel användas även i Sverige, togo folkbildningssakkunniga — som redan i annat sammanhang omnämnts — 1922 initiativ till två universitetscirkel, båda i nationalekonomi, den ena i Stockholm ledd av professor G. Bagge, den andra i Malmö ledd av professor E. Sommarin. Anordnandet möjliggjordes genom anslag dels från Längmanska kulturfonden, dels från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Båda cirklarna äro avsedda att räcka två år.

Beträffande den av professor Bagge ledda universitetscirkeln, som haft sin sammanträdeslokal å Socialpolitiska institutet, har ledaren lämnat följande redogörelse för första arbetsåret.

Universitetscirkeln vid Socialinstitutet började sin verksamhet den 25 september 1922 och har sedermera sammanträtt varje torsdag kväll under läsåret 1922—23 med en månads uppehåll vid jul. Till studiecirkeln hade anmält sig 25 deltagare; av dessa kvarstå 15, vilka förklarar sig ämna följa studiecirkelns arbete också under läsåret 1923—24.

Varje deltagare uti studiecirkelns arbete var skyldig att före kursens början ha ordentligt genomläst G. WESTIN-SILVERSTOLPES Nationalekonomi för alla, SVEN BRISMANS Nationalekonomi del II samt H. D. HENDERSONS Tillgång och efterfrågan. Undervisningen har hittills uti stor utsträckning anslutit sig till det sistnämnda arbetet.

Arbetet inom cirkeln har tillgått på sådant sätt, att ledaren föreläst över någon sammanhängande del av ämnet under ett par veckor, varefter cirkeln sammanträtt till diskussion av den del utav området, som på detta sätt genomgåts. Före dylika övningar har utsänts en serie frågor, vilkas besvarande varit avsett att belysa de ämnen, som föreläsningarna rört sig om, och dessa frågor ha sedan legat till grund för övningarna efter föreläsningarna. Dessa övningar ha letts på sådant sätt, att ledaren sökt att genom diskussionen få fram så småningom ett bestämt resultat genom medverkan från samtliga deltagare uti studiecirkeln, varefter en av dessa deltagare fått i uppdrag att skriftligen sammanfatta, vad som förekommit under kvällens övning. Övningarna hava sedan fortsatts, till dess att ledaren funnit, att samtliga deltagare verkligen genomträngt de frågor, som behandlats under föreläsningarna. Därefter ha föreläsningarna åter vidtagit över en ny del av området ifråga, på dessa föreläsningar ha följt övningar utav samma slag, som de nyss beskrivna o. s. v. undan för undan.

På detta sätt har inom universitetscirkeln vid Socialinstitutet under innevarande del utav läsåret 1922—23 genomgått nationalekonomiens föremål och arbetsmetoder, de ekonomiska lagarna och deras räckvidd, allmänna prisbildningsläran, den särskilda prisbildningsläran samt kapitalläran och kapitalränteteorien. Avsikten är, att under återstående del utav läsåret på liknande sätt genomgå återstoden utav fördelningsläran, läran om den internationella handeln och om konjunkturerna, varefter, om arbetet kommer att fortsätta under nästkommande läsår, studiecirkeln kommer att övergå till penningteorin, finansvetenskapen och socialpolitikens ekonomiska grunder.

Anledningen till att ett så relativt stort antal utav studiecirkeln ursprungliga deltagare slutat, torde ligga däruti, att icke samtliga haft klart för sig innebörden utav det arbete, som planerades, varför det ej lyckats dem att få tillfälle att förena bevisandet utav studiecirkeln sammanträden med sitt dagliga arbete. Av intresse kan möjligen vara, att bland de kvarstående 15 deltagarna uti universitetscirkeln flertalet utgöres utav personer, som äro verksamma inom olika slag av arbetareorganisationer, nykterhetsföreningar, fackföreningar m. m. I övrigt torde föga vara att tillägga på detta stadium av verksamheten.

Som anordnare av studiecirkeln har Folkbildningsförbundet fungerat. Studiecirkeln medlemmar ha betalt en terminsavgift på 7 kr. 50 öre.

Prof. Sommarin har lämnat följande redogörelse:

Med tvekan åtog jag mig att under månaderna september—december 1922 och januari—april 1923 leda en studiecirkel i nationalekonomi i Malmö, vars medlemmar skulle utväljas bland personer, som tidigare deltagit i cirkelarbete under ett eller flera år, bl. a. i nationalekonomi, och därvid ådagalagt intresse för självstudier. Antalet medlemmar begränsades till 25. Enligt planen borde jag varje tisdag kl. 7—8 e. m. hålla en föreläsning med tillträde för allmänheten i Johannesskolans stora sal, och det ålåg cirkelmedlemmarna att turvis två och två referera denna föreläsning med tillgodogörande av anvisad litteratur och de synpunkter på ämnet, som framkommo under förnyad genomgång av detsamma vid cirkelsammanträde omedelbart efter varje föreläsning i skolans lärarerm kl. 8—9 e. m. Föreläsningarna måste emellertid börja med kvart (kl. 7.15) och kunde ej sällan räckta till 8.30, varefter cirkeln sammanträde vanligen utsträcktes till kl. 10. Givetvis måste aftnarna bliva tämligen ansträngande för personer med daglig sysselsättning. De sammanlagt 25 föreläsningarna följdes av en talrik publik (genomsnittstal c:a 160) och av cirkelmedlemmarna med stor regelbundenhet. En deltagare från ett avlägset industrisamhälle, som måste cykla en mil och sedan fara på tåg till sammanträdena (Staffanstorp—Lund—Malmö), föll snart ifrån, liksom en medarbetare i arbetartidningen, som ansåg sig kunna referera förut, och en deltagare förbjöds i början av andra terminen av läkare att anstränga sig med extra studiearbete. I slutet av andra terminen förflyttades en deltagare till Stockholm. De övriga fortsatte, med förfall för en eller två på grund av särskilda uppdrag (underhandlingsdelegerade vid löneförhandlingar å annan ort o. s. v.) vid ett eller annat tillfälle. Vid ett av de senare sammanträdena under andra terminen voro fem frånvarande av skilda anledningar.

En viss ojämnhet i förutsättningarna för att tillgodogöra sig kursen blev tidigt märkbar bland deltagarna, men något mera än halva antalet av dem visade sig väl kvalificerade för grundligare självstudier, och om man i fråga om några av dessa bortser från formella brister i skriftlig framställning, utgjorde dessa begåvade och belästa män med sina vidsträckta praktiska erfarenheter och sin personliga mogenhet (30 å 40 år) ett mycket gott urval för överläggningar om teori och praxis i folkhushållningen, baserade på valda kapitel ur min populärvetenskapliga lärobok i nationalekonomi.

De vetenskapliga premisserna av fakta och kombinationer av fakta mottogos måhända med större förståelse än slutsatserna, som i talrika fall måste peka i annan rikt-

ning, än man inom den organiserade arbetarvärlden måhända ofta antar eller kunde önska. Flertalet av cirkelmedlemmarna tillhöra sedan ungdomen arbetarpartiet och flera av dem äro innehavare av partiets förtroendeposter. En naturlig benägenhet att finna vetenskaplig verifikation av förutfattade meningar har ofta kunnat spåras i cirkelns debatter och i de mera självständiga inslagen i referaten av föreläsningarna. Överläggningarna inom cirkeln ha därigenom icke sällan gett uppslag till kritik och antikritik, som varit av stort intresse. På det hela taget tror jag mig även hava konstaterat ett växande intresse för att förstå verkligheten och de vetenskapliga förklaringarna av verkligheten förutsättningslöst och utan hänsyn till, huruvida konsekvenserna synas förenliga med politiska åskådningar och syften. Hos de främsta cirkelmedlemmarna, om man till dem hänför dem, som gjort sig mest gällande genom förträffligheten i sina referat och inlägg i debatterna, är påtagligt dominerande det rent intellektuella intresset och detta har i växande grad förmått ge cirkelarbetet karaktär av universitetsarbete.

Med ingången av hösten 1923 har cirkelarbetet återupptagits efter en i så måtto förändrad plan, att medlemmarna två och två turvis till sammanträdena medföra självständigt utarbetade uppsatser i ämnet för föreläsningen och föredraga dessa, innan debatten i ämnet börjar. Därmed har arbetet mera närmat sig de s. k. seminarieövningarna vid universitetet. Tydligt kommer kärntruppen bland cirkelmedlemmarna därmed att träda helt i förgrunden, och det torde kunna befaras, att urvalet gör sig gällande även i fråga om deltagarskapets vidhållande.

Min egen tvekan om universitetscirkelsystemets genomförbarhet och min tidvis måhända förklarliga ansträngdhet av tisdagsarbetet ha förbyts i en bestämd övertygelse om lämpligheten och behövligheten av denna form för folkbildningsarbetet, för vilken jag skulle känna mig entusiastmerad, om samarbetet mellan universitetsläraren och cirkelmedlemmarna kunde begränsas till ett urval, sådant som jag funnit inom den här nämnda kärntruppen.

Min oerfarenhet vid starten av universitetscirkeln 1922—1923 lät mig räkna med, att antagandet av de 25 medlemmarna skulle innebära urvalet av en sådan kärntrupp, men det rätta urvalet kan säkerligen göras först under cirkelarbetet. Det hade måhända varit bättre att börja med 50 och efter en termin utskilja de 25 genom cirkelledarens övervägande inflytelse. Säkerligen bör en universitetscirkel också snarare hålla sig till 25 å 35-åringar än 35- å 45-åringar.

Med allt beaktande av den omständighet, att det knappt finnes något ämne, som i så hög grad som nationalekonomi lämpar sig för studier av här ifrågasvarande art, anse dock de sakkunniga, att de sålunda gjorda försöken tala för, att »universitetscirkeln» är en form av folkbildningsarbete, som är väl värd att särskilt understödja.

I de engelska universitetscirkelarna (tutorial-classes) skola deltagarna, som ovan antytts, förbinda sig att delta minst tre år. I de båda experimentcirkelarna, som på de sakkunnigas initiativ anordnats, har man begränsat sig till att fordra två år. Och de sakkunniga anse också, att det bör förutsättas, att en universitetscirkel *i regel skall vara minst två år*. Endast undantagsvis bör man inskränka sig till *ett* år. Deltagarna i dessa cirkelarna kunna i de flesta fall antagas mer än väl behöva de två årens studier för att *komma in i vetenskapliga arbetsmetoder och vetenskapligt tänkande*.

I fråga om *undervisningens anordnande* i övrigt finnes däremot ingen anledning att avvika från de principer, som tillämpas i England, och som

även följts i allt väsentligt vid de båda universitetscirkklarna i nationalekonomi. Arbetsåret bör omfatta 24 veckor av vinterhalvåret med sammanträde en gång i veckan till en dubbeltimme (den ena timmen ägnad åt en föreläsning av ledaren, den andra åt övningar och diskussioner med deltagarna). Deltagarna skola åtaga sig att efter lärarens anvisningar utarbeta skriftliga uppsatser.

Högsta ledningen av universitetscirkklarna bör tillkomma universitetens folkbildningsavdelningar. Angående de uppgifter, som i detta avseende böra åligga dessa, hänvisas till framställningen sid. 158.

Som *lärare* och ledare av universitetscirkklarna har man i första hand att tänka på universitetens och högskolornas professorer och docenter. Det har redan framhållits, att på samma gång som det för de forskningsintresserade »icke-studenterna» måste anses vara av den allra största betydelse att de i sina studier få komma under personlig ledning av verkliga vetenskapsidkare, det också för dessa senare kan vara till ett visst gagn i deras rent vetenskapliga forskargärning, att de genom samarbete med det praktiska livets män och kvinnor få tillfälle att se sin vetenskaps problem i en annan belysning. Att det i första rummet blir från universitetslärarnas krets, som universitetscirkklarnas ledare komma att hämtas, kan emellertid även ur en annan synpunkt vara till en viss förmån för universiteten. Universitetscirkklarna erbjuda för docenterna ett tillfälle att genom ett slag av undervisning, som nära ansluter sig till deras vetenskapliga arbete, förskaffa sig ökade möjligheter att fortsätta sina egna forskningar. Universitetscirkklarna kunna därigenom underlätta rekryteringen av docentkåren och på så sätt måhända också bidra till ökat urval vid konkurrensen om professurerna, fördelar, som ej böra underskattas, även om det på samma gång måste framhållas, att det är ytterst antagligt, att flertalet universitetscirkklar här liksom i England i huvudsak komma att falla inom ett mera begränsat område: de ekonomiska, statsvetenskapliga och kanske också historiska disciplinerna.

Redan förhållandenas egen natur kommer därför antagligen att knyta det slag av studiecirkelearbete det här gäller ganska nära till docentkåren. Det blir förmodligen framför allt docenter, som komma att åtaga sig uppdraget att vara lärare i universitetscirkklarna. De sakkunniga anse emellertid önskvärt, att man ännu fastare fogar universitetscirkelearbetet samman med docentinstitutionen. Ledandet av en universitetscirkel innebär ju både föreläsningsarbete och ledande av seminarieövningar. Omfattningen och karaktären av detta undervisningsarbete är av den art, att det torde kunna vara rimligt att detsamma skulle kunna anses motsvara den undervisningsskyldighet, som åligger innehavare av docentstipendium. De sakkunniga vilja därför föreslå den ändring i universitetsstatuterna, att docent, som innehar docentstipendium må kunna med kanslers medgivande utbyta den honom som stipendiat åliggande undervisningsskyldigheten mot ledande av universitets-

cirkel. För dylikt medgivande fordras givetvis, att den egentliga universitetsundervisningen inom ämnet ej blir lidande genom anordningen.

Skulle docent, som innehar docentstipendium, vilja leda universitetscirkel vid sidan om sin universitetsundervisning, bör — i överensstämmelse med gällande bestämmelser i liknande fall — kanslers medgivande likaledes inhämtas.

De sakkunniga vilja i detta sammanhang erinra om, att det måhända kan bli nödvändigt att docent — för att kunna tillgodose behovet i fråga om denna art av undervisning på platser, som äro långt avlägsna från universitetet (högskolan) — vistas borta från detta större delen av läsåret. Universitetskanslern bör därför ha rätt, att om han så finner lämpligt för dylikt ändamål meddela docent rättighet att vara borta från universitetet större delen av läsåret, dock bör dylik befrielse ej få gälla för längre tid i följd än högst 3 år.

Under alla förhållanden måste man emellertid utgå ifrån, att de egentliga universitetslärarna inte kunna räcka till för universitetscirklarna. Det blir därför nödvändigt att komplettera dem med vetenskapligt utbildade kompetenta personer utanför universitetet, vare sig lärare eller andra. Så t. ex. kunde man väl knappt finna bättre kvalificerad ledare för en studiecirkel i hygien än stadsläkaren. Vid intagandet i den officiella förteckningen av för ledning av universitetscirklar till buds stående lärarkrafter bör urvalet emellertid ske med stor varsamhet, så snart förteckningen går utanför de egentliga universitets- och högskollärarnas krets. Universitetscirklarna skola ha trygghet för att det är en högt kvalificerad vetenskaplig ledning, som erbjudes dem. Men det ligger ju också i universitetens intresse att hellre avstyrka bildandet av en universitetscirkel, då verkligt kompetent ledare saknas, än att riskera misskrediterandet av universitetets deltagande i detta folkbildningsarbete genom att i brist på bättre tillåta någon mindre kvalificerad lärarkraft att övertaga ledningen.

Av *deltagarna* i en universitetscirkel måste givetvis krävas, att de redan förut satt sig något in i det ämne, som skall behandlas, helst med ledning av litteraturanvisningar, som lämnats av den blivande ledaren. En nyttig förberedelse kan dessutom vara att ha deltagit i mera planmässigt studiecirkelarbete eller, om man ej har annan högre skolutbildning, att ha genomgått andra årskursen på en folkhögskola. Ett minimalt deltagare torde böra krävas för att universitetscirkeln skall få anslag. Här föreslås 10.

Att söka locka till deltagande i universitetscirklar genom att förbinda dessa med reell valuta i form av intyg eller betyg, som meddelade viss kompetens, skulle i hög grad förrycka deras karaktär. Det vore av en oerhörd betydelse för framgången av detta arbete, om det kunde fyllas av den idealitet, som i de engelska folkbildningssträvandena fått det vackra uttrycket, att målet för tutorial-classes-rörelsen icke finge bli att arbetaren genom den skall lyftas ur sin egen upp i en annan samhällsklass, utan målet bör vara, att han skall bli mäktig att taga sin del i arbetet på att höja sin klass och nationen över huvud.

Kostnaderna för lokal, annonsering o. d. böra bestridas av deltagarna eller eljest genom ortsbidrag. Statens understöd bör, som förut (sid. 134) föreslagits, endast användas till ersättning åt läraren och utgå med högst två tredjedelar av det belopp, som kräves till hans arvode samt täckande av på vanligt sätt beräknade kostnader för resa och vivre, dock i allt med högst 1,600 kronor. Angående det belopp, som i det hela kan beräknas vara erforderligt i statsunderstöd till universitetscirklarna hänvisas till avdelningen om studiecirkelverksamheten.

Universitetscirklar kunna anordnas *både inom och utom universitetsstaden*. — Till en början blir det helt säkert ingen skillnad mellan det ena eller andra slaget. Men det är tänkbart att i en framtid en och annan av de inom universitetsstaden anordnade studiecirklarna kan avse att utgöra en fortsättning och ett fullföljande av studier började i en universitetscirkel utanför universitetsstaden. De dugligaste och mest begåvade deltagarna i några på olika ställen men i samma ämne hållna universitetscirklar kunna nämligen tänkas vilja ytterligare fortsätta och fördjupa sina studier i ämnet. På varje särskild plats finnas kanske ej tillräckligt många, som äro intresserade eller skickade för ett dylikt mera krävande arbete. För dessa speciellt studieintresserade skulle då i universitetsstaden kunna ordnas en »fortsättningscirkel».

Studiecirklarna inom universitetsstaden anordnas i regel av vederbörande folkbildningsavdelning direkt. I övrigt böra för dessa universitetscirklar i tillämpliga delar gälla samma villkor som för dem, som anordnas utanför universitetsstaden. I detta fall utgår dock ej ersättning för resa och vivre. För lokalkostnader etc. böra folkbildningsavdelningen svara.

Säkerligen skall det i fråga om deltagande i de inom universitetsstaden hållna universitetscirklarna visa sig nödvändigt med ett antal stipendier. De sakkunniga anse emellertid, att det bör tillkomma universitetens folkbildningsavdelningar att i detta avseende komma med de förslag, som erfarenheten kan ge anledning till.

I samma mån som de inom universitetsstaden anordnade universitetscirklarna vinna anslutning av personer boende så långt utanför universitetsstaden, att de ej kunna resa fram och tillbaka på dagen, kommer det slutligen utan tvivel att visa sig önskvärt, att man för deltagarna anordna något slags *studiehem*. Utan att komma med något bestämt förslag vilja de sakkunniga erinra om två olika utvägar, som härvid äro tänkbara. Den ena är, att man i själva universitetsstaden anordnar en »*universitetets folkhögskola*», ett studiehem, organiserat i huvudsaklig överensstämmelse med de vanliga folkhögskolorna, men där undervisningen skulle läggas på ett högre plan och till största delen skötas av universitetslärare. Allt efter tillgången på lämpliga lärarekrafter skulle universitetscirklar anordnas i olika ämnen. »*Eleverna*» i folkhögskolan skulle specialisera sig på ett eller ett par ämnen. I anslutning

till en dylik folkhögskola skulle emellertid möjligen också kunna anordnas för både studenter och folkhögskoleelever gemensamma föreläsningsserier, i vilka kulturutvecklingen i stort skulle sammanfattas samt de olika forskningsområdenas samband med och betydelse för varandra påvisas. Jämte de direkta för folkhögskolornas elever anordnade föreläsningsserierna och seminarieövningarna, skulle folkhögskoleeleverna naturligtvis ha möjlighet att åhöra de egentliga universitetsföreläsningarna inom sina ämnen och kanske också i ett eller annat fall kunna deltaga i universitetets seminarieövningar.

Universitetsfolkhögskolan skulle också möjligen kunna bli en samlingsplats, där studenter och folkhögskoleelever skulle kunna mötas. Den övervägande teoretiskt utbildade studentungdomen skulle där träda i förbindelse med i praktiska livet utbildade män och kvinnor, som under några månaders universitetsstudier ville komma i närmare kontakt med den vetenskapliga forskningens problem. Å ömse håll skulle ett dylikt sammanträffande kunna vara till gagn.

Den andra utvägen att skapa ett studiehem är att bygga en »tredje årskurs» på sådana folkhögskolor, där man har lätt att anordna av universitetslärare ledd undervisning. Genom anknytning till en av de redan bestående folkhögskolorna skulle deltagarna i universitetscirklarna få gott av den folkliga kamrat- och hemstämning, som är utmärkande för detta slags läroanstalter. Själva folkhögskoleundervisningen skulle begränsas till några föreläsningar i veckan, åsyftande att ge en allmän överblick över de olika vetenskapliga ämnesgruppernas samband med varandra eller sammanfattande översikter över större kulturområden. Elevernas huvudsakliga studier böra emellertid även här koncentreras kring ett av dem själva valt ämnesområde och bedrivs under ledning av universitetslärare.

När ett studiehem, nära förbundet med arbete i universitetscirklar, kommit i gång, kan man anse sig ha realiserat det som ligger i folkuniversitetstanken, när den syftar som längst. Men vägen dit kan ej tagas i ett steg. Man måste efter de sakkunnigas mening pröva sig fram och först se vad som kan uträttas genom universitetscirklar. Ha dessa den framtidsduglighet, som de sakkunniga hålla före, kommer en fastare organisation att efter hand tvinga sig fram av sig själv.

Universitetsinstitutionernas användning i folkbildningsarbetets tjänst.

Vid kurser och universitetscirklar inom universitetsstäderna kan man naturligtvis som hittills räkna på att universitetets institutioner ställas till förfogande i mån av behov. Oavsett detta vilja de sakkunniga emellertid här särskilt framhålla, att det vore i hög grad önskvärt, att de värdefulla samlingar, som ingå i universitetens museer, bli i större utsträckning och på ett mera planmässigt sätt ställda i folkbildningsarbetets tjänst. Samlingarna böra

hållas öppna på tider, som lämpa sig för studieintresserade utanför universitetet, och särskilda demonstrationer böra tid efter annan anordnas. För de kostnader, som kunna vara förenade härmed, torde medel böra ställas till universitetens folkbildningsavdelningars förfogande.

Universitetens folkbildningsavdelningar.

a) *Organisation och sammansättning.*

I fråga om organisationen av den byrå, som skall leda det från universiteten utgående folkbildningsarbetet är det särskilt två huvudönskemål, som de sakkunniga vilja söka tillgodose. Å ena sidan är det av vikt att den organiseras så, att dess verksamhet och därmed också folkbildningsarbetet av universitetslärarna uppfattas som en verklig universitetsuppgift. Å andra sidan måste den stå i synnerligen nära förbindelse med de föreningar och anstalter, som arbeta i folkbildningens tjänst. För att det första av dessa önskemål skall kunna tillgodoses är det nödvändigt, att byrån ingår som ett led i universitetets egen organisation, att den blir en *universitetets folkbildningsavdelning*. Givetvis måste den stå i nära växelverkan med den myndighet, hos vilken den centrala ledningen av folkbildningsarbetet i övrigt är förlagd: skolöverstyrelsen, men bör ej sortera under denna, utan liksom universitetens institutioner i övrigt under universitetskanslern. För att åter det andra önskemålet — om en nära förbindelse med de föreningar och anstalter, som bedriva folkbildningsarbete — skall kunna tillgodoses, bör folkbildningsavdelningen bestå ej blott av universitetsmän utan även av representanter för olika grenar av folkbildningsarbetet.

Lämpligast synes vara, att universitetets rektor är självskriven ordförande för avdelningen. I händelse av förfall för honom böra förhandlingarna ledas av en bland universitetets representanter i avdelningen vald vice ordförande. Utom av rektor bör avdelningen bestå av förslagsvis fem universitetslärare valda av det större akademiska konsistoriet och av likaledes fem representanter för de stora folkbildningsorganisationerna i landet (en för vardera av Sveriges allmänna biblioteksförening, Föreläsningsförbundens riksorganisation, Arbetarnes bildningsförbund och Internationella goodtemplarorden samt en gemensam för övriga statsunderstödda riksförbund av studiecirklar).

Med hänsyn till de omfattande uppgifter, som skulle komma att åligga universitetens folkbildningsavdelningar och av vilka nedan lämnas en sammanfattning, är det nödvändigt, att avdelningen har hos sig anställd en sekreterare och verkställande ledamot, vilken har detta till sin huvuduppgift och som har till sitt förfogande nödigt skrivbiträde.

Avdelningen torde böra sammankomma in pleno minst en gång om året. De löpande ärendena böra avgöras av ett mindre arbetsutskott, som lätt kan sammankallas i mån av behov. Arbetsutskottet torde lämpligen kunna bestå

av två av universitetets och en eller två av folkbildningsföreningarnas representanter tillika med sekreteraren. Samarbete bör vid behov, t. ex. för sommarkursernas anordnande, äga rum mellan universitetens folkbildningsavdelningar samt mellan dessa och de båda högskolorna i Stockholm och Göteborg, liksom mellan dem och skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. Sekreterarna äro de självskrivna ombuden vid detta samarbete. De kostnader, som kunna förmedlas av sekreterarnas resor i och för nämnda ändamål, böra bestridas av folkbildningsavdelningarnas organisationsanslag. Resor och dagtraktamenten för folkbildningsavdelningens plenarsammanträden böra bekostas av staten. Arbetsutskottets medlemmar böra åtnjuta ett särskilt, mindre arvode. Någon reseersättning till utom universitetsstaden boende ledamot av arbetsutskottet torde däremot ej behöva lämnas av staten. I fall av behov bör det bli vederbörande folkbildningsförenings uppgift att anvisa därför nödiga medel.

Sekreteraren och hans biträde böra utses av vederbörande folkbildningsavdelning och avlönas av allmänna medel.

b) Uppgifter.

1. För *sommarkurserna* skall universitetets folkbildningsavdelning vara styrelse och byrå. De olika universitetens och högskolornas folkbildningsavdelningar skola ställa sig i förbindelse med varandra vid planläggning av sommarkurserna.

2. Folkbildningsavdelningen har att varje termin sörja för anordnandet av *studieexcursioner* under vetenskaplig ledare, och att i sammanhang härmed ställa sig i förbindelse med studiecirkel och andra folkbildningsföretag i av excursionerna berörda trakter samt att, på sätt som förut blivit utrett, vidtaga åtgärder för *öppnandet och tillgodogörandet av universitetens institutioner och samlingar* i det allmänna folkbildningsarbetets tjänst.

3. För *universitetscirkelarna* skall folkbildningsavdelningen vara den högsta ledningen. Den har att antaga lärare och uppgöra förteckning över dessa och deras olika ämnen, att pröva ansökningar om anordnande av universitetscirkel, utbetala ersättning till studieledarna för dessa, ombesörja utarbetandet och publicerandet av studieplaner m. m. Universitetscirkelarna inom universitetsstaden anordnas i regel direkt av folkbildningsavdelningen.

4. För den *populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten* skall avdelningen tjänstgöra som centralbyrå och dessutom — för det närmaste länet (eller länen) — ha de uppgifter, som åligga ett länsförbund. Den har att mottaga och granska föreläsarnas ansökningar om att bli upptagna i den årligen av skolöverstyrelsen utgivna föreläsningsskatalogen. Den har vidare att förmedla föreläsningar och kurser samt uppgöra planer för föreläsningsturnéer, allt under samverkan med föreståndarna för resp. föreläsningstanstalter och länsförbund, utbetala ersättning till föreläsarna, publicera grundlinjer och litteraturanvisningar o. s. v.

5. Det skall åliggera folkbildningsavdelningen att ordna samt vara styrelse och centralbyrå för *utbildningskurser för föreläsare och studieledare* samt för *den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare*.

6. Upprättas vid universitetet en *universitetets folkhögskola*, skall den stå under uppsikt av folkbildningsavdelningen.

c) *Statens anslag.*

Då universitetens folkbildningsavdelningar äro inorganiserade i universitetet, böra givetvis de anslag, som avse deras organisation i egentlig mening (löner och expenser) läggas in på vederbörande universitets stat. Lämpligast torde dock därvid vara, att de ej ingå i universitetets drätsel utan överlämnas till folkbildningsavdelningens sekreterare, som har att på sitt ansvar sköta avdelningens medelförvaltning liksom dess löpande ärenden över huvud.

Angående de anslag, som kunna vara behövlige för de föreläsningskurser, studieexkursioner och universitetscirklar, som det åligger universitetens folkbildningsavdelningar att anordna samt för universitetsinstitutionernas utnyttjande i folkbildningsarbetets tjänst, skola folkbildningsavdelningarna årligen var för sig i sammanhang med universitetens riksdagspetita ingå med underdåniga framställningar till Kungl. Maj:t, över vilka framställningar yttrande bör inhämtas från skolöverstyrelsen. De medel, som anvisas för de nämnda ändamålen, liksom de medel, som av skolöverstyrelsen tilldelas sådana föreläsninganstalter och med föreläsningar förenade studiecirklar (andra än universitetscirklar), som förklarar sig ämna anlita folkbildningsavdelningen vid det ena eller andra universitetet, skola ställas till vederbörande folkbildningsavdelnings förfogande att användas enligt de för varje särskilt anslag föreskrivna bestämmelserna.

Folkbildningsavdelningarnas medelförvaltning skall granskas genom av vederbörande universitet utsedda revisorer, varjämte redovisning i vanlig ordning skall ingivas till riksräkenskapsverket.

Statsutgifterna för folkbildningsavdelningen komma att i första hand omfatta lön åt dess sekreterare och dennes skrivbiträde. Sekreterarens uppgifter äro, som nämnts, av den art, att hans arbetskraft torde helt tagas i anspråk av uppgiften. Dock torde det vara försiktigast att åtminstone till en början tillsätta denna befattning på förordnande, till dess större erfarenhet kunnat vinnas om det med befattningen förenade arbetet. Även skrivbiträdet torde böra anställas på förordnande. Sekreterarens lön torde lämpligen kunna bestämmas till det för trettonde lönegraden fastställda beloppet, således ungefär 6,200 kr., skrivbiträdet (3:dje gradens) ungefär 2,500. I den händelse att statstjänare utses till befattningen som sekreterare bör han åtnjuta tjänstledighet från sin ordinarie tjänst under den tid, han är förordnad som sekreterare hos folkbildningsavdelningen, mot avstående av sina avlöningsförmåner men med bibehållen löneturs- och pensionsrätt.

För sommarkurserna bör utgå särskilt årsanslag, tills vidare med belopp motsvarande Göteborgskurserna 1923, eller 6,000 kronor.

I och för anordnandet av populärvetenskapliga kurser utanför universitetsstaden bör samma belopp som hittills ställas till universitetens förfogande eller 14,500 kr. Anslaget bör lika fördelas mellan Lund och Uppsala. Villkoret att den som begär föreläsning tillskjuter för täckande av föreläsarens resekostnad och arvode minst lika stort belopp som statsbidraget, synes böra bibehållas. För anordnandet av populärvetenskapliga studieexkursioner och för universitetsinstitutioners utnyttjande i folkbildningsarbetets tjänst torde behövas 5,500 kr. (hälften till vardera universitetet). Tillsammans skulle alltså för kurser utanför universitetsstaden, exkursioner m. m. ett anslag av 20,000 kronor böra ställas till universitetens folkbildningsavdelningars förfogande.

Till administrationskostnader och övriga expenser erfordras ett reservationsanslag om 5,000 kr. till vardera universitetet, varur även resekostnaderna för avdelningens plenarsammanträden och arvoden å arbetsutskottets medlemmar böra utgå. Sistnämnda arvoden böra lämpligen sättas till 500 kronor för varje medlem, således sammanlagt högst 2,000 kronor för varje universitet. Folkbildningsorganisationernas ombud vid plenarsammanträdena böra få beräkna ersättning för andra klass järnvägsresa och 16 kronor i dagtraktamente.

Om anslagen till universitetscirkelarna och den populära föreläsningsverksamheten är redogjort i annat sammanhang.

De nu utgående statsbidragen för universitetens deltagande i folkbildningsarbetet äro dels anslagen till universitetens föreläsningsbyråer, sammanlagt 14,500 kronor, dels anslagen till sommarkurserna, år 1923 6,000 kronor. För att siffrorna skola bli jämförliga med här föreliggande förslag bör därtill läggas anslaget till Centralbyrån i Lund med 6,000 kronor. Alltså blir den sammanlagda summa, som utgår till ändamål, för vilka universitetet för framtiden skulle ha ledningen, 26,500 kronor.

Efter den föreslagna omläggningen skulle utgifterna bli:

Två sekreterare å (ungef.) 6,200: —	12,400: —
Två skrivbiträden å (ungef.) 2,500: —	5,000: —
Expensanslag	10,000: —
Anslag till sommarkurser	6,000: —
» » utanför universitetsstaden anordnade föreläsningkurser	
m. m.	20,000: —
	<hr/>
	Summa kr. 53,400: —

VII. Samorganisation och statsmedverkan i folkbildningsarbetet. Skolöverstyrelsens folkbildningsrotel.

De nuvarande folkbildningsorganisationerna.

Det svenska folkbildningsarbetet bygger huvudsakligen på kommunal och enskild verksamhet. Statens insats i folkbildningsarbetet har framför allt bestått i att lämna ekonomiskt understöd till folkbildningsföreningar och anstalter, att kontrollera att de anslagna medlen använts för avsett ändamål samt att i övrigt lämna råd och anvisningar, när sådana önskas eller kunna anses behövliga. Någon direkt del i organisationsarbetet har däremot staten icke tagit.

Folkbiblioteksverksamheten. De flesta statsunderstödda folkbiblioteken äro kommunala institutioner. I en del fall förvaltas folkbiblioteken av privata biblioteksföreningar; i enlighet med författningens bestämmelser sitta därvid alltid en representant för det allmänna i biblioteksstyrelsen, nästan undantagslöst utsedd av vederbörande borgerliga kommun.

År 1915 bildades *Sveriges allmänna biblioteksförening*, S. A. B., utgörande en sammanslutning av biblioteksinstitutioner samt av biblioteksfunktionärer och andra personer med intresse för svenskt biblioteksväsende. Föreningen har till uppgift att främja dettas utveckling, att ge nya impulser och ny kraft åt biblioteksarbetet. Den utger tidskriften *Biblioteksbladet* och anordnar årliga biblioteksmöten, vid vilka för biblioteksarbetet viktiga frågor dryftas, den har utgivit broschyrer, ställt sig i spetsen för en skolbibliotekskurs o. s. v. I några län ha bildats särskilda *länsförbund* för biblioteksverksamhet, utgörande underavdelningar till S. A. B.

Som förmedlingsanstalter för *vandringsbibliotek* uppbära följande institutioner statsanslag: Folkbildningsförbundet i Stockholm, Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, Västra Sveriges folkbildningsförbund i Göteborg och Folkbiblioteket i Luleå. Angående *studiecirkelbiblioteken* se nedan studiecirkelverksamheten. Några folkbildningsorganisationer ha åtagit sig *förmedling av bokinköp* till bibliotek och studiecirklar. Två av dem (Folkbildningsförbundet och Sverges storloge av I. O. G. T.) ha ända t. o. m. 1923

haft särskilt uppdrag att förmedla de i statsbidrag utgående böckerna och ha i denna sin egenskap åtnjutit statsunderstöd.

Föreläsningsverksamheten. De flesta lokala föreläsningsanstalterna äro privata, särskilt för ändamålet bildade föreningar. I allmänhet uppbära de numera kommunalt anslag. De lokala föreläsningsanstalterna äro sammanslutna i *länsförbund*; f. n. uppbäres statsanslag av 18 sådana. Länsförbunden i sin tur äro samorganiserade i *Föreläsningsförbundens riksorganisation*, vilken genom anordnandet av årliga konferenser och på annat sätt söker befrämja föreläsningsverksamheten. Utom de lokala föreläsningsanstalterna uppbäres statsanslag för föreläsningsverksamhet av *Arbetarnes bildningsförbund*, som i sina lokalavdelningar anordna kortare föreläsningkurser, ofta i förbindelse med studiecirkelverksamhet, samt av *folkhögskolekursföreningar*. De senare, för närvarande 8 till antalet, äro länsföreningar med uppgift att å olika platser anordna flyttande folkhögskolekurser (vissa av dem ha även andra uppgifter). Som *förmedlingsanstalter för föreläsare* uppbäres f. n. statsanslag av följande institutioner: Folkbildningsförbundet, Västra Sveriges folkbildningsförbund, Uppsala universitets föreläsningsbyrå, Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar och för föreläsningkurser, Arbetarnes bildningsförbunds centralbyrå samt för förmedling av nykterhetsföreläsningar Centralförbundet för nykterhetsundervisning.

Studiecirkelverksamheten. Så gott som alla studiecirklar äro anslutna till de fyra riksförbunden, som uppbära statsanslag för biblioteksverksamhet genom studiecirklar: *Goodtemplarorden*, *Nationaltemplarorden*, *Sveriges blåbandsförening* och *Arbetarnes bildningsförbund*. Dessa riksförbund ha också andra uppgifter än organiserande av studiecirkelverksamhet, de tre första äro nykterhetsorganisationer, Arbetarnes bildningsförbund utgör en samorganisation av 19 riksorganisationer inom den svenska arbetarrörelsen och har på sitt program såväl biblioteks- och föreläsnings- som studiecirkelverksamhet.

Folkbildningsarbetet bör vara fritt och frivilligt.

De sakkunniga ha upprepade gånger understrukt betydelsen av att bildningsarbetet bland de vuxna vilar på dessas egna fria och frivilliga verksamhet. Den vuxne bör givetvis själv få avgöra, *om* han vill studera och *vad* han vill studera, han bör själv få bestämma såväl formerna för studierna som dessas innehåll. De olika bildningsföretagen skola endast ha till uppgift att så rikhaltigt och så lättåtkomligt som möjligt tillhandahålla de medel i form av böcker, studieplaner, föreläsningar o. s. v., som den kunskapssökande behöver för sina studier. Det är därvid också av vikt, att de nämnda företagen organiseras och administreras så, att de bildningssökande kunna känna att de röra sig på egen mark, där de själva ha del både i bestämmanderätt och ansvar, där de ha tillfälle att göra sina önsknings hörda och kunna vänta att

dessa i möjligaste mån skola bli tillgodosedda. I vissa fall kan det vara lämpligast att bildningsföretagen drivas som ett led i den kommunala självstyrelsen. I andra fall är det varken önskligt eller ens tänkbart med kommunal drift. Där måste man i huvudsak bygga på de enskilda sammanslutningarna. Vare sig det är fråga om den ena eller andra organisationsformen, bör emellertid den allra största vikt läggas vid att söka motarbeta uppkomsten av en »folkbildningsbyråkrati», för vilken själva organisationen — den må vara av statlig, kommunal eller föreningsnatur — är huvudsaken och som ej tillräckligt beaktar den studieintresserade allmänhetens olikartade och växlande behov.

De särskilda folkbildningsorganisationerna böra i största möjliga utsträckning fritt få välja sina arbetsformer och ordna sin verksamhet. De inskränkningar i deras självbestämmingsrätt, som av de sakkunniga föreslagits, avse också endast sådana bestämmelser, som äro oundgängligen nödvändiga med hänsyn till den bildningssökande allmänhetens eget intresse eller till den kontroll över statsunderstödens användning, som staten givetvis ej kan frångå sig. Inom den sålunda antydda ramen bör full rörelsefrihet lämnas de särskilda organisationerna. Det svenska folkbildningsarbetet har vuxit upp under fria former, och friheten är en av de grundprinciper, på vilka detta arbete allt framgent måste bygga.

Samverkan mellan folkbildningsorganisationerna.

De sakkunniga ha vid olika tillfällen framhållit önskvärdheten av ett intimt samarbete emellan folkbildningsarbetets olika grenar. På platser, där flera folkbibliotek finnas, böra dessa såväl då det gäller bokinköp som bokutlåning stå i direkt förbindelse med varandra. Folkbiblioteken böra vid inköp av böcker göra sig underrättade, om vilka ämnen som behandlas vid platsens föreläsninganstalt och studiecirklar och i största utsträckning rätta bokinköpen härefter. Folkbiblioteket bör i föreläsningssalens anslutning till de olika föreläsningarna samt om möjligt också utlåna denna litteratur vid föreläsningarna. Föreläsningssalerna böra vid terminsprogrammens uppgörande taga reda på vilka ämnen, som studeras av platsens studiecirklar samt om möjligt välja föreläsare och ämnen härefter. Studiecirkelorganisationerna böra i sin tur vid sina bokinköp undersöka vilka böcker, som finnas i platsens folkbibliotek och som de där kunna få låna; de böra vidare söka få till stånd studiecirklar i de ämnen, som behandlas i föreläsningssalerna, särskilt då det gäller serieföreläsningar.

På många olika sätt kan sålunda en fruktbar samverkan äga rum mellan de olika folkbildningsföretagen avseende en fördjupning av arbetet och ett bättre utnyttjande av de förefintliga resurserna. I många fall medför ett sådant samarbete ekonomiska besparingar och är därför också ur den syn-

punkten högst önskligt. Enligt de sakkunnigas mening torde det i allmänhet vara lyckligast om detta samarbete får karaktären av en *frivillig samverkan* mellan de olika folkbildningsorganisationerna. De olika organisationerna böra givetvis ha kvar sin självständighet och böra ej tvingas till ett samarbete, som de ej önska. Ej heller bör (utom i fråga om biblioteksverksamheten) deltagandet i ett sådant samarbete göras till villkor för erhållandet av statsanslag. Erfarenheten visar emellertid, att där inbjudan utgått till en sådan frivillig samverkan, alla inbjudna organisationer med tacksamhet hörsammat denna.

De sakkunniga vilja här anvisa några lämpliga former för en sådan frivillig samverkan emellan folkbildningsorganisationerna inom de olika kommunerna och länen samt emellan de centrala organen för folkbildningsarbetet.

Kommunal samverkan. I en hel del kommuner förekommer redan nu en mer eller mindre fast organiserad samverkan mellan de olika bildningsföretagen. I vissa fall äger ett sådant samarbete rum endast vid enstaka tillfällen för behandling av en viss fråga, i andra fall har det mera fått karaktären av fast organisation, vilken i så fall vanligen kallats *kommunalt bildningsråd*. Detta består av representanter för platsens olika folkbildningsföretag: folkbibliotek, föreläsningsförening, studiecirkel, A. B. F:s lokalavdelning o. s. v., varjämte understundom kommunen varit representerad genom av fullmäktige eller skolråd utsett ombud. De sakkunniga vilja uttala önskvärdheten av att dylika kommunala bildningsråd komma till stånd på platser med ett mera omfattande bildningsarbete, men anse det obehövt att någon direkt föreskrift därom införes i författningen. Däremot torde det, för undvikande av splittring i biblioteksverksamheten, vara nödvändigt att föreskriva, att det kommunala bibliotekets föreståndare sammankallar till årliga konferenser ledarne för de olika statsunderstödda biblioteken. Se närmare härom avdelningen Folkbiblioteken sid. 63.

Samverkan i länen. Av stor betydelse för folkbildningsarbetets utveckling kan samarbete mellan olika bildningsföretag inom de särskilda länen bli. Föreläsningsförbunden samt folkhögskolekursföreningarna utgöra exempel på sådant samarbete; för dessas verksamhet har tidigare redogjorts.

I Västmanlands län har landstinget tillsatt en särskild folkbildningskommitté, som står till förfogande med råd och anvisningar rörande folkbildningsarbetets olika grenar och som förvaltar landstingets anslag till samtliga folkbildningsändamål. Då landstinget till medlemmar i kommittén utsett representanter för olika folkbildningsorganisationer inom länet är det tydligt att kommittén i hög grad kan befordra ett samarbete de olika organisationerna emellan samt utgöra en garanti för att landstingets anslag bli använda på bästa möjliga sätt.

I Örebro län har bildats en särskild samorganisation emellan de olika folkbildningsföretagen, Örebro läns allmänna bildningsförbund. Detta utgör

»en fri sammanslutning av studiecirklar, bibliotek, föreläsningssanstalter, folkhögskolor, aftonskoleföreningar och andra aktiva folkbildningsföretag samt enskilda för folkbildning intresserade personer och ideella föreningar, anslutna antingen direkt var för sig eller genom kommunala bildningssammanslutningar eller genom länsförbund». Kommuner, bolag, stiftelser m. fl. kunna stå som understödjande medlemmar. Förbundets uppgift är:

att genom sin styrelse och sin ombudsstämma vara en samlingsplats för och ett föreningsband emellan folkbildningsintressena i länet;

att utan att göra intrång på de anslutna organisationernas frihet och självbestämningssrätt söka genomföra en planmässig samverkan mellan olika folkbildningsgrenar;

att taga initiativ till nya folkbildningsföretag;

att hos landstinget och andra anslagsgivande myndigheter utverka ekonomiskt understöd åt folkbildningsverksamheten i länet;

att genom pressen och på annat sätt påverka den allmänna opinionen till närmare förståelse för ett vidgat och fördjupat folkbildningsarbete.

De sakkunniga vilja för sin del uttala önskvärdheten av att folkbildningsorganisationerna inom de olika länen träda i fri och frivillig samverkan med varandra, men anse att det bör överlämnas åt organisationerna att själva bestämma angående formerna för densamma. Några föreskrifter i författningen böra naturligtvis ej förekomma.

Samverkan mellan de centrala organen för folkbildningsarbetet. Av stor betydelse för ett planmässigt samarbete mellan de olika bildningsföretagen skulle också vara, om de centrala ledningarna för de olika organisationerna bleve i tillfälle att konferera med varandra och med statens representanter för folkbildningsarbetet. De sakkunniga vilja därför föreslå att ett fast statsanslag utgår till i regel årliga sammankomster emellan ledarna av folkbildningsarbetet. Kallelse till dessa sammanträden bör utgå från skolöverstyrelsen. I konferensen böra lämpligen deltaga konsulenterna i skolöverstyrelsens folkbildningsrotel, folkhögskoleinspektören, sekreterarna vid universitetens folkbildningsavdelningar samt en representant för var och en av följande organisationer: Sveriges allmänna biblioteksförening, Föreläsningsförbundens riksorganisation, centralbyråerna för föreläsningsförmedling samt de statsunderstödda riksförbunden för studiecirkelverksamhet.

Till konferensen böra även kunna, i den mån vederbörande institutions verksamhetsområde beröres av konferensens förhandlingar, inbjudas representanter från också andra institutioner, såsom Nationalmuseum, Svenska slöjdföreningen, Musikaliska akademien, Nordiska museet, Sällskapet för fysisk fostran.

Varje förening eller institution har att själv utse sin representant. Skolöverstyrelsen utser bland sina representanter ordförande och sekreterare vid mötet. Utom skolöverstyrelsens representanter böra deltagarna av allmänna medel utfå reseersättning och dagtraktamente för deltagande i konferenserna.

Utgifterna för dessa folkbildningskonferenser torde böra beräknas till högst 2,000 kronor för år.

Skolöverstyrelsen och folkbildningsarbetet.

Centrum för statens medverkan i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet har, alltsedan en särskild folkskolöverstyrelse år 1914 inrättades, varit förlagt till denna. De sakkunniga vilja i detta avseende ej föreslå någon ändring, annat än vad som kan stå i samband med upprättandet av folkbildningsavdelningarna vid universiteten (angående dessa se 157 ff.). Dessa avdelningar böra nämligen, som förut framhållits, ej sortera under skolöverstyrelsen, utan under universitetskanslern, även om de i sin verksamhet givetvis böra stå i nära kontakt med skolöverstyrelsen.

De uppgifter, som åligga skolöverstyrelsen med hänsyn till det fria folkbildningsarbetet kunna sammanfattas i följande huvudpunkter:

1. Skolöverstyrelsen har att fördela anslagen till folkbiblioteksväsendet (till folk-, skol-, sjukhus- och studiecirkelbibliotek, till förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek, till centralbibliotek o. s. v.), till föreläsningsverksamheten (frånsett de föreläsningskurser och studieexcursioner, som det åligger universitetets folkbildningsavdelningar att anordna) och till studiecirkelverksamheten (frånsett anslagen till »universitetscirklar»). Lämpligast synes också vara att även anslag till kurser för arbetslösa för de år dylikt anslag anses behövt ställas till skolöverstyrelsens förfogande att fördelas under samråd med den myndighet, som eventuellt får i uppdrag att å statens vägnar bestämma om arbetslöshetsunderstöden i övrigt.

2. Skolöverstyrelsen har vidare att å statens vägnar kontrollera, att de av överstyrelsen för folkbildningsändamål utdelade understöden användas på ett sätt, som befordrar det med dessa understöd avsedda syftet.

3. Slutligen har skolöverstyrelsen att gå till handa med råd och anvisningar i folkbildningsfrågor, i den mån sådana önskas eller kunna anses behövliga.

I och för skolöverstyrelsens uppgifter i fråga om det fria folkbildningsarbetet finnas hos densamma anställda *konsulenter* för de olika folkbildningsgrenarna: två bibliotekskonsulenter, en föreläsningskonsulent och en konsulent för nykterhetsundervisning. Bibliotekskonsulenterna — en förste och en andra konsulent — äro sedan 1918, resp. 1920 ordinarie. Föreläsnings- och nykterhetskonsulenterna äro tillsatta endast på förordnande och för båda är konsulentverksamheten endast en bisyssla. De sakkunniga ha beträffande bibliotekskonsulenterna föreslagit en ökning av antalet till tre genom upprättandet av en ny andra bibliotekskonsulentbefattning (se härom Folkbiblioteken sid. 68). I stället för de båda hittills på förordnande tillsatta föreläsnings- och nykterhetskonsulenterna ha de sakkunniga föreslagit upprättandet av en helt av-

lönad befattning på ordinarie stat: en konsulent, som utom de uppgifter, som för närvarande åligga föreläsningskonsulenten och konsulenten för nykterhetsundervisning även skulle ha i uppdrag att vara konsulent för studiecirkelverksamheten. Angående de skäl, som de sakkunniga anse kunna anföras för en dylik anordning, hänvisas till framställningen i föreläsningsbetänkandet sid. 104. Denna konsulent, som kommer att ha mycket självständiga och ansvarsfulla uppgifter, torde böra sättas i samma lönegrad som förste bibliotekskonsulenten (för n. v. B. 15). De nämnda konsulenterna böra som hittills ha till uppgift att förbereda och föredraga sådana ärenden rörande det fria folkbildningsarbetet, som skolöverstyrelsen äger att besluta om. Det är också närmast de som ha att handhava den skolöverstyrelsen med hänsyn till detta arbete åliggande kontrollerande och rådgivande verksamheten.

Vad *bibliotekskonsulenterna* angår skola de behandla alla hithörande frågor rörande biblioteksverksamheten. Den granskning av studiecirkelnas arbetsplaner, som nödvändiggöres av de bestämmelser, som föreslagits i fråga om anslaget till deras biblioteksverksamhet, skall dock åligga föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten. Bibliotekskonsulenterna skola som hittills med tillhjälp av sakkunniga på olika områden utarbета förteckningar över litteratur som må erhållas i statsbidrag, vilka förteckningar helst böra utkomma årligen och, såsom för närvarande är fallet, vara försedda med korta upplysande anmärkningar. De skola vidare ordna och leda kurser för biblioteksföreståndare samt i övrigt vid lämpliga tillfällen hålla föredrag till allmänhetens upplysning i biblioteksfrågor. Av bibliotekskonsulenterna skall — liksom för närvarande — en i egenskap av förste bibliotekskonsulent leda arbetet och fördela det mellan de olika tjänstgörande. *Föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten* skall behandla alla ärenden, som röra föreläsningsverksamheten, nykterhetsundervisningen och studiecirkelarbetet (med undantag dock av studiecirkelnas biblioteksverksamhet). Han skall under samverkan med de olika centralbyråerna redigera de förteckningar över populärvetenskapliga föreläsare, som skolöverstyrelsen skall utge (ang. dessa se vidare sid. 105). I en särskild förteckning skola därvid upptagas de föreläsare, som av skolöverstyrelsen godkänts såsom ledare av med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet, vilken förteckning även skall innehålla uppgift om de föreläsare, som av universitetens folkbildningsavdelningar antagits som ledare av »universitetscirklar». Alla de nämnda förteckningarna skola givetvis innehålla föreläsarnas namn och ämnen, litteraturanvisningar och övriga upplysningar rörande föreläsnings- resp. studiecirkelverksamheten, som kunna vara behövliga.

För att kunna utföra sitt arbete måste konsulenterna naturligtvis stå i en mycket nära kontakt med det fria folkbildningsarbetet inom vederbörande verksamhetsgren. De böra därför som hittills i mån av behov och tid företaga inspektions- och instruktionsresor. Dessutom bör — som ovan föreslagits — helst en gång om året en konferens anordnas, där konsulenterna få till-

fälle att överlägga om folkbildningsarbetet med representanter för de centrala ledningarna av de olika folkbildningsorganisationerna.

Även om det fria folkbildningsarbetet måste anses stå så nära undervisningsväsendet i övrigt, att det ej finnes någon anledning att lösgöra dithörande frågor från skolöverstyrelsens arbetsområde, så synes dock vägande skäl kunna anföras för att man bör åt behandlingen av dessa frågor bereda en något mera fristående ställning inom skolöverstyrelsen än den hittillsvarande. Med allt erkännande av samhörigheten mellan bildningsarbetet bland vuxna och bland barn och ungdom, kan det nämligen ej gärna bestridas, att det emellan de olika slagen av bildningsarbete på samma gång finnes betydande skiljaktigheter både i problem och metoder. Det senaste årtiondets snabba utveckling av svenskt folkbildningsarbete har tillika medfört en ständig och stark tillväxt av skolöverstyrelsens uppgifter på detta område. Med hänsyn både till karaktären av de frågor det här gäller och till omfattningen och betydelsen av verksamheten samt då det dessutom är av den största vikt, att man även inom skolöverstyrelsen får till stånd en intim samverkan mellan det fria folkbildningsarbetets olika grenar, vilja de sakkunniga därför föreslå att överstyrelsens folkbildningskonsulenter sammanföras till en särskild arbetsrotel, varvid en av konsulenterna (förste bibliotekskonsulenten eller föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten) bör erhålla ställning som undervisningsråd och ledamot i skolöverstyrelsen. Lämpligast synes därvid vara att den nya arbetsroteln placeras inom folkskolavdelningen, till vilken här ifrågakommande konsulenter hittills hört.

De befattningshavare, som för närvarande äro anställda i skolöverstyrelsen i och för det fria folkbildningsarbetet, äro (tillsvidare bortsett från skrivbiträden) följande:

1 förste bibliotekskonsulent (ordinarie) lön	kr.	7,668: —
1 andre » » »	»	6,420: —
1 föreläsningskonsulent (tillförordnad) »	»	3,000: —
1 konsulent för nykterhetsundervisningen (tillförordnad) lön... »		<u>2,500: —</u>
	Summa kronor	19,588: —

Till sistnämnda belopp komma dessutom reseersättning och dagtraktamente för föreläsnings- och nykterhetskonsulenterna under de tider, då de ha sitt arbete förlagt till Stockholm.

Enligt här framställda förslag skulle folkbildningsroteln i skolöverstyrelsens folkskolavdelning innefatta följande på ordinarie stat uppförda befattningshavare (frånsett skrivbiträdena):

1 förste konsulent, som också är undervisningsråd lön	kr.	10,500: —
1 förste konsulent »	»	7,668: —
2 andre bibliotekskonsulenter »	»	<u>12,840: —</u>
	Summa kronor	31,008: —

Till folkbildningsroteln bör slutligen höra ett antal kvinnliga biträden. För närvarande finnas hos bibliotekskonsulenterna anställda en kontorsskrivare med 3,018 kr. i lön och två kontorsbiträden med vardera 2,040 kr. i lön. Alla tre äro tillsatta på förordnande. Såsom redan förut (sid. 68) framhållits, torde dessa biträden emellertid böra göras till ordinarie. Slutligen har riksdagen anvisat medel till avlöning av ännu ett biträde med ett arvode om 3,018 kr. Detta biträde kan väntas bli förordnat från början av år 1924.

Om bibliotekskonsulenternas antal, som här föreslagits, ökas till 3, torde de fyra hos bibliotekskonsulenterna anställda biträdena få tid att även gå föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten till handa. De sakkunniga anse därför att även efter genomförande av den av dem föreslagna omläggningen av konsulenternas uppgifter en utökning av de för folkbildningsroteln avsedda skrivbiträdenas antal utöver det antal biträden, som från och med år 1924 komma att vara anställda hos bibliotekskonsulenterna, ej är erforderlig.

Sammanfattning av folkbildnings- sakkunnigas förslag.

I. Förslag till bestämmelser angående statsunderstöd åt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

A. Inledning.

Till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet plägar i första hand hänföras den verksamhet, som utföres av folkbibliotek, föreläsningsorganisationer och studiecirklar. Utom skolor och universitet samt för ifrågavarande bildningsarbete enbart avsedda organisationer medverka också stora folkliga föreningar med andra huvuduppgifter på sitt program — politiska, fackliga, ekonomiska och sociala — direkt i det allmänna folkbildningsarbetet.

En nära samverkan råder och måste råda mellan de olika grenarna av detta folkbildningsarbete, för att det skall bli verkligt effektivt utan överorganisation och därav föranledda onödiga kostnader. Det synes därför lämpligt att bestämmelserna om statens understödande av de olika grenarna och organisationerna i folkbildningsverksamheten sammanföras i *en* författning, som alltså skall innehålla de grunder för organisation av folkbibliotek, föreläsningsföreningar och studiecirklar samt för universitetens, skolornas och föreningarnas medverkan, vilka böra uppställas som förutsättningar för statsanslagets utgående.

B. Folkbiblioteken.

(1) Understöd av statsmedel må på nedan närmare angivna villkor utgå till kommuner och föreningar i och för folkbiblioteksverksamhet, d. v. s. sådan biblioteksverksamhet, som har till uppgift att stå allmänheten till tjänst i dess självbildningsarbete.

1. Kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek.

(2) Understöd av statsmedel må med ett belopp av lägst 40 kronor och högst 10,000 kronor, för år räknat, utgå till kyrklig eller borgerlig kommun eller till förening för upprättande och underhåll av ett kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek.

(3) För att ett av en förening ägt bibliotek skall kunna erhålla statsunderstöd efter samma bestämmelser som ett kommunalt folkbibliotek fordras, att det står under en styrelse, i vilken den borgerliga kommunen utsett minst en ledamot, varjämte ombud för kommunen skall deltaga i granskningen av bibliotekets räkenskaper; dock att, därest kommunen avböjer att taga sådan befattning med biblioteket, det må ankomma på vederbörande länsstyrelse att, på framställning av bibliotekets styrelse och efter prövning av bibliotekets ändamålsenlighet, utse en styrelseledamot och en granskningsman för detsamma.

(4) Inom en och samma borgerliga kommun kan endast ett bibliotek eller system av bibliotek (centralbibliotek med filialer) erhålla statsunderstöd efter de bestämmelser, som gälla för kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek.

I kommun, där ett landsbibliotek finnes upprättat, får statsunderstöd ej utgå till kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek.

(5) Statsunderstöd till kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek må utgå dels som ett allmänt grundunderstöd, dels ock som särskilda tilläggsunderstöd.

(6) Grundunderstödet, som med de i mom. 4 angivna begränsningarna kan tilldelas alla kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek, som uppfylla nedan nämnda villkor, må intill 400 kronor utgå med lika stort belopp som ordsbidraget, d. v. s. det tillskott, som för bibliotekets utveckling och vård under det år, för vilket statsbidraget begäres, lämnas från annat håll än staten, samt med hälften av det belopp, varmed detta ordsbidrag överskjuter 400 kronor. Därvid skola följande närmare bestämmelser gälla:

(a) Ordsbidraget skall vara kontant och avse faktiska utgifter; dock må för kostnadsfritt upplåten lokal, som är enbart avsedd för biblioteket, på av Skolöverstyrelsen närmare föreskrivna villkor ett belopp få medräknas, som kan anses motsvara skälig hyra, vilket belopp emellertid ej får överstiga hälften av det samlade ordsbidraget.

(b) Beviljat statsbidrag må, därest det ej överstiger 400 kronor, uppbäras endast i form av bundna böcker, valda ur av Ecklesiastikdepartementet eller Skolöverstyrelsen utgivna kataloger och levererade till biblioteken, på sätt Skolöverstyrelsen jämlikt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter närmare bestämmer. Av statsbidrag, som överstiger 400 kronor men ej uppgår till 2,000 kronor, skall hälften, dock minst 400 kronor, uppbäras i form av bundna böcker,

på sagda sätt valda och levererade, det övriga må utgå kontant. Uppgår statsbidraget till 2,000 kronor eller därutöver, må hela beloppet utgå kontant.

(c) För biblioteket skall finnas en föreståndare eller bibliotekarie, som handhar skötseln av boksamlingen och ombesörjer upprättandet av katalog däröver; i fråga om bibliotek med 2,000 kronor eller därutöver i statsbidrag skall bibliotekariens kompetens efter av Skolöverstyrelsen utfärdade allmänna föreskrifter prövas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten.

(d) Biblioteket skall vara uppställt i lämplig lokal. Vid inredning av nya för biblioteket enbart avsedda lokaler, för vilka hyran uppgår eller beräknas till minst 400 kronor, skola planerna på förhand underställas bibliotekskonsulenterna för granskning.

(e) Biblioteket skall regelbundet minst en gång i veckan hållas tillgängligt för allmänheten; dock må öppethållandet under sommarmånaderna vid mindre bibliotek begränsas till en gång varannan vecka, enligt regler, som Skolöverstyrelsen äger att utfärda.

(f) Bibliotekets lärum skall vara kostnadsfritt tillgängligt och ingen avgift må tågas för boklån av låntagare boende inom den kommun, där biblioteket är beläget, eller inom det område i övrigt, som biblioteket jämlikt de nedan i mom. (10) givna föreskrifterna kan ha att betjäna.

(g) Biblioteket skall hållas försäkrat mot eldfara.

(h) Bibliotek, vars bokbestånd står på låg nivå ur moralisk eller konstnärlig synpunkt och vilkét ej ställer sig till eiterrättelse de anvisningar, som förste bibliotekskonsulenten med hänsyn härtill lämnar, kan av Skolöverstyrelsen fråntagas rätt att erhålla statsbidrag, så länge ej vederbörlig ändring skett.

(i) Styrelse för folkbibliotek skall tillse, att litteratur, som är av beskaffenhet att i sedligt avseende kunna inverka skadligt, om den sättes i händerna på unga och omogna läsare, icke genom utlåning eller på annat sätt hålles tillgänglig för personer, som ej kunna anses besitta erforderlig mognad.

(j) Biblioteket skall vara underkastat inspektion, på sätt nedan under mom. (32)—(35) närmare föreskrives.

(k) Bibliotekets böcker få ej utan tillstånd av vederbörande inspektör eller bibliotekskonsulent i Skolöverstyrelsen i annan mån avhändas biblioteket, än att utslitna eller föråldrade böcker må därifrån utgallras.

(l) Biblioteket skall slutligen vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av Skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

(7) Tilläggsunderstöd må utgå till bibliotek, som, utom de ovan i mom. (6) föreskrivna villkoren, uppfylla vissa särskilda villkor. Dessa understöd äro av två slag och avse det ena lärum och handboksamling, det andra avlöning åt egentlig bibliotekspersonal samt kunna utgå antingen var för sig eller båda tillsammans. Grundunderstödet jämte tilläggsunderstöden till ett bibliotek under ett år får icke överstiga det belopp, som för samma år från annat håll än staten anskaffats till biblioteket i fråga.

(8) Tilläggsunderstödet för läsrum och handboksamling må utgå med en fjärdedel av det belopp, varmed ortsbidraget överskjuter 400 kronor och tilldelas:

(a) i städer, köpingar och municipalsamhällen bibliotek, som har ett för allmänheten tillgängligt läsrum, vilket under sakkunnig ledning hålles öppet minst två eftermiddagstimmar varannan vardag och är försett med en handboksamling, vars sammansättning godkännes av förste bibliotekskonsulenten, samt

(b) i övriga kommuner bibliotek, som har en handboksamling, vars sammansättning godkännes av förste bibliotekskonsulenten och vid vars begagnande vägledning lämnas.

(9) Tilläggsunderstödet för avlöning till egentlig bibliotekspersonal må utgå med en tredjedel av den till dylik personal utgående ersättningen, dock endast för så vitt denna ersättning är till sitt belopp av Skolöverstyrelsen prövad och godkänd, varvid statens tilläggsunderstöd för avlöning av bibliotekspersonal ej får överstiga en fjärdedel av bibliotekets samlade statsbidrag.

(10) Om statsbidraget till ett kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek uppgår till 8,000 kronor eller därutöver, varvid även de statsbidragsbelopp skola medräknas, som för föregående år utgått enligt de nedan under mom. (14)—(23) införda bestämmelserna, i den mån dessa statsbidragsbelopp motsvara av kommunen i fråga till statsunderstödda föreningar för biblioteksverksamhet anslagna medel, skall det kommunala eller som kommunalt fungerande folkbiblioteket jämte i övrigt av kommunen understödda föreningsbibliotek, vilka åtnjuta statsbidrag, kostnadsfritt hållas tillgängligt för utlåning även till personer boende utanför vederbörande kommun inom ett av Skolöverstyrelsen föreskrivet område.

(11) Ansökning om statsunderstöd till kommunalt eller som kommunalt fungerande folkbibliotek skall, med det nedan i mom. (30) angivna undantaget, av bibliotekets styrelse före den 15 februari det år, för vilket statsbidrag sökes, insändas till vederbörande länsstyrelse. Sådan ansökning skall vara ställd till Skolöverstyrelsen och vara avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med av Skolöverstyrelsen fastställda formulär, samt skall åtföljas av de handlingar, som Skolöverstyrelsen föreskriver.

Det åligger länsstyrelsen att, sedan i fråga om utanför Stockholm belägna bibliotek, som ansöka om mindre än 8,000 kronor, vederbörande inspektör blivit hörd, före den 15 mars till Skolöverstyrelsen med eget yttrande insända ansökningshandlingarna.

(12) Folkbibliotek, som erhållit statsbidrag, åligger att, om ej statsbidrag sökes det följande året, senast den 30 juni sistnämnda år till Skolöverstyrelsen insända en fullständig redogörelse för bibliotekets verksamhet under det år, för vilket statsbidrag senast beviljats, uppställd enligt föreskrivet formulär.

(13) Då statsunderstött bibliotek, som äges av enskilda, icke längre underhålles av ägaren, skola de bibliotekets böcker, som erhållits såsom statsbidrag

eller inköpts med egna medel, överlämnas till vederbörande kyrkliga eller borgerliga kommun såsom grundstomme till ett kommunalt folkbibliotek; dock att böckerna jämväl må efter Skolöverstyrelsens beprövande överlämnas till annat bibliotek eller annorlunda på lämpligt sätt komma till användning.

2. Genom studiecirklar och andra föreningar bedriven folkbiblioteksverksamhet.

(14) Understöd av statsmedel i och för folkbiblioteksverksamhet må, utom till föreningar, vilkas bibliotek jämlikt mom. (3) likställas med kommunala folkbibliotek, utgå till studiecirklar och övriga föreningar, för så vitt föreningen i fråga antingen är ansluten till och ansöker om statsbidrag genom riksförbund, som omfattar minst 20,000 medlemmar och vilkets utgifter för biblioteksverksamhet närmast föregående år uppgått till minst 6,000 kronor, eller också ansöker genom det statsunderstödda kommunala eller som kommunalt fungerande folkbiblioteket i vederbörande kommun eller genom landsbiblioteket i kommuner, där sådant upprättats.

(15) Det i mom. (14) avsedda statsunderstödet må utgå:

(a) i fråga om sådant bokinköp (inkl. bindning), som står i direkt sammanhang med en studiecirkels planmässigt ordnade studiearbete, omfattande minst 10 sammanträden om året, med högst samma belopp, som studiecirkeln under närmast föregående år av andra än statsmedel använt för inköp och inbindning av böcker, avsedda för studiearbete av ovan angiven art; dock med högst 400 kronor för år och studiecirkel;

(b) i fråga om övrig av förening bedriven biblioteksverksamhet — däri inneslutet bokinköp av annan art än den nyssnämnda — med högst hälften av det belopp, som föreningen under närmast föregående år av andra än statsmedel använt för nämnda ändamål, dock att statsunderstöden till ett riksförbunds bibliotek inom en och samma kommun sammanlagt ej få överstiga 1,000 kronor för år.

(16) I fråga om de i mom. (15) avsedda utgifterna skall iakttagas, att de skola vara faktiska, ej fingerade, och att arvode till bibliotekarie ej får medräknas till högre belopp än som kan prövas skäligt med hänsyn till omfattningen av bibliotekets verksamhet, samt slutligen att kostnad för lokal får medräknas, endast om lokalen i fråga är enbart avsedd för biblioteket och för så vitt den ej befinnes olämplig.

(17) Till förening, som är ansluten till och ansöker om statsbidrag genom riksförbund av ovan angiven beskaffenhet, må statsunderstöd utgå för biblioteksverksamhet, oberoende av det statsbidragsbelopp, som i kommunen i fråga tilldelas det kommunala folkbiblioteket, och likaledes oberoende av, om där finnes upprättat ett landsbibliotek.

(18) Till förening, som ansöker om statsbidrag genom landsbibliotek eller

genom kommunalt folkbibliotek, som för året i fråga åtnjuter 10,000 kronor i statsbidrag, må endast sådant statsunderstöd utgå, som avses i mom. (15 a).

(19) Det sammanlagda beloppet av å ena sidan det till det kommunala eller som kommunalt fungerande folkbiblioteket utgående statsunderstödet, å andra sidan statsunderstöd, som avses i mom. (15 b), för så vitt det utgår till föreningar, vilka ansöka genom det kommunala folkbiblioteket, får i en och samma kommun och för ett och samma år ej överstiga 10,000 kronor.

(20) För åtnjutande av de i mom. (15) omnämnda understöden skola i övrigt följande villkor gälla:

(a) Ett riksförbunds studiecirkel- och biblioteksverksamhet skall stå under inseende och kontroll av en utav förbundet utsedd studieledare.

(b) Beviljat statsbidrag må, om det är av den art, som avses i mom. (15 a), uppbäras endast i form av bundna böcker, valda och levererade på sätt, som föreskrives i mom. (6 b). Är statsbidraget åter av den art, som avses i mom. (15 b), skall hälften, dock minst 400 kronor, uppbäras i form av bundna böcker, valda och levererade på sagda sätt, det övriga må utgå kontant.

(c) De böcker, som inköpts för en studiecirkeles räkning, skola vid slutet av varje arbets- respektive kalenderår kostnadsfritt överlämnas till ett till vederbörande förening eller riksförbund hörande lokalt bibliotek eller också till ett kommunalt folkbibliotek, respektive landsbibliotek.

(d) Föreningsbiblioteken äro underkastade samma bestämmelser angående bibliotekarie, lokal, utlåning, försäkring, bokbestånd och inspektion, som äro stadgade för kommunala folkbibliotek.

(e) Föreningsbiblioteks böcker få ej utan tillstånd av vederbörande inspektör eller bibliotekskonsulent i annan mån avhändas biblioteket, än att utslitna eller föråldrade böcker må därifrån utgallras.

(f) Här ifrågavarande riksförbund, studiecirklar, föreningar och föreningsbibliotek skola vara skyldiga att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av Skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

(21) Ansökning om statsbidrag skall ingivas i fråga om riksförbund av dess studieledare före den 15 juni det år, för vilket bidrag sökes, samt i fråga om studiecirklar och andra föreningar, som ansöka genom kommunalt folkbibliotek eller landsbibliotek, av dettas styrelse före den 15 februari det år, för vilket bidrag sökes.

Riksförbunds ansökning skall ingivas till Skolöverstyrelsen direkt, ansökning i fråga om annan förening skall ställas till Skolöverstyrelsen men insändas till vederbörande länsstyrelse, som har att förfara med densamma på samma sätt, som föreskrivits i fråga om de kommunala folkbiblioteken.

I båda fallen skola ansökningarna vara avfattade i huvudsaklig överensstämmelse med av Skolöverstyrelsen godkända formulär och vara åtföljda av de handlingar, som Skolöverstyrelsen föreskriver.

(22) Förening, som deponerar sina böcker i ett statsunderstött kommunalt

folkbibliotek eller i ett landsbibliotek eller ställer sitt bibliotek helt under det kommunala folkbibliotekets eller landsbibliotekets ledning, må, vare sig den ansöker om statsbidrag genom detta eller genom ett riksförbund, fritagas från skyldighet att själv avgiva redogörelse för sitt biblioteks verksamhet; åliggande det styrelsen för det kommunala folkbiblioteket eller landsbiblioteket att i detta biblioteks årsredogörelse redovisa för de böcker, som på nämnda sätt under året övertagits av detsamma.

(23) Då statsunderstött bibliotek, som äges av riksförbund, studiecirkel eller annan förening, icke längre underhålls av ägaren, skola de bibliotekets böcker, som erhållits såsom statsbidrag eller inköpts med egna medel, överlämnas till vederbörande kyrkliga eller borgerliga kommun för införlivande med dess bibliotek eller såsom grundstomme till ett dylikt; dock att böckerna jämväl må efter Skolöverstyrelsens beprövande överlämnas till annan förening med samma eller likartat syfte eller annorlunda på lämpligt sätt komma till användning.

3. Samverkan mellan biblioteken inom en kommun.

(24) Föreståndarna för alla inom en kommun arbetande statsunderstödda bibliotek skola minst två gånger om året sammankomma på kallelse och under ordförandeskap av föreståndaren för det kommunala folkbiblioteket eller landsbibliotekarien i och för överläggning om bokinköpsförslag, tryckning av gemensam katalog och andra frågor, där samverkan kan synas önskelig. Beslutanderätten tillkommer dock, om ej annan överenskommelse träffats, de särskilda bibliotekens styrelser. I kommuner, där såväl landsbibliotek som statsunderstött kommunalt folkbibliotek saknas, skola föreståndarna för de statsunderstödda föreningsbiblioteken bland sig utse en ordförande, som har att sammankalla mötena och leda förhandlingarna.

4. Centralbibliotek.

(25) Vissa därtill lämpliga kommunala folkbibliotek må på särskild ansökan och efter hörande av Skolöverstyrelsen av Kungl. Maj:t antagas till centralbibliotek, varvid följande villkor skola gälla:

(a) I län, där landsbibliotek finnes upprättat, får ej ett kommunalt folkbibliotek antagas till centralbibliotek.

(b) Endast *ett* kommunalt folkbibliotek må för ett och samma län antagas till centralbibliotek.

(c) Under ett och samma år må högst tre nya centralbibliotek antagas.

(26) Till ett centralbibliotek må utöver det understöd, som tillkommer detsamma efter bestämmelserna angående statsunderstöd till kommunala eller som kommunala fungerande folkbibliotek, utgå ett särskilt centralbiblioteksanslag

utgörande 5,000 kronor för år, vartill kommer det i mom. (33) omnämnda anslaget för inspektionsresor.

(27) Ett centralbibliotek har att inom ett av Kungl. Maj:t bestämt område, i regel sammanfallande med ett län, suppleras de lokala bibliotekens arbete genom direkt och kostnadsfri utlåning av böcker, som behövas i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk vägledning enligt närmare föreskrifter, som Skolöverstyrelsen har att utfärda.

(28) För att ett kommunalt folkbibliotek må godkännas som centralbibliotek fordras, att det skall vara försett med ett lärum, som har ett väl valt handbibliotek och som hålles öppet på för allmänheten lämplig tid alla vardagar både för- och eftermiddagen, att dess bokbestånd även i övrigt är tillfredsställande till omfattning och sammansättning, att det har en bibliotekstekniskt väl utbildad chef samt att vid biblioteket finnes anställt åtminstone ett bibliotekstekniskt väl utbildat biträde.

(29) Styrelse för kommunalt folkbibliotek, som önskar att biblioteket skall antagas till centralbibliotek, skall därom till Skolöverstyrelsen inlämna en till Konungen ställd ansökan, varefter Skolöverstyrelsen har att med eget yttrande överlämna ansökan till Kungl. Maj:t.

(30) Bibliotek, som antagits till centralbibliotek, skall årligen före den 1 april inkomma till Skolöverstyrelsen med redogörelse för bibliotekets verksamhet under närmast föregående år samt med en till Skolöverstyrelsen ställd ansökan om det statsbidrag, som önskas för det närmast följande budgetåret.

(31) Centralbibliotek skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av Skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

5. Biblioteksinspektion.

(32) Inspektion över de statsunderstödda folkbiblioteken skall i län, där landsbibliotek eller centralbibliotek inrättats, utövas genom landsbibliotekarien respektive chefen för centralbiblioteket eller med förste bibliotekskonsulentens medgivande annan därtill lämplig person inom vederbörande biblioteks personal. I övriga län skall inspektion utövas genom vederbörande folkskolinspektör.

(33) För det inspektionsarbete, som utföres genom chef för lands- eller centralbibliotek eller annan respektive bibliotek tillhörig tjänsteman, uppbäres intet arvode, endast reseersättning och dagtraktamente efter tredje klass i rese-reglementet. Planen för inspektionsresorna skall på förhand granskas och godkännas av förste bibliotekskonsulenten, och det sammanlagda beloppet av den för dessa resor utgående ersättningen får ej överstiga 1,000 kronor för år och inspektionsområde.

(34) Bibliotek, som åtnjuter 8,000 kronor i årligt statsbidrag, undantages från den inspektion, som utövas genom chef för central- eller landsbibliotek eller

folkskolinspektör. Såväl dessa bibliotek som centralbiblioteken skola inspekteras av någon av bibliotekskonsulenterna.

(35) Angående i övrigt vad som är att iakttaga i sammanhang med inspektion av bibliotek, har Skolöverstyrelsen att utfärda närmare bestämmelser.

6. Övergångsbestämmelser.

De till vissa förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek utgående understöden må fortfarande under de i kungl. kung. den 31 december 1920 (nr 948) föreskrivna villkoren utgå till Västra Sveriges folkbildningsförbund med högst 2,000 kronor, till Centralbyrån för populära vetenskapliga föreläsningar i Lund med högst 1,000 kronor, till folkbiblioteket i Luleå med högst 1,800 kronor och till Folkbildningsförbundet i Stockholm med högst 6,200 kronor, dock till vart och ett särskilt av de tre förstnämnda anstalterna endast så länge ej central- eller landsbibliotek upprättats i respektive Göteborgs och Bohus län, Skåne och Norrbottens län samt till Folkbildningsförbundet, endast så länge ej central- eller landsbibliotek upprättats i minst 20 av rikets län.

De föreskrifter i kungl. kung. den 31 december 1920 (nr 948), som ej beröras av ovan föreslagna författningsbestämmelser, torde kunna med vissa smärre formuleringssändringar i allt väsentligt bibehållas. Detta gäller om de föreskrifter i kap. I, som avse skolbibliotek, om kap. III, i den mån där avses bokförmedlingsanstalter, om kap. IV och kap. V.

C. Populärvetenskapliga föreläsningar och kurser.

(1) Föreläsningsverksamheten har till uppgift att väcka intresse för och befrämja de vuxnas fria självbildningsarbete, vare sig huvudvikten ligger på förvärvandet av kunskaper eller på känslolivets förädlande.

(2) Statsunderstöd i och för anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar må efter skolöverstyrelsens beprövande och enligt nedan angivna villkor utgå dels till lokala föreläsningsanstalter, dels till vissa läns- och riksförbund för planmässigt anordnade föreläsningskurser, dels också till vissa anstalter och förbund, som ha till uppgift att förmedla föreläsare och anordna turnéer.

1. Lokala föreläsningsanstalter.

(3) Lokal föreläsningsanstalt kan tillhöra kommun, institution eller förening.

(4) Det årliga understödsbeloppet av statsmedel för lokal föreläsningsanstalt får ej överstiga 3,000 kronor och ej understiga 200 kronor.

(5) I regel må endast en föreläsninganstalt inom varje kommun uppbära statsanslag. För den händelse flera ansökningar om anslag inkomma från samma kommun, bör efter föreläsningkonsulentens prövning den anstalt tilldelas statsanslag, som har förutsättningar att organisera den mest planmässiga föreläsningverksamheten och som kan nå vidast möjliga kretsar bland de kunskapssökande.

(6) Ledningen av anstaltens verksamhet utövas av en av vederbörande organisation utsedd styrelse, vid vars sammansättning hänsyn bör tagas till att dess ledamöter representera olika samhällsgrupper och intressen inom kommunen.

(7) Styrelsen uppgör föreläsningprogrammet. Härvid skall den emellertid inhämta förslag från i kommunen verksamma bibliotek, studiecirklar och övriga folkbildningsföretag.

(8) Alla föreläsningar skola vara offentliga. Föreläsninganstalt, som regelbundet har fåtaligt besökta föreläsningar, kan fråntagas rätt att få statsanslag.

(9) Föreläsarna böra lämna litteratur- och studieanvisningar, och i anslutning till föreläsningarna böra om möjligt böcker tillhandahållas till utlåning och till försäljning. I största möjliga utsträckning böra föreläsningarna anknytas till ortens studiecirkelverksamhet.

(10) Föreläsningarna kunna, efter ortens förhållanden, antingen jämnt fördelas i fristående föreläsningar eller serier av föreläsningar över hela föreläsningåret eller ock, helt eller delvis, sammanföras till kurser på kortare tid.

(11) Statsunderstödd föreläsninganstalt skall anordna minst 10 föreläsningar varje år. I kommuner, där man ej kan anordna detta antal, kunna föreläsningar eller föreläsningkurser anordnas av länsförbund eller riksförbund, för så vitt vederbörligt lokalt bidrag ställes till förbundets förfogande.

(12) Då föreläsaren det medgiver, bör tillfälle beredas åhörarna att omedelbart efter föreläsningen framställa frågor och anhålla om nödiga förklaringar. Särskilt är detta av vikt vid föreläsningsserier och kurser. Vid längre dylika kunna lämpligen särskilda fråge- eller samtalstimmar anordnas.

(13) Föreläsninganstalt har att före den 1 maj till skolöverstyrelsen insända ansökan om bidrag till det antal föreläsningar, anstalten kommer att anordna under kommande arbetsår tillika med på vederbörligt sätt styrkt intyg om det anslag från annat håll än staten, som står till anstaltens förfogande för ifrågavarande föreläsningar. Lämpligt är, att ansökan insändes genom den centralbyrå, som anstalten kommer att använda för förmedling av sina föreläsningar; i alla händelser skall i ansökan uppges, vilken centralbyrå anstalten ämnar anlita. Ansökan avfattas enligt av skolöverstyrelsen fastställt formulär.

(14) Skolöverstyrelsen fastställer årligen den avgift, som föreläsninganstalt har att erlägga för varje föreläsning. Denna avgift är med nedan an-

givna undantag lika med halva den beräknade medelkostnaden per föreläsning, varvid hänsyn dock endast må tagas till utgifter för föreläsarnas honorar, resa och vivre. Beloppet skall beräknas med ledning dels av det, på sätt i mom. 20 omförmäles, bestämda honoraret m. m., dels av uppgifter angående medelkostnaden per föreläsning under de närmast föregående åren.

(15) Den fastställda avgiften gäller oförändrad endast i fråga om föreläsare, boende inom den centralbyrås område, där anstalten är belägen, men utanför föreläsningssorten. I fråga om föreläsare, boende utanför centralbyrås område, skall avgiften höjas, och i fråga om föreläsare, till vilka ej utgå reseersättning och dagtraktamente, skall den sänkas, i båda fallen enligt vissa grunder, som skolöverstyrelsen har att årligen fastställa. Är föreläsare bosatt på längre avstånd från föreläsningssorten, skall vederbörande centralbyrå eller länsförbund alltid tillse att flera föreläsningar hållas av honom under samma resa.

(16) I det cirkulär, som skolöverstyrelsen utfärdar angående fördelningen av statsunderstödet till föreläsningssamheten, skall också meddelande lämnas om de avgifter, som föreläsningssanstalterna ha att erlægga.

(17) Föreläsningssanstalt skall efter erhållet meddelande om statsunderstödet fördelning och i den ordning, som skolöverstyrelsen bestämmer, till vederbörande centralbyrå insända det belopp, som svarar mot de av anstalten rekvirerade föreläsningarna.

(18) De olika föreläsningssanstalternas statsanslag skola enligt skolöverstyrelsens anvisning av statskontoret i förskott utbetalas till respektive centralbyråer, och dessa ha sedan i sin ordning att till föreläsarna utbetala de dem tillkommande ersättningarna efter av skolöverstyrelsen godkänd taxa och i varje särskilt fall enligt av vederbörande föreläsningssanstalts föreståndare attesterad räkning. Föreläsare, som skall företaga längre turné, må dock, sedan vederbörlig reseräkning inlämnats, kunna före resans anträdande få till sig utbetalad ersättningen för själva resan jämte traktamentet för det beräknade antalet resdagar.

(19) Med ledning av från centralbyråerna för föreläsningssförmedling ingivna förslag uppgör skolöverstyrelsen årligen förteckning över godkända föreläsare och föreläsningssämnen. För föreläsare och föreläsningssämne, som ej upptagits i dylik förteckning, må statsunderstöd utgå endast efter särskilt meddelat tillstånd av skolöverstyrelsen.

(20) Skolöverstyrelsen fastställer årligen de grunder, efter vilka honorar, reseersättning och traktamente skola utgå till de i dess katalog upptagna föreläsarna och vilka även skola tillämpas vid beräkningen av statsanslaget. Om överstyrelsen så prövar skäligt, må den uppdelat föreläsarna i två arvodesklasser, varvid den högre arvodesklassen huvudsakligen bör omfatta aktiva vetenskapsmän eller andra med dem jämställda fackmän. Föreläsarnas upptagande i den ena eller andra arvodesklassen fastställs av överstyrelsen efter förslag av respek-

tive centralbyrå. Den avgift föreläsningssanstalterna ha att erlägga för föreläsning skall till sitt belopp vara helt oberoende av, huruvida föreläsarna tillhöra den ena eller andra arvodesklassen. Föreläsare, som ej åtnöjer sig med det av överstyrelsen fastställda honoraret, må i föreläsningsskatalogen ange sina arvodesvillkor. Den föreläsningssanstalt, som anlitar en dylik föreläsare, har att direkt till honom utbetala det belopp, varmed det av honom begärda arvodet överskjuter det av skolöverstyrelsen fastställda honoraret.

(21) Om en föreläsare under en och samma resa på en plats håller flera föreläsningar, beräknas ett reducerat arvode för föreläsning enligt grunder, som varje år fastställas av skolöverstyrelsen efter centralbyråernas hörande. Med ledning av de sålunda bestämda arvodesbeloppen och med hänsyn tagen till de olika föreläsningsseriernas medelkostnad, fastställer skolöverstyrelsen årligen de avgifter, som föreläsningssanstalterna ha att erlägga för föreläsningsserierna.

(22) För underhållning med sång, musik eller uppläsning, som är av den natur, att den fyller rimliga krav på konstnärlighet, på samma gång som den är insatt i en ram av folkbildande värde, må statsbidrag utgå efter de vanliga bestämmelserna angående föreläsningar. Dock må för högst en dylik sång- och musikafon varje termin föreläsningssanstalt erhålla 50 % förhöjning av det för vanlig föreläsning beräknade statsanslaget.

(23) Föreläsningssanstalter, som önska anordna med film illustrerade föreläsningar, må för högst *en* sådan filmföreläsning varje termin uppbära 50 % förhöjning av det för vanlig föreläsning beräknade statsanslaget. För övriga utgår statsanslaget efter de vanliga bestämmelserna.

(24) Till föreningar anslutna till sådana riksförbund för studiecirkelverksamhet, som bedriva föreläsningssamfund, må för anordnande — i samband med studiecirkelarbetet — av föreläsningsserier och kurser, omfattande var och en minst tre föreläsningar, statsunderstöd utgå efter de för lokala föreläsningssanstalter gällande bestämmelserna. Dylikt understöd sökes genom vederbörande riksförbund.

2. Folkhögskolekursföreningar.

(25) Folkhögskolekursföreningar äro sammanslutningar av föreningar, kommuner och enskilda över ett större område (vanligen ett län) med uppgift att inom verksamhetsområdet anordna flyttande kurser, vilka till sin allmänna karaktär överensstämma med de fasta folkhögskolornas.

(26) En av föreningen vald styrelse tillsätter föreståndare antingen för varje särskild kurs eller för föreningens hela verksamhet. Önskligt är att i styrelsen för folkhögskolekursföreningen insättas en eller flera representanter för folkhögskolorna inom verksamhetsområdet.

(27) Endast *en* folkhögskolekursförening inom varje län må tilldelas statsunderstöd. Inkommer ansökan om statsunderstöd från flera folkhögskolekursföreningar inom ett och samma län, skall den ha företräde, till vilken

de flesta föreningarna äro anslutna och som för övrigt visar sig kunna bedriva en verksamhet, som åtnjuter allmänhetens förtroende.

(28) Statsunderstöd må utgå för folkhögskolekurs omfattande minst en vecka med minst 10 undervisningstimmar i form av föreläsningar eller av studiecirkelearbete med föreläsaren som ledare. Minst hälften av undervisningstiden skall alltid ägnas åt föreläsningar.

(29) Folkhögskolekursen skall anordnas som ett led i deltagarnas självbildningsarbete. Därför skola litteraturanvisningar lämnas i samband med föreläsningarna och böcker tillhandahållas. Dessutom skola under kursen lämnas anvisningar för fortsatt studiecirkelearbete i de behandlade ämnena efter kursens avslutande.

(30) I samband med folkhögskolekursen böra, såvitt förhållandena det medgiva, anordnas offentliga aftenunderhållningar eller samkväm med musik och sång avseende att väcka smak för förädlande nöjen och förströelser.

(31) Lärarna kunna vara av folkhögskolekursföreningens styrelse fast anställda eller tillfälligt anlitade.

(32) Av folkhögskolekursförening fast anställd lärare, som under minst 24 veckor per läsår tjänstgör vid av föreningen anordnade kurser och vars kompetens prövats och godkänts av skolöverstyrelsen enligt de bestämmelser, som gälla för ordinarie befattning i folkhögskola, må ha rätt att vid ansökning till befattning vid fast folkhögskola tillgodoräkna sig tjänstgöring vid folkhögskolekurser samt att på samma villkor som ordinarie folkhögskollärare vinna inträde i den för folkhögskollärarna avsedda änke- och pupillkassan.

(33) Folkhögskolekursföreningen skall tillförsäkra lärare, som uppfyller de i föregående moment angivna villkoren, en kontant lön, som enligt av skolöverstyrelsen godkänd beräkning kan anses motsvara ordinarie folkhögskollärares löneförmåner.

(34) Folkhögskola, som förbinder sig att under minst 12 veckor av läsåret ställa lärare till förfogande för undervisningsverksamhet vid folkhögskolekurser, äger för anställande av en extra ordinarie lärare vid skolan erhålla ett särskilt statsbidrag, uppgående till den för dylik lärare i gällande författning föreskrivna minimiavlöningen jämte det därå utgående dyrtidstillägget. Med skolöverstyrelsens medgivande må undervisning vid folkhögskolekurser helt eller delvis kunna utbytas mot ledande av en eller flera kombinerade föreläsning- och studiecirkelkurser, var och en med minst ett tvåtimmars-sammanträde i veckan, varvid en sådan kurs med 24 sammanträden (48 timmar) må räknas lika med en folkhögskolekurs på 4 veckor. Ansökan om här ifrågavarande statsbidrag skall inlämnas till skolöverstyrelsen före den 1 juni och avse det kommande läsåret.

(35) Folkhögskolekursförening må för anordnande av flyttande folkhögskolekurser i statsunderstöd erhålla högst hälften av det belopp, som i enlighet med av skolöverstyrelsen föreskrivna bestämmelser utgår till honorar, reseersätt-

ning och traktamente till lärarna, dock högst 125 kronor för föreläsningsvecka med minst 10 undervisningstimmar och sammanlagt högst 4,500 kr. för år.

(36) Folkhögskolekursförening må till bidrag till organisations- och administrationskostnader erhålla ett årligt anslag om högst 600 kronor för år. Endast en folkhögskolekursförening i varje län må uppbära dylikt anslag. Om en folkhögskolekursförening sammanslås med ett länsförbund för föreläsningssamverksamhet, må administrationsanslag utgå för var och en av de bägge verksamhetsgrenarna.

(37) I län, där folkhögskolekursförening ej finnes, må fristående folkhögskolekurser kunna erhålla statsanslag enligt de i fråga om folkhögskolekursförening stadgade grunderna, d. v. s. med ett belopp av 125 kronor för undervisningsvecka med minst 10 undervisningstimmar, dock att sammanlagt högst 4,500 kronor för län och år må utgå till understöd åt dylika kurser.

3. Länsförbund av föreläsningstanstalter.

(38) Sammanslutningar av föreläsningstanstalter inom ett län med uppgift att biträda vid anskaffandet av föreläsare, ordnandet av dessas resor, anordnandet av samarbete mellan föreläsningssamverningar o. d. må kunna erhålla statsunderstöd med belopp, som ej får överstiga 600 kronor för år och länsförbund.

(39) Inom ett och samma län eller verksamhetsområde må endast *ett* föreläsningssamverning erhålla statsanslag. Inkommer ansökan från flera, skall i allmänhet det ha företrädare, till vilket de flesta föreläsningssamverningarna anslutit sig. Finnes inom ett län ingen samorganisation, kan efter föreläsningssamverningens prövning statsanslag tilldelas annan organisation inom länet, som är villig att åtaga sig ett länsförbunds uppgifter.

(40) Länsförbunden äga att anordna såväl enstaka föreläsningar som föreläsningssamverning på platser, där ingen föreläsningssamverning finnes. Statsanslag till dessa föreläsningar och kurser sökes i samma ordning och under samma villkor, som gälla för de av lokala föreläsningssamverning anordnade föreläsningarna.

4. Centralbyråer.

(41) Följande centralbyråer skola förmedla föreläsningar, för vilka statsunderstöd utgår:

a) universitetens folkbildningsavdelningar samt Folkbildningssamverning i Stockholm och Västra Sveriges folkbildningssamverning i Göteborg, vilka byråer huvudsakligen skola ha om hand förmedlingen åt de lokala föreläsningssamverningarna;

b) Arbetarnes bildningsförbunds centralbyrå för förmedling och anordnande av föreläsningsskurser i anslutning till detta förbunds studiecirkelverksamhet;

e) andra riksförbund av statsunderstödda studiecirklar, som skolöverstyrelsen kan finna böra med hänsyn till förmedling av föreläsningsskurser likställas med Arbetarnes bildningsförbund;

d) Centralförbundet för nykterhetsundervisning, som har att enligt särskilda bestämmelser förmedla föreläsningar huvudsakligen i nykterhetsfrågan.

(42) De centralbyråer, som huvudsakligen ha till uppgift förmedlingen åt de lokala föreläsningssanstalterna, skola ha till område:

a) Folkbildningsavdelningen vid Uppsala universitet och Folkbildningsförbundet i Stockholm: Norrland och Svealand samt — gemensamt med centralbyrån i Lund — Östergötland och Gotland;

b) Folkbildningsavdelningen vid Lunds universitet: Götaland;

c) Västra Sveriges folkbildningsförbund i Göteborg: — gemensamt med Lundabyrån — Västergötland, Halland, Bohuslän och Dalsland samt — gemensamt med Uppsala- och Stockholmsbyråerna — Värmland och Närke.

(43) Föreläsningssanstalt, som ligger inom ett för flera centralbyråer gemensamt område, må själv välja vilken byrå, den önskar anlita.

(44) Till de i mom. (41) omnämnda centralbyråerna må statsunderstöd utgå, till Folkbildningsförbundet, Västra Sveriges folkbildningsförbund och Centralbyrån för nykterhetsundervisning ur anslaget till understöd av populärvetenskaplig föreläsningssverksamhet, samt till Arbetarnes bildningsförbund ur anslaget till understöd åt studiecirkelverksamhet. Anslaget till universitetens folkbildningsavdelningar uppföres på universitetens stat.¹

(45) Statsunderstödd centralbyrå åligger:

a) att stå föreläsningssanstalter och föreningar till tjänst med förmedling av föreläsningar samt med råd och anvisningar beträffande föreläsningssverksamheten;

b) att i lämplig utsträckning, i den mån medel därför kunna anskaffas — varvid för statsunderstöd samma bestämmelser skola tillämpas, som gälla om lokala föreläsningssanstalter — själv anordna föreläsningar och kurser;

c) att årligen till skolöverstyrelsen på av denna bestämd tid insända förteckning över föreläsare och föreläsningssämen, som skola upptagas i skolöverstyrelsens förteckning över till buds stående föreläsare, för vilkas föreläsningar statsbidrag kan utgå;

d) att mottaga statsanslaget och föreläsningssöreningarnas bidrag för honorering av föreläsare, samt att till dessa utbetala dem tillkommande arvode och reseersättning.

¹ De sakkunniga föreslå, att följande understödsbelopp skola utgå: till Folkbildningsförbundet 10,000 kronor, till Västra Sveriges folkbildningsförbund 3,000 kronor och till Centralförbundet för nykterhetsundervisning 20,000 kronor.

(46) Statsunderstödd centralbyrå har att i vanlig ordning till riksräkningsverket ingiva redovisning såväl för de statsanslag som lämnas för centralbyråns egen verksamhet som för de belopp, som byrån mottager i och för honorerade av föreläsare.

5. Inspektion.

(47) Inspektionen över föreläsningverksamheten utövas dels av föreläsningkonsulenten, dels enligt av skolöverstyrelsen utfärdad instruktion av lokala inspektörer, som utses av skolöverstyrelsen, sedan förslag inhämtats från vederbörande länsförbund.

Av de i kungl. kung. den 24 november 1922 angående understöd åt anstalter och föreningar som anordna populärvetenskapliga föreläsningar ingående bestämmelserna skola § 1: 1 e) och g) enligt de sakkunnigas förslag helt utgå (se härom sid. 10 ff. och 92).

Angående anslagen för nykterhetskurser se sid. 90 ff. och 115 f., för kurser i ekonomiska ämnen se sid. 192.

D. Studiecirkelverksamheten.

(1) Studiecirkeln är en kamratkrets, som slutit sig samman för inbördes hjälp i självbildningsarbetet under anlitande av bibliotek, föreläsningar och kurser, genom anordnande av diskussioner och samkväm o. s. v.

(2) Studiecirklar, anslutna till riksförbund, som omfattar mer än 20,000 medlemmar och vilket utgifter för biblioteksverksamhet närmast föregående år uppgått till minst 6,000 kronor, skola i regel söka statsbidrag genom riksförbundet, övriga studiecirklar genom någon statsunderstödd folkbildningsorganisation, bibliotek, föreläsninganstalt eller centralbyrå.

(3) Statsunderstöd till studiecirkelverksamheten må utgå
dels i form av bidrag till studiecirklarnas bokanskaffning och övrig biblioteksverksamhet;

dels i form av bidrag till lärare- och föreläsarearvoden;

dels ock som bidrag till riksförbunden för studiecirkelverksamhet för bestående av organisations- och administrationskostnader.

(4) Angående statens understöd av studiecirklarnas biblioteksverksamhet hänvisas till Folkbiblioteken, mom. 14—23.

1. Studiecirklar i elementära ämnen.

(5) Till studiecirklar, som anordna kurser i sådana elementära ämnen, vilka ingå i folkskolans undervisningsplan, må för honorerade av lärarna statsunderstöd kunna utgå med högst 50 kronor för varje årskurs.

(6) Villkoren för erhållande av detta statsanslag, som får utgå med högst fjärdedelen av uppbygget lärarearvode, är att kursen har pågått minst 24 veckor under föregående arbetsår med minst en timmes undervisning i veckan samt att kursdeltagarnas antal ej understigit tio.

(7) Statsunderstödet sökes av cirklar anslutna till riksförbund genom detta och av fristående studiecirklar genom statsunderstödd föreläsninganstalt.

2. Studiecirklar i främmande språk.

(8) Till studiecirklar, som anordna kurser i främmande språk, må statsunderstöd utgå med högst två tredjedelar av uppbygget lärarearvode, dock med högst 240 kronor för läsår.

(9) Villkoren för erhållande av statsbidrag äro, att fullt kompetent språkman är anställd som lärare, samt att deltagarna förbinda sig, att, utom vid giltigt förfall, närvara vid varje lektion, minst 24 varje läsår, och att fortsätta kursen under minst två år. Antalet deltagare får ej understiga 10.

(10) Statsunderstödet sökes på samma sätt som understödet till studiecirklar i andra elementära ämnen.

3. Med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet.

(11) Till studiecirklar, som arbeta i förening med under hela vinterhalvåret pågående föreläsningkurs må statsunderstöd utgå med två tredjedelar av lärarearvodet, inkl. ersättning för resa och vivre, vilket arvode varje år fastställles av skolöverstyrelsen efter vederbörande förmedlingsanstalters hörande. För av universitetens folkbildningsavdelning godkänd akademisk lärare eller därmed jämnställd vetenskapsidkare (ledare av s. k. universitetcirklar) skall därvid utgå ett högre arvode.¹

(12) För statsunderstödet skola följande villkor gälla:

a) Studiecirkeln skall under läsåret hålla minst 24 sammankomster omfattande en timmes föreläsning och en timmes studiecirkelarbeta (seminarieövning, laborationer eller liknande). En universitetscirkel bör i regel pågå minst två läsår. Antalet medlemmar i studiecirkeln får ej understiga 10.

b) Ledaren för kursen skall vara upptagen i en av skolöverstyrelsen utgiven förteckning.

¹ De sakkunniga ha som lämpliga arvodesbelopp för närvarande ansett 50, respektive 75 kronor för dubbeltime, vartill kommer ersättning för resa och vivre efter samma grunder som för annan föreläsningverksamhet. Årskostnaderna för staten beräknas till 1,200, respektive 1,600 kronor för studiecirkel.

e) Deltagarna skola förbinda sig att, utom vid giltigt förfall, närvara vid varje sammankomst under den tid cirkeln pågår och att efter lärarens anvisning utarbeta visst antal skriftliga uppsatser i ämnet.

(13) Understödet beviljas för ett år i sänder.

(14) Kombinerade föreläsnings- och studiecirkelkurser kunna anordnas av vilket statsunderstött folkbildningsföretag som helst. Då det gäller studiecirklar med lärare i den högre arvodesklassen (universitetcirklar), sökes statsunderstödet hos universitetens folkbildningsavdelningar. Statsunderstöd till övriga sådana studiecirklar sökes hos skolöverstyrelsen genom den centralbyrå som användes.

(15) Anordnarna skola till förmedlingsanstalten insända en viss, varje år av skolöverstyrelsen fastställd avgift, utgörande en tredjedel av den beräknade medelkostnaden per kurs.

4. Riksförbundens organisations- och administrationsanslag.

(16) Till centralledningarna för riksförbund, som åtnjuta statsunderstöd för studiecirkelverksamhet, må särskilt statsunderstöd utgå som bidrag till täckandet av kostnaderna för centralledningarnas organisation och administration samt instruktions- och förmedlingsverksamhet, dock under förutsättning att vederbörande förbund till ändamålet i fråga av egna medel anslår minst lika stort belopp som statsunderstödet.¹

E. Universitetens folkbildningsavdelningar.

(1) Universitetets folkbildningsavdelning sorterar liksom universitetsinstitutioner i övrigt under universitetskanslern och består av universitetets rektor som ordförande, fem universitetslärare, valda av det större akademiska konsistoriet, och fem representanter för folkbildningsorganisationerna i landet, utsedda av följande förbund: en för vardera av Sveriges allmänna biblioteksförening, Föreläsningsförbundens riksorganisation, Arbetarnes bildningsförbund och Sveriges storloge av I. O. G. T. samt en gemensam för övriga statsunderstödda riksförbund av studiecirklar.

I händelse av förfall för rektor inträder som ordförande en av avdelningen bland universitetsledamöterna vald vice ordförande.

Folkbildningsavdelningens verkställande ledamot är en av avdelningen utsedd sekreterare.

¹ De sakkunniga ha föreslagit följande belopp: till Goodtemplarorden 20,000 kronor, till Arbetarnes bildningsförbund 20,000 kronor, till Nationaltemplarorden 3,750 kronor och till Sveriges blåbandsförening 3,000 kronor.

De löpande ärendena avgöras av sekreteraren i samråd med ett av avdelningen inom sig utsett arbetsutskott, som sammankommer i mån av behov och består av fyra medlemmar, varav två universitetsmän. Avdelningen in pleno sammanträder minst en gång om året.

(2) Universitetens folkbildningsavdelningar skola ha följande uppgifter:

a) För universitetens sommarkurser skall folkbildningsavdelningen vara styrelse och byrå.

b) Folkbildningsavdelningen har att sörja för anordnandet av studie-exkursioner under vetenskaplig ledare och att i sammanhang härmed ställa sig i förbindelse med studiecirklar och andra folkbildningsföretag i av exkursionerna berörda trakter samt att så vitt möjligt vidtaga åtgärder för öppnandet och tillgodogörandet av universitetens institutioner och samlingar i det allmänna folkbildningsarbetets tjänst.

c) För universitetscirkarna, av akademiska lärare eller med dem jämställda vetenskapsidkare ledda studiecirklar, skall folkbildningsavdelningen vara den högsta ledningen. Den har att antaga lärare och uppgöra förteckning över dessa och deras olika ämnen, att pröva ansökningar om anordnande av universitetscirklar, utbetala ersättning till studieledarna för dessa, ombesörja utarbetandet och publicerandet av studieplaner m. m. Universitetscirkarna inom universitetsstaden anordnas i regel direkt av folkbildningsavdelningen.

d) För den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten skall avdelningen tjänstgöra som centralbyrå och dessutom — för det närmaste länet (eller länen) — ha de uppgifter, som åligga ett länsförbund. Den har att mottaga och granska föreläsarnas ansökningar om att bli upptagna i den årligen av skolöverstyrelsen utgivna föreläsningsskatalogen. Den har vidare att förmedla föreläsningar och kurser samt uppgöra planer för föreläsningsturnéer, allt under samverkan med föreståndarna för respektive föreläsningsanstalter och länsförbund, utbetala ersättning till föreläsarna, publicera grundlinjer och litteraturanvisningar o. s. v.

e) Det skall åligga folkbildningsavdelningen att ordna samt vara styrelse och centralbyrå för utbildningskurser för föreläsare och studieledare samt för den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare.

f) Upprättas vid universitetet en universitetets folkhögskola, skall den stå under uppsikt av folkbildningsavdelningen.

(3) Statsanslag utgår till universitetets folkbildningsavdelningar för:

1. avlöning åt två sekreterare och två skrivbiträden;
2. expenser;
3. anordnande av sommarkurser;
4. anordnande av föreläsningsskurser utanför universitetsstaden m. m.

De medlemmar av folkbildningsavdelningen, som ej äro bosatta i universitetsstaden, skola erhålla reseersättning och dagtraktamente vid plenarsammanträdena. Arbetsutskottets medlemmar skola dessutom åtnjuta särskilt arvode. De för dessa ändamål erforderliga beloppen skola utgå ur anslaget till expenser.

Av anslaget till anordnande av föreläsningskurser m. m. skola bestridas utgifterna för av folkbildningsavdelningen utanför universitetsstaden anordnade kurser och exkursioner samt kostnaderna för vissa institutioners öppethållande i folkbildningsarbetets tjänst.

F. Samverkan mellan de centrala organen för folkbildningsarbetet.

Till skolöverstyrelsens förfogande ställes ett fast anslag för i regel årliga konferenser mellan konsulenterna i folkbildningsroteln och folkhögskoleinspektören, samt representanter för folkbildningsorganisationernas centralledningar: en för vardera av folkbildningsavdelningarna vid universiteten och de båda övriga centralbyråerna för föreläsningsverksamheten, en för Föreläsningsförbundens riksorganisation, en för Sveriges allmänna biblioteksförening samt en för vardera av de fyra statsunderstödda riksförbunden av studiecirklar.

Till dessa konferenser skola även, i den mån vederbörande institutions verksamhetsområde beröres av konferensens förhandlingar, inbjudas representanter från andra föreningar och institutioner, såsom Nationalmuseum, Svenska slöjdföreningen, Musikaliska akademien, Nordiska museet och Sällskapet för fysisk fostran.

II. Förslag angående särskild arbetsrotel i Kungl. Skolöverstyrelsen för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

Inom skolöverstyrelsens folkskoleavdelning upprättas en särskild arbetsrotel för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet med följande befattningshavare:

- en förste konsulent, som också är undervisningsråd;
- en förste konsulent;
- två andre konsulenter;
- två kontorsskrivare;
- två kontorsbiträden.

Av konsulenterna skola den ene förste konsulenten samt de två andre konsulenterna vara konsulenter för biblioteksverksamheten, den återstående förste konsulenten för föreläsnings- och studiecirkelverksamheten samt för nykterhetsundervisningen.

Bibliotekskonsulenterna skola behandla alla under skolöverstyrelsen hörande frågor rörande biblioteksverksamheten. De skola med tillhjälp av sakkunniga på olika områden utarbета förteckningar över litteratur, som må erhållas i statsbidrag, vilka förteckningar helst böra utkomma årligen och vara försedda med korta upplysande anmärkningar. De skola vidare ordna och leda kurser för biblioteksföreståndare samt i övrigt vid lämpliga tillfällen hålla föredrag till allmänhetens upplysning i biblioteksfrågor. Av bibliotekskonsulenterna skall en i egenskap av förste bibliotekskonsulent leda arbetet och fördela det mellan de olika tjänstgörande. *Föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten* skall behandla alla ärenden, som röra föreläsningsverksamheten, nykterhetsundervisningen och studiecirkelarbetet (med undantag dock av studiecirkelarnas biblioteksverksamhet). Han skall under samverkan med de olika centralbyråerna redigera de förteckningar över populärvetenskapliga föreläsare, som skolöverstyrelsen skall utge. I en särskild förteckning skola därvid upptagas de föreläsare, som av skolöverstyrelsen godkänts såsom ledare av med föreläsningar förbunden studiecirkelverksamhet, vilken förteckning även skall innehålla uppgift om de föreläsare, som av universitetens folkbildningsavdelningar antagits som ledare av universitetscirkel. Konsulenterna skola i övrigt tillhandagå med råd och upplys-

ningar inom respektive verksamhetsområde samt i mån av behov och tid företaga inspektions- och instruktionsresor.

Till skolöverstyrelsens uppgifter med hänsyn till folkbildningsarbetet skall även höra att de år, för vilka anslag anvisas för kurser för arbetslösa, anordna dessa kurser, under samråd med den myndighet, som å statens vägnar får i uppdrag att bestämma om arbetslöshetsunderstöden i övrigt.

III. Förslag till förändring i bestämmelserna för docents undervisningsskyldighet.

(Utredningen sid. 153 f.)

Med kanslers medgivande må docent kunna utbyta sin med docentstipendium förenade vanliga universitetsundervisning mot ledandet av universitetscirkel. Innehavare av docentstipendium skall för övertagande av ledning av universitetscirkel inhämta kanslers samtycke i varje särskilt fall.

Docent må efter kanslers prövning kunna erhålla befrielse från skyldighet att vistas vid universitetet större delen av läsåret under en tid av högst tre år för att övertaga ledningen av universitetscirkel i annan del av landet.

IV. Förslag till kurser i ekonomiska ämnen.

(Utredningen sid. 91 f. och 116.)

Till Skolöverstyrelsens förfogande ställes medel för anordnandet varje år av en *nationalekonomisk fortbildningskurs för lärare* och en *allmän utbildningskurs i ekonomiska ämnen för studieledare*.

Den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare skall pågå ungefär en månad vid ett universitet eller en högskola med ungefär 100 föreläsningar och ungefär 25 timmars seminarieövningar och diskussioner.

Deltagarna, som efter ansökning antagas av Skolöverstyrelsen till ett antal av ungefär 100 från folkskolan och dess påbyggnader samt ungefär 25 från läroverk och seminarier, skola erhålla reseersättning av statsmedel. Dagtraktamenten till bestämt belopp skola utgå till läroverkens och seminariernas lärare samt till folkhögskollärare och folkskolinspektörer. Till lärarna från folkskolan och dess påbyggnader utgår statsbidrag med två tredjedelar av till samma belopp beräknat dagtraktamente.

Den allmänna utbildningskursen i ekonomiska ämnen för studieledare skall pågå 15 dagar med 75 föreläsningar och 25 timmars seminarieövningar och diskussioner. Deltagarna, som efter ansökning antagas av Skolöverstyrelsen, skola till ett antal av 50 erhålla stipendier à 150 kronor för bevistandet av kursen.

Efter upprättandet av universitetens folkbildningsavdelningar skall anordnandet av den nationalekonomiska fortbildningskursen för lärare uppdragas åt dessa.

V. Kostnadsberäkning.

De årliga kostnaderna hittills för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, så långt det behandlas i detta förslag, ha uppgått till här nedan angivna belopp. Föreläsningsanslaget är upptaget till det belopp, till vilket det var upptaget i budgeten före den på grund av det ekonomiska nödläget nödvändiggjorda beskringen. Lönerna för konsulenterna ha sammanförts under rubriken Skolöverstyrelsen.

Folkbiblioteken.

Anslaget för 1923—1924, förslagsanslag, är i budgeten upptaget till 400,000 kronor och torde komma att något överskridas. Avlöningarna till skrivbiträden, något över 10,000 kronor, upptagas under avd. Skolöverstyrelsen och 3,000 kronor i anslag till Bokstugan under avd. Studiecirkarna. Anslaget till bokförmedlingsanstalter, 5,000 kronor, har uteslutits. Det övriga anslaget har beräknats komma att fördelas sålunda:

Folk- och skolbibliotek samt bibliotek vid sjukvårdsinrättningar	kr. 290,000: —
Förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek.....	» 11,000: —
Riksförbund av studiecirklar	» 100,000: —
Bibliotekariekurser	» 12,000: —
Tillägg till grundkatalogen.....	» 5,000: —
Biblioteksbladet	» 3,000: —
	<hr/>
Summa kronor	421,000: —

Föreläsningsverksamheten.

Föreläsningsanstalterna (däri inräknat anslag till de flyttande folkhögskolekursföreningarna och Arbetarnes bildningsförbunds föreläsningkurser)	kr. 362,000: —
Bidrag för resekostnader.....	» 8,000: —
Föreläsningförbund	» 7,000: —
Centralbyråer.....	» 20,000: —
	<hr/>
Transport	397,000: —

	Transport	397,000: —	
Anslag till Centralförbundet för nykterhetsundervisning:			
Administrationsanslag	kr.	20,000: —	
Den sociala fortbildningskursen	»	41,500: —	
Den allmänna utbildningskursen	»	19,000: —	
Föreläsungsverksamheten	»	27,000: —	
Tidskriften Tirfing	»	2,500: —	
Biblioteket	»	1,000: —	111,000: —
	Summa kronor		508,000: —

Studiecirkelarna.

(Bokanslaget för 1923—1924, 100,000 kronor, är upptaget under Folkbiblioteken.)

Administrationsanslag:			
till Goodtemplarorden	kr.	15,000: —	
» Arbetarnes bildningsförbund	»	15,000: —	
» Nationaltemplarorden	»	3,750: —	
» Blåbandsföreningen	»	3,000: —	36,750: —
Tidskriften Bokstugan			3,000: —
	Summa kronor		39,750: —

Universitetens folkbildningsverksamhet.

Universitetens föreläsningbyråer	kr.	14,500: —	
Sommarkurser	»	6,000: —	
	Summa kronor		20,500: —

Skolöverstyrelsen.

Förste bibliotekskonsulenten	kr.	7,668: —	
Andre »	»	6,420: —	
Föreläsningkonsulenten	»	3,000: —	
Konsulenten för nykterhetsundervisning	»	2,500: —	
Två skrivbiträden å kr. 3,018: — (därav det ena från och med den 1 jan. 1924)	»	6,036: —	
» » » » 2,040: —	»	4,080: —	
	Summa kronor		29,704: —

Statens sammanlagda årliga kostnader för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet torde således med nuvarande organisation bära beräknas till ungefär följande belopp:

Folkbiblioteken	kr. 421,000: —
Föreläsningsverksamheten	» 508,000: —
Studiecirkarna	» 39,750: —
Universitetens folkbildningsverksamhet	» 20,500: —
Skolöverstyrelsen	» 29,704: —
	<u>Summa kronor 1,018,954: —</u>

Enligt här föreliggande förslag till folkbildningsarbetets utveckling och omorganisation skulle statens årliga anslag komma att uppgå till ungefär nedanstående belopp:

Folkbiblioteken:

Kommunala folkbibliotek	kr. 420,000: —
Skolbibliotek och bibliotek för vissa sjukvårdsinrättningar ...	» 100,000: —
Centralbibliotek första året (3 bibliotek à 6,000: —)	» 18,000: —
Inspektionsersättning vid 3 landsbibliotek à 1,000: —	» 3,000: —
Förmedlingsanstalter för vandringsbibliotek	» 10,000: —
Studiecirkel- och föreningsbibliotek	» 220,000: —
Bibliotekarietkurser	» 12,000: —
Tillägg till grundkatalogen	» 5,000: —
Biblioteksbladet	» 3,000: —
	<u>Summa kronor 791,000: —</u>

Föreläsningsverksamheten:

De lokala föreläsninganstalterna, de flyttande folkhögskolekurserna och Arbetarnes bildningsförbunds föreläsningkurser	kr. 370,000: —
Utjämnande av resekostnaderna	» 8,000: —
Länsförbunden	» 7,000: —
Två centralbyråer	» 13,000: —
	<u>398,000: —</u>
Centralförbundets för nykterhetsundervisning verksamhet	111,000: —
Kurser i ekonomiska ämnen	60,000: —
	<u>Summa kronor 569,000: —</u>

Studiecirkarna:

Anslag till studiecirklar med lärare:	
Universitetscirklar	kr. 40,000: —
Övriga studiecirklar med minst ettårig föreläsningkurs	» 72,000: —
Studiecirklar i främmande språk	» 24,000: —
Studiecirklar i elementära ämnen	» 25,000: —
	<u>161,000: —</u>
	<u>Transport 161,000: —</u>

	Transport	161,000: —	
Anslag till riksförbundens organisations- och administrationskostnader:			
Goodtemplarorden	kr.	20,000: —	
Arbetarnes bildningsförbund	»	20,000: —	
Nationaltemplarorden	»	3,750: —	
Blåbandsföreningen	»	3,000: —	46,750: —
Tidskriften Bokstugan			3,000: —
	Summa kronor		210,750: —

Universitetens folkbildningsavdelningar:

Två sekreterare	kr.	12,400: —	
Två skrivbiträden	»	5,000: —	
Expensanslag till två avdelningar.....	»	10,000: —	
Av universiteten anordnade föreläsningkurser m. m.	»	20,000: —	
Sommarkurser	»	6,000: —	
	Summa kronor		53,400: —

Skolöverstyrelsen:

En förste konsulent, som också är undervisningsråd	kr.	10,500: —	
En förste konsulent.....	»	7,668: —	
Två andre konsulenter à 6,420: —	»	12,840: —	
Ett skrivbiträde	»	3,204: —	
Ett skrivbiträde (extra ordinarie)	»	3,018: —	
Två skrivbiträden à 2,160: —	»	4,320: —	
	Summa kronor		41,550: —

Årsmöte med representanter för de centrala organen i det fria folkbildningsarbetet

	kr.	2,000: —
--	-----	----------

Statens sammanlagda utgifter för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet efter genomförandet av den här föreslagna omorganisationen skulle således uppgå till följande belopp:

Folkbiblioteken	kr.	791,000: —
Föreläsningsverksamheten	»	569,000: —
Studiecirkelarna	»	210,750: —
Universitetens folkbildningsavdelningar	»	53,400: —
Skolöverstyrelsen.....	»	41,550: —
Årsmöte med de centrala organisationernas representanter ...	»	2,000: —
	Summa kronor	1,667,700: —

Särskilt yttrande

av herr Olsson beträffande de sakkunnigas förslag om statsunderstöd till studiecirklar och studiecirkelbibliotek.

I sitt förslag om statsunderstöd till studiecirkarna och studiecirkelbiblioteken (sid. 54 ff.) anlägga de folkbildningssakkunniga synpunkter, som i sina konsekvenser torde kunna medföra vissa vådor för den fortsatta utvecklingen av den svenska studiecirkelverksamheten.

Dessa synpunkter stå i bestämt motsatsförhållande till den i utredningen¹ Studiecirkarna, avd. A. Uppgift och metoder (sid. 140—155) av mig framlagda uppfattningen om vad som är det viktigaste och väsentligaste i studiecirkarnas arbetsuppgifter. Denna del av utredningen om studiecirkarna har också helt underkänts av de sakkunniga, som, den 20 april 1923, beslöto att ej ens diskutera den utan i stället uppdraga åt sin ordförande att helt omarbета den.

Enligt min uppfattning böra de folkliga studiecirkarna inte se som sin huvuduppgift att i första hand vara institutioner för nyttiga kunskapers spridande, utan först och främst böra de skapa möjligheter att under fria och tvångslösa former samla folkets breda lager omkring allmänna medborgerliga och kulturella intressen. Målet är således en allmän folkstämning av andlig vakenhet för tidens sociala och kulturella uppgifter. Att detta mål inte kan nås utan planmässigt arbete har jag påvisat i utredningen, liksom jag där redogjort för olika metoder att inpassa detta i de folkliga kamratsammanslutningar, som studiecirkarna enligt min mening böra sträva att bli.

De sakkunniga lägga, så långt man kan se av utredningen om studiecirkelbiblioteken (särskilt sid. 58 f.), hela vikten på de planmässiga studiecirkarna. Allt annat arbete än detta i de folkliga studiecirkarna anse de av så ringa betydelse, att en studiecirkel ej bör kunna göra anspråk ens på samma understöd för sin biblioteksverksamhet som det enklaste kommunala bibliotek, hur intensivt och uppmärksammat än studiecirkeln och dess biblioteks verksamhet är i sin bygd. Biblioteket får ändå inga andra rättigheter än vilket föreningsbibliotek som helst utan studiecirkelverksamhet.

Det resultat de sakkunniga kommit till i anslagsfrågan utifrån denna ut-

¹Här och på andra ställen i detta särskilda yttrande, där det hänvisas till "utredningen Studiecirkarna" ("min utredning") åsyftas Oscar Olsson, "Folkbildningskommitténs utlåtande".

gångspunkt har blivit bestämmelsen, att endast vid inköp av litteratur för planmässigt studiearbete, omfattande minst 10 sammanträden om året (motsvarande ett à två sammanträden i månaden under vinterhalvåret), skall studiecirkel ha rätt till lika stort statsanslag som det belopp den själv utlagt för detta bokinköp. För övriga bokinköp till föreningsbibliotek spelar det ingen som helst roll, om detta är förenat med studiecirkel eller ej; statsanslag får beräknas till hälften av bibliotekets egna utgifter.

Den första allvarliga betänkligheten mot detta de sakkunnigas förslag är den orättvisa, som måste anses ligga i att många av de bästa studiecirkelarna i landet försättas i ett sämre läge än kanske de flesta av de studiecirkel, som bedriva ett planmässigt studiearbete med minst 10 sammanträden. Dessa kunna vara — och bli det säkert också många gånger, särskilt i städer och stadsliknande samhällen — rent tillfälliga sammanslutningar under endast ett par år omkring ett visst ämne.

Störst blir orättvisan mot många tioåriga eller äldre studiecirkel, som anordna kortare kurser, omfattande ett mindre antal än 10 sammankomster vardera men tillsammans kanske flera. De ha ofta många medlemmar, med skiftande intressen, mycket belästa och med goda insikter i olika ämnen. Men vilken liten ny kurscirkel som helst med 10 möten omkring ett ämne skulle ha rätt till proportionsvis dubbelt så stort statsanslag för sitt bokinköp! Som belysande exempel kan anföras en av de allra bästa studiecirkelarna i landet, Riddarhyttans godtemplares cirkel, till vars insatser i sin bygds andliga liv hänvisas i min utredning sid. 142—143. Det är visst inte alla åren av sin tolvåriga verksamhet den skulle vara berättigad till statsanslag efter de grunder de sakkunniga velat fastställa för 'planmässigt studiearbete'. Och kanske inte ens de bästa åren. För 1922 skulle visserligen biblioteket få räkna sådant anslag men endast för ungefär 50 kronor av sitt till över 250 kronor uppgående bokinköp. Att huvudeirkeln haft 43 medlemmar med 11 möten, på vilka hållits 12 föreläsningar, och dessutom deltagit i anordnande av ett par gedigna föreläsningkurser under arbetsåret, allt detta skulle enligt de sakkunnigas förslag för studiecirkelns biblioteksanslag betyda lika mycket som om ingenting gjorts. Ungefär liknande bli förhållandena för det övervägande flertalet av just de allra bästa studiecirkelarna i landet.

Vidare bör uppmärksammas, att de sakkunnigas förslag i hög grad missgynnar landsbygdens studiecirkel i jämförelse med städers och stadsliknande samhällens. Statistiken över de fåtaliga studiecirkelmötena på många håll, sid. 56, har hämtats från Godtemplarorden, som har det långt övervägande antalet av sina studiecirkel på ren landsbygd och just därför måste komma att uppvisa många studiecirkel med få eller rent av inga i rapporterna upptagna sammanträden. I visst fall är emellertid statistiken missvisande. Visserligen torde ett par, tre hundra av Godtemplarordens 1,300 studiecirkel inte alls göra skäl för namnet utan endast vara, som jag ofta framhållit, biblioteksföreningar,

ibland rent av rätt dåliga biblioteksföreningar. Att däremot, som de sakkunniga synas förutsätta, till sådana fiktiva studiecirklar hänföra alla som ha mindre än sex möten (651 cirklar) vore fullkomligt felaktigt. Inte ens de ungefär 500 studiecirklar, som rapporterat fyra möten eller därunder, äro att räkna till ineffektiva studiecirklar. Godtemplarordens studiecirklar bruka nämligen endast som verkliga sammankomster rapportera dem, som hållas för sig utan samband med godtemplarlogens möten — såvida dessa inte helt anordnats i form av en aftonunderhållning eller dylikt av studiecirkeln. Ofta sammanträda emellertid studiecirkelns medlemmar för bokbyte omedelbart efter logemötena och samtala då en stund om böckerna och sina studier för övrigt. Riksstudieledningen har aldrig ansett det ligga någon vikt uppå att få studiecirklarna att rapportera dessa bokbytessammankomster som verkliga studiemöten, vilket de väl ej heller kunna sägas vara. Men nog torde en sådan sammanslutning ofta göra skäl för namnet studiecirkel och för en bygd, där medlemmarna ha i genomsnitt en halv eller en hel mil eller ännu längre till mötesplatsen, vara av minst lika stor betydelse som en studiecirkel med bättre ordnade sammankomster för en storstad. För övrigt kombineras ofta studiearbetet med logemötena på ett eller annat sätt: studiecirkelns medlemmar hålla där uppläsningar eller föreläsningar, planlägga för underhållning på kommande möten, utgöra programkommitté för logen o. s. v. Nationaltemplarorden har givit namnet studieloge åt vissa av detta slagets studiecirklar, och för väckande av studiehåg och allmänintresse i sin bygd torde de ofta ha lika stor betydelse som en vanlig studiecirkel — även om inte ett bestämt antal studiemöten kunna rapporteras. Exempel på studiecirklar med ett mycket litet antal rapporterade studiemöten men med goda resultat i alla fall av sitt arbete kunna anföras från alla län. Typiska för förhållandena i många skogssocknar äro följande anteckningar, som medfölja årsrapporten 1923 från en studiecirkel i Gävleborgs län:

"Som befolkningen här bor glest, vanligtvis 2—3 km. emellan såväl logens som studiecirkelns medlemmar, kunna vi ej så lämpligt och så ofta sammanträffa. Boklånen ske oftast och vanligtvis i samband med logemöten, och resonera vi då så gott vi kan om de lästa böckernas innehåll. Ofta brukar jag eller möjligen någon annan läsa något ur bibliotekets böcker, som vi funnit synnerligen intressant eller lärorikt.

Som studiecirkel ha vi haft 2 möten, dels för överläggning om ekonomiska angelägenheter och för styrelseval, dels för överläggning om bokrekvisition och val av böcker till inköp.

Cirkeln arbetar som synes nära nog bara som en biblioteksförening, men nog är det välsignat här i skogstrakten för oss med våra böcker. Det tycka vi alla som äro med. Som alla medlemmar i cirkeln äro medlemmar av större eller mindre familjer men oftast endast en i familjen räknar sig som medlem i cirkeln, läsas de hemlånta böckerna ofta av 3—4 familjemedlemmar, ehuru endast en antecknat sig för lånet."

Naturligtvis står den studiecirkeln i min statistik endast antecknad för två möten.

Och många studiecirklar, där medlemmarna, mest småbönder, största delen av vintern ligga borta på skogsarbete och ha bokpackor med sig till timmerkojorna för gemensam läsning, stå inte antecknade för något möte alls. En studiecirkel i Hälsingland, för några år sedan en av de allra bästa i landet, har i år endast haft 7 möten, men för övrigt arbetat bra, bl. a. haft en kortare föreläsningkurs i geologi. Dess arbete skulle inte alls tagas med i räkningen för statsanslag till biblioteket. En annan cirkel däruppe, med kyrkoherden som medlem och ledare, har "planmässigt" studerat Strindberg efter i Bokstugan intagen studieplan, men har tyvärr inte haft mer än 8 sammanträden, och är således diskvalificerad för det högre statsanslaget även för sina Strindbergsböcker. Många flera exempel skulle kunna anföras enbart från detta län på absurditeten av de sakkunnigas uppskattning av arbetet i studiecirklar med mindre än 10 mötens planmässiga arbete.

Emellertid anser även jag, att en bestämd skillnad bör göras vid beräkningen av statsanslaget, så att studiecirklar med regelbundna sammankomster och ett gedignare studiearbete erhålla gynnsammare beräkningsgrunder än övriga studiecirklar och rena föreningsbibliotek. Därvid måste emellertid iakttagas, dels att inte verkligt goda studiecirkelformer missgynnas på grund av en något byråkratisk misstro mot friare och mindre skolmässigt anlagda studieformer, dels att landsbygdens studiecirklar inte få det avsevärt sämre ställt än städernas och de stadsliknande samhällenas.

De sakkunnigas förslag för statsanslag åt folkbiblioteken är på goda grunder lagt så, att städerna komma i åtnjutande av de ojämförligt största fördelarna vid omläggningen av bestämmelserna för statsanslags utgående. Landsbygden får, som i utredningen av folkbiblioteken visats, indirekt stora fördelar av goda stadsbibliotek. Härvid bör dock ihågkommas, att i Sverige denna stadsbibliotekens betydelse inte kan bli lika stor som i Danmark, vars biblioteksförhållanden tagits till förebild. Olikheten faller starkt i ögonen vid jämförelse t. ex. med Jämtlands län, lika stort som hela Danmark, men med endast *en* stad, vars förbindelser med länets olika delar dessutom äro mycket besvärligare än man i ett tätt befolkat land som Danmark kan göra sig en föreställning om. På många håll för att inte säga de flesta i vårt land skulle man från en sådan utgångspunkt kunna känna sig frestad att snarare reflektera på det finska systemet med relativt starkare understödjande av landsbygdens biblioteksverksamhet än på de holländska och danska systemen med tyngdpunkten lagd på städernas bibliotek. Att jag emellertid utan tvekan anslutit mig till de övriga sakkunnigas mening i detta fall, beror uteslutande på den betydelse studiecirkelbiblioteken ha och i ännu högre grad kunna få i den svenska landsbygdens biblioteksverksamhet. Där kunna de utan andra kostnader för staten än bidrag till bokbeståndet på ett utmärkt sätt fylla de uppgifter, som i Holland för drygare kostnader övertagits av dess landsbygds "correspondentschappen" och "agentschappen" (sid. 36), biblioteksformer som dock kommit i åtnjutande av

gynnsammare statsanslagsbestämmelser än folkbildningssakkunniga vilja medge för de svenska studiecirkelebiblioteken.

I de sakkunnigas folkbiblioteksutredning understrykes med full rätt betydelsen av enhetlig organisation av det kommunala biblioteksväsendet, dock på ett sådant sätt att därigenom det levande och fruktbarande intresset hos folkföreningarnas studiecirklar inte bortelimineras. Hur det senare skall kunna undvikas har man emellertid svårt att förstå, då resonemanget härom utmynnar (sid. 63) i ett rekommenderande av att låta studiecirkelebiblioteken gå upp i det kommunala biblioteket.

I själva verket är det nog så, att yrkesbibliotekariens intresse för helt av fackmän ledda kommunala institutioner här har svårt att komma fram till en riktig lösning i konflikten med erfarenheterna om de fria studiecirkelebibliotekens stora betydelse för folkbildningsarbetets, inte minst folkbibliotekens utveckling. En tillfredsställande lösning måste innebära inte att studiecirkelebiblioteken försvinna genom att kommunaliseras, utan att de inordnas som fria och självständiga institutioner i planmässig samverkan med det kommunala biblioteket. Till den lösningen ha även de sakkunniga praktiskt taget anslutit sig i bestämmelsen om årliga obligatoriska sammanträden mellan den kommunala bibliotekarien och studiecirkelebibliotekens föreståndare. Men ansluter man sig till denna princip, får man också ta konsekvenserna, och dit hör, att man i överensstämmelse med uppfattningen, att studiecirkelebiblioteken äro ett önskvärt inslag i svensk folkbiblioteksorganisation, gör vad man kan för att underlätta deras utvecklingsmöjligheter. De sakkunnigas resonemang antyder emellertid en något väckande hållning ifråga om huruvida studiecirkelebiblioteken för framtiden skola anses vara ett sådant önskvärt inslag eller ej.

Om man sätter som folkbibliotekens förnämsta uppgift att vara offentliga boksamlingar för spridande av värdefull litteratur till folkets breda lager torde studiecirkelebiblioteken efter genomförandet av biblioteksreformen 1912 snarast ha visat sig bättre än de kommunala institutionerna fylla denna uppgift för landsbygdens vidkommande, där de flesta studiecirkelebiblioteken äro belägna. Hela antalet kommunala statsunderstödda bibliotek har från 1913 till 1922 ökats från 552 till 979 med statsanslag om respektive 62,983:02 kronor och 169,047:12 kronor, de statsunderstödda studiecirkelebibliotekens antal har under samma tid ökats från ungefär 800 till över 2,000 med statsunderstöd om respektive 15,000 kronor och 118,021:76 kronor, varvid är att märka, att studiecirklarnas statsanslag skulle ha varit minst det dubbla, om de fått använda samma gynnsamma beräkningsgrunder som de kommunala biblioteken för sina anslagskrav. I Jämtlands län enbart hade Godtemplarorden i fjol ett hundratal statsunderstödda studiecirkelebibliotek mot 11 kommunala och i Norrbotten bortåt ett femtiotal studiecirkelebibliotek mot 9 kommunala. Med sådana exempel för ögonen på studiecirkelebibliotekens betydelse i vårt glest befolkade land bör det vara klart, att de stora folkföreningarna, ur vilka studiecirkele rörelsen fram-

sprungit, ännu åtminstone sitta inne med så pass intresse och resurser, att deras åtgärder under ledning av frivilliga arbetskrafter för folkbiblioteksverksamheten på svensk landsbygd tills vidare betyda mer än det kommunala intresset, trots det stöd detta har av gynnsammare villkor för erhållande av statsanslag till verksamheten. Men då måste det också vara ett allmänt intresse, att studiecirklarnas bibliotek, i den mån de utföra ett med de kommunala biblioteken likvärdigt arbete, ej även för framtiden få avsevärt sämre villkor för erhållandet av dem tillkommande statsanslag.

De sakkunnigas som axiomatisk hävdade sats (sid. 57), "att ett bibliotek, tillhörande en förening av viss bestämd religiös, politisk eller socialpolitisk färg, ej har fullt samma förutsättningar att bli ett bibliotek för *alla* som ett kommunalt bibliotek", torde mera vara att betrakta som en teoretisk spekulatio än ett uttryck för praktisk erfarenhet. I en mängd både industri- och rena jordbrukskommuner torde man kunna visa upp, att ett folkets hus eller en annan föreningsbyggnad har helt annan förmåga att samla folket i större mängd till de där anordnade sammankomsterna och tillställningarna än kommunalrummet eller skolsalen. Vad det här är fråga om är väl ändå möjligheten att komma åt och för användande av biblioteket påverka så många medborgare som möjligt i kommunen, och är en större mängd av dem organiserade i någon låt vara politisk förening med allmän biblioteksverksamhet också på sitt program, torde man mångenstädes på den vägen kunna bringa fler medborgare i beröring med böckerna än på annat sätt. Exempel från landsbygden kunna ju också anföras på studiecirkelbibliotek som, trots bokutlåningsavgift, ha mycket större utlåningssiffra än det väl skötta kommunala biblioteket, trots dettas avgiftsfria boklån och karaktär av "ett bibliotek för *alla*". De statsunderstödda riksförbunden av studiecirklar omfatta för övrigt ett så stort antal medlemmar, att de med sina förbindelser i alla samhällslager direkt torde utöva inflytande på bortåt hälften av den vuxna befolkningen i landet. Arbetarnes bildningsförbund innesluter över 300,000 vuxna män och kvinnor, de för sin studiecirkelverksamhet understödda tre stora nykterhetsorganisationerna i det närmaste lika många. Beträffande befarad sekterism och instängdhet i dessa stora folkbildningsorganisationers allmänna bildningsarbete ber jag få hänvisa till de i min utredning om studiecirklarna framlagda erfarenheterna, sid. 158—160.

I mitt av de sakkunniga ej till diskussion upptagna förslag till bestämmelser för anslag åt föreningsbiblioteken hade jag uppställt kravet på att föreningarna borde vara skyldiga att åtminstone göra allvarliga försök att få till stånd och uppehålla studiecirkelverksamhet i samband med biblioteken. Jag har ingenting emot att i detta fall ansluta mig till de övriga sakkunniga, som ansett onödigt att uppställa detta krav. Även anser jag det lämpligt, att *föreningsbibliotek utan egentlig studiecirkelverksamhet* vid beräklandet av statsanslag får gå efter de av de sakkunniga föreslagna grunderna och alltså i statsanslag

erhålla endast hälften av det belopp biblioteket av på annat håll anskaffade medel använt för sina utgifter under näst föregående år.

Men så snart verkliga studiecirklar arbeta i samverkan med föreningsbiblioteket, anser jag att detta bör ha rätt till samma beräkningsgrunder som det kommunala biblioteket upp till det för en riksorganisations bibliotek fastställda maximibeloppet i en kommun, eller 1,000 kronor. Föreningsbiblioteket har då först och främst samma skyldigheter och uppgifter som enligt bibliotekslagen åligger det kommunala biblioteket men sörjer därtill för att böckerna bli effektivare utnyttjade av en eller flera för detta ändamål särskilt bildade sammanslutningar inom bibliotekets läsekrets. Garanti härför har man, synes det mig, om man som villkor för rätten till dessa gynnsamma beräkningsgrunder uppställer, att minst en till biblioteket ansluten studiecirkel skall under det föregående arbetsåret ha hållit regelbundna sammankomster under vinterhalvåret, sammanlagt åtminstone sex, om studiecirkeln arbetar på ren landsbygd, och tio, om dess verksamhetsområde är stad, köping eller municipalsamhälle. Kort redogörelse för mötenas program skall åtfölja studiecirkelns årsrapporter med riksförbundets ansökningshandlingar om statsanslag.

Att tilldela ett och samma studiecirkelbibliotek statsanslag efter dubbla beräkningsgrunder anser jag olämpligt. Enligt de sakkunnigas förslag skulle högre statsanslag få beräknas för de böcker, som en studiecirkel inköper för planmässiga studier under minst 10 sammankomster än för de övriga. Hur tilltalande det än rent teoretiskt kan vara att på det sättet söka premiera en önskvärd studiecirkelform, torde ett sådant försök i praktiken komma att leda till åtskilligt bråk och kanske ej enbart glädjande följdföreteelser. Studiecirkelbiblioteken komme helt naturligt att söka få till stånd studiegrupper, som i sina studieplaner strävade efter att pressa in så mycket av årets biblioteksinköp som möjligt, och den granskande myndigheten komme nog ofta i villrådighet om vissa böckers samhörighet med det uppgivna studieämnet — hur vidhärtat den än beslutat förfara vid denna granskning. Förfaringssättet skulle otvivelaktigt komma att medföra ökat arbete med kontrollen, mångskriveri och otrevnad på många sätt.

Det allra betänkligaste med de sakkunnigas förslag i denna punkt är emellertid, att deras teoretiserande visar sig fullkomligt ohållbart, så snart man prövar det på de faktiska förhållandena, vilket varje med studiecirkelnas arbete förtrogen person redan på förhand kunnat förutsäga. I sin utredning sid. 20 ange de syftet med sitt förslag vara "ett avvägande av villkoren för statsbidraget, som kan göra det möjligt att å ena sidan kraftigt befordra studiecirkelarbetet, föreningsbibliotekens förnämsta insats, å andra sidan skapa förutsättningarna för en koncentrerad av intresset kring det för alla medborgare gemensamma kommunala biblioteket". För belysande av möjligheterna att genom detta förslags realiserande "kraftigt befordra studiecirkelarbetet" anför jag som exempel godtemplarlogen Malmklockans studiecirkel arbetsåret 1922—

1923. Exemplet är ej enastående utan verkligen typiskt för av de sakkunniga äsyftade studiecirklar.

Studiecirkeln tillhör landets bästa och fyller även enligt de sakkunnigas mening alla krav på en särskilt gynnad ställning vid beräkning av statsanslag. Av studiecirklens 19 möten ha 11 ägnats åt en kurs i hygien under kompetent ledning. Elva föreläsningar ha hållits på dessa studiemöten med i medeltal 14 studiecirklarmedlemmar närvarande. Hela medlemsantalet är 19. Offentliga aftonunderhållningar med mycket gott program ha anordnats. Bokinköpet för egna medel har uppgått till över 350 kronor och biblioteket redovisar 3,938 bcklån på ett bokbestånd av 869 band. Hur stort blir nu det extra statsanslag utöver till vanligt föreningsbibliotek utgående, varmed enligt de sakkunnigas förslag denna studiecirklens arbete skall kraftigt befordras? Jo — *ungefär tio (10) kronor*, om det vill sig väl. Ty det för studierna i hygien avsedda bokinköpet uppgår inte till mer än ungefär 20 kronor, och hälften av denna summa skulle biblioteket fått i anslag även utan att ha varit i samarbete med planmässigt arbetande studiecirklar. (Nu skulle biblioteket inte ens få dessa extra tio kronor, då det inte på sin statsanslagsrequisition upptagit böcker i samband med hygiencirklens avslutade studier, inte heller gjort upp plan för nytt "planmässigt" arbete nästa år.)

Alldeles säkert skulle studiecirklararbetet i stort sett ej väsentligt befordras genom ett antagande av de sakkunnigas förslag. Dess förhöjning av anslaget till studiecirklarbiblioteken med 100,000 kronor är omotiverat stor; det räcker med en bråkdel av den summan, om de i förslaget upptagna anslagsbestämmelserna skola tillämpas. Förslagets godkännande skulle i stort sett betyda rent avslag på det från Arbetarnes bildningsförbund och nykterhetsorganisationerna med styrka framförda kravet på förbättring av statsanslagsbestämmelserna för studiecirklarbiblioteken till ungefär jämställighet med de kommunala biblioteken.

Mitt förslag till beräkningsgrunder för studiecirklarna tillkommande statsunderstöd skulle något öka det behövliga statsanslagsbeloppet i budgeten. Men åtminstone de första åren torde den av de sakkunniga föreslagna summan räcka något så när. Ätminstone torde hela den för studiecirklarverksamheten och dess bibliotek beräknade summan vara tillräcklig, om det för studiecirklar i elementära ämnen avsedda beloppet får utgå i form av biblioteksanslag i stället för i form av läraranslag.

I motsats till de övriga sakkunniga anser jag det nämligen ej lämpligt, att statsanslag skall utgå direkt till skolecirklar i elementära ämnen för ersättning till dessas lärare (sid. 92 och 132). Kompletteringen av bristerna i den vuxna befolkningens elementära kunskaper, som det är barnskolans uppgift att bibringa, bör helt vara en kommunens angelägenhet. Om möjlighet för statsanslag till kurser i sådana elementära skolämnen nu öppnas, torde det inte heller stanna vid den summa de sakkunniga ställt i utsikt eller 25,000 kronor. Den är beräknad för 500 elementära skolecirklar, och redan nu, utan möjlighet till erhållande av

statsanslag, finnes ett ännu större antal sådana i verksamhet. I årsberättelserna för 1921—1922 rapporterade Arbetarnes bildningsförbund över 350 sådana elementära kurser och Godtemplarorden ungefär 150, vartill väl böra läggas minst 50 från de övriga statsunderstödda riksförbunden. Utsikterna till statsanslag skulle säkerligen på ganska kort tid mer än fördubbla antalet sådana elementära skolecirklar. I synnerhet bleve detta säkerligen fallet i de större städerna, där antalet redan nu är rätt stort och inga svårigheter föreligga att få till stånd sådana kurser i ännu mycket större antal.

Betydelsen av sådana elementära kurser för vuxna får visserligen inte underskattas. Men det är också av vikt, att de ej ordnas så, att de draga uppmärksamheten från den stora betydelsen av att medlemmarna bringas i kontakt med litteraturen för mera fördjupade självstudier. Bästa sättet är därför att anordna dem som inslag i vanliga studiecirklar med biblioteksverksamhet, vilket hittills också varit regel. Enligt min mening vore det därför också lämpligare, att även dessa folkliga studiecirklar endast erhöles anslag för sin biblioteksverksamhet. Men genom att låta deras bibliotek komma i samma gynnsamma ställning som de kommunala biblioteken beträffande grunderna för statsanslag upp till 400 kronor sätter man dem i tillfälle att använda en större del av sina tillgångar för lärararvode. I vissa fall skulle en sådan studiecirklens statsanslag otvivelaktigt bli mindre enligt mitt förslag, men i gengäld skulle studiecirkeln kunna erhålla möjlighet till högre biblioteksanslag, även om dess elementära skolkurs inte toge i anspråk 24 sammankomster, vilket i synnerhet på landsbygden kan möta rätt stora svårigheter. Det är därför ofta lättare och även effektivare att anordna kurser med sammanträde varannan vecka, således 10—12 gånger under året, och låta dem fortsätta två år i rad. Men mot att lämna direkt statsbidrag till lärararvode för aftonskolekurs, som inte pågår åtminstone en gång i veckan under läsåret, ha de sakkunniga med all rätt ställt sig tveksamma. Den ökade friheten ifråga om de elementära kursernas anordning vid ett bifall till mitt förslag torde fullt uppväga den eventuella sänkningen i statsunderstödet, samtidigt som man erhöles en viss säkerhet för att en hel del studiecirklar inte *enbart* ägnade sig åt elementära skolkurser utan att söka intressera medlemmarna för vidare gående litterära studier.

Alltså hemställer jag, att nedanstående bestämmelser måtte antagas för statsunderstöd åt studiecirkelbibliotek samt att de sakkunnigas förslag rörande folkbiblioteken mom. 14—15 (sid. 174) omarbetas i överensstämmelse härmed:

1. Understöd av statsmedel för biblioteksverksamhet må utgå till studiecirklar eller studiecirkelbibliotek, som äro anslutna till och söka statsanslag genom riksförbund med minst 20,000 medlemmar. Riksförbundets utgifter för biblioteksverksamhet närmast föregående år skall ha upgått till minst 6,000 kronor.

2. Studiecirkelbibliotek, till vilket är ansluten åtminstone en studiecirkel med regelbundna sammankomster varje månad under vinterhalvåret — sam-

manlagt minst sex under arbetsåret för på landsbygden arbetande studiecirkel och minst tio för i stad, köping eller municipalsamhälle arbetande cirkel — må uppbära statsanslag med högst samma belopp som biblioteket under närmast föregående år använt av andra än statsmedel för sin verksamhet, dock att statsbidraget ej får överstiga 1,000 kronor för år och bibliotek eller, om ett riksförbund har flera bibliotek inom samma kommun, för år, riksförbund och kommun.

3. Annat studiecirkel- eller föreningsbibliotek må uppbära statsanslag med högst hälften av det belopp, som föreningen under närmast föregående år använt av andra än statsmedel för sin verksamhet, dock att statsbidraget ej får överstiga det belopp som i 2 anges.

4. Till studiecirkels bokinköp må, oavsett om vederbörande studiecirkelbibliotek uppnått den i 2 bestämda maximigränsen, utgå statsanslag med högst samma belopp som studiecirkeln under närmast föregående år av andra än statsmedel använt för inköp och inbindning av böcker, då dessa bokinköp stå i direkt sammanhang med en studiecirkels planmässiga arbete, omfattande minst 10 sammanträden om året. Sådant anslag får dock ej överskrida 400 kronor.

Särskilt yttrande

av herr Hugo:

Beträffande de av de sakkunniga föreslagna folkbildningsavdelningarna vid universiteten i Uppsala och Lund får undertecknad anföra följande.

Undertecknad delar till fullo majoritetens uppfattning angående önskvärdheten av att särskilda folkbildningsavdelningar upprättas vid universiteten. Att universiteten på så sätt fastare knyts till det fria folkbildningsarbetet torde bli av stor betydelse såväl för universiteten som för folkbildningsarbetet.

Skola emellertid de nya folkbildningsavdelningarna verkligen bli till avsett gagn, måste det enligt undertecknads mening sörjas för, att man till avdelningarnas ledare erhåller synnerligen väl kvalificerade personer. Ledaren — sekreteraren — bör vara väl förtrogen såväl med universitetsförhållanden som med det fria bildningsarbetets olika grenar. Skall det bli honom möjligt att följa med folkbildningsarbetet, framför allt universitetsutbredningen, i in- och utlandet är det nödvändigt att han erhåller en sådan ställning att folkbildningsarbetet för honom kan bli en livsuppgift.

Enligt majoritetens förslag bör denna befattning åtminstone till en början tillsättas på förordnande. Det förutsättes även att, i den händelse statstjänare utses till befattningen, denne bör åtnjuta tjänstledighet från sin ordinarie tjänst under den tid han är förordnad som sekreterare hos folkbildningsavdel-

ningen, mot avstående av sina avlöningsförmåner, men med bibehållen löneturs- och pensionsrätt.

Undertecknad anser sig ej på denna punkt kunna instämma i majoritetens förslag, vilket sannolikt skulle innebära, att man vid befattningens tillsättande finge ett betydligt mindre antal personer att välja på och att man därigenom riskerade att ej kunna få den bäst kvalificerade. Enligt förslaget kunde befattningen egentligen endast sökas av sådana personer, som innehade en med pension förbunden statstjänst. Att märka är emellertid, att ett mycket stort antal, kanske de allra flesta, av dem som ägna sig åt folkbildningsarbetet äro i privat tjänst och sålunda vore uteslutna från att söka. Uteslutna voro t. ex. också docenterna vid universiteten, vilka ju ej inneha pensionsrätt och vilka knappast skulle våga att någon längre tid åtaga sig ett förordnande, som ej medförde några egentliga meriter till senare sökta fasta platser. Det torde ej kunna tänkas att befattningen innehas samtidigt som en docentur, ty skall universitetets folkbildningssekreterare verkligen kunna genom sitt arbete hävda universitetets plats i folkbildningsarbetet, måste han ägna hela sin arbetskraft häråt; detta gäller icke minst under de första åren, då de olika verksamhetsgrenarna skola igångsättas.

Förslaget att erhålla en innehavare till befattningen genom att bevilja en statstjänare tjänstledighet är sannolikt också mindre lyckligt. Det är först och främst principiellt oriktigt att en person skall inneha en befattning och sköta en annan av helt annan art. Den ordinarie befattningen, som under tjänstledigheten måste uppehållas på förordnande, blir naturligtvis på så sätt ej så väl skött som eljest. Detta gäller framför allt sådana läroanstalter som t. ex. folkhögskolorna, där de rent personliga kvalifikationerna äro av stor betydelse. Det är också tydligt, att en person som några år legat ifrån sin lärarebefattning för att helt ägna sig åt ett annat arbete ej kan bli i tillfälle att följa med utvecklingen inom sitt ämnesområde så som önskligt är. Systemet med tjänstlediga statstjänare skulle också innebära täta ombyten av universitetens folkbildningssekreterare, vilket utan tvivel vore till stor skada för verksamheten. Framgången av arbetet beror nämligen till mycket stor del på kontinuiteten i verksamheten, bl. a. i de personliga förbindelser i in- och utlandet, som sekreteraren så småningom kan knyta.

Av ovanstående framgår sålunda, att försiktighetsåtgärden att först tillsätta befattningen på förordnande är förbunden med stora risker. Frågan kan också varför detta system skulle praktiseras först vid universitetens folkbildningsavdelningar och inte också inom alla andra statens verk. Är man på det klara med nödvändigheten av att upprätta folkbildningsavdelningar vid universiteten, så bör man givetvis på en gång inrätta dessa så att de fungera så bra som möjligt. I annat fall är det bättre att uppskjuta saken. Det torde ej vara svårare för folkbildningsavdelningen än för andra verk att förvärva en dugande kraft till en på ordinarie stat inrättad sekreterarebefattning. Blir

befattningen ordinarie har man fler att välja på och sålunda större utsikter att göra ett lyckligt val.

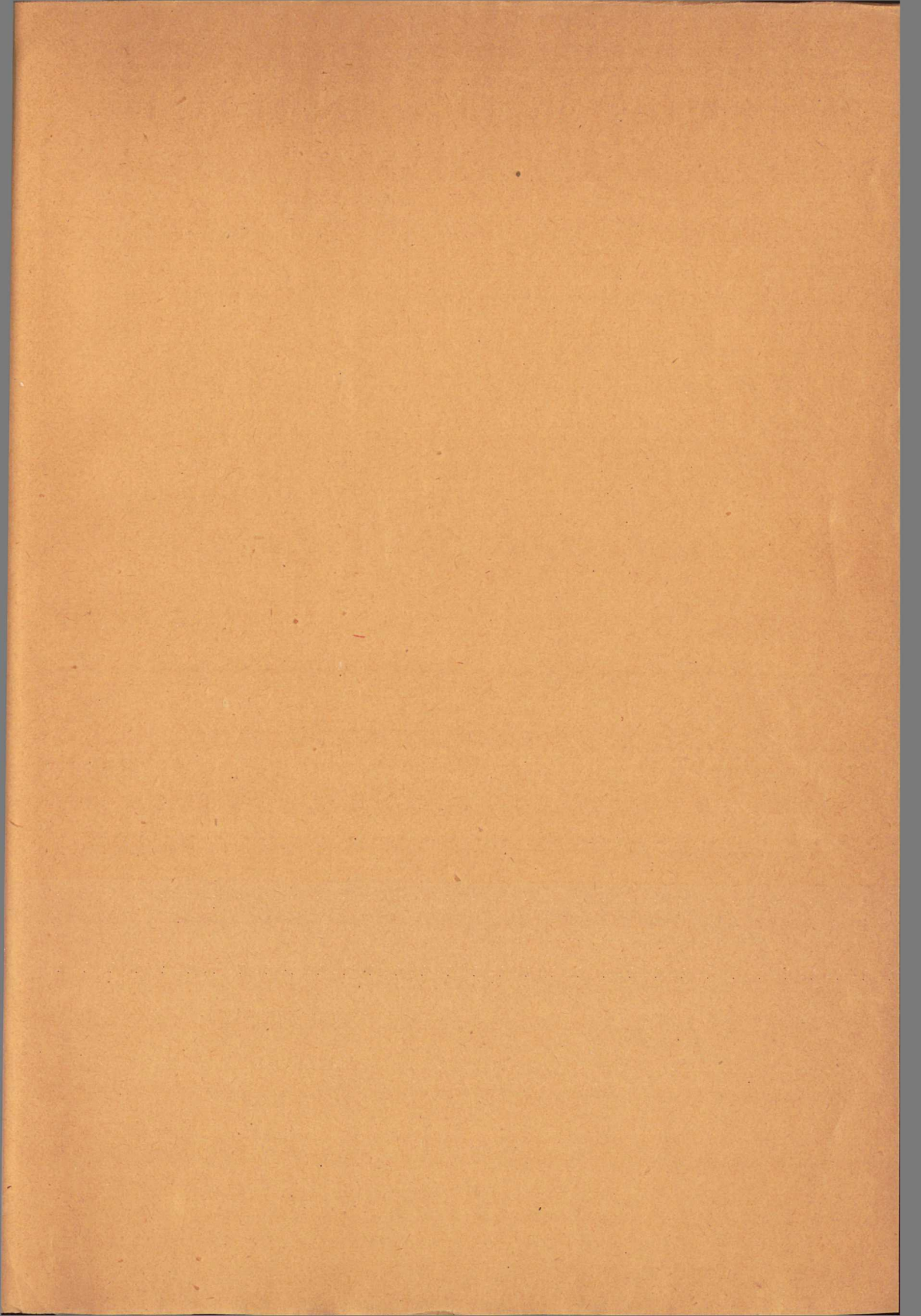
Vad till sist sekreterarens avlöning angår synes denna undertecknad vara väl knappt tilltagen. Enligt majoritetens förslag borde den bestämmas till det för trettonde lönegraden fastställda beloppet ungefär 6,200 kronor. Med tanke dels på att sekreteraren ju ej har några befodringsmöjligheter, dels på önskvärdheten av att till befattningen få en person, för vilken detta arbete kan bli ett livsverk, dels också på att lönen ej bör vara lägre än för sådana lärarebefattningar, varifrån sekreteraren kan väntas bli rekryterad, kan undertecknad ej tillstyrka majoritetens förslag. Som lägsta tänkbara lön vill undertecknad föreslå det för förste konsulenterna i Skolöverstyrelsens folkbildningsrotel föreslagna enligt femtonde lönegraden utgående beloppet, ungefär kronor 7,600:—.

Särskilt yttrande

av de sakkunnigas ordförande.

Utöver vad som i betänkandet har anförts, får jag för egen del tillägga följande.

Då de förslag, som av de sakkunniga framläggas, avse ett fullständigt ordnande av de frågor, som hänskjutits till de sakkunnigas prövning, ha dessa ej ansett att hänsynen till de aktuella svårigheter, som under nuvarande ekonomiska kris torde möta att tillgodose vissa önskemål av ekonomisk natur, bort avhålla från framläggandet av dessa förslag. Då emellertid ett fullständigt förverkligande av desamma med hänsyn till de långvariga verkningarna av krisen knappast för närvarande låter tänka sig och ett planmässigt ordnande av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet således endast torde kunna ske så småningom, får jag såsom min mening framhålla, att det för närvarande mest angelägna bland de önskemål, som med hänsyn till folkbildningsarbetets utveckling böra uppställas, är ett rationellt ordnande av våra folkliga *bibliotek* i anslutning till det program, som av de sakkunniga framlagts.

Statens offentliga utredningar 1924

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.	Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.
Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.	Industri.
Kommunalförvaltning.	Handel och sjöfart.
Statens och kommunernas finansväsen.	Kommunikationsväsen.
Politi.	Bank-, kredit- och penningväsen.
Socialpolitik.	Försäkringsväsen.
Hälsa- och sjukvård.	Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.
Allmänt näringsväsen.	Supplement nr 2 till Sverges Familjenamn 1920. [4]
K. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. [3]	Betänkande angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. [5]
Fast egendom. Jordbruk med binärningar.	Försvarsväsen.
Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. [2]	Utrikes ärenden. Internationell rätt.
	Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. [1]